Universitatea "BABEŞ-BOLYAI", Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie şi Filosofie
Oficiul de Învăţământ la Distanţă

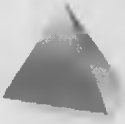

Colecţia
SYLLABUS HISTORIA

Coordonatorul colecţiei
Toader Nicoară

F. 56 18/2

Prof.univ.dr. **Marcel ŞTIRBAN**
Coordonator

Lect. **Marius BUCUR**
Lect.dr. **Ghizela COSMA**
Lect. **Adrian IVAN**
Cercet. **Marcela SĂLĂGEAN**
Lect. **Virgiliu ŢÂRĂU**

ISTORIA CONTEMPORANĂ A ROMÂNIEI

BCU Cluj-Napoca
ISTMO 2001 00432
FACULTATEA de ISTORIE
BIBLIOTECA
— CLUJ-NAPOCA —

Accent

F. 432/2009

© Accent, 2001

ISBN 973-99821-5-8

Editura Accent
3400 Cluj-Napoca
Tel./Fax: 094-775732

Tipărit la S.C. STANDARD S.R.L., Cluj-Napoca, tel. 094-775732

CUPRINS

CAPITOLUL I
OBIECTUL ŞI IZVOARELE ISTORIEI NOASTRE CONTEMPORANE 9
M. Ştirban

CAPITOLUL II
PROBLEMELE NOII EPOCI 19
M. Stirban
Unirea din 1918 înseamnă un drum de continuitate, în plan superior, spre modernizarea României 19
Cadrul geografic al României în perioada contemporană 22
Oamenii ţării. Populaţia României 26
Problemele noii epoci istorice 27
Problema uniformizării instituţional legislative şi cadrul politico-administrativ al ţării 29
Convenţia militară de la Belgrad şi consecinţele ei 32
Evoluţia armatei române în Transilvania şi Ungaria (1918-1920) 34
Organizarea administrativă a Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei 37

CAPITOLUL III
REGIMUL POLITIC ŞI SISTEMUL PARTIDELOR POLITICE DIN DECEMBRIE 1918 – FEBRUARIE 1938 46
M. Stirban
Constituţia din martie 1923 47
Unele trăsături ale sistemului partidelor politice 51
Primele organizaţii de dreapta şi evoluţia mişcării legionare 65
Câteva sumare concluzii 66

CAPITOLUL IV
PARLAMENTELE ŞI GUVERNELE ROMÂNIEI DE LA 1918 LA 1938 69
M. Ştirban
Consideraţii generale. 1918-1938 69
Consideraţii de ordin general privind viaţa parlamentară. 1919-1937 73

Partidele din opoziţie şi rolul lor în cadrul parlamentului 78
Trăsăturile vieţii guvernamentale 83

CAPITOLUL V
INSTITUŢIA MONARHIEI 93
M. Şturban
Un nou rege la o ţară nouă. Ferdinand (1914-1927) 93
Criza dinastică (1925-1926 şi Regenţa (1927-1930) 95
Carol al II-lea (1930-1940) 98
Mihai, regele minor 105

CAPITOLUL VI
DIN VIAŢA SOCIAL-ECONOMICĂ (1919-1938) 108
M. Şturban
Reforma agrară din România (1917-1921) şi procesul intensificării agriculturii în deceniile trei-patru 108
Resursele de muncă în perioada interbelică 120
Câteva sumare concluzii 123

CAPITOLUL VII
HABITATUL ÎN ANII 1918-1938 ..... **130**
G. Cosma
Habitatul şi aspecte ale calităţii vieţii 130

CAPITOLUL VIII
POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI (1918-1938) 149
M. Şturban
Cadrul instituţional al politicii noastre externe 149
Problemele noii epoci 152
Politica externă a României reflectată în programele partidelor de guvernământ din deceniile trei-patru 154
Tratatele bilaterale şi regionale ale României 168
Tratatele României în lumina cifrelor. Concluzii generale 180

CAPITOLUL IX

DE LA UN REGIM POLITIC DEMOCRATIC LA UNUL DE AUTORITATE PERSONALĂ (10 FEBRUARIE 1938 - 3 SEPTEMBRIE 1940) 192

M. Ştirban

Căderea guvernului Goga-Cuza şi formarea primului guvern Miron Cristea ... 192
Câteva probleme legate de noua constituţie şi instituţia parlamentului din anii 1939-1940 199
Desfăşurarea evenimentelor legate de ultimatumul sovietic 213
Declaraţia lui G. Tătărăscu din 3 iulie 1940 în Parlamentul României ... 219
Desfăşurarea operaţiunilor de evacuare 222
Renunţarea la garanţiile franceze şi engleze 222
Tratativele româno-bulgare de la Craiova (19 august 7 - septembrie 1940) .. 223
Problemele Tratatului de la Craiova între România şi Bulgaria 226
Tratativele româno-ungare de la Turnu-Severin 229
Dictatul de la Viena (30 august 1940) 230

CAPITOLUL X

ÎN VREMEA LUI ION ANTONESCU PESTE HOTARE ŞI ÎN ŢARĂ. ROMÂNIA ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL . 238

M. Ştirban

În vremea lui Ion Antonescu peste hotare şi în ţară 238
Concepţii şi atitudini în gândirea politică a generalului Ion Antonescu (septembrie 1940 - ianuarie 1941) şi Mişcarea legionară până la rebeliune ... 254
România în cel de-al doilea război mondial. Eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord 264
Mareşalul Ion Antonescu şi lovitura de palat de la 23 August 275
Convenţia de armistiţiu cu Naţiunile Unite. Prevederi şi urmări 278

CAPITOLUL XI

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA (1944-1947) 281

I. Scurtu

Comunizarea Europei Centrale şi de Est. Procesele de satelizare şi sovietizare 281
Etapele comunizării României 283

Armistiţiul şi condiţionările sale asupra României 284
Problema Transilvaniei în ecuaţia comunizării României 286
Partidul Comunist Român şi preluarea puterii politice 291
Alegerile trucate de la 19 noiembrie 1946. Strategie şi practică electorală . 295
Instituţionalizarea totalitarismului comunist 305
Constituirea şi instituţionalizarea partidului unic 306
Represiunea şi mecanismele acesteia 308

CAPITOLUL XII
TRĂSĂTURI ALE VIEŢII POLITICE ÎN ANII COMUNISMULUI (1948-1989) 313
M. Sălăgean
România în timpul regimului comunist 313

CAPITOLUL XIII
ROMÂNIA DUPĂ 1989 335
A. Ivan
România în tranziţia post-comunistă 339
Politica externă a României (1990-2000) 342

CAPITOLUL XIV
CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE. CADRUL INSTITUŢIONAL DECENIILE III-IV 345
M. Ştirban
Consideraţii generale 345
Academia Română 357
Spre un învăţământ universitar modern 365
Învăţământul preuniversitar: direcţii şi tendinţe 370
Problema cultelor din România 377
Prevederi fundamentale în legea pentru regimul general al cultelor din 22 aprilie 1928 378

CAPITOLUL XV
RAPORTURILE DINTRE STAT ŞI BISERICĂ ÎN PERIOADA REGIMULUI COMUNIST. CAZUL BISERICII CATOLICE 388
M. Bucur

CAPITOLUL I

OBIECTUL ŞI IZVOARELE ISTORIEI NOASTRE CONTEMPORANE

Istoria din toate epocile, ca obiect de predare şi cercetare, înseamnă reconstituirea complexă, după un plan arhitectural bine gândit, specific, a realităţilor dintr-un timp şi spaţiu dat, a unei comunităţi, sub toate aspectele: ca trebuie să cuprindă viaţa politică, economică, socială şi cultural-spirituală printr-o prezentare sinceră - cum ne propune Florin Constantiniu - ba mai mult, să fie o reconstituire din punctul de vedere al conţinutului, reală, profundă şi atât de complexă pe cât îi este cu putinţă istoricului.

Istoria nu imortalizează trecutul asemeni unei fotografii, în alb-negru sau color. Reconstituirile istorice trebuie să fie mai cuprinzătoare şi chiar mai expresive, mai atrăgătoare şi mai convingătoare, dinamice; să curgă viaţa din vorbele rostite sau scrise aşa cum a fost şi aşa cum este; să i fie prinse toate laturile şi să fie văzută, repetăm, în continuă mişcare, deşi este vorba – mai întotdeauna – de trecut.

În faţa istoricului, profesor sau cercetător (adeseori acelaşi), în faţa studentului ce se pregăteşte să devină istoric (istoric-filosof, istoric-arheolog, istoric-biblioteconomist, istoric-geograf, istoric-filolog etc.) stă omul cu toate manifestările lui spirituale şi materiale; omul, creaţie a lui Dumnezeu, condus (sau nu) în viaţă după legile doctrinei creştine; omul creator de bine şi frumos (dar şi de rău şi urât); omul cu toată viaţa lui în familie şi societate; omul ca individ şi ca parte a comunităţii restrânse dar şi a întregului univers uman.

De aceea se poate afirma că istoria este o ştiinţă complexă atunci când ea este concepută şi tratată ca istorie totală, ca o însumare a tuturor

manifestărilor şi creaţiilor omeneşti şi nici nu credem că este bine să fie urmărită altfel într-un curs general sau într-o lucrare de sinteză.

Prin istoria naţională contemporană înţelegem reconstituirea vieţii poporului român de la 1918 până în zile noastre, a poporului român cuprins între graniţele statului român. Socotim că este, însă, necesar ca, în cadrul acestei istorii, într-un capitol aparte, să fie urmărită şi istoria românilor rămaşi în afara graniţelor ţării, în Basarabia şi Bucovina în primul rând, precum şi a celor plecaţi din ţară. Este o obligaţie reciprocă: să nu-i uităm oriunde ar fi şi să nu ne uite oricum ar fi.

Dar istoria contemporană a poporului român nu are, în cadrul cursului nostru general, doar dimensiuni pe verticală, ci şi în adâncime. Aceasta înseamnă introducerea studenţilor în viaţa comunitară pentru a cunoaşte problemele fundamentale şi trăsăturile esenţiale ale vieţii politice interne şi externe, economice şi sociale, culturale şi spirituale, trezindu-le astfel interesul şi pregătindu-le calea spre aprofundarea lor prin cursurile speciale şi lecturile individuale.

Din cursul general şi seminariile acestuia, studentul trebuie să rămână cu noţiunile de bază – legate de stat şi naţiune, de istoria statului sub raportul instituţional şi al dreptului, al instituţiilor fundamentale: constituşie, monarhie – republică, sistemul partidelor politice, parlament – guvern, gândire şi acţiune politică: doctrine şi programe de guvernare, împliniri şi neîmpliniri; cadrul instituţional al politicii externe: obiective, acţiuni (tratate), consecinţe; manifestări spiritual-religioase şi cultural-ştiinţifice.

Concepută în acest fel, istoria contemporană a României, ca obiect de predare (dar şi de sinteză), cuprinde o seamă de istorii: istoria statului şi dreptului, istoria Bisericii, istoria diplomaţiei, istoria armatei, istoria ştiinţelor, istoria culturii, ceea ce confirmă caracterul ei complex şi de sinteză.

Cursurile universitare – cele generale, dar şi cele speciale, opţionale şi facultative – trebuie să conducă, având în vedere scopul învăţământului

istoric universitar, la cunoaşterea şi adâncirea tuturor problemelor majore ale istoriei fără a prejudicia în vreun fel pregătirea viitorilor profesori şi cunoaşterea profundă a istoriei din toate timpurile.

Un mijloc principal pentru a se ajunge la condiţia de student şi profesor bun sunt lecturile istorice. Se cere un cult pentru acestea, practicat din prima zi de student şi până la sfârşitul vieţii. Nimic ce nu e cunoscut bine nu poate fi înţeles cu adevărat, şi, în consecinţă, apropiat nouă. Drumul spre cunoaştere este deschis de cursul universitar, de seminarii şi de lectura cărţilor de istorie. Numai împreună asigură eficienţa învăţământului nostru istoric superior.

Despre primele două am vorbit, sau cel puţin, le-am conturat, din perspectiva gândirii noastre, direcţiile. Nici asupra bibliografiilor nu vom stărui cu amănunte. Amintim doar câteva lucrări de referinţă. În cuprinsurile lor se găsesc titlurile altor bibliografii tematice: pentru instituţii; pentru personalităţi; pentru problemele fundamentale ale istoriei. Studentul trebuie să înceapă cu acestea, iar cercetătorul, reluându-le, să le sporească conţinutul. Sunt instrumente de lucru de o valoare ce se cere apreciată şi exploatată la maximum.

Am aminti, în primul rând, *Bibliografia Transilvaniei românești, 1916-1936*, de Ioachim Crăciun, apărută în colecţia "Bibliotheca Bibliologica" – sub îngrijirea aceluiaşi profesor de bibliologie de la Universitatea din Cluj. Era al 15-lea volum din seria amintită şi întâia sinteză a istoriografiei Transilvaniei din perioada interbelică, întocmită după toate rigorile ştiinţei biblioteconomiei moderne, rămasă ca model pentru o altă serie de câteva volume apărute în anii 1969-2000 în colecţia "Bibliographia Historica Romaniae" cuprinzând şi "*Bibliografia istorică a României, 1944-1999* ", a doua lucrare de informare obligatorie pentru studenţi.

Ambele serii sunt legate de Cluj, unde s-a dezvoltat o adevărată şcoală de biblioteconomie în jurul profesorului Ioachim Crăciun şi al colaboratorilor săi. Structura lor are puncte comune, cu uşoare modificări şi completări în timp. Perpetuarea unui sumar e semnul caracterului

ştiinţific complex al unei bibliografii, după cum şi modificările intervenite sunt dovada adaptării ei la necesităţile cercetării şi la folosirea lor cu un maxim de randament. Bibliografiile profesorului Ioachim Crăciun şi ale discipolilor săi beneficiază de aceste atribute şi de aceea le recomandăm studenţilor cu toată căldura. Bibliografia Transilvaniei a fost continuată, după 1990, în aceeaşi serie deschisă de profesorul Ioachim Crăciun pentru anii 1936-1944, întocmită de Lucia Turc.

Bibliografiile generale amintite sunt obligatorii pentru fiecare student. Mai sunt şi altele, generale şi tematice, ce se cer şi ele cunoscute şi folosite. Orice referat întocmit pentru seminar, orice participare la el trebuie să pornească de la bibliografiile istorice cunoscute, după cum se cer cercetate şi de către studenţii ce se pregătesc în cadrul sistemului de învăţământ la distanţă. Pentru toate temele fundamentale, ei trebuie să fie la curent cu scrisul istoric.

Structura şi conţinutul bibliografiilor, pe lângă caracterul lor informativ, reflectă, în mod indirect, şi concepţia despre istorie şi dimensiunile acesteia. Fără îndoială, bibliografiile întocmite în perioada 1945-1989 cuprind şi foarte multă maculatură bună de aruncat la coşul de gunoi; cuprind, însă, şi o producţie istoriografică ce va rezista peste ani. Au apărut sinteze, cărţi şi studii, colecţii de documente etc. ce pot să stea, în continuare, la baza unei temeinice pregătiri a studenţilor noştri. Se cere, în cazul lor, doar înlăturarea prafului ideologizant, presărat, obligatoriu, mai ales în introduceri şi încheieri.

În aceleaşi bibliografii vom întâlni o dovadă concretă a legăturii dintre izvoarele tradiţionale ale istoriei contemporane – ale istoriei, în general: izvoare documentare şi narative, memorialistică, izvoare epistolare, descrieri de călătorie şi izvoare literare – şi cele ale ştiinţelor auxiliare acesteia: arhivistica, paleografia, terminologia şi semantica istorică, epigrafia, numismatica şi medalistica, sigilografia şi heraldica, genealogia, metrologia şi cronologia, demografia istorică şi statistica istorică, etnografia şi folclorul, istoria mentalităţilor, imagologia,

toponomastica, geografia istorică, cartografia şi topografia, antropologia, arheologia şi paleobotanica.

Simpla lor enumerare confirmă caracterul complex al istoriei ca ştiinţă umanistă de sinteză, al istoriei în general şi, implicit, al celei contemporane, iar cercetarea bibliografiilor o dovedeşte cu certitudine.

Multe din cărţile şi studiile cuprinse în bibliografiile întocmite în perioada dintre deceniile al treilea şi al zecelea, dedicate istoriei contemporane, s-au întemeiat pe izvoare arhivistice de primă mărime. Nu încercăm o evaluare a lor. Nici nu ar fi cu putinţă. Vom sublinia, însă, că atribuim documentului de epocă, arhivistic, în primul rând, un loc prioritar în ansamblul izvoarelor istorice. Documentul de arhivă trebuie să atragă istoricul aşa cum o face magnetul cu pilitura de fier, pentru ca apoi să fie răspândit în demersul său, întocmai cum se întâmplă cu arginutul viu când e lăsat în libertate. Arhivele, ca izvoare, sunt piatra de încercare, dar şi de formare temeinică, a istoricului pentru epocile medievală, modernă şi contemporană, la fel ca şantierele arheologice pentru cercetătorii istoriei străvechi şi vechi. Se poate scrie o carte din alta, se poate învăţa istoria din cărţi, articole şi studii, dar ea e înţeleasă (şi trezută) mai ales când are un suport documentar, văzut şi confirmat direct. Nu susţinem că arhivele îngăduie descoperirea adevărului absolut. Orice izvor trebuie supus criticii şi cel arhivistic nu face excepţie, dar de la el trebuie plecat, el trebuie ascultat, căci vine din epocă, e glasul acesteia, introducându-l pe acela care îl cercetează în interiorul instituţiilor şi îngăduindu-i astfel să cunoască gândirea oamenilor şi să le descopere faptele bune şi rele.

Arhivele nu sunt numai locuri de pregătire a scrisului istoric, ci şi o şcoală obligatorie pentru orice istoric, indiferent de statutul lui - cadru didactic în învăţământul superior sau preuniversitar, cercetător - o şcoală în care se realizează, cu adevărat, acea legătură intimă între istorie şi istoric.

Desigur, o carte bună şi frumos scrisă poate face şi ea acest lucru. E o cale mai simplă, mai comodă. Ea nu poate mulţumi – nu trebuie să

mulțumească – însă, pe niciun istoric. E o obligație morală și profesională a intra în arhive și a participa la descoperirile arheologice. Cariera de profesor preuniversitar nu se poate opri doar la lectura manualelor, nici la ceea ce au scris alții, ci, fiecare, la rândul său, trebuie să devină el însuși un cercetător al problemelor de istorie – în special ale celor locale.

A fost în tradiția școlii istorice românești dublarea muncii de la catedră cu aceea de cercetare. Azi cercetarea trebuie să primească dimensiuni sporite. Locul de pornire - și de întâlnire cu istoria locală - sunt arhivele. Temele oferite sunt generoase: de la istoria învățământului, a școlii și a Bisericii, la problemele politice, economice, sociale, de artă. Școala – Biserica – Societatea – Cultura – Civilizația, într-un spațiu geografic restrâns, sunt subiecte la ale căror întrebări se poate răspunde și trebuie să se răspundă numai prin cercetarea izvoarelor istorice locale și răspunsurile sunt așteptate, în primul rând, de la profesorii de istorie din învățământul preuniversitar.

Pregătirea pentru această activitate trebuie să înceapă - și chiar să fie concretizată prin lucrări - în anii studenției, indiferent sub ce formă se realizează, în săli de curs sau acasă, la masa de lucru. Cultul pentru cercetarea istoriei, pentru cunoașterea și folosirea izvoarelor arhivistice, a izvoarelor în general, dacă nu-și are începutul acum, în anii de formare, cu greu se va naște mai târziu. Se cere pentru aceasta o activitate întemeiată nu numai pe bibliografii, ci și, în primul rând, pe cercetări directe, cu folosirea izvoarelor în mod nemijlocit.

Vă îndemnăm și pe voi, studenți ai facultății de istorie, să treceți pragul Direcțiilor județene ale Arhivelor Naționale și vă asigurăm că, de veți avea și puterea și răbdarea să rămâneți acolo câteva ceasuri, în fiecare săptămână, veți avea revelația cunoașterii istoriei, sincere și adevărate, a înaintașilor voștri, a celor care nu mai sunt, dar din care v-ați născut, iar ei vor putea renaște în memoria noastră, a tuturor, prin fapta voastră.

Cunoașterea istoriei contemporane a României nu este deplină numai prin folosirea documentului arhivistic. Sunt necesare investigații

în presa internă a vremii, în corespondenţă şi în memoriile contemporanilor, în descrierile de călătorie ale românilor şi ale străinilor, în presă şi în lucrările lor.

Imaginea epocii noastre contemporane – a istoriei în general – este completă şi mai aproape de realitate prin folosirea tuturor izvoarelor, interne şi externe, care îngăduie o reconstituire dintr-o dublă perspectivă: cum ne vedem noi şi cum ne-au văzut şi ne văd alţii. Acestora trebuie să li se alăture apoi rezultatele cercetărilor ştiinţelor auxiliare istoriei. Împreună, ele ne pot conduce la reconstituirea istoriei noastre contemporane.

Presa politică a vremii nu a fost numai cea de-a patra putere în stat, ci şi locul unde, cu obiectivitate, dar şi cu subiectivitate, din spirit critic şi obiectiv sau, nu de puţine ori, pentru accederea la putere a unui anumit partid sau om politic – se reflectau spiritul şi problemele vremii. A fost tribuna, locul de întâlnire, de confruntare a ideilor social-economice şi politice, într-un mod cu totul deosebit. Gândirea şi ideologia epocii poate fi bine cunoscută din coloanele ziarelor. Expunerile pe aceste teme, făcute în diverse ocazii, mai ales în preajma alegerilor, îşi găseau un larg ecou prin vii comentarii, sub forma adeziunii sau a criticii, în presa puterii, în cea a opoziţiei sau în presa independentă.

Presa de partid a cunoscut în epoca contemporană, tendinţe şi trăsături noi. Sporeşte numeric şi se întăreşte. Presa centrală, secondată de cea locală, este în continuă creştere şi ea. Confruntările de idei – pornind de la programele electorale sau de guvernământ – şi-au găsit locuri prioritare în paginile ei. Presa cu caracter literar-cultural şi ştiinţific a avut, în deceniile trei-patru, o dezvoltare fără precedent sub raport numeric şi o modernizare sub toate aspectele, circulând nestingherit pe cuprinsul întregului teritoriu naţional. Publicistica naţionalităţilor conlocuitoare – politică şi cultural-spirituală – s-a dezvoltat în acelaşi spirit.

O creştere cantitativă şi calitativă au cunoscut şi revistele de specialitate, umaniste, ştiinţifice, tehnice etc., într-un context propice

evoluţiei instituţiilor de ştiinţă şi cultură în general, însemnând şi semnificând procesul de dezvoltare şi modernizare, sub toate aspectele, a întregii ţări.

Presei politice şi celei cultural-spirituale li se alătură dezbaterile parlamentare. Le considerăm cel mai autentic mijloc pentru cunoaşterea vieţii şi activităţii legislative. Expunerile de motive la proiectul legilor dezbătute ne îngăduie cunoaşterea gândirii şi motivaţia acţiunii lor legislative, lucruri deosebit de importante pentru că fac legătura cu istoria, cu factorii interni ce le-au determinat, cu lumea europeană ce le-a avut sau le avea atunci în atenţie şi le-a întrevăzut perspectivele, finalitatea.

Sunt cunoscute apoi luările de cuvânt ale parlamentarilor din majoritate şi opoziţie, extrem de importante şi ele, modalităţile de prezentare şi de vot. Recunoscându-le importanţa, le şi recomandăm ca teme ale unor lucrări de licenţă şi seminar. Îndemnând studenţii să facă uz de aceste izvoare, atragem atenţia că orice izvor trebuie folosit în mod critic, prin confruntarea şi verificarea cu ajutorul altor categorii de izvoare.

Am aminti şi obligaţia cunoaşterii legislaţiei pentru toate problemele istoriei contemporane, mai ales pentru instituţiile locale şi centrale. Este o problemă majoră, nu singura, dar una fără de care nu pot fi înţelese corect celelalte.

Pentru reconstituirea cadrului legislativ al tuturor problemelor de istorie contemporană am recomanda studenţilor *Colecţia de legi* a lui Constantin Hamangiu, o operă monumentală. Ea se alătură, ca importanţă, altor două lucrări, desigur cu un alt profil, dar de o capitală însemnătate: *Recensământul din 1930 şi Enciclopedia României din anii 1938-1939*. Primul e un izvor din categoria celor clasice, oferite de o ştiinţă auxiliară – statistica – de o importanţă fără egal pentru literatura noastră de specialitate; cea de-a doua e o sinteză de istorie, de excepţie şi ea, ce s-a transformat, dintr-o lucrare de bilanţ, într-un autentic izvor de cunoaştere a unei întregi epoci istorice. În ea regăsim semnificaţia Marii Uniri, de aceea o şi semnalăm.

Istoria în general, din toate epocile, a început să fie urmărită în ultimele trei patru decenii şi din perspectiva mentalităţilor colective. E considerat un domeniu nou al cercetării istoriei, apărut în cadrul unui curent istoriografic bine primit, menit a înfăţişa o istorie nouă, aceea a gândirii şi acţiunii colective, comunitare.

Noua istorie înseamnă cunoaşterea manierelor în care oamenii societăţilor trecute au văzut, perceput şi imaginat lumea care-i înconjoară, propria lor istorie, cum s-au văzut pe ei înşişi şi unii pe alţii, sistemele de valori în funcţie de care şi-au modelat atitudini, comportamente, reacţii, unii faţă de ceilalţi, dar şi faţă de provocările mediului naţional, social sau politic.

Istoria mentalităţilor colective dă o perspectivă dinamică asupra trecutului. Este posibil acest lucru, pentru că cercetarea istorică presupune pluridisciplinaritatea şi achiziţii din ştiinţele umane învecinate – psihologia socială, geografia umană, demografia istorică, lexicologia, semantica - şi are în vedere nu omul abstract şi universal, ci omul concret istoric, mai mult, grupurile umane, colectivităţile.

Obiectul istoriei noi, potrivit lui Fernand Braudel, promotorul acesteia, este "omul şi ... restul". Adică tot ce ţine de om, de viaţa acestuia şi a societăţii trebuie să constituie obiect al investigaţiilor istorice.

Acesta este şi punctul nostru de vedere legat de obiectul cunoaşterii istoriei contemporane a României. Suntem pentru ceea ce am numit *"istoria totală şi reală*, adică *complexă şi profundă*, prezentată şi însuşită cu obiectivitate şi cu întregul său mesaj de *ştiinţă profound umanistă*, de ştiinţă sinteză a spiritualităţii naţionale, ca parte a *spiritualităţii universale*. Adevărul istoric şi mesajul creştin sunt izvorul şi călăuza în demersul nostru şi am vrea să fie şi al tuturor celor ce îl vor urmări şi citi.

Suntem din nou într-o lume cu virtuţi creştine şi democratice în care, însă, binele şi răul, pacea şi confruntările războinice coexistă. Suntem, în acelaşi timp, într-o Europă pe cale de a se uni şi a stabili relaţii intercontinentale menite a asigura oamenilor o viaţă mai bună potrivit

aspiraţiilor lor. Stă în puterea noastră să fim - şi trebuie să fim - o parte activă în forţele acestei noi construcţii umane. Privim - prin cursul nostru – spre trecutul neamului românesc dintr-un răstimp de opt decenii, bun şi rău, cu gândul la istoria noastră şi a lumii, dintr-un nou veac şi mileniu, pe care le vrem călăuzite de singura doctrină fără pereche, de doctrina creştină, întemeiată pe adevăr şi dragoste, pe iubire de Dumnezeu şi oameni.

CAPITOLUL II

PROBLEMELE NOII EPOCI

Unirea din 1918 înseamnă un drum de continuitate, în plan superior, spre modernizarea României

Unirea Basarabiei şi Bucovinei, a Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu Vechiul Regat, în primăvara, toamna şi iarna anului 1918 – tot ceea ce a urmat acesteia, cel puţin două decenii (1918-1938) – a însemnat un drum de continuitate a poporului român, în plan superior.

Desăvârşirea unităţii naţional-politice a statului român în 1918 nu înseamnă numai o piatră de hotar între trecutul şi viitorul românilor. Este o împlinire a unui vechi deziderat naţional şi, deopotrivă, o încadrare în istoria lumii moderne.

Fărâmiţarea statală a fost o caracteristică a epocii feudale iar centralizarea, o cerinţă a istoriei moderne. Punând problemele din această perspectivă, subliniem două trăsături fundamentale ale istoriei poporului român din perioada pe care o avem în vedere, întâlnite de fapt, în întreaga sa istorie şi, desigur, cu particularităţile de rigoare, în istoria universală, în general. Ele vor îngădui, prin continuitate şi schimbări, în anii 1918-1938, modernizarea vieţii politice şi economice, sociale şi cultural-spirituale a statului român reîntregit între hotarele sale firesti, în 1918. Unirea realizată prin Hotărârile de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia, din 1918, este o continuare a ceea ce se înfăptuise în 1859, *o etapă a unirii românilor*, pregătită de ei timp de şapte decenii (de la 1848 la 1918). Generaţia de la 1918 a putut revendica meritul împlinirii ei - şi nimeni nu-l poate nega; unirea, ca fapt istoric, aparţine, însă, generaţiilor înfrăţite,

de la cronicarii munteni și moldoveni la Școala Ardeleană, de la elita clericală mai întâi, apoi și a celei politice, din veacul Luminilor, la cea a primelor două decenii ale secolului XX; aparține elitei de la nivel central și local și, deopotrivă, maselor care au sprijinit direct, prin participarea lor, acțiunile revendicative menite a conduce la modernizarea României.

1918 semnifică, în același timp, o etapă necesară și superioară a anilor 1877-1878, o întregire și o consolidare a independenței național-statale, câștigată atunci ca act politic intern, urmat de lupta armată – de războiul de independență - și de acțiuni diplomatice. Desăvârșirea unității național-statale din 1918 își are izvorul, de fapt, în întreaga istorie a poporului român. N-a fost un dar al nimănui, ci un fapt firesc, obligatoriu, realizat la vremea potrivită, de românii din Basarabia și Bucovina, din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, din Vechiul Regat, în deplină solidaritate națională și în consens cu ceea ce s-a petrecut în spațiul central-european la sfârșitul primului război mondial.

Întregirea sau formarea unor noi state naționale, în temeiul dreptului popoarelor la autodeterminare, consolidarea celor constituite mai devreme, delimitarea și restrângerea la spațiul lor național al celor ce au stăpânit și dominat, în virtutea forței, o parte a lumii europene, constituie o realitate având suportul dreptului național și universal.

Nicolae Iorga își îndemna discipolii la cercetarea și prezentarea istoriei noastre naționale în strânsă legătură și în cadrul istoriei universale. Evident, era un îndemn ce nu putea fi - și nu poate fi – respins de niciun istoric. A fost și rămâne de o continuă actualitate. Toate procesele întâlnite la nivel național trebuie privite și analizate în strânsă legătură cu procesele similare petrecute în spațiul de interferență. Ceea ce s-a petrecut în lumea europeană și ceea ce se petrece în zilele noastre, în toate continentele, a avut și are, adeseori, o influență covârșitoare în alegerea căilor politice, a opțiunilor economico-sociale și cultural-spirituale, la nivel național, și, astfel, în unele cazuri, în chiar destinul țării.

Dar tot Iorga a arătat - şi nu numai el – că nu poate fi *îmbrăcat* poporul român numai cu *haine de împrumut* – chiar dacă sunt confecţionate de croitori excelenţi, dar care le-au croit după alte măsuri, străine spiritualităţii noastre. Cu alte cuvinte, influenţele externe nu pot fi negate sau excluse, ci doar selecţionate şi direcţionate în interes naţional; influenţele negative se cer barate, iar cele pozitive acceptate şi adoptate. Au fost - şi din păcate vor mai fi - şi influenţe ce au însemnat şi înseamnă, în fapt, ingerinţe prin care se încalcă privilegiile vieţii statale bazate pe independenţă, suveranitate naţională şi morală creştină. Puterea de respingere a celor din urmă a stat - şi va sta mereu – în mâinile elitei conducătoare, politice şi ecleziastice, care avea şi are obligaţia de a realiza solidaritatea naţională. Putem spune că în 1918 am avut o asemenea elită, puternică prin formare, gândire şi acţiune; că în deceniul trei, a continuat să acţioneze aceeaşi elită, nu însă şi în deceniul următor, când n-a mai avut calităţile cerute iar consecinţele s-a văzut, au dus la dezastrul ţării datorat şi slăbiciunilor dovedite de oamenii politici aflaţi la conducerea ţării. Oricum, încadrarea şi privirea istoriei României în context universal rămâne o obligaţie a istoricului.

Istoria României reîntregite trebuie privită apoi ca un proces de continuitate şi schimbare în planul vieţii politice, materiale şi spirituale. Istoria de după 1918 până la 1938 a cunoscut realizări notabile; democratizarea, refacerea, dezvoltarea şi modernizarea ţării, prin aplicarea unor reforme gândite, şi unele chiar parţial legiferate, înainte de Marea Unire. Este procesul de continuitate în istorie, de legătură între epoci.

Democratizarea vieţii politice prin introducerea votului universal, precum şi reforma agrară, ca o măsură de echitate socială şi democratizare a vieţii economice au fost propuse de factorii politici şi înscrise în Constituţia modificată în 1917. Izvorau toate din necesităţi interne, uneori din oportunităţi locale, dar însemnau, în acelaşi timp, o aliniere la lumea europeană cu virtuţi democratice.

Aplicarea votului universal, legiferarea şi apoi aplicarea reformei agrare aparţin deceniilor trei-patru, dar, repetăm, aparţin şi anilor anteriori Marii Uniri, când au fost gândite. Democratizarea vieţii politice prin schimbări preconizate, sub raport instituţional, în structura şi compoziţia parlamentului şi a programelor de guvernare de către partidele politice, a fost avută în vedere tot înainte de realizarea Marii Uniri şi împlinită în cadrul statului naţional român de după 1918. La fel, procesul de continuitate şi de legătură între epoci este dublat de cel al schimbărilor.

Cadrul geografic al României în perioada contemporană

Marea Unire de la 1 decembrie 1918 a însemnat încheierea procesului de formare a statului naţional unitar român. Ea a deschis o nouă epocă sub aspectul dezvoltării structurilor sociale şi economice. Industria, agricultura, transporturile, comerţul, viaţa social-economică din toate provinciile vor cunoaşte un drum comun de dezvoltare, o piaţă unică de desfacere, toate cu urmări pozitive asupra evoluţiei naţiunii române. Întregul potenţial economic s-a întărit prin folosirea la scara întregii ţări a bogăţiilor subsolului, a capacităţii creatoare a întregii ţări. România a intrat într-o nouă epocă a dezvoltării sale istorice.

Teritoriul ţării a crescut de la 138.000 km^2 la 295.049 km^2. A sporit, de asemenea, populaţia, de la 7.897.311 locuitori în 1915 la peste 15.000.000 de locuitori în 1918, pentru ca să ajungă, în 1937, la 19.535.398 locuitori. Vecinii sunt vechi şi mai ales noi, iar configuraţia geografică e cu trăsături noi şi ea. În răsărit se reface aproape graniţa Vechii Moldove, din vremea lui Ştefan cel Mare şi a altor domnitori români, pe linia Nistrului, în vecinătatea Ucrainei. La nord se deschid graniţe cu două state noi şi ele, Polonia şi Cehoslovacia, în Nord-Vest cu Ungaria, la Sud-Vest cu Iugoslavia şi la Sud cu Bulgaria.

Graniţele sunt stabilite prin sistemul de tratate de la Versailles, în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris din anii 1919-1920. În ordine cronologică, ele sunt: cu Bulgaria prin Tratatul de Pace între Puterile

Aliate și Asociate și Bulgaria de la Neuilly-sur-Seine, din 27 noiembrie 1919; cu Ungaria, prin Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920; cu Polonia, statul Sârbo-Croato-Sloven (Iugoslavia) și Cehoslovacia, prin Tratatul de la Sèvres, din 20 august 1920; cu Rusia sovietică prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920.

Această nouă configurație a țării noastre va cere României o nouă politică internă și externă. Ea va fi determinată de opțiunile interne dar și de opțiunile politice ale statelor vecine, în principal de atitudinea față de ceea ce tratatele de pace au hotărât legat de granițele României. Tratatele Conferinței de Pace de la Paris au stabilit o pace generală, dar n-au putut închide, pentru totdeauna ideile revizioniste. Ele au apărut chiar în timpul Conferinței de Pace și au cunoscut forme de manifestare concrete și directe, mai ales după Trianon. Țările vecine implicate sunt Ungaria, Bulgaria, Rusia. Primele două, prezente la Paris, au semnat tratatele sub imperativul necesității. Rusia a lipsit, în consecință nu a semnat tratatul și nu l-a recunoscut. Toate trei au avut un singur gând comun: recâștigarea pământurilor românești pierdute. Ele au folosit aceleași mijloace finalizate la capătul a două decenii de continue confruntări, în lunile iunie, august și septembrie 1940.

E vremea când granițele țării se schimbă din nou. Mai întâi la răsărit, în urma ultimatumului sovietic din 1940, pierdem Bucovina de Nord și Basarabia. Granița dintre noi și ruși rămâne Prutul. Așa e și azi. Dar nu va fi cu certitudine și mâine. Cele două provincii românești – Basarabia și Bucovina de Nord – nu vor putea forma pentru multă vreme, una – un alt stat român, a doua – o anexă a altui stat, sfidându-se, în ambele cazuri, și drepturile naționale istorice, și concepția lumii moderne universale despre formarea și consolidarea statelor naționale.

În anii celui de-al doilea război mondial, de fapt, Basarabia și Bucovina de Nord au revenit, pentru o scurtă vreme, la "Țara Mamă". Granița României de la Nord-Est s-a schimbat din nou. Era și drept și bine. Prutul – cu ambele lui maluri și Nistrul – cu aproape tot ceea ce era

românesc, cu tot ceea ce era între apele lor, întregește în parte pământurile Moldovei lui Ștefan cel Mare și ale României de la 1918, întregeste locuri și unește oameni ce se cheamă români, chiar de-și vor spune moldoveni.

Granița cu Ungaria se schimbă în urma Dictatului de la Viena din august 1940. Din cei aproape o sută de mii de km² (99.837) ai Transilvaniei, Ungaria ocupă 43.492 km². Orașele românești Oradea, Carei, Satu-Mare, Sighet, Miercurea-Ciuc, Odorhei, Târgu Mureș și Cluj sunt transformate în orașe de graniță și cuprinse în cadrul statului maghiar, adică Transilvania de Nord, o parte a Crișanei și Maramureșul. Prin hotărâri arbitrare asumate de două puteri – Germania lui Hitler și Italia lui Mussolini – la intervențiile stăruitoare ale Ungariei horthiste, României i se fixează o nouă graniță politică la sfârșitul lui august 1940. E ruptă unitatea geografică a țării, deopotrivă cea națională. Sfârșitul celui de-al doilea război mondial, prin armistițiul de la Moscova din septembrie 1944 și prin Conferința de Pace de la Paris din 1946-1947, repară și reface geografia uneia din provinciile românești amputate din vara anului 1940, mută granițele la granițele românismului dinspre Ungaria și readuce pe maramureșeni, crișeni și transilvăneni la locul lor în geografia României. Se schimbă și hotarul cu Bulgaria. Tratatul de la Neuilly-sur-Seine consacra hotarele României așa cum le stabilise Conferința de Pace de la București din 1913 și cum le-a găsit și la 1 august 1914: de la Capul Ecrene, aproape de Varna, până la satul Tucșmil pe Dunăre și de aici, până la confluența Timocului cu Dunărea. Potrivit celor hotărâte la Craiova, în septembrie 1940, de către cele două delegații română și bulgară, la cererea celei din urmă, susținută ca și Ungaria, de către Germania hitleristă și Italia fascistă, România pierde o parte din Dobrogea, regiunea sa sudică, cuprinsă între Turtucaia, Silistra și Bazargic.

România pierde, în 1940, o suprafață egală cu a Transilvaniei, 99.738 km², adică 33,3 %, sau o treime din suprafața țării.

Sub aspect istoric și geografic, hotarele României din perioada interbelică cuprindeau toate provinciile românești: Ardealul, Banatul,

Crişana, Maramureşul, Dobrogea, Bucovina şi Basarabia. Acestea au fost şi sunt pământuri româneşti. Brăzdate de râuri şi munţi, câmpii şi dealuri, ele au dat României unitatea şi armonia unei ţări binecuvântate de Dumnezeu, o unitate şi o armonie a naturii în care şi-au păstrat unitatea şi armonia întâii săi locuitori: strămoşii românilor, mai întâi daco-geţii şi apoi daco-romanii, românii înşişi.

De oriunde am privi pământul României, de la înălţimi spre şes sau din câmpie spre munte, de la poalele Carpaţilor ce strâng la un loc o treime din suprafaţa ţării, ori de pe malul Dunării româneşti, sau ale Litoralului Mării Negre (din care mai păstrăm doar 245 km), frumuseţea şi armonia ţării sunt cele dintâi însuşiri ale geografiei sale. Oriunde pui piciorul şi oriunde priveşti cu ochii, în orice anotimp al anului, natura pretutindeni încântă privirea şi însenineazâ inima, iar aerul proaspăt te înalţă parcă spre înălţimile curate ale cerului.

În mijlocul ţării e Transilvania, împrejumuită din trei părţi de munţi; de cei Apuseni (între Mureş şi Someş), de cei Sudici (între Mureş şi Olt) şi de cei Răsăriteni, între Olt şi Someş. Aceştia, la înălţimi de 700-1000 de metri, lasă locul dealurilor subcarpatice, cu o frumusete aparte şi ele, împrăştiate spre toate punctele cardinale ale ţării. Podişurile, cel al Lupovei (între Timiş şi Mureş) – dealurile crişene, ale Clujului ori Lăpuşului, ale celor două Târnave, apoi cele ce se desprind din vechea Ţară Românească ori Transilvania mergând spre Moldova, până dincolo de Prut, sau care se întoarce spre Maramureşul transilvan, spre cel dobrogean ori basarabean, sunt toate ca o centură naturală şi umană în acelaşi timp, prin locuitorii săi, ce împrejmuiesc şi susţin Carpaţii româneşti. Câmpia Tisei, cea a Dunării de Jos sau Câmpia Română, câmpia Basarabiei, şesul dobrogean sau cel bănăţean oferă un popas de odihnă şi de belşug geografiei, ţării şi oamenilor. Apele din ţara noastră ce poartă nume străbune, arareori răzvrătite, curg dinspre Carpaţii româneşti, lin şi curat, ca cel al sufletului şi gândurilor poporului român, pentru a se revărsa, tot în liniste, în albia Dunării, Tisei, Mării Negre....

Varietatea și bogăția sunt alte trăsături definitorii ale geografiei noastre fizice și economice. Țara toată e o grădină construită în terase, în trepte ce duc spre adevărate Guri de rai. Frumosul și binele se întâlnesc aici sfidând parcă asprimea unor vremuri grele fără sfârșit.

Oamenii țării. Populația României

Pe pământul țării românești, și chiar dincolo de el, din istoria sa străveche și veche, au locuit aici daco-geții și apoi, cu romanii, veniți în veacul al doilea, vor da naștere poporului român. Deplin format până în veacurile VI-VII, creștin de ritul latin încă din secolele II-III, rămas neîntrerupt în locul său de formare va fi mereu stânjenit, dar niciodată alungat din vatra sa. Credința îi va fi schimbată cu timpul, în parte însă, și pentru o vreme.

Se vor abate peste el multe popoare migratoare. Unele vor fi trecătoare, altele se vor așeza pe pământul țării noastre. Vor viețui sau vor pieri. În plin ev mediu sau epocă modernă, va avea loc și procesul colonizării. Unii au venit pe cale pașnică și au conviețuit cu românii băștinași. Așa se explică prezența unor neamuri străine pe pământul României, în cursul istoriei sale, prezente și azi ca naționalități minoritare conlocuitoare, prezență care nu schimbă și nu poate schimba caracterul unitar al statului român. Ca urmare, până în preajma Marii Uniri, în toată perioada interbelică și în zilele noastre, au conviețuit și conviețuiesc, alături de români și alte naționalități. Toate ocupă însă o pondere minoră în totalul populației României. Aceasta era, în 1920, de 15.541.424 de locuitori, față de 18.057.028 în 1930. Pe provincii ea însemna: Oltenia (1.513.175), Muntenia (4.029.008), Dobrogea (815.475), Moldova (2.433.596), Basarabia (2.864.402), Bucovina (853.000), Transilvania (3.217.988), Banat (339.958), Crișana și Maramureșul (1.390.417).

Desprindem din cifre, înainte de toate, o vitalitate a poporului român, o creștere a numărului său într-un singur deceniu cu aproape 3 milioane; și o repartizare a sa pe regiuni omogenă și echilibrată. Nicăieri

nu e de găsit un loc pustiu în România, iar media populației pe km² era cea obișnuită în acea vreme în statele europene cu o economie agro-industrială.

Echilibrul populației e rupt în vara anului 1940, când statul unitar român e frânt și geografia sa amputată. România pierde atunci 6.821.000 locuitori (33,3 %) din populația sa din care 2.628.238 sunt încorporați la Ungaria. Din ei, 1.321.581 (ceea ce înseamnă 50,38 %) erau români, 976.956 (37,05 %) maghiari și 329.701 (12,56 %) alte naționalități.

Problemele noii epoci istorice

În cadrul statului român reîntregit s-au modificat, o dată cu întregirea unității sale național-politice, nu numai cadrul geografic și numărul populației, cum am văzut într-un alt curs.

A crescut numărul întreprinderilor industriale, comerciale și bancare, capacitatea de producție a unor ramuri, rețeaua de transport și comunicații. S-a mărit suprafața agricolă și forestieră a țării.

Înțelegerea noii etape și a progreselor înregistrate de noua evoluție trebuie să țină seama de efectele războiului asupra economiei românești. Distrugeri masive au fost înregistrate în anii 1916-1918, în toate ramurile economiei naționale: industrie, agricultură, finanțe-credit, transporturi. La sfârșitul războiului lipseau în mare parte bunurile de consum, mijloacele de producție, materiile prime. Toate la un loc au făcut ca, pe ansamblu, întreaga producție a țării să nu depășească, în 1919, mai mult de 20-25 % din nivelul atins înainte de război.

Pornind de la această realitate moștenită la terminarea războiului, de la problemele pe care le ridică în general, drumul de viitor al economiei țării noastre după desăvârșirea unității naționale, noii epoci i-a revenit obligația de a rezolva, în planul vieții instituționale, economice și sociale, cel puțin patru mari grupe de probleme:

1. Uniformizarea legislativă și instituțional administrativă pe cuprinsul întregii țări;

2. Desăvârşirea mecanismului unitar al economiei româneşti;
3. Refacerea şi dezvoltarea economiei naţionale;
4. Legiferarea şi aplicarea reformelor socio-economice promise în anii primului război mondial.

Aceste probleme urmau să fie rezolvate sub auspiciile Marii Uniri şi ale drumului deschis de ea României spre dezvoltare şi modernizare. Raţiunile fundamentale ale înnoirilor le găsim chiar în prevederile *hotărârilor* de unire de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba-Iulia, preluate apoi de noua Constituţie din 1923. În plan politic, o problemă fundamentală ce se cerea rezolvată era chiar pregătirea şi votarea noii Constituţii a României.

Necesitatea dezvoltării unitare sub aspect polic şi economic, reformele sociale şi economice în sprijinul celor două clase sociale, ţărănimea şi muncitorimea, şi al accelerării dezvoltării generale au fost discutate – în ce priveşte Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul – în cadrul partidelor Naţional Român şi Social-Democrat, în perioada premergătoare lui 1 decembrie 1918, în cadrul Consiliului Naţional Român Central şi al consiliilor naţionale româneşti locale, în presa vremii. Problematica economică şi socială a fost definitivată printr-un consens general al reprezentanţilor celor două partide, în preziua Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia. Reformele erau considerate ca principii fundamentale ce se cereau aşezate la temelia noului stat român, de aici importanţa şi semnificaţia lor deosebită. Ele au fost cuprinse în ultimele două puncte ale Articolului trei şi aveau în vedere, concret, o reformă agrară radicală pentru ţărani şi conferirea aceloraşi drepturi şi avantaje, potrivit modelului celor mai avansate state industriale din Apus, pentru muncitorii industriali ai ţării noastre. Sfatul Ţării din Basarabia şi Consiliul Naţional din Bucovina au discutat, de asemenea, înainte de hotărârile de unire luate la Chişinău şi Cernăuţi, marile probleme politice şi socio-economice.

Problemele cu caracter economic ale noii epoci – desăvârşirea mecanismului unitar al economiei româneşti, refacerea şi dezvoltarea acesteia şi reformele socio-economice – au fost discutate, după 1918, în cadrul programelor partidelor politice, în dezbaterile parlamentare, prin conferinţe organizate de către Institutul Social Român în prima jumătate a deceniului trei, în multe publicaţii de specialitate, de către opinia publică, prin intermediul presei.

Discuţiile s-au purtat, în special, în jurul a patru principale probleme: caracterul economiei româneşti după 1918 în raport cu cel dinaintea războiului; locul şi rolul agriculturii şi al industriei în cadrul economiei naţionale; rolul statului în raporturile dintre stat şi capitalul privat; atitudinea faţă de capitalul străin. În strânsă legătură cu toate aceste probleme era şi problema uniformizării instituţional-legislative şi noul cadru politico-administrativ creat în prelungirea şi desăvârşirea actului politic al unirilor realizate prin voinţă naţională în primăvara, toamna şi iarna anului 1918.

Problema uniformizării instituţional legislative şi cadrul politico-administrativ al ţării

Prin Hotărârile de Unire se realizase, în numele naţiunii române din Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, unirea politică a provinciilor desprinse din Imperiile rus şi austro-ungar. Sfatul Ţării din Basarabia luase această hotărâre *"în puterea dreptului istoric şi de neam"*, pe baza principiului că *"noroadele singure să-şi hotărască soarta lor de acum înainte şi pentru totdeauna"*. Congresul General al Bucovinei a hotărât acelaşi lucru "în numele suveranităţii naţionale". La fel a făcut "Adunarea Naţională a tuturor românilor din Transilvania, Banat şi Ţara Ungurească".

Prin decrete, regele Ferdinand recunoaşte şi întăreşte Actele Unirii. La 9 aprilie *1918 "declară Basarabia unită cu România pe veci una şi indivizibilă"*.

La 18 decembrie 1918 Bucovina, în cuprinsul graniţelor sale istorice, este socotită şi ea *"de-a pururea unită cu Regatul României"*. Câteva zile mai devreme, la 11 decembrie 1918 regele Ferdinand sancţiona Hotărârea Adunării Naţionale de la Alba-Iulia privind unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului. Decretele regale primesc putere de lege în urma hotărârilor Parlamentului ţării, luate la sfârşitul lunii decembrie 1919 şi 1 ianuarie 1920, iar în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris aceeaşi mare unire a fost recunoscută prin tratatele încheiate în anii 1919-1920.

Acestea sunt căile urmate, în succesiunea lor cronologică, de către Actele Marii Uniri realizate prin Hotărârea Sfatului Ţării de la Chişinău de la 27 martie (9 aprilie) 1918, prin Rezoluţia Congresului General al Bucovinei de la Cernăuţi din 28 noiembrie 1918 şi hotărârea Marii Adunări Naţionale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.

Sunt toate demersurile ce stau la temelia statului naţional unitar român consacrat astfel în chiar primul articol al Constituţiilor din 1923 şi 1938. Câteva împrejurări, obiective sau subiective, au deteminat însă apariţia unor particularităţi ale vieţii administrativ-instituţionale, la nivel regional, fără să afecteze politica generală şi caracterul unitar al statului român. Ele au decurs din unele prevederi ale Actelor Unirii din Basarabia şi Transilvania şi sunt o consecinţă a Convenţiei militare de la Belgrad şi a istoriei de până la Unire, în toate provinciile. Potrivit articolelor doi din Hotărârile de unire de la Chişinău şi Alba-Iulia se proclamă, pentru o perioadă definită, *autonomia provizorie* pentru Basarabia şi Transilvania. Sfatul Ţării a fost investit în continuare cu puteri depline pentru "rezolvarea şi realizarea reformei agrare după nevoile şi cererile norodului"; iar în Transilvania, Adunarea Naţională de la Alba-Iulia a rezervat teritoriilor de aici o "autonomie provizorie" până la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal.

Autonomia provizorie, până la întrunirea parlamentului cu atribuţii de Constituantă - adică de a vota noua Constituţie -precum şi formarea

Marelui Sfat şi a Consiliului Dirigent – lucruri ce decurgeau din articolele doi şi nouă ale proiectului de Rezoluţie a Unirii, ca şi păstrarea Sfatului Ţării în cadrul Basarabiei - au răspuns, atunci, unei necesităţi a momentului concret istoric. Trebuia să se realizeze treptat uniformizarea administrativ instituţională pe cuprinsul tuturor provinciilor. O evoluţie politică separată şi deosebită ce avusese loc de multă vreme atât în Basarabia, cât şi în Bucovina şi Transilvania a generat în plan legislativ, instituţional şi administrativ, situaţii diferite ce se cereau obiectiv înlăturate după 1 decembrie 1918. Pe de altă parte, Marele Sfat, Consiliul Dirigent din Transilvania, Sfatul Ţării şi Consiliul Naţional din Basarabia şi Bucovina au îndeplinit unele obiective politice sau economico-sociale înscrise în actele unirii.

În cadrul Sfatului Ţării a funcţionat o "comisiune agrară" formată din deputaţi şi specialişti în probleme agrare cu împuternicirea de a pregăti un proiect de lege pentru împărţirea pământului la ţărani. Lucrările acestei "comisiuni" au durat un an de zile. În noiembrie 1918 proiectul reformei era gata şi a fost votat în şedinţa Sfatului Ţării din 27 noiembrie 1918 şi promulgat, prin Decret regal, la 22 decembrie 1918, ratificat de întâiul parlament al României unite. Se realizase astfel întâia prevedere a Hotărârii de Unire din 27 martie/9 aprilie 1918. La 27 noiembrie/10 decembrie 1918 Sfatul Ţării, printr-o nouă hotărâre, ţinând cont de împlinirea legislativă amintită, dar urmând în acelaşi timp exemplul Bucovinei şi al Transilvaniei, renunţă la condiţiile formulate în Actul Unirii.

Activitatea Marelui Sfat Naţional din Transilvania a rămas legată de adoptarea a două proiecte de legi de o covârşitoare importanţă pentru dezvoltarea ulterioară a vieţii politice şi economice, de proiectul legii electorale şi cel al reformei agrare, discutate şi votate în şedinţele sale din august 1919, probleme asupra cărora vom reveni.

Pentru înţelegerea evoluţiei istoriei noastre imediat după unire se cer lămurite cel puţin încă două probleme: prevederile Convenţiei militare de la Belgrad şi participarea noastră la război, după încheierea

armistițiilor, în timpul desfășurării Conferinței de Pace de la Paris, în anii 1919-1920.

Convenția militară de la Belgrad și consecințele ei

Dacă sfârșitul războiului, prin armistițiile încheiate succesiv în anul 1918 cu Austro-Ungaria și Germania a contribuit la crearea unor condiții favorabile pentru desfășurarea luptei în scopul realizării statului unitar român, Convenția militară de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, dintre generalul francez Franchet d'Esperey și guvernul maghiar condus de contele Károlyi, a avut darul de a complica lucrurile.

Armistițiul de la Padova fusese condiționat din partea Antantei de acordarea dreptului la autodeterminare a popoarelor din Austro-Ungaria și cerea evacuarea imediată a întregului teritoriu ocupat în timpul războiului de armatele austro-ungare și libertate de mișcare pentru trupele aliate în cadrul fostului imperiu în scopul unui atac concentric împotriva Germaniei.

Potrivit armistițiului încheiat cu Germania la 11 noiembrie 1918 trupele germane din toate teritoriile ocupate (cu excepția regiunilor din răsărit) trebuiau evacuate. De asemenea, s-a impus retragerea armatelor germane din Austro-Ungaria și Turcia, renunțarea la Tratatele de la Brest-Litovsk și București.

În ambele cazuri, prevederilor amintite li s-au alăturat și alte clauze, militare și economice, cu implicații directe asupra vieții politice și socio-economice a celor trei state inamice. În ce ne privește, atât armistițiul cu Austro-Ungaria cât și cel cu Germania au avut rezultate pozitive. Au îndreptat urmările cuceririi unei părți din pământul țării de către centrali (prin retragerea armatei și administrației, anularea Tratatului de la Buftea) deschizând drumul spre împlinirea aspirațiilor naționale ale românilor transilvăneni.

După semnarea actului de capitulare a Bulgariei (16/29 septembrie 1918) generalul francez Franchet d'Esperey, Comandantul Armatei Aliate

din Orient, a preconizat executarea unor operațiuni de urmărire a trupelor germane trecând mai întâi prin Ungaria (Budapesta) și urmând cursul Dunării în sus. Armistițiul cu Austro-Ungaria și cel cu Germania îl găsește, probabil, în drum spre Belgrad. Câteva zile mai târziu, la 7 noiembrie, încep tratativele dintre comandantul francez și delegația maghiară, ce se vor încheia la 13 noiembrie printr-o Convenție cu caracter pur militar, cu multe complicații politice, însă.

Convenția a stabilit o linie de demarcație între forțele militare ale Antantei și cele maghiare, o linie care pornea de pe cursul superior al Someșului Mare, trecea prin Bistrița, Mureș-sat (jud. Mureș), urmând cursul Mureșului până la confluența cu Tisa. În temeiul aceleiași convenții, administrația civilă urma să rămână în mâinile guvernului maghiar până la Conferința de pace.

În ceea ce privește linia de demarcație, ea nu corespundea liniilor de graniță dintre statul român și Ungaria, stabilite prin Tratatul din august 1916. Nu se încadra nici în prevederile celor două armistiții (cu Austro-Ungaria și Germania). Nu erau nici în spiritul punctelor wilsoniene.

Linia de demarcație, așa cum a fost fixată, lăsa o bună parte din teritoriul Transilvaniei în cadrul statului maghiar. Guvernul Károly a mers și mai departe. A interpretat voit prevederile actului încheiat, ca o recunoaștere din partea Antantei a integrității Ungariei. Mai mult, a trimis în Banat și în Transilvania o comisie guvernamentală pe lângă comitate. Toate acestea, în vreme ce erau binecunoscute acțiunile Consiliului Național Român Central de la Arad în vederea realizării unității naționale. Era doar atunci în plină desfășurare dialogul inițiat de Consiliul Național Român Central de la Arad cu delegația maghiară ce îl avea în frunte pe ministrul Oskár Jászi, cu puncte de vedere foarte clar exprimate și energetice privind dreptul românilor din întreg Imperiul austro-ungar la o deplină autodeterminare. Consecințele Convenției de la Belgrad nu au fost deloc benefice. În primul rând, administrația românească nu a putut fi extinsă de la început asupra tuturor comitatelor din Transilvania,

Banat, Crişana şi Maramureş. În al doilea rând, armata română a fost obligată să se oprească în faţa liniei de demarcaţie. Extinderea administraţiei româneşti în întreaga Transilvanie şi înaintarea armatei române dincolo de linia fixată s-a făcut succesiv şi numai în urma unor decizii luate de aliaţi în anii 1918-1919.

Evoluţia armatei române în Transilvania şi Ungaria (1918-1920)

La mijlocul lunii decembrie 1918, trupele române au atins linia Mureşului pe toată lungimea lui. Pe de altă parte, guvernul României şi Consiliul Dirigent au făcut demersuri insistente pe lângă Conferinţa de Pace şi Consiliul Militar Interaliat de la Versailles pentru revizuirea prevederilor Convenţiei de la Belgrad şi anularea liniei de demarcaţie.

Cu acordul Consiliului Antantei, armata română a depăşit cursul Mureşului şi a mutat, fără rezistenţă, linia de demarcaţie spre Vest. Până la 22 ianuarie 1919, a atins punctele Sighet, Ciucea, Zam. Armata română a fost amplasată pe această linie din ordinul marilor puteri. Guvernul maghiar acuză armata română de încălcarea Convenţiei de la Belgrad. În realitate, acţiunile trupelor noastre se încadrau în prevederile armistiţiilor care îngăduiau armatelor aliate ocuparea "acelor puncte strategice din Austro-Ungaria şi la acele termene pe care le-ar putea considera necesare".

La 26 februarie 1919, Conferinţa de Pace de la Paris a hotărât ca deocamdată, să se creeze o zonă neutră. România este nemulţumită şi protestează. Comisia împuternicită cu rezolvarea problemelor româneşti şi Consiliul Militar Interaliat au hotărât ca armata română să se fixeze, temporar, pe aliniamentul Arad-Oradea-Carei-Satu Mare, oraşele amintite intrând în zona neutră. Trupele maghiare s-au retras la 5 km Vest de această linie. O lună mai târziu, în martie 1919, generalul Henry Berthelot anunţă guvernul României de această hotărâre şi cere acestuia ca înaintarea trupelor române să reînceapă şi să continue treptat. Printr-un ordin al

generalului Prezan din 20 martie se dispune înaintarea trupelor române după retragerea trupelor maghiare, urmând ca zona neutră să fie ocupată de trupe franceze. Prin locotenent-colonelul Vyx, şeful misiunii Militare Aliate din Ungaria, a fost anunţat preşedintele republicii ungare, Károlyi, de hotărârile luate. Acesta refuză acceptarea lor şi demisionează. La 21 martie a fost proclamată Republica Ungară a Sfaturilor care continuă să refuze la rândul său recunoaşterea unirii Transilvaniei cu România şi cele cerute de colonelul Vyx. A fost decretată mobilizarea generală a bărbaţilor de la 16 la 42 de ani şi stare de război în Ungaria.

Pe de altă parte, guvernele Rusiei Sovietice, a Ungariei şi Statul Major al armatei ucrainiene au hotărât operaţiuni ofensive pe două direcţii: armata ucraineană trebuia să dea lovitura prin Bucovina şi să facă joncţiunea cu armata roşie ungară. O ofensivă pentru ruperea poziţiilor fortelor armate române se pregătea apoi în zona Basarabiei şi încercuirea lor lângă Nistru. Prin aceste acţiuni, România s-a aflat într-o stare critică. Era în pericol însăşi unirea celor trei provincii româneşti. La începutul lui aprilie 1919, guvernul ungar îşi face cunoscută hotărârea de a reanexa Transilvania şi îşi pregăteşte armata de atac. România cere sprijinul aliaţilor. La 12 aprilie 1919 guvernul României hotărăşte înaintarea armatei române pe aliniamentul stabilit prin hotărârile Conferinţei de Pace din 26 februarie 1919.

În urma contraofensivei armatei române din a doua jumătate a lunii aprilie, armata română a atins la 1 mai râul Tisa pe întreaga lungime a frontului. După ocuparea teritoriului de la Est de Tisa, armata română s-a oprit. Guvernul român a explicat că ocuparea unui asemenea aliniament nu înseamnă revendicarea teritoriilor în cauză, ci doar o acţiune strategică.

La 7 iunie 1919, Consiliul Suprem analizează posibilitatea unei acţiuni militare comune împotriva Ungariei. Trupele folosite – în concepţia Consiliului – trebuiau să fie cele de la faţa locului, adică române, sârbe şi franceze.

La 11 iunie, Consiliul Miniştrilor de externe ai Conferinţei de Pace comunică reprezentanţilor guvernelor române şi cehoslovace frontierele lor cu Ungaria. Două zile mai târziu, la 13 iunie, Georges Clemenceau cere guvernelor ungar, cehoslovac şi român să pună capăt ostilităţilor. În consecinţă, Ungaria încheie armistiţiul cu Cehoslovacia iar armata română menţine poziţiile sale pe Tisa, ca linie strategică, măsură acceptată de către Comandamentul Suprem al Armatelor Aliate de la Versailles.

La 19-20 iulie, armata ungară declanşează un puternic atac împotriva trupelor române forţând aliniamentele ocupate pe Tisa. Patru zile mai târziu, armata română desfăşoară o puternică contraofensivă şi după 7 zile de lupte reocupă poziţiile avute pe Tisa şi continuă înaintarea în interiorul Ungariei. La 3 august 1919 trupele române au intrat în Budapesta. În lunile septembrie şi octombrie, Marele Cartier General al armatei române a ordonat evacuarea trupelor sale din Ungaria, Consiliul Suprem a intervenit în ambele cazuri cerând, mai întâi, rămânerea lor pe poziţie, apoi aprobând o retragere, în etape, începând cu 15 noiembrie 1919. Lucrurile aşa s-au şi întâmplat. La sfârşitul lunii martie 1920, întreaga armată română se găsea la Est de frontiera româno-ungară stabilită la Conferinţa de Pace de la Paris. Aşa se încheie ultimul episod al primului război mondial la graniţa de Nord-Vest a ţării, în care a fost implicată armata română, ca expresie a unei voinţe naţionale, până la un punct geografic şi ca un ordin venit dinspre Conferinţa de Pace de la Paris, în demersul acesteia de la Tisa la Budapesta.

Prevederile Convenţiei militare de la Belgrad precum şi acţiunile militare din interiorul Transilvaniei şi din afara graniţelor au influenţat desfăşurarea vieţii instituţional-politice din provinciile româneşti desprinse din Imperiul austro-ungar, îngăduind Consiliului Dirigent o implicare a sa în administrarea acestora numai după multe obstacole şi în etape.

Organizarea administrativă a Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei

Din motivele arătate, organizarea administrativă a Transilvaniei la nivel local a trebuit să se facă, cronologic şi geografic, treptat, şi să primească unele particularităţi determinate de prevederile Convenţiei de la Belgrad. În consecinţă, Consiliul Dirigent nu exercită puterea sa de la început asupra întregului teritoriu al Transilvaniei intrat în componenţa statului român. Convenţia a menţinut puterea statului maghiar asupra teritoriilor aflaţi dincolo de linia de demarcaţie. În acest context, Banatul a continuat o vreme să rămână sub stăpânirea armatelor sârbeşti. Acestea părăsesc Timişoara abia la 27 iulie 1919 când locul lor a fost luat de armatele franceze care au controlat puterea publică şi administrativă până la 12 august 1919. Efectele Convenţiei sunt lichidate treptat şi numai potrivit directivelor venite dinspre Conferinţa de Pace.

Instalarea noii puteri prin instituirea prefecţilor români este un proces ce a trebuit să ţină seama de stările amintite. În consecinţă, ea a avut loc pe teritoriul Transilvaniei la date diferite şi s-a desfăşurat în condiţii deosebite. Numirile de prefecţi s-au făcut de către Consiliul Dirigent în toate cazurile, în concordanţă cu propunerile transmise de către Consiliile naţionale române sau de fruntaşii politici din judeţe şi au cuprins mai multe etape în răstimpul decembrie 1918 - iulie 1919.

Primele numiri şi cele mai masive s-au făcut în decembrie 1918 – ianuarie 1919 şi au cuprins judeţele asupra cărora Consiliul Dirigent îşi exercita nemijlocit puterea: Alba Inferioară, Bistriţa-Năsăud, Braşov, Ciuc, Cojocna, Făgăraş, Hunedoara, Mureş-Turda, Odorhei, Sibiu, Solnoc-Dăbâca, Târnava Mare, Târnava Mică, Trei Scaune , Turda-Arieş. A doua etapă a cuprins judeţele: Sălaj, Satmar, Bihor şi Arad (14/27 martie 1919) şi judeţul Maramureş (aprilie 1919) iar ultima: judeţul Bichiş (5 mai), Cenad (12 iunie) şi Timiş-Torontal (25 iulie).

Data instalărilor a fost şi ea diferită, procedura era, însă, în linii mari, aceeaşi. Preluarea puterii s-a făcut din partea noului prefect în prezenţa

unui delegat al Consiliului Dirigent şi a vechilor conducători pe baza unor procese-verbale care consemnau această realitate. Funcţionarii erau apoi solicitaţi să depună jurământul de fidelitate faţă de statul român. El a fost primit în corpore, în unele judeţe şi respins în altele, realizat cu uşurinţă uneori sau cu destule complicaţii în multe cazuri.

Aceeaşi acţiune o pornise şi guvernul Károlyi în judeţele rămase sub administraţia ungară. El a pretins depunerea jurământului de fidelitate până la 13 decembrie 1918, a trecut la desfiinţarea consiliilor şi a gărzilor naţionale româneşti, la persecutarea oamenilor politici români, încorporarea cu forţa a tinerilor români în armata ungară. Toţi românii rămaşi dincolo de linia de demarcaţie cunosc zile aspre ce le reamintesc de o istorie pe care ei o socoteau încheiată. O retrăiesc însă, o vreme, şi după Marea Unire. Instalarea noii puteri româneşti aici, are loc în condiţiile unor înverşunate acţiuni de împotrivire din partea elitei locale maghiare. Triumful este însă al românilor şi al românismului, iar Consiliul Dirigent îşi extinde atribuţiile treptat, pe întreg pământul Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului.

Consiliul Dirigent, potrivit împuternicirilor cu care a fost investit şi a atribuţiilor sale concrete, a rezolvat în condiţii interne şi externe deosebite, vreme de 5 pătrare de ani (2 decembrie 1918 – 4 aprilie 1920) prin cele 12 resoarte ale sale probleme de natură economică, socială, politică şi culturală pe care vremea le cerea. Le-a rezolvat potrivit unui program democratic. Le-a rezolvat în deplin consens cu politica promovată de guvernul ţării, sprijinindu-se pe ideile programatice cuprinse în hotărârea de unire de la Alba-Iulia şi o vreme (până la 2 august 1919) pe colaborarea dintre reprezentanţii Partidului Naţional Român şi ai celui Social-Democrat, prezenţi şi unii şi alţii în fruntea unor direcţii, numite, nu întâmplător simplu, resoarte, şi printr-o participare comună la lucrările Marelui Sfat Naţional.

Desigur, era vorba, în cazul tuturor organismelor regionale amintite, de funcţionarea lor temporară şi în strânsă legătură cu legile

statului român, un stat deplin unitar. Principial, chiar de la început s-a avut în vedere, repetăm, o perioadă limitată în timp şi oricum de tranziţie, iar prin forma de organizare şi scopurile urmărite, ele nu veneau în contradicţie cu caracterul unitar al statului român şi cu procesul de uniformizare legislativă şi instituţională desfăşurat în România. Dimpotrivă, au contribuit la întărirea lui. Nu s-au substituit organelor centrale (guvern şi parlament); şi-au desfăşurat activitatea în cadrul obiectivelor fixate de puterea centrală, constituţională şi într-o strânsă legătură cu factorul executiv şi legislativ al ţării, într-un spirit democratic.

Nici Transilvania, nici Bucovina, nici Basarabia nu au cunoscut în toată perioada interbelică nici o autonomie în raport cu Regatul Român. Istoria lor vreme de mai bine de două decenii (1918-1940) a fost istoria întregii ţări. Românii basarabeni ca şi cei transilvăneni folosind în declaraţiile lor de unire termenul de autonomie n-au înţeles, n-au cerut şi nu au vrut altceva decât depline libertăţi acordate tuturor oamenilor şi instituţiilor; toţi cetăţenii lor şi-au desfăşurat întreaga viaţă economică, socială şi politică, spirituală, indiferent de etnia lor, în aceeaşi colectivitate.

Ceea ce revizionismul maghiar a încercat în perioada interbelică, o schimbare a graniţelor României prin mijloace paşnice invocând fie problema drepturilor naţionalităţilor din România, în concret a maghiarilor, fie articolul 19 din Pactul Societăţii Naţiunilor Unite, cerând "autoadministrarea Transilvaniei pe baza principiului autonomiei comunitare", au fost şi sunt vinovate greşeli de interpretare a Hotărârii de la Alba-Iulia.

Organismele regionale şi-au încetat activitatea la începutul lunii aprilie 1920, în timpul primei guvernări averescane atribuţiile lor trecând asupra autorităţilor de la Bucureşti. Pe lângă Preşedinţia Consiliului de Miniştri s-a înfiinţat *Comisia centrală pentru unificare şi descărcare*. În subordinea acesteia, la Cluj, Chişinău şi Cernăuţi s-au format Comisii regionale de unificare şi descărcare cu câte un secretariat general. Activitatea lor a încetat la 1 aprilie 1921 prin transformarea lor în *Directorate generale*, cu

servicii pentru fiecare minister. Au activat ori s-au desființat prin decizii ministeriale în perioada 1922-1924 și au lucrat în directa subordine a guvernului în scopul uniformizării și unificării instituțional-administrative în teritoriile unite.

Organizarea administrativ-teritorială este condusă de ideea descentralizării. Ea s-a întemeiat pe prevederile Constituției din 1923. Dar chiar din primele luni ale anului 1919, ianuarie-februarie, sunt introduse în locul vechilor comitate, *prefecturile* ca instituții administrativ-politice cunoscute în Vechiul Regat, în frunte cu un prefect, ca reprezentant al puterii politice centrale. În Basarabia și Bucovina are loc același proces. Este un prim element de o importanță covârșitoare în calea uniformizării și unificării structurilor de aici. Se face treptat și cuprinde perioada 1919-1925. Particularitățile locale se mențin până la Legea de unificare administrativă din 14 iunie 1925 ce a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1926. Legea a abrogat toate sistemele administrative existente și a stabilit norme identice pentru administrația întregii țări.

Potrivit Constituției din 1923, județul și comuna sunt investite cu personalitate juridică. Legile administrative din 1925, 1929 și 1936 respectă această prevedere constituțională. Județul era un organism politico-teritorial înzestrat cu organe reprezentative, cu o oarecare autonomie locală în cadrul căreia funcționau unele servicii exterioare ale unor ministere. Legea din 1936 păstrează județului aceleași calități ca și legea din 1925, iar prin regulamentele de aplicare ale legilor din 1925, 1929 și 1936, teritoriul țării a fost împărțit în 71 județe. Legea din 1938 a provocat o schimbare radicală în structura administrativă locală prin instituirea unui centralism realizat prin intermediul rezidenților regali și a ținuturilor create de Carol. Țara a fost împărțită în 10 ținuturi ce cuprindeau fiecare un număr de județe. Ținuturile au fost desființate prin Decret-Lege la 21 septembrie 1940, județul redevenind ceea ce a fost până în 1938.

Elemente noi, din punctul de vedere al administrației, la nivel regional, intervin în vremea lui Antonescu, ca urmare a unei serii de

decrete legi din septembrie 1941 – până în iunie 1942. Potrivit acestora, Basarabia şi Bucovina sunt socotite două provincii româneşti cu reşedinţa la Chişinău şi Cernăuţi. Administrarea lor era pusă sub directa conducere şi supraveghere a conducătorului statului. Faţă de guvern se găseau în raporturi de colaborare şi subordonare. În fruntea lor era câte un guvernator, administrator general al provinciei, ca împuternicit al conducătorului statului român. Au fost create mai multe Directorate cu serviciile administrative respective şi un Consiliu Provincial de coordonare şi îndrumare generală a activităţii administrative.

Organizarea era determinată de starea de război generală a ţării şi în mod special, de apropierea celor două provincii româneşti de zonele de război. Din stări excepţionale s-a născut şi o administraţie cu trăsături specifice momentelor istorice ce impun regimuri deosebite. *Guvernatorul* reprezenta, în consecinţă, autoritatea provincială supremă ce răspundea faţă de conducatorul statului pentru buna administrare şi faţă de guvern pentru aplicarea programului de activitate statală. Avea dreptul de a da *Decizium* şi de a elabora Ordonanţe şi Regulamente publicate într-un supliment al M.O. Era şeful poliţiei siguranţei şi putea cere intervenţia armatei.

Directoratele – servicii cu caracter administrativ – erau în număr de 9 şi corespundeau principalelor Departamente: al Afacerilor Administrative, Finanţelor, Agriculturii şi Domeniilor, Economiei Naţionale, Învăţământului şi Culturii, Muncii şi Asigurărilor Sociale, Lucrărilor Publice şi al Comunicaţiilor, Sănătăţii, Colonizării şi Învăţământului. Au fost rezervate Guvernului şi Puterii Centrale toate serviciile ce intrau în componenţa celorlalte ministere pentru care nu s-au creat departamente, Poliţia şi Siguranţa generală, Jandarmeria, Învăţământul Superior, Căile Ferate, Porturile şi Căile de comunicaţii, drumurile naţionale şi vămile, Regiile publice, Casele autonome şi Administraţiile generale comerciale.

Toţi şefii directoratelor alcătuiau la un loc Consiliul provincial de coordonare şi era socotit un organ consultativ al guvernului. Administraţia

locală era cea cunoscută în întreaga țară prin intermediul județelor: Câmpulung, Cernăuți, Hotin, Rădăuți, Storojineț și Suceava (din 6 octombrie 1941 și Dorohoi) pentru Bucovina, și Bălți, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, Lăpușna, Orhei și Tighina în Basarabia.

Pe lângă președinția Consiliului de miniștri a funcționat corpul de comisari generali pentru Basarabia și Bucovina, ca organe de control. Miniștrii, împreună cu guvernatorul aveau dreptul de inspecție iar lunar se făceau analize ale activității provinciilor la nivelul guvernului. Pentru anii războiului exista, deci, în Basarabia, o administrație specifică perioadelor de război cu păstrarea însă a normelor de viață politică statală unitară, trăsătură ce caracterizează deceniile interbelice, inclusiv anii războiului.

În concluzie, trebuie să subliniem, legat de problema uniformizării instituțional-administrative a României că Marele Sfat Național al Transilvaniei, Consiliul Național al Bucovinei și Sfatul Țării din Basarabia, ca și Consiliul Dirigent în Transilvania, Consiliul Secretarilor de Stat în Bucovina și Consiliul Directorilor din Basarabia au fost instituții regionale prin intermediul cărora s-au făcut primii pași spre integrarea organică a provinciilor unite în viața vechiului Regat român. Ele nu au fost pârghii conducătoare spre un separatism regional.

Toți membrii acestor organisme, din toate provinciile unite, au fost călăuziți continuu de ideea organizării vieții politice și social-economice prin integrarea organică și firească în aceea a întregii țări. Uniformizarea administrativ-instituțională a fost un proces obiectiv la care au contribuit în mare măsură toți factorii amintiți. "Ideea consolidării integrale a țării și cu deosebire așezarea normală a Ardealului în noua configurație de stat a fost – spunea în 1924 Octavian Goga – programul de care ne-am călăuzit". Același lucru l-a arătat în Parlament și Victor Bontescu, fost șef al unui resort important – al Comerțului și Agriculturii din cadrul Consiliului Dirigent. "Dacă în vederile noastre, în soluțiile noastre vom fi putut greși, o singură greșeală n-am putut săvârși niciodată,

grecala de a nu fi fost cu trupul şi adevărat cu sufletul totdeauna pentru desăvârşita unitate şi sufletească şi politica a ţării, pentru care am jertfit, promovând închegarea ei". La fel s-a exprimat şi V.C. Osvadă, cel mai apropiat colaborator al lui Bontescu. "Nici un moment nu am avut altă convingere decât aceea că în statul întregit trebuie să avem o singură politică socială şi naţională".

Întreaga generaţie a Marii Uniri, indiferent unde se află, în Basarabia sau în Bucovina, în Vechiul Regat ori în Transilvania, în emigraţia apusului european, ori peste ocean, cu toţii au gândit şi au luptat din toate puterile lor pentru desăvârşirea unităţii politice, naţionale şi statale. Aceasta a însemnat, în concepţia lor, unirea Basarabiei, a Bucovinei şi a Transilvaniei cu tot ce însemna ea, pământ românesc, o unire care să conducă la formarea Statului Unitar Român, cu atribuţii suverane.

Uniformizarea legislativă a fost o altă mare problemă cu caracter politic ce a preocupat toate forţele angajate în viaţa de stat, oriunde s-au aflat chiar imediat după 1 Decembrie 1918. Juriştii, funcţionari superiori de stat, conducători de instituţii de diverse profile, lideri ai tuturor partidelor politice s-au angajat cu toţii prin intermediul unor reviste de specialitate, prin presă, la un dialog în urma căruia să se aleagă cea mai potrivită cale pentru atingerea scopului urmărit, adică uniformizarea legislativă.

Nimeni nu a tăgăduit importanţa acestui lucru, era limpede pentru toată lumea că e nevoie de o nouă Constituţie şi de legi de unificare. Întrebarea se punea doar dacă e bine să se aleagă legislaţia dintr-o provincie care să fie apoi extinsă în toată ţara, sau să se creeze una nouă ca formă şi chiar sub aspectul conţinutului, dar care să însemne, de fapt, o îmbinare a tot ceea ce era cunoscut şi recunoscut ca fiind mai bun în legislaţia provinciilor ţării de până la 1 Decembrie 1918 şi să cuprindă, în acelaşi timp, şi ceea ce putea fi comun sub aspect principial luat din gândirea lumii moderne. Se pornea, şi într-un caz şi în celălalt, de la rolul,

funcţiile statului şi mijloacele de realizare a lor în cadrul unor structuri democratice. Problemele în discuţie preocupau toate statele europene întregite sau nou create la sfârşitul primului război mondial. Căile de formare alese au fost diferite, în funcţie de particularităţile lor istorice şi de modul în care au conceput prezentul şi viitorul.

În cazul României, a fost aleasă calea unei legislaţii de sinteză, fără să fi fost cu totul excluse şi unele extinderi de legi şi coduri fundamentale din vechiul regat, cu îmbunătăţiri şi adăugiri fireşti. Au fost date, în acelaşi timp şi legi noi cunoscute sub denumirea de *legi de unificare*. Procesul a avut loc în spaţiul deceniului trei, a continuat şi în deceniul patru şi s-a încheiat în anii 1943-1945. A cuprins legislaţia privind economicul, socialul, politicul şi culturalul. Măsuri de uniformizare au fost cunoscute şi mai înainte (în anii 1918-1920) şi în deceniile următoare. Cronologic, distingem în principal două etape: una până la Constituţia din 1923 şi a doua acoperind întreaga perioadă interbelică cu o depăşire în deceniul cinci (1918-1945).

Problema unificării legislative a făcut obiectul a două articole din Constituţia din 1923 (articolele 76 şi 137). Primul prevedea înfiinţarea unui Consiliu Legislativ, cu rol consultativ pentru parlament şi guvern care a fost înfiinţat în februarie 1925. Al doilea articol prevedea revizuirea codurilor şi a legiuirilor din provinciile unite "*spre a se pune în armonie cu Constituţia din 1923 şi a se asigura unitatea legislativă*".

În vara anului 1925 a luat fiinţă Institutul de Ştiinţe Administrative al României cu scopul de a examina şi analiza critic legiuirile administrative şi modul lor de aplicare, de a organiza dezbateri. Începând cu anul 1926 a început să apară trimestrial şi "Revista de drept public", organul de presă al Institutului.

Procesul unificării legislative începe, după cum afirmam, încă din anii 1918-1919 şi se încheie în anii 1943-1945 prin extinderea legilor civile şi comerciale din Vechiul Regat în Transilvania rămasă României (1943) şi a celei de nord, revenită în graniţele firesti (1945). Prin extindere, a

mai fost aplicat din 1923 Codul silvic din România (din 1910), Codul civil extins în Basarabia (1928) şi Bucovina (1938). Extinderi prin exemplu sunt: *Legea pentru organizarea şi unificarea corpului de avocaţi* (1923), *Legea de unificare a organizării judecătoreşti* (1924), *Legea pentru unificarea administrativă* (1925), *Codul penal* şi cel de *procedură penală* (1937), *Codul justiţiei militare* (1937) etc. Trăsătura lor principală este că toate au privit România ca un Stat Naţional Unitar iar dispoziţiile lor au fost aplicate în spirit democratic fără nici o deosebire de etnie şi confesiune religioasă.

Eforturile României în această direcţie s-au încadrat în acelea ale multor ţărilor din Vestul şi Centrul Europei care şi-au întregit teritoriile naţionale sau au format state noi. Franţa introduce legislaţia civilă şi comercială franceză în Alsacia şi Lorena în iunie 1924, păstrând ceea ce au socotit că era pozitiv în codurile germane. În această formă, ele urmau să se extindă asupra întregului teritoriu al Franţei, fixându-se un timp de tranziţie de 10 ani. În Italia au fost menţinute la fel vechile legi până în noiembrie 1928 când, printr-un Decret regal s-a extins legislaţia italiană asupra regiunilor unite. În Polonia, Iugoslavia şi Cehoslovacia procesul unificării a fost urmărit şi dirijat de o comisie de unificare, în primul caz, şi de un minister al unificării legislative, în al doilea şi al treilea caz.

A fost în preocupările tuturor, ca şi în cazul României, problema unificării legislative. Legiuitorul român, într-un climat de bunăvoinţă faţă de toate structurile sociale ale ţării, indiferent de etnia lor, de mare responsabilitate în acelaşi timp pentru obligaţia ce-i revenea de a asigura dezvoltarea şi modernizarea României, a promovat o legislaţie ce s-a dovedit a fi benefică pentru evoluţia statului român modern.

CAPITOLUL III

REGIMUL POLITIC ŞI SISTEMUL PARTIDELOR POLITICE DIN DECEMBRIE 1918 – FEBRUARIE 1938

Înţelegem prin regim politic ansamblul de instituţii, centrale şi locale, ce-l definesc şi îl particularizează prin caracterul lor, într-o anumită perioadă dată. Avem în vedere: de asemenea constituţia, forma de guvernământ, sistemul partidelor în general şi a partidelor cuprinse în puterea executivă şi în cea legislativă în mod special, forţele politice implicate în administraţia locală, raporturile dintre acestea şi instituţiile centrale, raporturile dintre guvern – parlament – rege - puterea judecătorească; locul şi rolul opiniei publice în opţiunile şi deciziile fundamentale ale factorilor puterii de stat.

În analiza regimului politic din decembrie 1918, până în februarie 1938 vom ţine seama de trăsăturile fundamentale ale tuturor instituţiilor amintite, pornind chiar de la Constituţia ţării, de la Constituţia din martie 1923, ce a rămas ca lege fundamentală până în februarie 1938. Se cuvine să mai facem şi menţiunea că în perioada decembrie 1918 – martie 1923, în mod tacit a fost extinsă asupra întregii ţări vechea Constituţie a României din 1866 cu modificările din veacul al XIX-ea şi al XX-lea (ultima în 1917), care înscrie, în prevederile sale, două reforme de mare importanţa: votul universal şi dreptul la expropiere, din proprietatea mare, a două milioane de hectare. Însemnau amândouă un pas hotărâtor spre adâncirea cadrului politic democratic şi spre rezolvarea unei vechi probleme economico-sociale prin reforma agrară.

Constituţia din martie 1923

Este o treaptă superioară în calea uniformizării ţării sub aspectul suprastructurii, dar şi al perspectivelor dezvoltării unitare din punctul de vedere economic. Fusese votată în Camera Deputaţilor la 26 martie, iar în Senat o zi mai târziu. Primise votul unui Parlament cu majoritate liberală. Însemna, în primul rând o consacrare a realizării Marii Uniri, şi prin aceasta, o împlinire a unui deziderat naţional, ceea ce imprima Constituţiei o valoare de drept şi de fapt deosebită. Însemna în acelaşi timp opţiuni clare şi ferme pentru un drum economic pregătit în anii de guvernare liberală postbelică de până atunci, dar în parte şi de cei ai guvernării averescane inspirat şi într-un caz, şi în celălalt din doctrina neoliberală. Era o chemare a tuturor forţelor autohtone la solidaritate economică pentru a se asigura României modernizarea structurilor sale socio-economice cerute obiectiv de noul cadru politic deschis de Unirea din 1918, potrivit curentului "dezvoltării noastre prin noi înşine".

Mai însemna - şi nu în ultimul rând ca importanţă – un triumf al ideilor democratice, legate de drepturile cetăţeneşti, cuprinse în actele unirii pregătite printr-o voinţă dublată de acţiuni cu un profund caracter popular. Toate la un loc au dat Constituţiei din martie 1923 un caracter democratic. Problema noii Constituţii a preocupat oamenii politici şi opinia publică din România mult mai devreme de martie 1923. A fost impusă de schimbările intervenite în viaţa poporului român de până atunci şi trebuia să se constituie şi într-o garanţie a drumului de viitor. Modificarea vechii Constituţii era posibilă prin prevederile Articolului 129 din Constituţia anului 1866. "*Puterea legiuitoare are dreptul* – se spunea în acest articol – *a declara că este trebuinţă a supune revizuirii dispoziţiile anumitor articole din Constituţie*".

Această declaraţie se cerea – în temeiul aceluiaşi articol – citită de trei ori, din 15 în 15 zile în şedinţele publice ale celor două camere, citită şi primită, după care şi Adunarea Deputaţilor şi Senatul urmau să se dizolve de drept. Noul Parlament avea dreptul de a discuta şi aproba

modificările propuse de corpurile legiuitoare precedente. Cu respectarea sau fără a se ţine seama de prevederile amintite, cele două guverne, Vaida (1919-1920) şi Averescu (1920-1921), s-au crezut fiecare în parte îndreptăţite să treacă la modificarea Constituţiei, fără să şi reuşească să facă acest lucru. A fost înscrisă ca o principală problemă în programele partidelor politice din epocă în general şi au fost pregătite mai multe proiecte de Constituţie. Nimeni nu nega oportunitatea ei. În discuţie intra doar întrebarea cine era mai în drept să o facă.

Prima problemă, aceea a necesităţii unei noi Constituţii, a fost dezbătută şi de Nicolae Iorga şi Dimitrie Gusti, ei sesizându-i în acelaşi timp şi semnificaţia politică. Primul, Nicolae Iorga, vorbind într-o conferinţă organizată de "Institutul Social Român", în cadrul unor prelegeri pe tema "Noua Constituţie a României", oprindu-se asupra istoricului Constituţiei din ţara noastră, asupra Constituţiei din 1866, o considera – exagerând desigur lucrurile – drept o simplă operă de traducere a unei constituţii străine, apusene, "ce n-are absolut nici un fel de legătură cu trecutul nostru propriu şi nu reprezintă nici o elaboraţiune particulară nouă". Era o "haină împrumutată străinătăţii – spunea tot Nicolae Iorga – fără să se fi luat măsura corpului nostru [pe care] am primit-o aşa cum ni s-a trimis, făcută de altfel de un excelent croitor, dar deprins să fabrice haine pentru alte corpuri. Şi am trăit cu trupul nostru – continuă Iorga – deoparte şi cu haina străină atârnată asupra lui, fără nici un efect asupra vieţii noastre politice".

În acelaşi context, Dimitrie Gusti a exprimat idei similare. Şi el considera că nu poate fi împrumutată Constituţia unei ţări, oricât de inspirat ar fi legiuitorul ei. În concepţia lui Gusti, Constituţia "nu are a crea şi inventa nimic, ci numai de a formula politiceşte şi juridiceşte, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptăţii sociale şi aspiraţiile cheie ale naţiunii".

Nicolae Iorga, mergând mai departe, sublinia caracterul istoric al Constituţiei şi rolul său istoric: "Prezentul – spunea Iorga – însumează

un trecut şi are răspunderea sa faţă de viitor". Potrivit concepţiei lui Iorga, Constituţia era legea fundamentală a ţării, născută din ceea ce el numea desfăşurarea proprie a poporului nostru, din vechime, şi până astăzi, cu menirea de a face deschiderea spre viitor. Era, în 1922, pentru o lumă proprie, potrivită corpului românesc.

Ideea noii Constituţii, care să ţină seama de necesităţile statului român, nu a fost exprimată numai de Nicolae Iorga şi Dimitrie Gusti. Vorbeau în acest sens toţi oamenii politici ai vremii, susţinuţi de o largă opinie publică. Mai mult, se considera o onoare, şi, desigur nemărturisit, un interes de a fi promulgată Constituţia în timpul guvernării unuia sau altui dintre partide. Disputa a fost purtată mai ales între averescani-liberali ţărănişti şi naţionali. În general se poate afirma că nu problemele de conţinut, principiale, au stat la baza acţiunilor oposiţioniste, sau cel puţin acestea erau marcate de întrebarea în vremea cărui partid de guvernământ se va vota o nouă Constituţie. Era desigur o falsă reducere a problemei, pentru că se ştia foarte bine că oricând ar fi avut loc, partidul de guvernământ şi-ar fi impus propriul proiect de Constituţie în care, la urma urmei, se reflecta şi gândirea şi interesele politico-economice, sociale şi culturale ale partidului implicat ca autor al Constituţiei. Din toate aceste motive – invocându-se vicii de formă – paralel oportunităţi, noii Constituţii i s-a opus şi necesitatea amânării sale, în funcţie de locul ocupat de un partid sau altul în cele două instituţii – Parlament şi Guvern.

În primăvara anului 1923, în dezbaterile parlamentare ajunge proiectul de Constituţie liberal. Prezentarea proiectului nu se făcuse cu respectarea prevederilor Articolului 129 din vechea Constituţie. Partidul Naţional Liberal ce anunţase elaborarea noii Constituţii ca principal punct din program, înaintea campaniei electorale, ajuns în fruntea ţării, a convocat direct corpul electoral pentru modificarea Constituţiei, justificând această acţiune prin faptul că în decretul de convocare a corpului electoral se indicase calitatea de Adunare Constituantă a viitorului Parlament.

Noua Constituţie a cuprins 138 de articole, cu şase mai mult decât Constituţia modificată în 1917 şi cu 5 faţă de cea din 1866. Din totalul amintit, 76 de articole au fost menţinute în forma iniţială din 1866. Au fost stabilite principiile orânduirii sociale şi ale organizării statului român, după ce fusese definit, prin Articolul I caracterul de stat naţional unitar şi indivizibil al României.

Constituţia consacra, prin mai multe articole, egalitatea în societate şi în faţa legilor fără deosebire de clasă socială, origine etnică, limbă, credinţe religioase şi confesiuni, prevederi, toate de o importanţă şi cu o semnificaţie deosebită. Reflecta cerinţele de viaţă ale societăţii româneşti. Constituţia prevedea o serie de principii democratice, pe lângă cele amintite, ca votul universal, libertatea organizării şi a întrunirilor, a presei. Nici o persoană nu putea fi urmărită sau percheziţionată decât în cazurile şi în condiţiile prevăzute de lege. Nimeni nu putea fi reţinut sau arestat decât în baza unui mandat judecătoresc motivat, care trebuia să fie comunicat în momentul arestării sau cel mai târziu în 24 de ore după detenţie.

O bună parte din prevederile democratice amintite au fost cuprinse şi în Actele Unirii. Libertatea muncii înscrisă în Constituţie ca problema nouă avea o mare importanţă. "Toţi factorii producţiei – se spunea în Constituţie – se bucură de o egală ocrotire".

Constituţia din 1923 a consacrat suveranitatea naţională, principiu întemeiat pe ideea potrivit căreia naţiunea în totalitatea ei deţine puterea politică, având drept de control asupra activităţii tuturor organelor de stat, naţiunea fiind reprezentată prin membrii aleşi de ea (art. 42). "Toate puterile statului emană prin delegaţiune şi după principiile şi regulile aşezate în Constituţie". Nu era un articol nou şi nici modificat. Aceleaşi prevederi le găsim şi în vechea Constituţie la art. 33. Sistemul censitar se desfiinţase, în locul său s-a legiferat dreptul de vot universal, egal, direct şi obligatoriu. Noua constituţie, prin art. 6 continua să excludă de la vot totalitatea femeilor, care reprezentau jumătate din populaţia ţării.

A fost garantat și dreptul la proprietate. În același timp, Constituția țării punea pentru prima dată într-o asemenea lege și principiul naționalizării subsolului și a zăcămintelor miniere. Un lucru ce a stârnit puternice reacții în interiorul țării și mai ales în afara ei. Legiuitorul a adus în sprijinul ideilor cuprinse în art. 19. – în expunerea de motive – situația internă, dar a invocat, în același timp, nu întâmplător, măsurile similare luate în Apusul european. În Franța, încă din veacul al XVIII-lea, de la 1791, minele erau la dispoziția națiunii. În Prusia, o lege din 1865 nega dreptul proprietarului suprafeței de pământ, de a stăpâni și mina ce se găsea în adâncurile pământului. În Bavaria, Baden, și în alte provincii germane, o seamă de legi au stabilit că proprietarul nu are nici un drept asupra bogățiilor miniere și nici asupra petrolului. În Austria, potrivit unei legi din mai 1854, mina nu era a proprietarului, ci a statului, care putea să o concesioneze cui dorea, proprietarul suprafeței având doar dreptul de redevență. În Belgia, minele erau ale statului din 1910. La fel au stat lucrurile în Spania, Italia și Grecia.

Măsurile socio-economice și politice preconizate însemnau o cale deschisă procesului de modernizare a structurilor statale. Democratică prin prevederile sale principiale, sprijinitoare în primul rând a claselor sociale în formare, Constituția din martie 1923 a înscris drepturi politico-economico-sociale pentru toate păturile sociale. Este legea fundamentală care a îngăduit în România o viață constituțional parlamentară, în cadrele democratismului de tip european apusean, în perioada 1923-1938 și a perpetuat, pentru aceeași vreme, sistemul monarhiei constituționale.

Unele trăsături ale sistemului partidelor politice

La sfârșitul primului război mondial, starea de spirit generală a țării a determinat schimbări în programele tuturor partidelor politice. În sprijinul rezolvării problemelor legate de procesele de refacere și dezvoltare ale economiei naționale s-a ridicat întreaga elită națională. În paginile ziarelor, ale revistelor politice de partid și independente,

FACULTATEA de ISTORIE
BIBLIOTECA

economice şi de cultură îşi făcuseră loc, masiv, problemele noii epoci. Au fost sprijinite, în general, în paginile lor reformele electorală şi agrară, procesul refacerii economice.

Au avut loc, în acelaşi timp, modificări de structură, organizatorice şi programatice în rândul partidelor naţionale tradiţionale. Erau modificări în sensul adaptării programelor lor la cerinţele noii epoci istorice. Opinia publică le-a primit, însă, cu un mai mare spirit critic şi le-a judecat cu o mai mare rigoare. Nu a pierdut ocaziile de a critica partidele politice pentru unele greşeli săvârşite în anii războiului.

Greşelile au tras greu în cumpăna judecăţii mai ales în cazul a două partide: cel naţional liberal şi cel conservator condus de Marghiloman. Aruncau o puternică umbră asupra lor, înfrângerile din timpul războiului (puse pe seama liberalilor) şi conducerea unui guvern apropiat germanilor (Al. Marghiloman). Opinia publică era neiertătoare, dar mai neiertătoare erau grupările şi curentele politice apărute după război. Problema răspunderilor era de altfel un port-drapel al luptei împotriva naţional-liberalilor ridicat sau abandonat de noile partide, alături de cel împotriva lui Marghiloman – sau C. Stere şi Slavici etc., ce s-au apropiat în anii 1916-1918 de Puterile Centrale. Toate au dus la pierderea popularităţii celor două partide amintite, (temporară în cazul liberalilor).

În acelaşi timp s-au ridicat, bucurându-se de o mare popularitate, atât noile partide – Liga Poporului şi Partidul Ţărănesc (înfiinţate în 1918) - cât şi cele regionale. La acestea s-au găsit anumite puncte comune sub raport programatic şi nu au lipsit unele tendinţe, chiar încercări de fuziune între ele. Pentru primii ani postbelici rămâne totuşi, ca o trăsătură dominantă, nu fuziunea, ci disocierea partidelor şi polarizarea masei active, angajată ca urmare a sufragiului universal mai mult în viaţa electorală spre noile partide.

Fostele partide regionale au manifestat în chip firesc tendinţe de depăşire a vechilor baze sociale provinciale. Dar tot în chip firesc, această depăşire se putea face numai în ambele sensuri – dinspre Vechea Românie

spre provinciile unite şi invers –, cu păstrarea obiectiv, cel puţin pentru o vreme, a unei influenţe majore, în masa iniţială. Stau mărturie acestui proces alegerile parlamentare din perioada interbelică şi mai ales cele din anii 1919–1922. S-a văzut, în alegerile din 1919,1920 şi 1922 că prea marea diversitate sub aspectul partidelor politice nu putea duce la rezultatele scontate. Treptat, liberalii şi-au recâştigat în masa electorilor vechile poziţii iar în structurile superioare şi-au întărit considerabil baza tehnicienilor. Partidul Naţional Liberal a fost un partid cu cadre omogene până la moartea lui Ion I.C. Brătianu (1927) care ştiau (doctrinar) şi puteau (politic şi financiar) să se impună, ocupând în cadrul partidelor politice, cu autoritate, locul întâi. Fără îndoială, locul câştigat şi menţinut s-a datorat mult şi şefului liberal, Ion I.C. Brătianu.

Oricum, în viaţa politică a pus străpânire, în deceniul trei, ideea formării unui partid mai puternic de opoziţie, aşezat în faţa celui liberal. Aceasta mai ales după ce Averescu îşi cheltuise o bună parte din popularitate şi putere în anii primei sale guvernări (1920-1921), cochetând mai mult împotriva Partidului Naţional Liberal. Fuziunea dintre naţionali democraţi şi ţărăniştii Vechiului Regat, realizată în 1926, după mai multe încercări anterioare, neizbutite, s-a încadrat în planul elitei politice opuse liberalilor. În adevăr, prin fuziunea celor două partide politice cu o largă audienţă în rândul electoratului, s-au pus bazele unui puternic partid de opoziţie. Liberalii, datorită, desigur, naţional-ţărăniştilor dar şi datorită propriilor slăbiciuni interne nu s-au mai mişcat în viaţa politică aşa cum o făcuseseră înainte. Sfârşitul deceniului trei şi întreg deceniul patru au însemnat, pentru liberali, o relativă slăbire a puterii lor fără să-şi piardă, totuşi, locul fruntaş în cadrul vieţii politice, pe care continua să o influenţeze, sprijinindu-se şi sprijinind, după moartea lui I.G. Duca mult puterea regală. E vorba de aripa aflată sub influenţa lui Gh. Tătărăscu. Neînţelegerile din cadrul partidului, dintre cele două tabere – a tinerilor şi a bătrânilor liberali – existente încă de la sfârşitul deceniului trei, apoi reîntoarcerea lui Carol – au slăbit fără îndoială, puterea Partidului Naţional Liberal,

dar, subliniem din nou, fără să-i afecteze locul prioritar în sistemul partidelor politice.

Lucrurile au stat cam tot așa și cu Partidul Național Țărănesc. N-a reprezentat nici el o putere în continuă ascensiune în lumea partidelor politice din România. S-au înregistrat serioase disensiuni la nivelul conducerii de partid, neînțelegeri ce au dus la disocieri. Au plecat mai întâi din cadrul P.N.Ț. doi fruntași ai acestuia, Nicolae Lupu (1927) și Gr. Iunian (1932) pentru a-și forma fiecare propriul său partid. Stere, ținut mult în umbră pentru orientările sale din timpul războiului, nu și-a găsit nici locul și nici rostul potrivit printre elitele național-țărăniste de care va trebui să se și despartă. Pe de altă parte, între Maniu și Vaida au intervenit de asemenea neînțelegeri ce vor culmina cu plecarea din partid a celui din urmă. Desigur, se cere subliniată apoi lipsa unei unități în conducerea partidului, pe tema restaurației lui Carol și chiar a unor probleme doctrinare de politică internă, uzura unor guvernări din anii 1928-1931, 1932-1933 nu lipsite de serioase confruntări. A rămas, însă, tot cel mai puternic partid de opoziție.

Cei desprinși din P.N.Ț. au avut fiecare evoluția lor. Ea a însemnat un sfârșit de viață politică pentru Stere, un drum sinuos pentru N. Lupu, cu o reîntoarcere spre național-țărăniști, și fără întoarcere (Gr. Iunian), o aliniere spre Carol a lui Alexandru Vaida.

Partidele politice create de către cei desprinși din P.N.Ț. au fost, de fapt, simple grupări politice care au trăit mai mult prin intermediul oamenilor politici ce le-au dat naștere. Toți au rămas, însă, fruntași ai vieții politice, al căror cuvânt a cântărit mult mai greu în viața politică decât au cântărit creațiile lor – partidele – în viața partidistă. Au fost lipsite de o bază socială mare. Conducătorii lor au avut, cu toate acestea, rosturi bune.

Tuturor li s-au alăturat o mulțime de grupări politice, de disidențe apărute îndeosebi – dar nu exclusiv – în preajma alegerilor. Erau unele fără prea mare importanță în epocă. Partidele politice conservatoare,

conduse de Alexandru Marghiloman şi respectiv Take Ionescu, au continuat să rămână în viaţa politică până la moartea conducătorilor lor (1922, 1925), adjudecându-şi o influenţă în continuă descreştere din pricini germinatoare sau deosebite. Nici unul nu va mai avea vechea bază socială dinainte de 1918 şi nici aceeaşi putere economică. Apoi Marghiloman îşi compromisese partidul şi pe el ca om politic prin atitudinea sa din anii războiului. În ceea ce-l priveşte pe Take Ionescu, angajarea lui în echipa guvernamentală condusă de generalul Averescu şi preocupările sale de politică externă au ocupat un loc prioritar, în timp ce cele de partid s-au situat pe locul doi. În ce îi priveşte în general, pe oamenii politici conservatori din ambele grupări, o bună parte din ei au început să se apropie de partidele vechi sau noi, continuând să se adapteze la programele şi cerinţele partidelor în care s-au reîncadrat.

În urma formării de noi partide, a asocierilor şi a disocierilor, cunoscute în anii 1918-1937, sistemul partidelor politice din perioada dată, ar putea fi reprezentat, schematic, în ordinea schimbărilor ce au avut loc, astfel:

1. *Partidul Naţional Liberal* (1875). În aprilie 1917 se desprinde din el Gr. Trancu-Iaşi, N. Lupu, G. Diamandi, Gr. Iunian ş.a. formând Partidul Muncii. În ianuarie 1923 fuzionează cu Partidul Ţărănesc din Basarabia (Ion Inculeţ), cu Partidul Democrat al Unirii (Ion Nistor). În 1929 pleacă Ion T. Florescu pentru a forma gruparea dizidentă "Omul liber", iar în 1930 a fost exclus Gh. Brătianu ce va forma un alt P.N.L.
2. *Partidul Naţional Român din Transilvania* (1881) (1869). Fuzionează: în noiembrie 1922 cu foştii takişti; în martie 1925 cu Nicolae Iorga şi C. Argetoianu, iar în octombrie 1926 cu Partidul Ţărănesc, formând împreună P.N.Ţ.

   Plecări din partid: martie 1920 grupul lui Octavian Goga, septembrie 1926 Iorga şi Argetoianu, 1927 Goldiş şi Lupaş.
3. *Partidul Conservator Democrat* – Take Ionescu (1908). După denumiri succesive, uneori folosite şi concomitent, de *Partid Conservator*

Democrat, Conservator-Unionist, Conservator Naționalist, în ajunul alegerilor din noiembrie 1919 primește numele de Partid Democrat-Unionist. În 1922, după moartea lui Take Ionescu, foștii takiști au trecut (în noiembrie 1922) la Partidul Național (Maniu) de unde, unii vor pleca (în 1926) spre liberali sau averescani, ori își vor declara independența politică.

4. *Partidul Naționalist Democrat* (1910). N. Iorga și A.C. Cuza. Cunoaște mai multe reorganizări și denumiri. În aprilie 1920 se divide în două grupări conduse de N. Iorga și A.C. Cuza. În februarie 1923 gruparea condusă de A.C. Cuza primește numele de *Partidul Naționalist Democrat-Creștin* încadrându-se în rândurile partidelor de dreapta.

   În mai 1924 Partidul Naționalist Democrat condus de N. Iorga fuzionează cu gruparea lui Argetoianu desprinsă din Partidul Poporului. Noua organizație condusă de N. Iorga a purtat denumirea de *Partidul Naționalist al Poporului.* În martie 1925, P.N.P. a fuzionat cu Partidul Național, N. Iorga devenind copreședinte al noului partid. În septembrie 1926 își reînființează propriul partid sub numele de *Partidul National*, iar în septembrie 1931 *Partidul Naționalist Democrat.*

5. *Liga Poporului* (3/16 aprilie 1918) transformată în *Partidul Poporului* (17 aprilie 1920). Șeful Ligii și al partidului: Al. Averescu.

   Fuziuni: 1918: C. Argetoianu, C. Garoflid, Matei Cantacuzino (conservatori); 1920: O. Goga, O. Tăslăuanu, I. Suciu, P. Groza (de la P.N.R.); Avram Imbroane (Banat), Sergiu Nița (Basarabia), Doru Popovici (Bucovina); 1925: resturile Partidului Conservator Progresist; 1927: V. Goldiș și I. Lupaș (P.N.R.).

   Plecări: 1924: C. Argetoianu; 1929: Gr. Filipescu; 1932: O. Goga, S. Dragomir, I. Lupaș, I. Petrovici.

6. *Partidul Conservator Progresist.* Al. Marghiloman a anunțat formarea partidului la 1 decembrie 1918, constituit din gruparea conservatoare condusă de el, grupare ce a format guvernul în perioada 5/19 martie

– 23 octombrie/6 noiembrie 1918 sub preşedinţia lui AL. Marghiloman. În mai 1925, ceea ce a rămas din Partidul Conservator Progresist, după moartea lui AL. Averescu, trece la Partidul Poporului.

7. *Partidul Țărănesc* (Ion Mihalache). A fost constituit la 5/18 decembrie 1918. Încercările de a forma un partid ţărănesc sunt mai vechi (1897-1914). Fuzionarea sa cu Partidul Național Român a avut loc în octombrie 1926.

8. *Partidul Național Țărănesc* format în 1926. Plecări au avut loc în: 1927, Nicolae Lupu; 1931, C. Stere; 1932, Gr. Iunian; 1935, Al. Vaida-Voevod, formându-şi fiecare propriul partid. Reveniri: Dr. Nicolae Lupu (1934).

9. *Partidul Național Țărănesc* (N. Lupu) înființat în 1927. Revine in P.N.Ț. (Maniu) în 1934.

10. *Liga Agrară*, organizaţie politico-profesională întemeiată de C. Garoflid în februarie 1929 când părăseşte Partidul Poporului.

11. *Liga "Vlad Țepeș"* înființată in iunie 1929 de către Gr. Filipescu. În martie 1932 s-a transformat în Partidul Conservator. Gr. Filipescu se desprinsese în aprilie 1927 din P.N.Ț. pentru a se alătura *Partidului Poporului* de unde a plecat în februarie 1929. După câteva luni pune bazele propriului său partid: Liga "Vlad Ţepeş".

12. *"Omul liber"* - o grupare dizidentă condusă de Ion Th. Florescu desprinsă în 1929 din Partidul Liberal, transformată în noiembrie 1931 în *Partidul Liberal Democrat.*

13. *Partidul Național Liberal* (Gh. Brătianu). Pleacă din P.N.L. (Vintilă Brătianu) în iunie 1930 fiind exclus. Formează propriul partid (P.N.L. Gheorghe Brătianu).

14. *Partidul Țărănesc Democrat.* Constantin Stere, mai 1931, fuzionează cu Partidul Radical Țărănesc (Gr. Iunian) în februarie 1933.

15. *Partidul Național-Agrar* a fost constituit în aprilie 1932 de către Octavian Goga în urma plecării sale de la Partidul lui Averescu

împreună cu profesorii universitari Ion Lupaş, Silviu Dragomir, Ioan Petrovici şi alţii. În 14 iulie 1935 fuzionează cu Liga Agrară Naţional-Creştină condusă de A.C. Cuza, formând Partidul Naţional-Creştin.

16. *Uniunea Agrară* creată de Constantin Argetoianu în iunie 1932, transformată în Partidul Agrar (octombrie 1936). C. Argetoianu a fost, credem, "oaspetele" celor mai multe partide din perioada interbelică. În 1917, fiind la conservatori, încearcă să pună bazele unui partid, tot conservator, constituţional. Anul 1918 îl găseşte la Averescu (Liga Poporului). În mai 1924, desprins din Partidul Poporului formează, împreună cu N. Iorga, *Partidul Naţionalist al Poporului*, care, în martie 1925, fuzionează cu Partidul Naţional (Maniu). În 1927 C. Argetoianu va ajunge la liberali de unde va pleca la sfârşitul anului 1930.
17. *Partidul Radical -Ţărănesc* a fost înfiinţat de Gr. Iunian (noiembrie 1932), după ce părăsise Partidul Naţional Ţărănesc (în octombrie a.c.). În martie 1937 fuzionează, pentru o scurtă vreme cu Comitetele Cetăţeneşti conduse de Dem. I. Dobrescu.
18. *Liga Naţional Corporatistă* înfiinţată de Mihai Manoilescu în 1933.
19. *Frontul Românesc* – AL. Vaida-Voevod (mai 1935) prin desprinderea de Partidul Naţional Ţărănesc.

Dintr-o situaţie întocmită de istoricul Al. Savu rezultă existenţa a 28 de partide, ligi şi organizaţii politice, la sfârşitul perioadei liberalismului democratic: Blocul Cetăţenesc pentru Mântuirea Ţării (din mai 1932, Grigore Forţu), Consiliul Central al Evreilor din România (ianuarie 1936, de W. Filderman); Frontul Românesc (mai 1935, Al. Vaida-Voevod); Liga Agrară (iunie 1932, C. Argetoianu), Partidul Conservator (1929, Gr. N. Filipescu), Partidul Evreiesc din România (mai 1931, Th. Fischer), Partidul German din România (1919, Hans Otto Roth), Partidul Liberal-Democrat (noiembrie 1931, I. Th. Florescu), Partidul Maghiar (februarie 1922, G.

Bethlen), Partidul Național Creștin (1935, A.C. Cuza și O. Goga), Partidul Național-Democrat (1926, N. Iorga), Partidul Național-Liberal (1875, C.I. Brătianu), Partidul Național-Liberal (iunie 1930, Gh. Brătianu), Partidul Național Țărănesc (1926, Iuliu Maniu), Partidul Poporului (1920, Al. Averescu), Partidul Poporului German (mai 1935, Alfred Bonfert), Partidul Radical-Țărănesc (1932, Gr. Iunian), Partidul Social-Democrat (1927, Ion Mirescu), Partidul Socialist Român (martie 1933, C. Popovici), Partidul Socialist Unitar din România (1928, dr. L. Ghelerter), Partidul "Totul pentru Țară, Garda de Fier" (1934, G. Cantacuzino), Partidul Țărănesc Maghiar (1931, dr. Reti Imre), Partidul Țărănesc Ucrainian din Bucovina (1931, C. Cracalia), Partidul Ucrainian din România, Uniunea Evreilor Români (1909, W. Filderman), Uniunea Țăranilor și Muncitorilor Maghiari din România (1934, Madosz).

Potrivit aceluiași istoric, Al. Savu, la alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937, au obținut mandate șapte partide politice: Partidul Național-Liberal (Dinu Brătianu, 35,92 % din voturi și 152 mandate), Partidul Național-Țărănesc, cu 20,40 % și 86 mandate, Totul pentru Țară (Garda de Fier) 15,58 % și 66 mandate, Partidul Național Creștin, 9,15 % și 39 mandate, Partidul Maghiar, 4,43 % cu 19 mandate, Partidul Național Liberal – Gh. Brătianu, 3,89 % și 16 mandate și Partidul Țărănesc Radical 2,25 % cu 9 mandate.

Au obținut procente între 1,70 și 0,82, fără a avea și mandate: Partidul Agrar, Partidul Evreiesc, Partidul Poporului German, Partidul Social-Democrat și Partidul Poporului, din totalul de 54 alte grupări și liste independente.

Din cele spuse până acum, putem conchide următoarele: sistemul partidelor politice cunoaște, în Vechiul Regat ca și în noile provincii, trăsături noi în perioada interbelică.

1. Își continuă activitatea unele partide din Vechiul Regat cunoscute și în epoca modernă (Partidul Național Liberal, Partidul Naționalist Democrat (Iorga) și Partidul Social Democrat).

2. Dispar "pe furiș" – cum spunea Nicoale Iorga – altele (partidele conservatoare conduse de Marghiloman (1925) și Take Ionescu (1922)) pentru a apare altele.
3. Sporește pe cuprinsul întregii țări numărul partidelor politice; se creează partide noi (Partidul Țărănesc și Liga Poporului transformat în Partidul Poporului) și sunt disocieri și disidențe la nivelul tuturor partidelor.
4. Se realizează concomitent, un proces de integrare a partidelor, foste regionale, în sistemul partidist al întregii țări și o pătrundere a celor din Vechiul Regat în proviciile unite. Acțiunea e firească și se înscrie în contextul general al integrării ce are loc, sub toate aspectele, imediat după realizarea Marii Uniri. E prilejuită și favorizată de primele alegeri, din anii 1919, 1920 1922, mai ales în timpul ultimelor două și consolidată în toate celelalte alegeri din anii 1926-1933.

Partidul Poporului a fost prima formațiune politică care și-a extins organizațiile la scara întregii țări, în Vechiul Regat, în Transilvania, în Basarabia și Bucovina. În Vechiul Regat ia ființă în primăvara lui 1918 și se extinde în celelalte provincii doi ani mai târziu, prin fuziunile realizate cu gruparea Partidului Național din Ardeal, în frunte cu Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu și Ioan Suciu, cu Uniunea Națională din Banat (șef Avram Imbroane), cu o aripă a Partidului Țărănesc din Basarabia (condusă de Sergiu Nițã) și cea bucovineană (lider Doru Popovici).

Prin fuziuni se realizează și extinderea Partidului Național Liberal în toate provinciile țării: cu Partidul Țărănesc din Basarabia (Ion Inculeț) și cu Partidul Democrat al Unirii din Bucovina (Ion Nistor) în ianuarie 1923 și prin atragerea unor ardeleni și bănățeni (Alex. Lapedatu, Aurel Cosma, Avram Imbroane etc.) în rândurile P.N.L. Treptat, liberalii și averescanii își constituie organizații în toată țara, devenind partide naționale nu numai prin programe, ci și prin aria geografică de influență.

Au trecut în Transilvania şi alte partide sau grupări politice din Vechea Românie: cele conduse de Iorga, Lupu, Stere etc. Influenţa şi baza socială, mai mică aici, nu le-a fost, de fapt, prea mare nici dincolo de munţi. Au avut aderenţi şi într-un loc şi în altul, dar mai mult la nivel elitar.

- Puternic a fost şi a rămas în Transilvania, în toată perioada interbelică, Partidul Naţional Român (de până la 1926) devenit Partidul Naţional Ţărănesc după fuziunea acestuia cu Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat (1926).

Prin rosturile sale în viaţa naţiunii române din Transilvania şi, deopotrivă, prin programul său, Partidul Naţional Român a trecut graniţele epocii moderne spre cele contemporane, cu o puternică zestre umană la nivelul maselor. O zestre ce a sporit şi mai mult în deceniile trei patru. A ocupat în cadrul sistemului politic din România, constant locul doi.

La viaţa politică din perioada interbelică au luat parte, ca urmare a drepturilor recunoscute constituţional şi respectate în practica de stat şi naţionalităţile conlocuitoare minoritare din România. Ele şi-au constituit partide politice proprii, prezentându-se în alegeri cu programele lor, singure, ori în alianţe electorale cu alte partide. Au avut deputaţii lor în toate parlamentele şi, prin activitatea desfăşurată, au răspuns şi s-au încadrat, împreună cu masa electorală pe care o reprezentau, în direcţiile vieţii politice româneşti, slujind împreună interesele noii lor patrii, bucurându-se de toate drepturile, ca cetăţeni loiali României. În acelaşi timp, cetăţenii români de altă naţionalitate, au putut să facă parte, chiar să activeze, în partidele naţionale.

- Naţionalitatea maghiară a început să părăsească treptat pasivismul îmbrăţişat imediat după război şi în 1920 îşi organizează Partidul Naţional Democrat Maghiaro-Secuiesc condus de Béla Maurer. Era un prim pas spre activismul politic, urmat în ianuarie 1921 şi ianuarie 1922 de alte partide politice nou create: Uniunea Maghiară

(1921) şi Partidul Popular Maghiar (1922). Din fuziunea ultimelor partide a rezultat (în decembrie 1922) Partidul Maghiar, considerat – o vreme – organizaţia politică generală şi unică a cetăţenilor români de naţionalitate maghiară.

În vara anului 1927, din iniţiativa unor membri ai Partidului Maghiar, s-a reînfiinţat Partidul Popular Maghiar. Un nou partid de opoziţie faţă de Partidul Maghiar se va forma în 1933, Partidul Micilor Agrarieni, cu aderenţă mai ales în rândurile ţărănimii din judeţul Odorhei. În 1933 apare aşa-numita "Opoziţie a Partidului Maghiar", care, un an mai târziu se va transforma într-o organizaţie de sine-stătătoare sub numele de Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România. În ianuarie 1939, Partidul Maghiar, cunoscut şi sub numele de Comunitatea Maghiară, a aderat la Frontul Renaşterii Naţionale.

b. Saşii ardeleni şi şvabii bănăţeni şi-au organizat sau reorganizat, şi ei, propriile partide după 1918. A fost recunoscut, mai întâi, până în 1929, Partidul German, denumire schimbată apoi în Partidul Parlamentar German, şi apoi în Partidul Poporului. Şvabii bănăţeni şi-au avut şi ei propriile lor organizaţii politice: Partidul Popular Şvăbesc (1919), Partidul Autonom Şvăbesc (1920), Partidul Popular German din România (cu sediul la Timişoara) etc.

Partidul German a reprezentat întreaga minoritate germană din România incluzând toţi deputaţii saşi şi şvabi din Transilvania, Banat, Vechiul Regat, Basarabia, Bucovina. În 1933 a luat fiinţă şi Partidul Naţional Socialist al Germanilor din România. În 1938, Partidul German a fuzionat cu Partidul Popular German, ce funcţionase până atunci cu statut de sine stătător în Banat, constituindu-se comunitatea Germanilor din România care, în ianuarie 1939, ca şi Comunitatea maghiară, a aderat la Frontul Renaşterii Naţionale.

c. Evreii s-au constituit într-o organizaţie aparte încă din 1909, sub numele de Uniunea Evreilor Pământeni, cunoscută apoi (din 1923)

ca Uniunea Evreilor Români, cu secțiuni în centrele mai importante din Transilvania și Bucovina. În 1928 a luat ființă Clubul Evreiesc, iar în 1929 Partidul Național Evreiesc, pentru ca, în mai 1931 să fie creat Partidul Evreiesc din România.

Toate acestea dovedesc că partidele politice ale minorităților naționale au cunoscut aceleași procese și au avut aceleași trăsături pe care le-au avut partidele constituite la scara întregii țări. Fapt firesc, pentru că nu a existat în perioada 1918-1937 nici o lege restrictivă sau favorizantă pentru partidele politice de orientare democratică în funcție de etnia membrilor.

7 Partidele politice, din deceniile trei-patru, până la 1938 s-au constituit având drept criteriu orientarea lor și atitudinea lor în principalele probleme socio-economice și politice interne. O parte au avut afinități mai mari pentru anumite structuri sociale: țărănime, intelectualitate, muncitorime etc. Programul mai tuturor partidelor – și, în orice caz al tuturor celor ce au format executivul românesc era, indiferent de denumirea lui, național, vizând evoluția întregii națiuni.

8 Partidele și grupările politice democratice din deceniile trei patru, inclusiv ale naționalităților conlocuitoare, s-au inspirat, în alcătuirea programelor lor, din doctrinele politice și economice ale vremii: neoconservatoare, neoliberală, țărănistă, naționalistă (Iorga) și social-democrată, preconizând dezvoltarea țării noastre fie printr-un apel la forțele proprii, "dezvoltarea prin noi înșine", fie prin "politica porților deschise" cu sprijinul capitalului străin.

9 Perioada interbelică se caracterizează, din punctul de vedere al partidelor social-democrate, printr-o perioadă de frământări și sciziuni. Deși a existat în mișcarea socialistă și social-democrată din deceniile trei-patru ale veacului trecut, ca principală trăsătură tendința de unitate, au fost în această vreme mai multe partide muncitorești, și anume:

Partidul Socialist din România, cunoscut sub această denumire din noiembrie 1918, cu programul său – Declarația de principii – publicată prin intermediul ziarului "Socialismul " din 9 decembrie 1918.

Partidele Social Democrate din Ardeal, din Banat, Bucovina și Basarabia, cu unele schimbări de denumiri, dar cu acțiuni unitare.

Partidul Comunist Român (din mai 1921), în legalitate (până în 1924) și ilegalitate în restul anilor, ca o grupare politică nesemnificativă.

Federația Partidelor Socialiste din România (F.P.S.R.), iunie 1921 – mai 1927. Bazele sale au fost puse la Congresul General din 19-20 iunie 1921 de la Ploiești, urmărindu-se unirea tuturor partidelor regionale într-un singur partid. Din Federație au făcut parte: Partidul Social-Democrat din Vechiul Regat, Partidul Socialist din Transilvania, Partidul Social-Democrat din Banat și Partidul Social Democrat din Bucovina, până la autodizolvare în mai 1927.

Partidul Socialist din România a fost format în ianuarie 1922 de către grupul de militanți socialiști centriști cu acordul lui Ilie Moscovici și Constantin Popovici. În august 1922 P.S.R. a aderat la F.P.S.R.

Partidul Social Democrat a fost creat în 1927 în timpul celui de-al doilea Congres al F.P.S.R. (7-9 mai). Reunea toate partidele cuprinse în F.P.S.R., ceea ce însemna, sub aspect organizatoric, un pas înainte pe calea regrupării forțelor socialiste.

Partidul Socialist al Muncitorilor din România. S-a format în iulie 1928 prin desprinderea unui grup de militanți socialiști de stânga I. Ghelerter, Ștefan Voitec, Zaharia Tănase, C-tin Mănescu etc., din P.S.D. În 1931 același partid își va schimba denumirea în Partidul Socialist Independent din România dorind, să sublinieze prin aceasta atitudinea sa neangajată față de cele două Internaționale – Socialistă și respectiv Comunistă.

Partidul Socialist – gruparea Constantin Popovici, Nicolae Moscăteanu, Grigore Constantinescu, Florian Petrescu, etc – desprinși din P.S.D. la începutul anului 1933 s-a unit, în același an, cu Partidul Socialist Independent.

Partidul Socialist Unitar a fost format în august 1933 prin fuziunea Partidului Socialist (Popovici) cu Partidul Socialist Independent având-l ca președinte pe L. Ghelerter, iar secretari pe Ștefan Voitec și Constantin Popovici. În octombrie 1935, grupul de militanți condus de Popovici, în urma unor neînțelegeri survenite între acesta și conducerea P.S.U., s-a desprins din partid, reconstituind *Partidul Socialist din România.*

În aceste structuri instituțional-politice își vor desfășura activitatea mișcarea muncitorească, comunistă, socialistă și social-democrată din deceniile trei-patru până la sfârșitul anului 1937, când, în condiții politice complexe, se vor produce, pentru o scurtă vreme, noi regrupări.

Primele organizații de dreapta și evoluția mișcării legionare

Cea dintâi organizație de dreapta este *Garda Conștiinței Naționale*, ce a luat ființă în vara anului 1919 la Iași și a fost patronată politic și ideologic de profesorul A.C. Cuza și condusă de Const. Pancu. Câțiva ani mai târziu, în 1922, tot la Iași, sub conducerea lui N.C. Paulescu se pun bazele *Uniunii Naționale Creștine.* Ea se va transforma, în martie 1923, în *Liga Apărării Național-Creștine.* Președinte era A.C. Cuza. În conducerea Ligii a intrat și Corneliu Zelea Codreanu, rezervându-i-se un anumit rol în problemele organizatorice.

Codreanu pleacă din Liga Apărării Național Creștine în 1927 pentru a-și forma propria sa organizație, *Liga Arhanghelului Mihail.* În aprilie 1930, a fost înființată *Garda de Fier* ca secție politică a Legiunii Arhanghelului Mihail.

În ianuarie 1931 ea este dizolvată. Și-a continuat activitatea sub numele de "*Gruparea Zelea Corneliu Codreanu*". La 9 decembrie 1933 Garda de Fier a fost scoasă în afara legii. O zi mai târziu, la 10 decembrie 1934 *Garda de Fier* s-a legalizat sub numele de "*Partidul Totul pentru Țară*" pentru ca, în aprilie 1935, din acest partid să se desprindă Mihail Stelescu formând o organizație proprie numită "*Cruciada Românismului*".

La 21 februarie 1938, Corneliu Zelea Codreanu anunță hotărârea dizolvării Partidului Totul pentru Țară și a mișcării legionare. *Partidul Național Creștin* (1935-1938) a luat naștere la 14 iulie 1935 prin fuziunea *Ligii Apărării Național Creștine* cu *Partidul Național Agrar* codus de Octavian Goga.

Liga Apărării Național Creștine a fost înființată la 4 martie 1923 de către A.C. Cuza. Este mai întâi o grupare politică monarhică, antisemită, treptat și antipartidistă și antiparlamentară. Antisemitismului i s-a alăturat și misticismul, dorința de a crește rolul Bisericii Ortodoxe.

Câteva sumare concluzii

Partidele politice din perioada interbelică, au cunoscut, sub raport instituțional și al activităților o evoluție potrivit drepturilor înscrise în Constituția din 1866, cu modificările din 1917, și a celor din 1923, ultima rămasă in vigoare până în februarie 1938. Fapt ce a însemnat că în toată această vreme a existat în țara noastră o viață politică pluripartidistă. Este întâia trăsătură și prima concluzie.

Partidele politice din perioada 1918-1937 au existat o parte și în epoca modernă sau erau partide noi, formate în timpul războiului, ori în deceniile următoare. Numărul lor a fost mult mai mare în epoca contemporană decât în cea modernă și mult mai diverse ca orientări. O creștere exagerată – ca și în zilele noastre – motivată în multe cazuri de orgolii, nu de necesități obiective. În locul a două sau cel mult trei partide politice, cu orientări democratice, care ar fi putut să țină masa electorală în limitele a ceea ce se numește normalitate în evoluția unei națiuni, au apărut o sumedenie de partide mici, simple grupări de club, care au dus la divizarea electoratului și au permis astfel penetrarea în peisajul vieții politice a grupărilor extremiste. Proverbul popular "au apărut ca ciupercile după ploaie", sugerând în cazul nostru creșterea numerică a partidelor politice din perioada interbelică, a exprimat o realitate.

Pentru anul 1937, sfârșitul pluralismului politic din perioada interbelică, istoricul Al.Gh. Savu a dat cifra de 28 (partide, grupări, ligi,

etc). Multe, chiar foarte multe pentru doar 4.649.163 electori înscrişi pe listele alegătorilor în acelaşi an 1937. Evident, de-a lungul întregii perioade, de la 1918 la 1937, au existat mult mai multe partide sau grupări politice. Au continuat cele cunoscute în epoca modernă, au fost create altele noi, chiar în 1918 şi au crescut ca număr, sau au scăzut, timp de două decenii, prin asocieri şi disocieri. Momentele preelectorale au fost folosite, cu predilecţie, pentru realizarea celor două procese amintite.

Fuziunile sau sciziunile, plecările individuale sau în grup nu au avut în general roluri hotărâtoare în destinul partidelor, cu excepţia poate a P.N.Ţ. creat prin fuziunea P.Ţ. din Vechiul Regat şi al P.N.R. din Transilvania. Au fost provocate, cum mai spuneam, în majoritatea lor de interese individuale şi mai puţin de vederi doctrinare deosebite. Nu puţine au fost provocate, sau influenţate, de Carol al II-lea, devenit rege într-o atmosferă nu tocmai favorabilă lui.

Alegerile parlamentare, învăţămintele desprinse din situaţii similare trecute, sau, cum afirmam anterior, interese individuale şi de partid dovedite, au fost de asemenea cauza fenomenelor legate de plecările sau venirile în partide.

Toate partidele politice din epoca modernă, atât cele din Vechiul Regat, cât şi cele din provinciile unite – din nou cu o excepţie, de data aceasta P.N.L. – au cunoscut, în perioada interbelică, modificări de structură, doctrinare şi în denumirile lor. Cauza a fost oportunitatea, un lucru firesc. Problemele noii epoci impuneau acest lucru. Este un merit al liderilor de partide, al doctrinarilor, al oamenilor politici şi al tehnicienilor lor că au înţeles secretul succesului politic; mobilitatea în sens pozitiv, înnoirea.

Mai trebuie să sublinem şi o altă concluzie. Elita politică de vârf din perioada interbelică, în majoritate venea din epoca modernă, aparţinea prin formaţie acestei epoci, care era obligată să răspundă cerinţelor timpului, şi, spre cinstea lor, au şi răspuns. Au fost în vremea lor nu simpli actori, ci părtaşi activi, chiar autorii înnoirilor. Era şi este o altă

trăsătură pozitivă a vieții politice din deceniile trei și patru ale veacului trecut.

În aceeași ordine de idei, se cere subliniată și o altă trăsătură. Elita politică – elita românească în general – formată în cultul dragostei pentru neam acasă, a cunoscut nemijlocit și cultura europeană. A fost formată în puternicele centre de cultură europeană – la Paris, Londra, Viena, Roma etc. Elita basarabeană a fost formată, ce-i drept, în alte centre de cultură, cele ruseşti, la Moscova, Petrograd etc., dar nu i-au fost străine nici ei ideile Apusului european. Avangarda politică și cultural-spirituală românească din anii 1918-1945 și-a avut izvoarele și implicit tăria, în pământul țării și în școala europeană apuseană. A fost șansa neamului românesc dintre cele două războaie mondiale. Generația Marii Uniri a patronat spiritualitatea românească încă vreme de un pătrar de veac, pentru a sfârși, cei care au supraviețuit momentului 6 martie 1945 - ca un mare paradox al istoriei – în închisorile comuniste. Ca un paradox al istoriei și ca un semn al nerecunoștinței, o lege omenească generală și o armă folosită de partidele politice dictatoriale.

CAPITOLUL IV

PARLAMENTELE ŞI GUVERNELE ROMÂNIEI DE LA 1918 LA 1938

Consideraţii generale. 1918-1938

Parlamentul şi guvernul din perioada interbelică erau două instituţii centrale, parlamentul exprimând forţa legislativă, guvernul puterea executivă. Au fost cunoscute şi în epoca modernă. Parlamentul era organizat bicameral – Senat şi Adunarea Deputaţilor.

Corpul electoral fusese mai întâi ales în temeiul unei legi din iulie 1866, prin sistemul censitar şi capacitar, apoi având la bază legea din 1884. Reforma electorală liberală reduce numărul colegiilor de la patru la trei prin eliminarea celui dintâi şi modifică structura celorlalte. Schimbările au permis o consolidare a locului ocupat de burghezie în parlament.

Deceniul doi al secolului al XX-lea a impus schimbări de structură în viaţa politică – implicit în instituţiile sale centrale - alături de reforme social-economice. Votul universal şi reforma agrară, în special, nu mai puteau fi amânate multă vreme. Ele au şi fost înscrise în programele partidelor politice. Anii războiului le-au adus şi mai mult în actualitate. Din îndemnul liberalilor, Ferdinand promite soldaţilor din tranşee, în primăvara anului 1917, aplicarea acestor reforme, care tot atunci au fost înscrise – din necesitate, dar şi din oportunitate politică – în Constituţia ţării. Au fost modificate Articolele 19, 57, 67. Primul lărgea dreptul statului de a face exproprieri şi pentru utilitate naţională, nu numai publică. Articolele 57 şi 67 sunt cele care vor îngădui modernizarea instituţiei

parlamentare, asigurându-i un şi mai pronunţat caracter democratic. Votul censitar fusese înlocuit cu dreptul votului universal. Universal în parte, pentru că la urne erau chemaţi doar bărbaţii. Înseamnă şi aşa un mare pas spre adevăraţii electori ai ţării, chiar dacă o altă parte, femeile, erau încă obligate să rămână departe de urne.

Articolul 57 prevedea că "*Adunarea Deputaţilor se compune din deputaţii aleşi de cetăţenii români majoritari, prin votul universal, egal, direct, obligatoriu şi cu scrutin pe baza reprezentării proporţionale*". Celălalt articol, al 67-lea, viza Senatul care era format din senatori aleşi, şi din senatori de drept.

Modalitatea de compunere a celor două Camere fusese lăsată pe seama unei viitoare legi electorale. E vorba de fapt de un Decret-lege dat în noiembrie 1918 şi de modificările lui din decembrie acelaşi an, aduse printr-un alt decret. Primul Decret-lege era inspirat, în bună parte, din legea electorală belgiană şi elveţiană, dar a cuprins şi elemente noi determinate de particularităţile vieţii politice româneşti.

Întâiul articol se opreşte asupra electoratului. Toţi cetăţenii români majori vor avea dreptul să aleagă, prin vot obştesc obligatoriu, egal, direct şi secret, pe baza reprezentării proporţional cu numărul populaţiei. Votul se desfăşura pe circumscripţii (Art. 2) în cadrul fiecărui judeţ, revenind un deputat la 30 000 locuitori şi la fracţiunea superioară numărului de 20000.

Senatorii erau aleşi, şi în parte, de drept. Cei dintâi (Art. 4) erau aleşi de toţi cetăţenii români de la vârsta de 40 de ani împliniţi, câte unu la 70 000 locuitori şi la fracţiunea superioară numărului de 47 000. Vârsta cerută pentru a fi ales deputat era de 25 de ani, iar pentru senator de 40 (Art. 8). Membrii de drept ai Senatului erau moştenitorul tronului (de la 18 ani), mitropolitul şi episcopii eparhiali. Universităţile aveau dreptul să aleagă, fiecare, câte un senator.

În temeiul acestei legislaţii se vor desfăşura alegerile din anii 1919, 1920 şi 1922, cu excepţia Transilvaniei unde, pentru aceeaşi perioadă a rămas în vigoare legea electorală pregătită de Consiliul Dirigent care a

fost votată în august 1919 de către Marele Sfat Naţional de la Sibiu şi sancţionată prin Decret-lege la 24 august 1919. Votul a fost ca şi în cazul Vechiului Regat, obştesc, egal, direct şi secret, nu însă cum fusese promis la Alba-Iulia. Femeile au rămas departe de urne, şi aici, cu toate tăgăduinţele făcute la 1 decembrie 1918, cu toate intervenţiile hotărâte ale social-democraţilor Eleonora Lemeny, I. Jumanca, I. Flueraş, Iosif Renoiu, V. Roman, Gh. Grădinar în Marele Sfat Naţional de la Sibiu atunci când s-a discutat această problemă. Reprezentanţii P.N.R. au susţinut proiectul prezentat de către Consiliul Dirigent. Nu au negat nici ei necesitatea acordării dreptului de vot pentru femei, considerau însă că această problemă era de competenţa parlamentului ce avea să dea ţării o nouă Constituţie. În Transilvania aveau drept de vor toţi cetăţenii (bărbaţi) în vârstă de 21 de ani, născuţi în teritoriile unite cu România sau care la 1 ianuarie 1914 aveau domiciliul în una din localităţile acestor teritorii. Şi unii şi alţii trebuiau ca în prealabil să fi optat pentru cetăţenia română. Mai aveau drept de vot şi cei ce nu erau născuţi în provinciile româneşti unite şi nici nu aveau cetăţenia română, dar le doreau pe amândouă şi au întreprins acţiuni spre realizarea lor şi, firește, le-au şi obţinut până la întocmirea listelor electorale.

O particularitate a electoratului din Transilvania a fost cuprinsă în Art. 46. Dacă într-o circumscripţie se prezenta un singur candidat, preşedintele biroului electoral îl declara ales prin "aclamaţii", fără a se mai trece la vot. Şi tot o particularitate era şi neobligativitatea prezentării la vot. Principiile şi prevederile generale erau cele cuprinse şi în Decretul-lege electoral pentru teritoriile din vechea Românie.

Constituţia din 1923 a înscris şi ea dreptul de vot universal eliminând din prevederile anterioare (1918) termenul de egal şi înlocuind formula "reprezentare proporţională" cu "reprezentarea minorităţii". E vorba de Adunarea Deputaţilor, problemă reglementată de Art. 64 în următorii termeni: "Adunarea deputaţilor se compune din deputaţi aleşi

de cetăţeni români majori, prin vot universal, direct, obligator şi secret, pe baza reprezentării minorităţii".

Tot în temeiul noii Constituţii din 1923, Senatul a căpătat o nouă structură. Mandatele erau obţinute pe bază de majoritate relativă iar reprezentarea minorităţii nu s-a aplicat în Senat. A sporit numărul senatorilor de drept, adăugându-se celor vechi, capii confesiunilor recunoscute de stat şi Preşedintele Academiei Române.

Cei ce au dat o nouă Constituţie – liberalii – vor pregăti, şi parlamentul din 1926 va şi vota, o altă lege electorală, în temeiul cărora se vor desfăşura, începând cu 1926, toate alegerile parlamentare până în anul 1937 inclusiv.

În temeiul legii electorale din 27 martie 1926, votul se desfăşura pe circumscripţii (judeţe). Rezultatele erau centralizate pe întreaga ţară (Art. 86) stabilindu-se tot acolo, pentru fiecare grupare politică în parte, numărul voturilor primite (Art. 89, 90). Partidul, sau gruparea politică care a obţinut numărul cel mai mare de mandate (cel puţin 40 % din totalul voturilor) era declarat partid (sau grupare) majoritar(ă). Celelalte formaţiuni erau cuprinse în gruparea minoritară (Art. 90, paragraf b). Dacă o grupare politică minoritară pe ţară obţinea totuşi, în unele circumscripţii, majoritatea absolută a voturilor, ea dobândea, în acele circumscripţii, un număr de mandate proporţional cu procentul de voturi ce avusese faţă de totalul voturilor exprimate în circumscripţia respectivă, chiar dacă pe întreaga ţară nu a întrunit procentul de 2 % din voturile exprimate (Art. 91). Partidelor politice care au avut pe ţară un procent mai mic de 2 % din numărul total al voturilor nu li se repartiza nici un mandat (Art. 94). Din numărul total al mandatelor stabilit prin lege pe întreaga ţară se scădeau mandatele atribuite grupărilor care au obţinut majoritatea absolută în câteva circumscripţii (Art. 92), dându-li-se acestora un număr de mandate proporţional cu procentul de voturi exprimate în circumscripţia respectivă.

Considerații de ordin general privind viața parlamentară. 1919-1937

În perioada 1918-1938, timp de 20 de ani au avut loc în țara noastră (de fapt din noiembrie 1919 – până în decembrie 1937) zece alegeri parlamentare generale. Multe dacă avem în vedere că membrii Corpurilor legiuitoare erau aleşi pentru 4 ani (art. 62).

În mod normal, perioadei date ar fi trebuit să-i corespundă doar 4,5 legislaturi. În realitate, din noiembrie 1919, până în decembrie 1937 şi-au exercitat atribuțiile nouă parlamente, de două ori mai multe. Media existenței lor a fost de doi ani, de unde şi concluzia unei instabilități politice pentru perioada dată, manifestată în sistemul parlamentar.

Cele 10 alegeri au avut loc la intervale inegale, în 2-5 noiembrie 1919, 25-27 mai şi 3 iunie 1920, în prima decadă a lunii martie 1922, 25 şi 28 mai 1926, 7 şi 10 iulie 1927, în 12 decembrie 1928, 5 şi 6 iunie 1931, 17 iulie 1932, decembrie 1933 şi decembrie 1937.

Situația desprinsă din analiza concretă a cifrelor ne obligă la o corecție a concluziei formulate pornind de la numărul Adunărilor Legislative şi media perioadei lor de activitate, sau mai degrabă la o completare a ei. A existat, fără îndoială, o instabilitate parlamentară deoarece din cele 10 adunări legislative, opt şi-au încetat existența cu mult înaintea expirării mandatelor - după zero zile, după ±6, 12, 14, 17, 22 şi 31 luni de activitate. Au fost în acelaşi timp şi două parlamente ce au reuşit să-şi ducă mandatul până la capăt (1922 şi 1933) ceea ce înseamnă, în perioada 1919 – 1937 şi o stabilitate parlamentară, limitată, dar prezentă oricum.

Căror cauze s-au datorat cele două elemente întâlnite: instabilitate şi stabilitate? Răspunsul a fost dat în parte din cele arătate în legătură cu relația rege-parlament-guvern. Cunoscând factorii politici care au pregătit alegerile şi componența parlamentelor, ele vor fi, credem, mult completate. În orice caz, schimbarea premierului şi a echipei

guvernamentale, foarte frecventă în anumite perioade şi provocată de multiple cauze, a dus, cu unele excepţii şi la noi alegeri parlamentare. O anumită instabilitate guvernamentală din anii 1919-1921, 1926-1928 şi 1931-1933 a condus astfel şi la ceea ce numeam mai sus instabilitate parlamentară.

Câteva date concrete ce stau la temelia concluziilor formulate:

1. *Alegerile parlamentare din 1919* au fost pregătite de către guvernul condus de generalul Artur Văitoianu. Era un guvern socotit de tehnicieni, mult apropiat de Partidul Naţional Liberal al cărui drum spre cele două camere legiuitoare şi prin ele spre puterea executivă va şi încerca să-l pregătească. Nu a câştigat nici un partid politic şi s-a format în condiţiile date Blocul Parlamentar.
2. *Alegerile parlamentare din mai-iunie 1920* au fost pregătite de guvernul generalului Al. Averescu şi partidul său – Partidul Poporului – a obţinut victoria concretizată în 224 de mandate în Adunarea Deputaţilor din totalul de 369.
3. *Alegerile din martie 1922*, pregătite de liberali, lor le-au şi dat câştig de cauză, 227 de mandate în aceeaşi Cameră.
4. *Alegerile din mai 1926*, organizate în temeiul noii legi electorale de către cel de-al doilea guvern Averescu, îi asigură acestuia continuitatea cu un parlament favorabil lui. Dar, de data aceasta, Partidul Poporului a ajuns la o majoritate confortabilă, 292 mandate în Adunarea Deputaţilor, nu ca un rezultat direct al voturilor exprimate în favoarea partidului, ci ajutat substanţial de prima majoritară.
5. *Alegerile parlamentare din iulie 1927* s-au desfăşurat sub grija guvernului liberal condus de Ion I.C. Brătianu. Victoria electorală a fost de partea lui. 318 mandate în Camera Deputaţilor din care 184 reprezentau, ca şi în cazul precedent, prima majoritară.
6. *Alegerile parlamentare din decembrie 1928*, au găsit în fruntea guvernului pe naţional-ţărănişti sub conducerea lui Iuliu Maniu şi lor le-a adus

lor le-a adus o victorie categorică (era prima guvernare), 348 de deputaţi.

7. *În alegerile din iunie 1931* a fost implicat ca organizator al lor guvernul Iorga-Argetoianu şi tot el şi-a adjudecat şi victoria. O victorie de fapt fără victorie, fiindcă la scrutinul voturilor a obţinut doar – în cartel fiind – 96 de mandate, cu mult mai puţine decât prima majoritară primită, de 193 mandate. O majoritate greu câştigată şi oricum, nu pentru multă vreme păstrată.
8. *Alegerile din iulie 1932* s-au desfăşurat în vremea premierului naţional-ţărănist Al. Vaida cu un rezultat favorabil partidului său. Lista guvernului – aflat în cartel electoral cu partidele german şi ucrainian – a întrunit, cu greu abia 40,30 % din voturi ceea ce a însemnat 274 mandate, primite direct sau datorate primei electorale.
9. *Alegerile din decembrie 1933* au fost pregătite de guvernul liberal condus de I.G. Duca. Au fost pregătite şi câştigate de liberali, dar nu pe seama premierului amintit, care îşi pierduse viaţa asasinat în gara din Sinaia la 29 decembrie, ci în favoarea naţional-liberalilor, în general, care pătrund masiv în Cameră (300 de deputaţi).
10. *Alegerile parlamentare din decembrie 1937* au fost organizate de guvernul liberal condus de Gh. Tătărăscu la sfârşitul mandatului primit în ianuarie 1934. N-a reuşit să asigure partidului său – deşi se afla la putere – majoritatea cerută. Obţinuse doar 35,92 % din voturi.

Carol, încălcând uzanţele constituţionale care cereau pregătirea de noi alegeri în atari situaţii, a adus în fruntea guvernului, la 28 decembrie 1937, pe Octavian Goga, unul din şefii Partidului Naţional Creştin ce obţinuse în timpul alegerilor doar 9,15 % din voturile exprimate, ceea ce însemna abia 39 de mandate.

Alegerile electorale din decembrie 1937 au fost de fapt anulate prin inactivitatea parlamentului ales, iar cele ce s-au desfăşurat în 1939 au dat naştere unui parlament ce şi-a avut temeiul într-o altă lege electorală, cerută şi de o altă constituţie.

Eliminând din calcul parlamentul rezultat în decembrie 1937, rămân pentru perioada noiembrie 1919 – decembrie 1937, nouă corpuri legiuitoare, cu următoarele majorităţi în Parlament:

- Partidul Naţional Liberal, trei (1922, 1927, 1933)
- Partidul Naţional Ţărănesc, două (1928, 1932)
- Partidul Poporului, două (1920, 1926)
- Partidul Naţional (Iorga) una, (1931)
- Blocul Parlamentar, una (1919)

Aşadar s-au aflat pe băncile majorităţii corpurilor legiuitoare în cele două parlamente patru principale partide. Desigur, acestora trebuie să le alăturăm şi alte câteva grupări politice sau chiar partide care au format Blocul Parlamentar sau au intrat în coaliţii guvernamentale cu partidele amintite. Chiar şi aşa numărul lor e mult departe de acela al formaţiunilor politice din perioada interbelică. Constatăm apoi o rotaţie, un schimb al majorităţilor liberale cu cele naţional-ţărăniste sau ale Partidului Poporului.

Concluziile nu se pot opri aici. Se cer adăugate, de fapt completate cu răspunsurile la cel puţin încă două întrebări şi anume cât timp au format majorităţile parlamentare şi care au fost trăsăturile etapelor date?

Răspunsurile sunt categoric favorabile naţional-liberalilor care au fost singurii ce au avut, din trei, două legislaturi duse până la capăt şi toate în perioade prielnice dezvoltării social-economice a ţării (1922-1926, 1927-1928, 1933-1937). Naţional-ţărăniştii au depăşit cu puţin jumătatea drumului, iar restul au trecut, cu ceva peste un an. Toţi au prins (cu excepţia lui Averescu în 1926-1927) etape cu particularităţi şi probleme deosebite. Blocul Parlamentar şi Partidul Poporului (din 1919-1921) anii de refacere economică iar celelalte, anii crizei economice (1929-1933). Timpul de care vorbeam, sub raportul duratei, dar mai ales al perioadei concret istorice, a jucat un rol deosebit în problemele abordate de parlament. Este, firește, o altă concluzie pe care o reținem.

Parlamentele cu majoritate liberală şi averescană vor aduce în dezbaterile lor proiecte de legi care au urmărit procesul refacerii şi dezvoltării economice potrivit doctrinei "prin noi înşine". Celelalte adunări legislative, a căror majoritate o formau partidele ce optaseră, programatic, pentru evoluţia economiei româneşti cu sprijinul capitatului străin, vor adopta o legislaţie inspirată din cea de a doua doctrină din perioada interbelică, doctrina "porţilor deschise".

Aceasta înseamnă – mergând mai departe cu concluziile – că liberalii, (adică un singur partid) dominând sub raportul timpului, în cadrul majorităţii parlamentare şi implicit şi în echipele guvernamentale, îşi vor impune, în chip firesc, programul lor nu numai în probleme economice, ci şi în cele social-politice.

La fel vor face şi celelalte majorităţi parlamentare, numai că ele au aparţinut mai multor partide politice (ceea ce nu e deloc de neglijat), ale căror programe, dacă n-au fost mult deosebite între ele, n-au fost nici identice, şi în orice caz, prin căile preconizate (dar nu numai prin acestea) erau uneori opuse celor liberale.

De aici şi o altă concluzie, şi anume că dinspre Parlament (şi Guvern), prin legislaţia dată au fost promovate mai multe direcţii în problemele de politică internă. Ele s-au manifestat paralel în cadrul confruntărilor din parlament (exprimate prin deputaţii sau senatorii majorităţii şi ai opoziţiei) dar s-au întrepătruns prin sistemul rotaţiei majoritare parlamentare (şi guvernamentale).

Schimbările intervenite în majorităţile parlamentare au dus adeseori la abrogări sau modificări de legi date, de exemplu, de parlamentele liberale din partea celor naţional-ţărăniste ori invers. Majorităţile parlamentare au adus în primul rând legi noi, inspirate din programe proprii dar au păstrat şi legi vechi. Adică în practica parlamentară au existat, în paralel cu tendinţele înnoirii legilor şi cazuri de continuitate a acestora, a celor care nu veneau în contradicţie cu interesele politice şi economice ale partidelor din majoritatea parlamentară.

Partidele din opoziţie şi rolul lor în cadrul parlamentului

O primă trăsătură a opoziţiei parlamentare ce credem că se cuvine reliefată este dispariţia treptată din cadrul ei a partidelor conservatoare. "Îngroparea pe furiş" despre care vorbea Nicolae Iorga şi care s-a petrecut în anii 1919-1922 (pentru partidul condus de Take Ionescu) şi 1919-1925 (pentru conservatorii lui Al. Marghiloman) le-a îngăduit mandate nesemnificative sugerând tocmai procesul lor de descompunere.

De exemplu, Partidul Conservator Progresist (Al. Marghiloman) a obţinut 9 mandate de deputaţi în alegerile din 1919, abia 4 în anul următor şi nici un mandat în anul 1922. Partidul Conservator Naţionalist (devenit din octombrie 1919, Partidul Democrat Take Ionescu), la alegerile parlamentare din 1919 n-a participat, iar la cele din 1920, aflat în cartel cu Partidul Poporului, a obţinut 18 mandate.

Participarea la cartel a Partidului Democrat cu Partidul Poporului în alegerile din 1920 îi va deplasa pe cei dintâi alături de majoritatea parlamentară, deoarece în temeiul unei înţelegeri prealabile, în guvernul Averescu au intrat şi Take Ionescu, Nicolae Titulescu şi Dimitrie Greceanu. Astfel, unul din partidele conservatoare a fost cuprins într-o majoritate parlamentară în anii 1920 – 1921.

Locul minor ocupat de către partidele conservatoare în primele parlamente postbelice şi apoi dispariţia lor este semnul pierderii treptate a bazei lor sociale, ca urmare directă a votului universal în temeiul căruia s-au desfăşurat toate alegerile din perioada noiembrie 1919 – decembrie 1937. Votul universal a condus opinia publică spre partidele cu program burghezo-democratic şi spre partidele şi organizaţiile social-democrate.

Cel de-al doilea partid politic tradiţional trecut din epoca modernă în cea contemporană cu o putere economică şi politică deosebită, prezent masiv în majoritatea parlamentară – P.N.L. –, se va afla destul de multă vreme în rândurile partidelor de opoziţie după înfrângeri electorale neaşteptate. De pildă, în urma alegerilor din noiembrie 1919, cu tot sprijinul primit din partea guvernului Artur Văitoianu, a avut în Adunarea

Deputaţilor 103 mandate, pentru ca în 1920 să obţină doar 7, în 1926 – 16, în 1928 – 13, în 1932 – 28 şi 1937 – 152. P.N.L. a obţinut în alegerile parlamentare pentru Cameră, în 1919, 21,16 % din numărul voturilor exprimate, în 1920 – 6,77 %, în 1926 – 7,34 %, în 1928 – 6,55 %, în 1932 – 13,62 %, în 1937 – 35,92 %.

Comparând numărul voturilor şi al mandatelor obţinute în alegerile parlamentare pregătite de P.N.L. cu cele primite când alte partide făceau acest oficiu, rezultatele fac dovada unei mari disproporţii. Acelaşi lucru s-a întâmplat cu P.N.Ţ. şi cu Partidul Poporului. De ce aceste schimbări ale electorilor, foarte mari, intervenite la perioade scurte faţă de aceleaşi partide politice?

Factorul prim este, fără îndoială, influenţa exercitată din partea partidului de guvernământ în timpul campaniei electorale şi chiar în timpul desfăşurării alegerilor, câştigarea unei relative încrederi din partea electoratului. Se poate vorbi apoi de uzura obişnuită în viaţa partidelor politice aflate la putere. Promisiunile făcute alegătorilor şi neonorate în timpul guvernării nu erau nici ele uitate din partea celor care aşteptau împlinirea lor, de unde şi replica electorilor în alegerile următoare. Aceasta duce şi la o altă concluzie care se poate constitui, credem, într-o altă cauză a instabilităţii electoratului interbelic. Nici un partid politic, după introducerea votului universal, n-a reuşit să-şi formeze o bază socială stabilă. Se întemeiau toate pe un nucleu local, fără ca masele să fi fost angajate ferm pentru unul din ele. Dovadă, rezultatele situate la poli deosebiţi, diametral opuşi, pentru acelaşi partid în alegerile apropiate, chiar foarte apropiate în timp. Plecări de la un partid la altul se realizau frecvent şi la nivelul "oamenilor de bază".

Revenind la P.N.L. şi referitor la puterea acestuia aflat în opoziţie, nu putem reţine concluzia ce s-ar desprinde din analiza cifrelor amintite mai sus. Aceasta pentru că puterea liberală nu a fost direct proporţională cu procentul voturilor obţinute sau al mandatelor avute. P.N.L., cu majoritate în Parlament sau fără, la Guvern fiind sau nu în afara acestuia,

a dominat viaţa politică din deceniile trei-patru, găsind întotdeauna căi şi mijloace de a-şi impune punctul său de vedere. Nu a fost cel mai popular partid politic din perioada interbelică, dar a fost cel mai influent şi puternic prin forţa sa economică şi prin nucleul puterii de partid la nivel central.

Opoziţia parlamentară din anii 1919-1937 a fost formată dintr-un mai mare număr de partide în raport cu perioada antebelică şi ea a desfăşurat o bogată activitate concretizată în proiecte de legi aduse din iniţiativă parlamentară şi printr-o atitudine critică faţă de proiectele guvernamentale.

Iniţiativa proiectelor de legi, potrivit Constituţiei, a aparţinut atât Parlamentului cât şi Guvernului. Numărul lor a fost impresionant: 4574 proiecte de legi depuse în răstimpul 1919-1940 pe biroul Adunării Deputaţilor, din care 70,8 % au fost din iniţiativă guvernamentală şi 29,2 % din iniţiativă parlamentară.

În Senat, aproximativ aceeaşi situaţie. Din 3428 proiecte supuse spre dezbatere 75,6 % au venit dinspre guvern şi 24,4 % din iniţiativă parlamentară. Aproape trei pătrimi din proiectele de legi au aparţinut guvernului. Proiectele de legi din inițitiva Guvernului, prezentate Adunării Deputaţilor, au fost admise în proporţie de 85 %, au rămas nediscutate aproape 15 % şi un singur proiect a fost respins, în timp ce circa 60 % din numărul proiectelor de legi din iniţiativa deputaţilor au rămas neonorate. Pentru Senat cifrele sunt şi mai semnificative. Din totalul proiectelor din iniţiativa Guvernului prezentate Senatului, 97,4 % din ele au fost şi votate. Trei proiecte, unul din iniţiativa Guvernului, altul din iniţiativa Adunării Deputaţilor şi al treilea venit de la Senat – au fost respinse vreme de două decenii.

Acestea sunt câteva din cifrele matematice care indică, în parte, adevărata putere politică a opoziţiei. A fost gălăgioasă până la vot, dacă nu cumva s-a retras din Parlament mai înainte. Prea dese şi prea mari emoţii n-a produs, însă, majorităţii. Confruntări de idei au fost multe, rostite în termeni socotiţi parlamentari, alteori nu. Istoricul nu le poate

neglija nici pe unele, nici pe altele. Expunerile de motive, mai ales, dar şi unele luări de cuvânt permit cunoaşterea gândirii social-economice şi politice a unui grup de oameni care, prin investiturile primite sau luate au dat ţării legiuirile ce au stat la baza vieţii politice, economice, sociale şi culturale. De aici şi importanţa lor deosebită.

Parlamentul din anii 1919-1937 a fost, prin compoziţia de bază a membrilor săi, ca şi prin legislaţia adoptată, un parlament democratic. În ansamblu, parlamentarii, aflaţi pe băncile majorităţii sau ale opoziţiei au votat legi menite a consolida relaţiile capitaliste din economia ţării, de a întări rolul politic al burgheziei naţionale. A fost clasa puternic reprezentată în Parlament. Un nou popas asupra unor date statistice ne îndreptăţeşte afirmaţia. Din cele şapte legislaturi cunoscute în perioada 1922-1937 au făcut parte 2689 deputaţi şi 1664 senatori, în total 4353 parlamentari din care 1544 (35,5 %) avocaţi, 555 (14,8 %) "agricultori" şi "proprietari", 282 (6,5 %) profesori universitari; 272 (6,2 %) profesori secundari; 216 (5%) institutori; 196 (4,9%) preoţi; 181 (4,2%) înalţi prelaţi; 159 (3,7%) medici; 131 (3 %) ingineri şi arhitecţi; 127 (2,9%) publicişti; 2 plugari şi un cooperator.

Desigur, datele enumerate nefiind complete în sensul cuprinderii tuturor profesiunilor sau altele nefiind clare prin formularea lor ("agricultor", "proprietar"), nu încercăm desprinderea unor concluzii. Subliniem doar prezenţa masivă a avocaţilor, "politicieni de profesie", (35,5%) în timp ce grupul masiv al intelectualilor oscila între 2,9 şi 6,5 %. Parlamentarii ce s-au declarat "agricultori" sau "proprietari" se cer analizaţi fiecare în parte. Mulţi vor fi fost, desigur, proprietari de pământ, dar fără îndoială ar fi putut fi şi au fost şi altfel de proprietari.

Cunoaşterea fiecărui parlamentar sub aspectul opţiunii sale politice (ceea ce este foarte uşor), a profesiunii şi mai ales a stării sociale (lucru ceva mai greu) ar conduce la creionarea portretului parlamentarilor români. Toate acestea ar putea duce şi la definirea mai completă a unor trăsături ale Parlamentului. Avem în vedere două aspecte, în special,

cauzalitatea gândirii într-un anume fel şi a acţiunii într-o anume direcţie, a membrilor celor două corpuri legiuitoare.

Revenind la analiza Parlamentului sub aspectul compoziţiei partidiste, încercăm a arăta locul, atitudinea şi formele de manifestare ale partidelor aparţinând social-democraţiei româneşti.

La primele alegeri din noiembrie 1919, Congresul Extraordinar al Partidului Socialist din Vechea Românie, Bucovina, Ardeal şi Banat a hotărât neparticiparea candidaţilor săi. O măsură respectată numai în parte, pentru că în câteva circumscripţii din ţară, acolo unde reprezentanţii Partidului Socialist n-au reuşit să-şi retragă candidaturile, 7 au fost aleşi în Parlament (Gh. Cristescu, Ilie Moscovici, Toma Dragu, Al, Oprescu etc.). La alegerile următoare din 1920, tactica absenteismului a fost abandonată. Rezultatul - 21 de deputaţi în Camera Deputaţilor şi 3 în Senat. În anii următori, mişcarea social-democrată cuprinsă în Federaţia Partidelor Socialiste (1922-1927) şi P.S.D. din 1927 a fost prezentă în Parlament până în 1933. În intervalul 1933-1937, P.S.D. a avut un singur reprezentant în Parlament, ales de Colegiul Camerelor de Muncă, pentru Senat.

Deputaţii social-democraţi vor lua atitudine faţă de politica economică de dezvoltare a ţării, preconizată de partidele politice perindate la cârma ţării. Vor purta discuţii pe marginea proiectelor de reformă agrară şi constituţie, a legii minelor etc. Au adresat întrebări şi au formulat interpelări. Au influenţat adoptarea sau modificarea unor legi. Şi-au spus punctele lor de vedere în legătură cu concesiunile, împrumuturile externe şi experţii străini.

Senatorii şi deputaţii social-democraţi au reprezentat şi susţinut în Parlament concepţia partidului lor faţă de toate problemele care frământau societatea românească. Au preconizat soluţii în conformitate cu interesele muncitorimii.

Asupra activităţi parlamentare concrete în răstimpul 1919-1937 vom reveni după ce vom cunoaşte şi trăsăturile vieţii guvernamentale,

deoarece activitatea legislativă nu putea fi înţeleasă decât ca o operă comună Guvern-Parlament-Rege.

Trăsăturile vieţii guvernamentale

Guvernul a fost, în anii 1918-1937, organul principal al puterii executive. Regele (sau regenţa) desemna persoana împuternicită cu formarea noului guvern, ales, principial din rândul oamenilor politici care se bucurau de încrederea majorităţii parlamentare. Lista miniştrilor era alcătuită de către noul premier şi acceptată sau nu de şeful statului. Guvernul putea fi format dintr-un singur partid, din mai multe partide apropiate doctrinar (guvern de coaliţie), din reprezentanţii principalelor partide politice (guvern de uniune naţională) şi în afara partidelor (guvern de tehnicieni).

Cabinetul ministerial trebuia să fie omogen în sensul adoptării unui program comun pe care să-l urmeze în activitatea practică guvernamentală şi apoi să-l apere înaintea Parlamentului. Guvernul a avut în perioada 1918-1937 responsabilitate faţă de Parlament şi Rege. Miniştrii răspundeau atât de actele proprii, cât şi de cele ale Regelui, pe care îşi puseseră semnătura. Miniştrii aveau în aceeaşi vreme răspundere civilă şi penală. Dacă în Parlament Guvernul primea un vot de blam, premierul era obligat să-şi prezinte demisia. Ea putea fi respinsă de Rege şi în acest caz nu cădea guvernul, ci era dizolvat Parlamentul. Lipsa Premierului de la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, pentru o perioadă mai lungă, fiind plecat din ţară, sau din alte motive, a dus la preluarea atribuţiilor acestuia de către un alt demnitar sub forma interimatului (Prim-ministru ad interim). Înlocuirea definitivă a premierului însemna schimbarea Guvernului, dar ea nu implica întotdeauna o echipă complet nouă. Înlăturarea numai a unor miniştri, ca urmare a demisiei ori a demiterii lor, era considerată remaniere de guvern. Miniştrii puteau fi titulari de departamente sau fără portofoliu şi miniştri subsecretari de stat. Din rândul celor dintâi – unul în care premierul avea cea mai mare

încredere – devenea, din 1932, Vice-Preşedintele Consiliului de Miniştri. Din 1926, Preşedinţia Consiliului de Miniştri a fost organizată ca un serviciu distinct.

Consiliul de Miniştri a fost considerat în toată perioada 1918-1937, organ de guvernare, de execuţie şi de deliberare şi îşi putea desfăşura activitatea în cadrul unor şedinţe la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, la Palatul Regal sau prin participarea la Consiliu de Coroană. Ministerele au cunoscut mai multe modificări de structură, însemnând, în general, o creştere a lor numerică prin diversificare în anii 1918, 1920-1922, 1926, 1936 şi o restrângere a lor în anii crizei (1929).

Ce se poate desprinde din evoluţia concretă a acestei instituţii pentru anii 1918-1938?

1. Existenţa unui număr relativ mare de guverne în perioada decembrie 1918 – februarie 1938. Se poate vorbi pentru această perioadă, judecând lucrurile doar prin prisma datelor matematice, de 22 de guverne, de multe interimate şi tot de multe remanieri. Toate acestea ar putea duce la fomarea unei concluzii ce evidenţiază o anume instabilitate guvernamentală în perioada dată. Lucrurile au stat, însă, numai în parte aşa. Au fost guverne cu zile foarte puţine: dr. C. Angelescu (4), G.G. Mironescu, în prima guvernare (6), Barbu Ştirbei (17), Take Ionescu (44), Octavian Goga (44), I.G. Duca (45).

2. Au fost apoi o serie de guverne tot cu o viaţă scurtă de numai câteva luni: Artur Văitoianu (+ 2 luni), Al. Vaida (+3, +4, +10 luni), Iuliu Maniu, în a doua şi a treia guvernare (cu +3, +2 luni) de aproape un an, Ion şi Vintilă Brătianu (+9 luni, primul, în prima guvernare, +5 în a doua, +11 luni Vintilă Brătianu). Peste un an au fost la conducerea guvernului Al. Averescu (1 an şi +9 luni în prima guvernare şi 1 an şi +2 luni în cea de-a doua), Iuliu Maniu, 1 an şi 7 luni, în prima guvernare.

Din cele 22 de guverne, doar două şi-au dus mandatul până la încheierea legislaturii parlamentare, cele conduse de I.I.C. Brătianu, care a rămas ca preşedinte al aceluiaşi Consiliu de Miniştri peste 4 ani (1922-

1926) şi Gh. Tătărăscu, cu aproape 4 ani (1934-1937). Restul s-au oprit la câteva zile, câteva luni, un an, aproape doi şi atât. Datele de mai sus ar putea îndreptăţi afirmaţia în legătură cu o relativă instabilitate guvernamentală. Tot ele pot confirma, însă, şi o stabilitate, cel puţin în timpul celor doi premieri liberali, Ion I.C. Brătianu şi Gh. Tătărăscu. Mai adăugăm şi faptul, nu lipsit de importanţă, că factorul decisiv în actul guvernării îl reprezenta partidul care deţinea puterea, nu persoana care conducea guvernul. Şi în acest caz, moartea lui I.I.C. Brătianu, I.G. Duca, apoi schimbarea Maniu-Mironescu, Maniu-Vaida, Angelescu-Tătărăscu, nu pot fi socotite decât forţând realitatea, crize de guvern şi instabilitate guvernamentală.

Schimbările de Guvern în ansamblul lor ca şi al Parlamentelor, nu au însemnat în orice caz semnele unei vieţi politice interne cu trăsături dictatoriale determinate de puterea de influenţă a Partidului Naţional Liberal sau al oricărui alt partid. Pe de altă parte, caracterul guvernelor nu poate fi judecat, în general după timpul şederii unui premier la preşedinţia Consiliului de Miniştri, ci după programul partidelor de guvernământ, doctrinar şi aplicat, şi acesta a fost în perioada decembrie 1918 – decembrie 1937 democratic şi unitar în cadrul celor două principale doctrine, a "dezvoltării prin noi înşine" sau a "porţilor deschise".

Intervenţiile P.N.L., a lui Ionel I.C. Brătianu în desele schimbări de guvern îşi au izvorul în forţa lor de influenţă, în deceniul trei, până în 1927, asupra Casei Regale, în locul ocupat pentru aceeaşi perioadă în cadrul vieţii politice din România, în slăbiciunile monarhiei şi ale partidelor schimbate.

3. Au fost 22 de guverne şi acestea au avut 14 premieri: I.I.C. Brătianu, Artur Văitoianu, Al. Vaida, Al. Averescu, Take Ionescu, Barbu Ştirbei, Vintilă Brătianu, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, N. Iorga, I.G. Duca, dr. C. Angelescu, Gh. Tătărăscu şi O. Goga. Dintre ei, cinci au revenit de câteva ori: I.C. Brătianu, I. Maniu, Al. Vaida, de trei ori fiecare; Al. Averescu şi G.G. Mironescu de câte două ori.

Ei au reprezentat şase partide, judecând după premieri şi dacă nu socotim pe cele cuprinse în Blocul Parlamentar şi nu avem în vedere nici toate grupările politice intrate în unele guverne.

- Partidul Naţional Liberal prin I.I.C. Brătianu, B. Ştirbei, V. Brătianu, I.G. Duca, C. Angelescu şi Gh. Tătărăscu, în total 6 premieri, în 8 guverne, care au acoperit aproape 11 ani de putere executivă;
- Partidul Naţional Ţărănesc prin Iuliu Maniu, Al. Vaida şi G.G. Mironescu, în 8 guverne, într-un interval de + 4 ani;
- Partidul Poporului prin Al. Averescu în două guverne, timp de aproape trei ani;
- Partidul Naţional Democrat, în guvernul Iorga-Argetoianu, un an şi aproape două luni;
- Partidul Conservator-Democrat prin Take Ionescu, 44 de zile;
- Partidul Naţional Creştin, prin Octavian Goga, 44 de zile.

Făcând suma şederii fiecărui partid din cele amintite la Preşedinţia Consiliului de Miniştri observăm că:

a. S-au detaşat categoric liberalii cu o guvernare de aproape 11 ani, în două decenii. Au urmat apoi naţional-ţărăniştii cu peste 4 ani (dacă socotim şi participarea lor la Blocul Parlamentar); Partidul Poporului aproape trei ani şi Partidul Naţional Democrat (Iorga) cu ceva peste un an. Restul, conservatorii şi naţional-creştinii au rămas la Guvern fiecare cu puţin peste o lună.

b. Partidul Naţional Liberal şi Partidul Poporului s-au aflat la conducerea ţării în anii în care masele populare au exercitat o anumită presiune pentru înfăptuirea reformelor cu caracter social-economic şi politic, iar economia a cunoscut procesul de refacere şi apoi de dezvoltare pe calea capitalismului.

P.N.L. a dominat ca timp, iar în timp s-au detaşat, ca premieri I.I.C. Brătianu, peste 5 ani şi Gh. Tătărăscu, cu aproape 4 ani, în perioada decembrie 1918-decembrie 1937.

c Premierii naţional-ţărăniști, mai puțini la număr (doar trei) s-au încadrat în limite mult reduse – Maniu + 2 ani, Vaida +1,5 ani, Mironescu +6 luni – şi au guvernat, ca şi Iorga, în anii crizei economice. Timpul în care au condus, vremea şederii la Guvern, şi nu în ultimul rând orientarea, puterea politică şi economică a Premierului desemnat au jucat un rol deosebit în complexul de probleme social-politice şi economice înscrise în programele de guvernare.

d Desigur, celor arătate li se alătură şi alți factori de mare însemnătate şi ei; raporturile dintre guvern şi rege; raporturile dintre membrii guvernului, când aceştia au aparţinut unor partide deosebite, atitudinea partidelor politice aflate în opoziţie (reprezentate în Parlament sau nu), opinia publică în general faţă de partidul (sau partidele) aflat (ori aflate) la conducere, creditul politic al partidului de guvernământ peste hotare etc.

4. În contextul problemei abordate se cuvine să subliniem încă un lucru. Urmărind echipele guvernamentale, în cadrul unora se poate constata prezenţa şi a altor partide (sau gurpări) în afara celor amintite, deţinând diferite portofolii.

5. Succesiunea guvernelor permite şi ea câteva concluzii cu unele semnificaţii.

Primul guvern al României din epoca contemporană condus de Ion I.C. Brătianu (29 noiembrie 1918), lasă locul altuia, format din tehnicieni şi militari (de orientare liberală), condus de Artur Văitoianu (27 septembrie – 30 noiembrie 1919) din oportunitate politică. Motivul schimbării? Problema Tratatului cu Austria.

Guvernul condus de Al. Vaida (1 decembrie 1919 – 12 martie 1920) era rezultatul primelor alegeri. Pentru înlocuirea lui, înainte de expirarea mandatului au fost invocate unele atitudini şi iniţiative guvernamentale în probleme de politică internă. Era o înlăturare sub influenţă liberală, cu o contribuţie directă a Ligii generalului Averescu şi

a grupării lui Take Ionescu. Intrarea lui Nicolae Lupu în guvern, proiectele de legi pregătite de el în calitate de ministru de interne, şi deopotrivă cele ale lui Ion Mihalache, ca şef al Departamentului de Agricultură au supărat pe liberali şi conservatori, dezlănţuind în presă şi parlament vehemente critici, în timp ce generalul Averescu acuza guvernul Vaida, după demisia sa, de inactivitate, lipsa unei omogenităţi şi a unui program clar.

Înlocuirea guvernului Vaida a fost criticată de oamenii politici reprezentând îndeosebi Partidul Naţional, Partidul Naţionalist Democrat si Partidul Ţărănesc. N. Iorga. N. Lupu, I. Mihalache şi V. Goldiş, Romulus Boilă şi alţii şi-au expus punctele lor de vedere acuzând mai ales Partidul Liberal şi Liga Poporului de răsturnarea guvernului.

Generalul AL. Averescu (13 martie 1920 – 16 decembrie 1921) a venit la putere sprijinit de liberali şi a plecat înainte de vreme tot prin grija liberală. Acuze: o depăşire de program; intenţia unei prea mari independenţe în acţiuni, în raport cu programul liberal.

Guvernul Take Ionescu – un guvern de tranziţie (17 decembrie 1921 – 19 ianuarie 1922) a fost adus de rege şi răsturnat de un parlament cu o majoritate averescană, dar şi de opoziţia liberală, mai ales sub influenţa acesteia.

Guvernul I.I.C. Brătianu (19 ianuarie 1922 – 29 martie 1926) sfârşeşte odată cu încheierea mandatului primit. Este cea mai lungă guvernare din întreaga perioadă interbelică.

Al doilea guvern AL. Averescu (30 martie 1926 – 3 iunie 1927) a venit la putere pentru a continua politica liberală sprijinit de P.N.L. şi a plecat iarăşi înainte de vreme, cu acelaşi sprijin, pentru că generalul a vrut să guverneze din nou, fără influenţă liberală.

Guvernul condus de Barbu Ştirbei (4 -20 iunie 1927) era un un alt guven de tranziţie ce se bucurase de sprijinul P.N.L. şi a cuprins în interiorul său reprezentanţi ai mai multor partide, P.N.Ţ., P.Ţ (dr. Nicolae Lupu) sau grupări independente. Misiunea lui era de a pregăti venirea la

guvern din nou a lui I.I.C. Brătianu care dorea ca decesul regelui Ferdinand, iminent, să îl găsească la preşedinţia Consiliului de Miniştri.

Al treilea guvern, condus de Ion I.C. Brătianu (21 iunie 23 noiembrie 1927 este şi ultimul. Moartea acestuia aduce la putere – la Preşedinţia Consiliului de Miniştri – pe Vintilă Brătianu (24 noiembrie 1927 – 9 noiembrie 1928). Era vremea în care P.N.Ţ: şi-a intensificat acţiunile sale de răsturnare de la guven a naţional-liberalilor. Şi a şi reuşit. Era de asemena întâia plecare a P.N.L. de la putere fără voia lui şi tot întâia, de data acesta guvernare naţional-ţărănistă sub preşedinţia lui Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930).

Reîntoarcerea lui Carol în ţară a dus la demisia premierului. Locul lui Iuliu Maniu l-a luat G.G.Mironescu (7-12 iunie 1930) fost ministru de externe în guvernul precedent. După pregătirea actelor restauraţiei din partea acestuia şi investitura lui Carol ca rege, dată de parlament, Iuliu Maniu revine la preşedinţie (13 iunie – 9 octombrie 1930). Revine după ce regele încercase alte formule menite a duce la întărirea puterii sale. N-a reuşit. Dar n-a reuşit nici Maniu să rămână prea multă vreme şeful guvernului. Neînţelegerile dintre el şi suveran duc la demisia celui dintâi şi la formarea din nou a unui guvern condus de G.G. Mironescu (10 octombrie 1930 – 17 aprilie 1931).

Profitând de adâncirea crizei prin care treceau partidele politice, Carol reuşeşte să formeze la 18 aprilie 1931 un guvern prezidat de Nicolae Iorga asociat cu Constantin Argetoianu. Erau amândoi apropiaţi regelui şi aveau menirea de a realiza opţiunile politice ale lui Carol al II-lea. Opoziţia internă, căreia i s-a adăugat şi presiunile externe, duc la demisia guvernului (5 iunie 1932).

Aşa ajunge pentru a doua oară premier Al. Vaida (6 iunie – 19 octombrie 1932), apoi Iuliu Maniu (20 octombrie 1932 – 13 ianuarie 1933), după care intrat iarăşi în conflict cu Carol al II-lea, revine în fruntea guvernului Al. Vaida (14 ianuarie-13 noiembrie 1933) pentru ca odată cu el să se încheie activitatea guvernamentală a P.N.Ţ. şi să înceapă din nou

cea liberală, neîntreruptă până în 1937, prin I.G.Duca, Dr. C. Angelescu şi Gh. Tătărăscu. Asasinarea celui dintâi (în 29 noiembrie 1933) a dus la formarea guvernului dr. C. Angelescu (30 decembrie) şi apoi, la numai câteva zile (la 4 ianuarie 1934) la ridicarea lui Gh. Tătărăscu (apropiat regelui Carol al II-lea), la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, unde va rămâne până la terminarea mandatului, la 27 decembrie 1937.

Adâncind puţin analiza schimbărilor de guvern în perioada 1928-1937, putem conchide că în anii crizei (1928-1933) a existat o guvernare naţional-ţărănistă în majoritatea timpului, nu exclusiva însă. Surprindem apoi o instabilitate la nivelul premierilor naţionali-ţărănişti care au fost, cu excepţia lui G.G. Mironescu, ardeleni. Mihalache, deşi era exponent de seamă a P.N.Ţ. nu devine prim ministru, ci ocupă doar fotolii ministeriale.

Urmărind listele guvernamentale acestea dovedesc că schimbarea premierului nu a însemnat şi schimbarea echipei guvernamentale respective. Au fost unele modificări la nivelul miniştrilor, dar nu acestea au predominat, ci schimbările premierilor. Şi indiferent cum şi-au motivat premierii demisiile, motivele reale ale acestora erau întodeauna raporturile dintre primul ministru şi rege.

Modul în care au fost înlocuite cabinetele naţional-ţărăniste confirmă – în general – dorinţa şi tactica regelui, pe de o parte, de a scăpa de naţional-ţărănişti iar pe de altă parte de a-şi consolida poziţiile. Încercarea de a forma un guvern Titulescu (nereuşită) şi apoi guvernul Iorga-Argetoianu sunt dovezi ce probează aceeaşi tendinţă şi dorinţă.

Lucrurile au stat altfel în anii 1934-1937, în ultima guvernare naţional-liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu când nu se vor mai schimba liderii liberali între ei, aşa cum au făcut-o naţional-ţărăniştii. Era vremea unei mai mari stabilităţi politice. Au fost totuşi câteva remanieri şi mişcări în interiorul echipei guvernamentale care îşi au semnificaţia lor. Premierul fusese agreat de rege, de aceea nici nu se fac schimbări la nivelul acestuia. Modificările în interior dovedesc însă

frământările din cadrul P.N.L. – pe de o parte – dar şi obstrucţiile pe care unii liberali - din guvern sau din afara lui – continuau să le facă lui Carol al II-lea.

În legătură cu cauzele schimbărilor de guvern, în general, din perioada interbelică se poate desprinde:

a. Două guverne, unul în deceniul trei, altul în deceniul patru, şi-au încetat activitatea la sfârşitul mandatelor. Erau liberale amândouă.
b. Tot două schimbări au avut loc în urma deceselor premierilor I.I.C. Brătianu şi I.G.Duca.
c. Toate guvernele neliberale din deceniul trei au fost schimbate înainte de încheierea mandatelor primite. Ele au avut loc sub influenţa P.N.L., dovadă rolul jucat în viaţa politică de către acest partid în deceniul trei.
d. Din guvernele liberale, din aceeaşi vreme, unul şi-a prezentat singur demisia (1919), iar altul, în 1928 a fost nevoit să plece în urma presiunilor P.N.Ţ.. S-a întâmplat aceasta după moartea lui I.C.Brătianu, când în interiorul P.N.L. au început să apară disensiuni, semne ale unei crize de partid.
e. În deceniul patru aproape toate schimbările de guverne (de fapt de premieri) au fost provocate de criza politică manifestată la nivelul *rege şi unele partide politice*. Între rege şi Iuliu Maniu, îndeosebi între rege şi o parte dintre membrii P.N.L. (gruparea bătrânilor liberali în frunte cu şeful de partid) etc.

Criza a fost deteminată – în primul caz – de tendinţele regelui de a se impune în actul guvernării, de dorinţa acestuia de a-şi spori în general puterea. Abil, Carol al II-lea a ştiut să se folosească de disensiunile interne existente în cadrul celor două partide naţionale, P.N.L. şi P.N.Ţ. şi să tragă foloase la timpul socotit de el oportun. Criza s-a manifestat în forme deosebite.

Dovezi sunt, pe de o parte, cele şapte schimbări realizate la nivelul premierilor naţional-ţărănişti, şi pe de altă parte, remanierile (numai)

intervenite în cadrul guvernului liberal condus de Gh. Tătărăscu. Criza politică, în general, din deceniul patru avea cauze mult mai complexe, erau angajaţi mai mulţi factori în alimentarea ei şi s-a manifestat printr-o multitudine de forme sub influenţa politicii partidelor naţionale în general care n-au putut să facă front comun în probleme de politică internă. Partidele politice l-au ajutat pe Carol să-şi realizeze planul treptat.

f. Dacă în problemele de politică internă opţiunile, căile şi mijloacele alese de partidele de guvernământ au fost deosebite, toate însă au avut în vedere dezvoltarea ţării noastre, păstrându-i caracterul de stat de drept. A fost punctul de întâlnire şi de unire de la 1918 la 1938.

Dinspre guvern sau parlament, cu un popas la rege, sau din interiorul Adunării Deputaţilor ori al Senatului, au pornit proiecte transformate, după votarea lor şi sancţionarea lor ca legi ce vor sta la temelia vieţii democratice din punct de vedere politic, la împlinirea reformelor sociale şi instituţionale, la refacerea, dezvoltarea şi modernizarea României din punct de vedere economic, la propăşirea culturii şi civilizaţiei româneşti, în spiritul Apusului european, la întărirea şi consolidarea statului naţional unitar, la păstrarea integrităţii hotarelor ţării, aşa cum au fost hotărâte prin Adunările Naţionale de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba-Iulia şi sancţionate prin sistemul de tratate încheiate la Conferinţa de Pace de la Paris, în anii 1919-1920.

CAPITOLUL V

INSTITUȚIA MONARHIEI

Un nou rege la o țară nouă. Ferdinand (1914-1927)

Carol I și soția sa Elisabeta n-au avut moștenitori rămași în viață. Îi urmează la tron nepotul lor, principele Ferdinand de Hohenzollern. A venit în țară în primăvara anului 1889 (19 aprilie/1 mai). Era un om cu o frumoasă cultură, care a îmbrăcat, ca și unchiul său uniforma de militar pentru a ajunge general de corp de armată și conducătorul oștirii române în vremea celui dintâi război mondial. Este regele întregitor de neam. În război a fost în fruntea oștirii și a neamului românesc, îmbrăcat într-o armură aleasă de comandant, ce a curpins în ea o inimă vrednică de cinstire pentru că a bătut, la bine și la rău, pentru poporul cu al cărui destin s-a identificat deplin.

N-a avut, din firea unchiului său, regele Carol I, aproape nimic. A avut, totuși, măreția sa proprie, ce l-a înălțat mai sus decât l-au apreciat contemporanii săi, și decât l-a prezentat în general istoriografia noastră. A avut desigur, și unele slăbiciuni. Cine nu le are? Nu-i facem portretul printr-o analiză a biografiei sale. Amintim doar două momente de grea încercare pentru Ferdinand ca rege și ca părinte, ce-i dau adevăratele dimensiuni. Este vorba de hotărârea luată în august 1916 de a intra în război împotriva Puterilor Centrale, adică a țării sale de origine, și de hotărârea luată în 1925 în legatură cu fiul său, prințul Carol, de îndepărtare a acestuia de la succesiunea la tron. Dialogul purtat, în cadrul Consiliului de Coroană la 14/27 august 1916, cu P.P. Carp, este o manifestare și o dovadă a unei sensibilități, dar și a unei voințe și a unui caracter, ce-l

ridică deasupra omenescului obişnuit. Acelaşi lucru l-a dovedit şi în raporturile cu propriul său fiu, Carol. N-a făcut o dramă din ceea ce era o tragedie de familie. L-a pedepsit desigur, cu inima scăldată în lacrimi, dar şi-a făcut datoria ca tată şi ca rege.

O vreme, din 1914 până în 1923, Ferdinand rămâne, ceea ce a fost şi Carol I, un rege constituţional, potrivit prevederilor Constituţiei din 1866 cu modificările aduse din 1884. Schimbările din 1917 nu afectează cu nimic puterea regală, după cum nici Constituţia din 1923. Găsim la Ferdinand o încadrare în spiritul şi litera acestora.

O reală modestie, manifestată în multe împrejurări, pe care unii oameni politici au interpretat-o ca fiind o slăbiciune, izvorâtă din alte slăbiciuni, era în fond o manifestare firească determinată de structura sa interioară. E drept, avea lângă el o regină frumoasă, cu multe calităţi. Ele nu puteau să-l inhibe, aşa cum ne lasă să înţelgem chiar Iorga. Femeia-soţie cu însuşiri deosebite e un stimulent pentru partenerul de viaţă, nu invers.

Un moment deosebit în viaţa monarhiei, a familiei regale, – şi ar fi trebuit să fie şi în viaţa întregii elite politice şi clericale, a ţării întregi – a fost încoronarea regelui Ferdinand în catedrala de la Alba-Iulia la 15 octombrie 1922. Actul avea loc în timpul unei guvernări liberale, aşa cum de fapt au avut loc multe din momentele de seamă înscrise în istoria naţională. S-ar fi cuvenit o deplină solidaritate la nivel elitar, printr-o participare fără rezerve, fără comentarii şi mai ales fără abţineri justificate printr-o nesimpatie declarată faţă de organizatori.

Regretăm că trebuie să o spunem, dar gestul lor, al acelora care au refuzat participarea la serbările încoronării, n-a fost făcut în numele unui principiu, chiar dacă l-au invocat, ci mai degrabă din considerente mărunte, egoiste. Ei au greşit. Sunt momente în viaţa unei naţiuni în care adversităţile trebuie să dispară. Au participat oficialităţi din Franţa, Italia, din Spania şi Grecia, din Cehoslovacia şi Iugoslavia, din Anglia, Olanda, Norvegia, Danemarca, Belgia, Portugalia, chiar şi din Japonia, iar cei

care, din România, ar fi trebuit să fie atunci la Alba-Iulia, au fost absenţi nemotivaţi.

Anul 1923, în timpul aceleiaşi guvernări şi cu acelaşi premier, Ion I.C. Brătianu, este anul în care se dezbate, legiferează, şi regele sancţionează, noua Constituţie a României. Are drept temei doctrina neoliberală şi asigură – politic, economic, social şi cultural – dezvoltarea şi modernizarea în spirit liberal. Regelui nu i se ia şi nu i se dă nimic în plus faţă de vechile prevederi, cum spuneam, domneşte doar peste românii din toate provinciile ţării şi ea, ţara, România, e considerată stat naţional unitar.

Regele patronează prin sancţionarea legilor pregătite de liberali şi averescari măsuri ce au asigurat dezvoltarea economică, socială şi culturală a României şi îşi aveau temeiul în noua Constituţie. Deceniul trei, numit, nu fără temei, "brătienist", este deceniul marilor reforme, care sunt o prelungire a celor din vremea lui Cuza şi a lui Kogălniceanu. E meritul lui Ion I.C. Brătinau, întâiul om politic la ţării, dar şi rodul bunelor relaţii pe care le-a avut cu regele Ferdinand. E cel dintâi sfetnic al acestuia şi cel mai ascultat, mai respectat. Mor amândoi în acelaşi an (1927). Averescu, ca premier, promovează, sub regele Ferdinand, aceeaşi politică.

Criza dinastică (1925-1926) şi Regenţa (1927-1930)

Mijlocul deceniului trei a fost marcat de unele neînţelegeri între regele Ferdinand şi principele moştenitor Carol. Serioase nemulţumiri provocase Carol şi în rândul principalelor partide politice. Declaraţiile lui Carol, în direcţia angajării sale politice odată devenit suveran, bazate pe forţa sporită a monarhiei, au determinat, în rândul Partidului Naţional Liberal şi al celui Naţional Ţărănesc, reacţii deloc favorabile viitorului rege. Cei dintâi, liberalii, au dorit să-i bareze drumul ascensiunii spre putere, naţional-ţărăniştii, prin Iuliu-Maniu mai ales, ca şi Ferdinand, s-au împotrivit, în speranţa îndreptării lui.

Punctul culminant al crizei dinastice este legat de sfârşitul anului 1925, când Carol plecase spre Anglia pentru a reprezenta familia regală la funeraliile reginei Alexandra. La reîntoarcere, face un popas la Paris, unde o întâlneşte pe Elena Lupescu, nu întâmplător desigur. În anumite cercuri politice din ţară, întâlnirea fusese pusă pe seama liberalilor. Oricum, împreună iau drumul Italiei spre a se opri la Milano. Aici este aşteptat de trimisul regelui Ferdinand, cu actele de renunţare la tron, pentru a le semna, şi de o scrisoare, din partea reginei Maria, care îl îndemna la împlinirea formalităţilor cerute de rege. Neaşteptate de Carol, acestea au fost totuşi acceptate de el cu o aparentă resemnare.

Carol, prin declaraţia ce i s-a pregătit în ţară şi a fost semnată la Milano, renunţă irevocabil la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care s-a bucurat, potrivit legilor ţării, ca prinţ moştenitor al tronului şi ca membru al familiei domnitoare. Declară, în acelaşi timp, că nu va mai avea nici o pretenţie asupra drepturilor la care renunţase de bună voie şi din proprie iniţiativă. Se mai angaja să nu revină în ţară timp de 10 ani, fără a fi chemat de cei în drept şi fără autorizaţia guvernului.

În ţară, un Consiliu de Coroană, convocat la Sinaia pentru 31 decembrie 1925, a subscris la renunţarea la tron a lui Carol, în prezenţa regelui Ferdinand, abătut, cu lacrimi în ochi – cum şi-l aminteşte N. Iorga – şi a lui Ionel C. Brătianu, solemn şi teatral, poate şi triumfător. A fost dat un comunicat ţării şi convocată reprezentanţa naţională. Guvernul condus de Ion. I.C. Brătianu a pregătit proiectele de lege pentru recunoaşterea lui Mihai ca moştenitor al tronului şi pentru instituirea regenţei. Toate au primit avizul Consiliului legislativ şi al Parlamentului. La 4 ianuarie 1926, Consiliul de Miniştri a avizat proiectele de lege. În după-amiaza aceleiaşi zile au fost votate de către cele două Camere.

Tot atunci Parlamentul a stabilit şi componenţa regenţei. Motivul instituirii sale a fost minoratul lui Mihai. Regenţa avea dreptul, potrivit articolului 83 din Constituţie, să exercite prerogativele regale atâta vreme cât Mihai era minor. Funcţiile, în cadrul regenţei aveau caracter electiv.

se puteau aduce modificări numai printr-o procedură lăsată tot pe seama parlamentului.

Atribuţiile regenţei erau în principal, cele ale regelui: de a numi şi a revoca pe miniştri, de a promulga legi, de a numi sau confirma în funcţii publice, de a conferi grade militare şi decoraţii, de a deţine comanda supremă a armatei, de a deschide sesiunile ordinare şi extraordinare ale parlamentului printr-un mesaj regal.

Regele Ferdinand murise la un an şi jumatate de la hotărârile Adunărilor legiuitoare privind moştenitorul tronului, la 20 iulie 1927. În aceeaşi zi se întrunise Consiliul de Miniştri care hotărâse, în temeiul prevederilor constituţionale, să convoace parlamentul pentru ora 16 în vederea depunerii jurământului din partea regenţei. A doua zi Consiliul de Miniştri, condus de Brătianu şi-a prezentat demisia în faţa regenţei. Patriarhul Miron Cristea, în numele regenţei, cere lui Brătianu să rămână în continuare în fruntea guvernului.

Regenţa a început să funcţioneze la palatul regal din calea Victoriei. La 27 iulie 1927 participa la primul Consiliu de Miniştri. Atunci s-a stabilit programul regenţei şi raporturile dintre membrii celor două instituţii, zilele de audienţă etc.

Încă din acea vreme, Carol îşi pregăteşte cu abilitate întoarcerea în ţară. Patru scrisori redactate de el şi adresate lui Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Nicolae Iorga şi Alexandru Averescu, aduse de Mihail Manoilescu în octombrie 1927 confirmau intenţiile sale de a reveni în România. Manoilescu a fost trimis în judecată pentru colportarea scrisorilor, fiind acuzat că jucase rolul de "agent de transmisie al celor care uneltesc tulburarea ordinei constituţionale a statului". Opoziţia a venit în ajutorul lui Manoilescu, nu neaparat de dragul lui Carol, ci mai degrabă pentru a lovi în guvernul liberal, pe care îl doreau răsturnat de la putere cu orice preţ. În fruntea apărătorilor acestuia se aşează generalul Averescu, căruia i s-au alăturat Ion Mihalache, Nicolae Iorga, Vaida-Voevod, Iuliu Maniu. Procesul lui Manoilescu s-a transformat

într-o înfrângere a liberalilor şi un nou prilej al opoziţiei de a-şi îndrepta atacurile împotriva guvernului.

Problema reîntoarcerii lui Carol este reluată în primăvara anului următor, în luna mai 1928, când naţional-ţărăniştii organizează marea întrunire de la Alba-Iulia pentru a influenţa înlăturarea liberalilor de la putere. Tot ei au lansat şi ştirea – nu lipsită de temei – că însuşi principele Carol va sosi cu avionul la Alba-Iulia pentru a prelua domnia şi, adată cu aceasta, să ridice şi Partidul Naţional Ţărănesc "*la locul pe care* – spunea Iorga în memoriile sale – *de atâţia ani îl râvnea*".

În adevăr, Carol lansase un manifest pregătit în ţară prin care îşi reafirma intenţiile de a se reîntoarce în România. În Anglia îşi pregătise chiar două avioane pentru a-l aduce în ţară. Nicolae Tituleascu a dejucat atunci planurile lui Carol. Nu o va mai putea face doi ani mai târziu când, la bordul unui avion francez, Carol va sosi în ţară, la 6 iunie 1930, nechemat şi neaşteptat de reprezentanţii statului, încălcându-şi astfel obligaţiile asumate în decembrie 1925.

Carol al II-lea (1930-1940)

Revenirea în ţară s-a făcut în vremea primei guvernări naţional-ţărăniste, aflată sub preşedinţia lui Iuliu Maniu. În seara aceleaişi zile de 6 iunie a avut loc şi o întrevedere între premier şi Carol, la reşedinţa şi în prezenţa prinţului Nicolae.

Maniu îi oferise un loc în regenţă, neacceptat de Carol. Discuţiile au continuat, în noaptea de 6 spre 7 iunie, în cadrul unor întrevederi pe care Carol le-a organizat, tot la Cotroceni, cu Ion Mihalache şi Grigore Iunian, miniştri în guvernul condus de Maniu, cu Gheorghe Brătianu, generalii Prezan şi Averescu, Octavian Goga şi alţii, care erau favorabili cu toţii reîntoarcerii lui Carol.

A doua zi a avut loc un Consiliu de Miniştri în cadrul căruia Maniu propusese din nou intrarea lui Carol în regenţă. Opţiunile guvernului nu coincideau cu acelea ale lui Maniu. Premierul demisionează. Locul lui

La luat un membru al guvernului, G.G. Mironescu. Cu un şef de guvern nou, vechea echipă naţional-ţărănistă îşi asumă îndeplinirea formalităţilor constituţionale de proclamare a lui Carol ca rege, lucru ce s-a realizat la 8 iunie 1930, pentru ca la numai câteva zile (la 12 iunie) să revină în fruntea preşedinţiei Consiliului de Miniştri şi Iuliu Maniu.

Restauraţia, cum s-a numit în epocă anularea legilor adoptate la 4 ianuarie 1926, a fost acceptată, şi în parte pregătită chiar de Partidul Naţional Ţărănesc, partid aflat la conducerea ţării în perioada 1928-1931, 1932-1933. Anularea lor o realizează un parlament cu o majoritate ţărănistă la 8 iunie 1930. Premier ce era de o zi şi pentru o săptămână, G.G. Mironescu a fost şeful unui guvern care, din noiembrie 1928 şi până în preziua restauraţiei, fusese condus de Iuliu Maniu. Schimbarea doar la nivelul premierilor nu înlătura efectul, dar făcea parte din tactica lui Maniu de neangajare formală faţă de un act pe care în sinea lui nu-l aproba, dar nici nu avea tăria, sau puterea, de a-l respinge. Ceea ce nu vrea să facă el direct, lasă să realizeze un coechipier al său.

Desigur este şi o altă realitate care, de data acesta, confirmă o puternică şi constantă trăsătură de caracter a lui Iuliu Maniu: verticalitatea lui. N-a oprit restauraţia şi nici nu o putea face. A fost pus în faţa unui fapt împlinit. Dar era în puterea lui ca să-şi prezinte nu numai demisia sa, lăsându-l în locul lui pe G.G. Mironescu, ci să retragă întreg partidul. S-ar fi găsit, desigur, alţii să facă restauraţia legală, dar aceasta este o altă problemă.

Zece ani de zile, din iune 1930 până în septembrie 1940, de la urcarea pe tron şi până la abdicare, Iuliu Maniu a fost cel care i-a cenzurat faptele lui Carol şi le-a criticat, cu o consecvenţă şi cu o tărie neîntrecută de nici un alt om politic. Pleacă de la conducerea guvernului de trei ori, la 7 iunie 1930, 9 octombrie 1930 şi 13 ianuarie 1933), de fiecare dată datorită crizei ce exista la nivelul Carol-Maniu.

Dincolo de această realitate, ca expresie a personalităţii lui Iuliu Maniu, rămâne totuşi şi cealaltă realitate şi anume că sub guvernările

naţional-ţărăniste s-a făcut restauraţia ce a întâmpinat opoziţia fermă a unui singur partid, cel naţional-liberal, că în timpul acestuia Carol îşi consolidează puterea. O face şi în vremea celei liberale, prin Gheorghe Tătărăscu (1934-1937).

La venirea lui Carol în ţară, P.N.L. era în opoziţie şi îl avea în frunte pe Vintilă Brătianu. O ştia şi Carol. La 7 iunie 1930, Comitetul executiv al P.N.L. a hotărât să rămână cu nestrămutată hotărâre la decizia sa de apărare a ordinii stabilite prin actul regelui Ferdinand din 4 ianuarie 1926. Carol încearcă totuşi, prin Constantin Argetoianu, o apropiere între Coroană şi Vintilă Brătianu. Îl invită la palat. Merge cu greu şi cu un memoriu în mână, la 11 iunie 1930. Oricum a decurs audienţa la palat, ea a fost considerată – aşa cum dorea Carol – o recunoaştere a noului monarh. Lupta nu se încheiase, e drept, dar se făcuse – în ciuda încercărilor lui Vintilă Brătianu de a lăsa impresia unui simplu contact cu şeful statului – un prim pas spre recunoaşterea noii situaţii de către conducerea P.N.L., deschizând drumul spre noi concesii.

Carol s-a folosit - ca şi în cazul P.N.Ţ. – de slăbiciunile din interiorul P.N.L. Erau aici, după moartea lui I.I.C. Brătianu, cel puţin două grupări: a bătrânilor liberali în frunte cu Vintilă Brătianu, şi un al doilea grup condus de I.G. Duca, Gh. Tătărăscu şi Gh. Brătianu. Cei din urmă, gruparea tinerilor liberali – au dorit o schimbare a orientării politice a partidului, iar ultimii doi, Gheorghe Tătărăscu şi Gh. Brătianu luptau şi pentru o apropiere de Carol. S-a încercat chiar o înlocuire a lui Vintilă Brătianu cu I.G.Duca. Schimbarea se va şi realiza după moartea lui Vintilă Brătianu, în decembrie 1930 şi după ce Gh. Brătianu, adept declarat al lui Carol se alesese (încă din iunie) cu excluderea sa din P.N.L. În jurul lui Gh. Brătianu s-au adunat şi alţi fruntaşi liberali. Sciziunea era favorabilă lui Carol. Zidul liberal fusese spart şi încă prin forţe din interiorul lui.

Pe de altă parte, încă în timp ce Vintilă Brătianu era în viaţă, Duca se declarase pentru o "expectativă binevoitoare faţă de palat". După moartea lui V. Brătianu, din motive strategice, I.G. Duca trece în

fruntea tinerilor liberali, P.N.L. prezentându-se la începutul anilor 1931 ca un partid autonom față de monarhie și față de oricare grupare politică. Atitudinea sa începe însă să se caracterizeze tot mai mult printr-o elasticitate accentuată. Este evidentă dorința de revenire la putere a P.N.L.și de aici și nevoia unor concesii. Pe de altă parte, și Carol era stătuit că este util să transforme pe "duciști" din rebeli în sprijinitori.

Ultimele două guvernări țărăniste, sub președinția lui Maniu și apoi a lui Vaida, mai ales ultima, prilejuiesc liberalilor o deplasare a adeversităților lor dinspre rege spre național-țărăniști. Lupta s-a dus împotriva guvernelor Maniu și Vaida, criticate de liberali pe toate căile și în toate împrejurările. Era lupta pentru putere. Fusese clar pentru toată lumea că liberalii doreau primul fotoliu al țării. Pentru acest lucru au făcut toate pregătirile în țară și peste hotare. În vara anului 1933, I.G.Duca a plecat la Paris și Londra pentru a aduce, cum va spune chiar el, – *"aprecierile măgulitoare pe care cercurile politice conducătoare din statele aliate le-au făcut la adresa P.N.L."*.

În țară, în toamna anului 1933 pregătesc și ei, ca altădată (în 1928) național-țărăniștii, adunări pe județe și regiuni, care culminează cu o mare adunare la București. La 28 octombrie 1933, proclamă așa-zisa "Rezistență cetățenească împotriva guvernului". Regele n-a dorit însă un guvern liberal. Nu avea încredere încă în P.N.L. Criza de guvern se declanșase însă și liberalii nu mai puteau fi evitați. Regele a încercat o soluție mai favorabilă lui. Încredințează mandatul de formare a noului guvern lui I.G. Duca, dar îl obligă în același timp să constituie un guvern de "semiconcentrare", adică să curpindă și pe liberalii lui Gh. Brătianu și pe național-agrarienii lui Octavian Goga. O formulă greu de realizat. I.G.Duca a acceptat-o fără să o dorească, intuind că ea nu se va realiza iar ceilalți doi au refuzat-o categoric. Așa au ajuns liberalii din nou la putere, având în frunte, pentru o scurtă vreme, pe I.G.Duca.

La opoziția celor mai puternice partide – P.N.L. și P.N.Ț., – Carol al II-lea a răspuns printr-o încercare de a le atrage de partea lui. Nereușind,

a încercat – şi de data aceasta a şi izbutit – să producă o dezbinare în interiorul lor. Totul s-a desfăşurat de fapt pe fondul crizei existente în interiorul celor două partide. Oricum se ajunsese ca în timp ce Vintilă Brătianu, şeful P.N.L. şi I.G. Duca, fruntaş liberal, s-au declarat împotriva colaborării cu Carol, Gh. Brătianu şi apoi Gh. Tătărescu, din acelaşi partid, să devină sprijinitori ai noului monarh. Iuliu Maniu, şeful P.N.Ţ., era şi el un anticarlist convins, dar nu şi antimonarhic, în timp ce al doilea fruntaş naţional-ţărănist, Ion Mihalache şi chiar Al. Vaida au acceptat nu numai ideea restauraţiei lui Carol, ci l-au şi sprijinit.

Carliştii din cadrul partidelor amintite sunt mult mai mulţi şi lor le-am putea adăuga opţiunile partidelor politice, mai mici, conduse de Nicolae Iorga, Octavian Goga, C. Argetoianu. De fapt, până la urmă chiar cele două mari partide oponente vor guverna în timpul lui Carol, P.N.Ţ în anii 1930-1931, 1932-1933, iar P.N.L. în perioada 1933-1937. Atât pe cei de la putere cât şi pe cei din opoziţie, Carol i-a ştiut folosi în interesul său.

Toate acestea în timp ce regele nu şi-a respectat nici o promisiune făcută cu prilejul restauraţiei, nu a dus cu el şi nu a promovat pacea şi armonia între oamenii politici, ci, dimpotrivă, a contribuit la divizarea lor, şi-a strâns în jurul lui sprijinitorii şi nu şi-a cruţat adversarii. A venit spre Carol mai ales elita tânără, din cele două partide: Gheorghe Brătianu, Armand Călinescu, Gheorghe Tătărăscu. Au venit şi alţii fără să facă parte din elita politică din primul eşalon. Aceştia din urmă au fost mai mulţi şi ei vor fi cei care vor influenţa, sau vor executa, politica noului rege.

Carol al II-lea îşi reia viaţa la Casa Regală înlocuind "vechea gardă" cu ceea ce el numea "oameni noi", adică devotaţi lui. Constantin Hiott mareşal al palatului, a fost înlocuit cu generalul C-tin Ilasievici. Puiu Dumitrescu a fost adus ca secretar particular al regelui, generalului Enache Nicolescu, prefectul poliţiei capitalei îi i-a locul colonelul Gabriel Marinescu. A luat măsuri şi împotriva mamei sale şi a lui Barbu Stirbei,

considerați complici în actul regelui Ferdiand din decembrie-ianuarie 1925-1926. Regina mamă e obligată să se retragă la castelul din Balcic iar Barbu Știrbei să părăsească țara. În august 1930 revine în țară și Elena Lupescu. Rămâne o vreme la Sinaia apoi se restabilește la București.

Treptat în jurul lui Carol și al Elenei s-a format ceea ce în istorie e cunoscut sub numele de *camarila regală*. Cuprindea oameni politici, de afaceri, prieteni ai celor doi protagoniști, Mihail Manoilescu, Nae Ionescu, Max Auschnitt, Nicolae Malaxa, NicolaeTabacovici, Aristide Blank, Puiu Dumitrescu, Gabriel Marinescu etc.; era un fel de club regal, un stat major neoficial, dar foarte puternic, cu influențe hotărâtoare în deciziile lui Carol.

Chiar la câteva zile după restaurație, același parlament a adoptat o nouă lege care fixa lista civilă a regelui la 40 milioane lei anual, păstra dotațiile date pe seama regiei mame Maria, reginei Elena, fosta soție a lui Carol și a lui Mihai; 20 de milioane reginei mame și câte 7 milioane Elenei și lui Mihai.

În 1932, regina Elena, la propunerea regelui, se obligă să se stabilească în străinătate, la Florența; primește bani din partea acestuia să-și cumpere o casă acolo și se obligă să nu stea în țară mai mult de 4 luni în fiecare an.

Câțiva ani mai târziu, un vechi conflict dintre Carol și fratele său Nicolae, pe tema nerecunoașterii căsătoriei acestuia cu Ioana Dolete (din 1931), conduce la o hotărâre a Consiliului de Coroană (9 aprilie 1937), potrivit căreia principele Nicolae a fost exclus din rândurile membrilor familiei regale și obligat să plece din țară. În iulie 1938 moare și regina Maria. Trupul i-a fost înmormântat la mănăstirea Curtea-de-Argeș, alături de Carol I, Elisabeta și Ferdinand, iar inima, potrivit dorinței sale, dusă spre locurile în care a trăit zilele ei bune, dar și cele ale izolării, pentru a fi așezată în capela din grădina plină de flori a casei sale de la Balcic.

Cu probleme multiple de familie, create de fapt, în bună măsură de el, cu probleme ce au decurs din viața politică internă și externă, cu

consecințe pentru istoria poporului român, Carol încearcă să le stăpânească și să le dea un curs potrivit firii sale. Și el, și lumea din jurul său l-a crezut puternic: Și nu a fost așa. Era ambițios, moștenind ceva de la bunicul său; era și orgolios, stăpânit de dorința de a fi puternic, mai puternic decât tatăl său. În realitate, era slab și fricos, o slăbiciune și o frică ascunse, acoperite de o ținută ce dorea să impună respect și supunere. Oamenii politici de suprafață, din vechea gardă, nu l-au urmat și nici nu i s-au supus. A fost un continuu război între ei. A cui era vina? A tuturor, a regelui și a elitei politice din vremea lui.

Carol a folosit în această luptă, o vreme, o metodă clasică, folosită de toate puterile dintotdeauna și de pretutindeni: *dezbină pentru a putea stăpâni*. Apoi împrumută din arsenalul puterilor autoritare: pregătește o nouă lege fundamentală, o Constituție (februarie 1938), pentru ca în temeiul ei să clădească o viață de stat potrivit concepției sale de monarh autoritar. Dizolvă partidele, și pe cele ce îi erau împotrivă, și pe cele ce îl sprijineau (martie 1938), își crează propriul său partid, Frontul Renașterii Naționale (decembrie 1938), transformat apoi în Partidul Națiunii (în iunie 1940), cheamă în jurul său pe toți cei ce doresc să-l urmeze. Alcătuiește și un parlament bicameral, format dintr-un singur partid, cel creat de el (1939-1940).

Face reforme, mai ales la nivelul instituțiilor centrale. Dorea să schimbe totul, să stăpânească viața politică. Să fie deasupra oamenilor și deasupra vremurilor. N-a fost să fie așa. Frământările interne nu le-a putut opri și închide într-un turn al tăcerii. Vechii lideri de partid, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, au continuat să clameze în numele partidelor lor sau al lor personal. N-a realizat unitatea politică dorită și nu a putut stăpâni în numele ei.

Cedările teritoriale ce au intervenit în vara anului 1940 au complicat și mai mult lucrurile. Politicii falimentare din interior i s-a adăugat, cu consecințe foarte grave pentru poporul român, cea externă. Carol nu era, firește, singurul vinovat pentru pierderea Basarabiei, Bucovinei,

Transilvaniei şi Cadrilaterului. El va fi însă cel care va plăti. Preţul cel mai mic, căci alţii vor suporta toate consecinţele grave, românii basarabeni, bucovineni şi ardeleni, ce vor fi obligaţi din nou să trăiască în afara graniţelor spiritualităţii româneşti.

Ion Antonescu, chemat în acele împrejurări la conducerea ţării, chiar de Carol, îl va obliga în doar câteva zile să renunţe la prerogativele sale regale fundamentale şi, în final, la 6 septembrie 1940, să renunţe la domnie şi să părăsească ţara. Prinţul hoinar ajunge să fie ex-regele pribeag, ce a lăsat în urma lui bilanţul unui deceniu ce va trebui totuşi măsurat altfel de cum – şi oamenii politici şi istoricii – au făcut-o până acum.

Mihai, regele minor

În 1927, după moartea lui Ferdinand, Mihai, declarat la 4 ianuarie 1926 moştenitor al tronului, devine rege. Într-o şedinţă comună a Adunării Deputaţilor şi a Senatului, la 20 iulie, regenţa îi jură credinţă regelui minor; Mihai nu împlinise încă şase ani (se născuse la 23 octombrie 1921).

Rămâne în această calitate până la întoarcerea tatălui său în ţară şi la legalizarea restauraţiei (8 iunie 1930). Atunci a revenit la calitatea sa de principe cu titlul de *Mare voievod de Alba-Iulia*. Prima sa domnie (1927-1930), din vremea regenţei şi a minoratului său, au însemnat trei ani în care s-a bucurat, copil fiind (de la 6 la 9 ani), de onorurile cuvenite ca rege, fără să poată fi implicat în viaţa politică activă.

La abdicarea lui Carol, (la 6 septembrie 1940), ce a coincis cu jurământul de credinţă rostit de Mihai în calitatea sa, din nou, de rege al României, urma să împlinească 19 ani. La propria sa abdicare din 30 decembrie 1947 împlinise 26 ani, ceea ce însemnă că şi-a exercitat prerogativele regale de la 19 la 26 ani, şi că le-a pierdut la vârsta pe care străbunicul său, Carol I, o avea (de fapt 27) la data depunerii jurământului ca domn al românilor de peste munţi.

Ce ne spun aceste cifre? Că este vorba de un rege copil, apoi de un rege foarte tânăr, sau încă prea tânăr pentru a purta răspunderile unui

monarh în vreme de război sau de mari încercări ce au urmat acestuia. Era, desigur, matur. Făcuse şi o bună şcoală într-un colectiv de tineri aleşi din întreaga ţară, cu profesori aleşi şi ei. S-a format prin elite şi între viitoare elite, în spiritul şi cultura românească şi deopotrivă în cea străină.

Posibilităţile de afirmare ca rege nu erau însă cele obişnuite pentru un monarh constituţional. Antonescu abolise constituţia lui Carol, dar nu a repus-o în vigoare nici pe cea din 1923. A guvernat fără constituţie şi fără parlament. Mihai, prin întâiul decret semnat de el, l-a investit pe generalul Ion Antonescu ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, *cu depline puteri pentru conducerea statului român*, în timp ce prerogativele regale, potrivit aceluiaşi decret, au fost mult reduse. Regele a rămas capul oştirii, avea dreptul de a bate monedă, de a conferi decoraţii, de a primi şi acredita ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari, de a numi pe primul ministru însărcinat cu depline puteri, de a aminstia şi graţia. Acelaşi decret, prin art. III,împuternicea pe preşedintele Consiliului de Miniştri, să exercite *"toate celelalte puteri ale statului"*.

Ion Antonescu este investit cu titlul de *Conducător al statului* şi cu puteri nelimitate, în timp ce prerogativele regelui sunt protocolare sau fără posibilitatea de a determina sau influenţa viaţa politică, cu excepţia dreptului de a revoca şi numi pe premier. La urma urmei, nu era un lucru minor. Dimpotrivă, era chiar esenţial şi regele Mihai se va folosi de el la timpul socotit oportun.

Până atunci, de fapt până în 1944, Mihai va fi *regele sub ascultare*. Ignorat şi, poate, în sinea lui (şi nu numai) chiar detestat de Antonescu, datorită opiniei sale despre Carol al II-lea şi despre Casa Regală în general. Raporturile dintre ei, cele formale vor cunoaşte şi momente de afirmare. Faptele concrete ne sprijină afirmaţiile. În baza lor, de fapt, le-am şi făcut. Iată câteva: în ianuarie 1941, Ion Antonescu formează noul său cabinet fără a-l cosulta pe rege; intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice s-a făcut fără ştirea şi încuviinţarea regelui. Regele Mihai îi mulţumeşte totuşi, lui Ion Antonescu pentru acţiunea sa şi face vizite

împreună cu el în ţară şi pe front; în septembrie 1940 Mihai a fost avansat la gradul de general de divizie, iar în mai 1941 la cel de mareşal, bastonul primindu-l din mâna lui Antonescu. În august acelaşi an, regele semnează decretul prin care generalul Ion Antonescu a fost avansat, la rândul său, la gradul de mareşal. Nemulţumirile sunt reciproce şi evidente şi ele. Nu stăruim asupra lor. Sunt probleme ce le vom urmări la timpul său într-un alt curs.

În succesiuna lucrurilor legate de rege, amintim aici şi acum decretul acestuia din 31 august 1944 în temeiul căruia au fost reglementate unele probleme de ordin constituţional privind drepturile cetăţeneşti, cele ale monarhiei şi atribuţiile parlamentare. Potrivit acestui decret, drepturile românilor sunt cele cunosute de Constituţia din 1866, cu modificările ulterioare şi de cea din 1923 (art. I). Puterile statului urmau să se exercite potrivit prevederilor ultimei constituţii amintite din 1923) (art. 2). Se promitea organizarea Reprezentanţei naţionale (a parlamentului), până atunci, puterea legislativă fiind încredinţată regelui.

CAPITOLUL VI

DIN VIAŢA SOCIAL-ECONOMICĂ (1919-1938)

Reforma agrară din România (1917-1921) şi procesul intensificării agriculturii în deceniile trei-patru

Întreaga legislaţie agrară a fost inspirată din cele două principale doctrine – neoliberală şi ţărănistă – fără să lipsească puternice influenţe venite dinspre doctrina neoconservatoare, prin C. Garoflid. De aici şi atribuirea unor roluri deosebite diferitelor categorii de proprietăţi agricole, precum şi existenţa, în întreaga perioadă interbelică, a două căi de dezvoltare a economiei. Şi una şi alta au pornit de la ideea potrivit căreia România era o ţară cu o economie în primul rând agrară. Au susţinut amândouă necesitatea dezvoltării acesteia, cu precădere şi păstrarea primatului agriculturii în cadrul economiei naţionale. Nu au negat nici unii nici alţii necesitatea dezvoltării industriei. Au dorit-o - din nou amândouă doctrinele - legată de agricultură în primul rând. Ţărăniştii au dorit ca industria să vină în sprijinul potenţării agriculturii prin maşinile şi uneltele realizate de ea şi prin prelucrarea produselor prime agricole. Neoliberalii au mers mai departe, concepţia lor privind industrializarea înscriindu-se pe linia modernizării economiei, urmând calea apusului european.

Despre a doua mare problemă, aceea a reformei agrare, s-a vorbit destul de mult şi înainte de primul război modial, îndeosebi după răscoalele ţărăneşti din 1907. A fost înscrisă în programul Partidului Naţional Liberal în deceniul doi şi în Constituţia ţării, în 1917.

În pregătirea reformei agrare din anii 1918-1921 au fost implicate toate partidele politice aflate la conducerea țării în perioada interbelică. La baza ei a stat o legislație elaborată succesiv, în anii 1918-1921, cu unele modificări ulterioare. Paralel, au fost emise și norme ce au avut în vedere, pentru aceeași perioadă, arendări obligatorii pe teritoriul vechii Românii sau arendări forțate în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, în locul împroprietăririlor definitive. Arendările obligatorii sau forțate, cunoscute în anii 1918 –1921 și considerate ca etape ale reformei agrare au avut propria lor legislație dar au făcut apel și la aceea a reformei agrare propriu-zise.

Și unele și altele au avut în vedere dezvoltarea și întărirea proprietăților țărănești mici și mijlocii, a proprietăților de până la 5 ha. Ținând seama de această realitate, s-ar putea crede – greșit, firește, – că reforma agrară din 1921 din România, urmărind întărirea proprietăților mici nu s-a înscris pe linia unor măsuri de modernizare a agriculturii. Același lucru s-ar putea spune pornind și de la efectul imediat al reformei – de fapt nu numai al acesteia – asupra producției, un element mereu luat (în epocă mai ales) în discuție atunci când se formulau concluzii legate de reforma agrară și unele critici la adresa acesteia.

Reforma agrară din 1918-1921, în realitate, a însemnat un prim pas, modest, dar deosebit de important, spre crearea unor condiții de viață mai bune, imediat după război, pentru un însemnat procent al țărănimii din țara noastră. Suprafața lotului ajuns în folosința țăranului, oricât de mică, în condițiile în care proprietatea mare nu era, nici doctrinar și nici legislativ, contestată de către partidele politice, ba dimpotriva, îi era asigurată existența și rolul economic, a însemant o cale de emancipare a țărănimii, de întărire a rolului său economic, social și politic și deci o mai bună încadrare a sa în viața lumii moderne. Nu pot intra în calculul judecății reformei agrare numai tonele de cereale realizate imediat după înfăptuirea acesteia, ci trebuie adăugate, puse chiar în față, câștigurile materiale și spirituale ale țărănimii împroprietărite, câștigurile individuale

şi colective care au fost apreciabile şi cu urmări pozitive asupra ţărănimii şi implicit a regimului economic şi politic din epocă.

Pe teritoriul Vechii Românii, cadrul legal al exproprierilor de moşii în vederea împroprietăririi ţăranilor s-a creat prin modificarea articolului al 19-lea din Constituţie. Iniţiativa a aparţinut Partidului Naţional Liberal şi în timpul guvernării acestuia (1917) s-a şi realizat. Potrivit decretului lege din 16 decembrie 1918 au fost supuse dreptului de expropriere terenurile cultivabile ale tuturor proprietăţilor mai mari de 100 ha, după o scară progresivă ce îngăduia păstrarea pe seama vechiului proprietar, moşii în suprafaţă maximă de 500 ha.

Reforma agrară a fost un deziderat şi al provinciilor româneşti unite în 1918. Rezoluţia unirii din 27 martie 1918 a încredinţat Sfatul Ţării din Basarabia în chiar întâiul său articol cu "realizarea reformei agrare după nevoile şi cerinţele norodului". Despre o reformă agrară radicală s-a vorbit şi la Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918. Principiul călăuzitor al acestei politici agrare a fost, potrivit celor cuprinse în rezoluţie – "promovarea nivelării sociale" precum şi "potenţarea producţiei". Consiliul Naţional din Bucovina a pregătit şi a făcut cunoscut şi el în prima jumătate a anului 1919, proiectul de reformă agrară, publicat sub titlul "principii generale pentru reforma agrară".

La temelia lucrărilor de reformă agrară efectuate pe teritoriul Vechii Românii, începând cu 1919, au stat două decrete legi din 1918 pregătite de guvernul liberal prin I.G. Duca, iar în Transilvania decretul-lege 3911/1919 pregătit de Consiliul Dirigent în 1919, votat de Marele Sfat Naţional de la Sibiu şi sancţionat de rege. Împroprietăririle definitive, pe cuprinsul întregii ţări s-au făcut în temeiul legilor definitive de reformă agrară. Ca urmare a decretelor legi din decembrie 1918 s-au expropriat în primăvara anului 1919, pe teritoriul Vechii Românii, din proprietăţile individuale, cu ceva mai puţin decât prevedea Constituţia. În Transilvania nu s-au făcut în anii 1920-1921 exproprieri definitive. Pământurile supuse exproprierii au fost date ţăranilor în modalitatea ce în epocă s-a numit arendare forţată.

Obştile de împroprietărire create pe teritoriul Vechiului Regat în primăvara anului 1919, după principiile obştilor de arendare, au preluat pământul expropriat, pentru a-l da apoi în folosinţa ţăranilor fără pământ, sau cu pământ puţin, dar cu unelte agricole şi vite de muncă. Răspunderea pentru pământul primit era solidară, pământul era lucrat însă individual, fiecare plătind arenda cuvenită prin obşte. Numărul obştilor de împroprietărire a oscilat în perioada 1918-1921, dela 2000 la 2500, iar suprafaţa arendată a fost calculată la 2 135 444 ha. Arenda încasată de către stat pentru pământul dat ţăranilor prin obşti (1919-1921) a fost de 335 191 316 lei, din care a revenit moşierilor 249 000 000 lei, o sumă importantă.

În Transilvania, terenurile supuse exproprierii au intrat treptat în folosinţa ţăranilor cu drept la împroprietărire potrivit decretului-lege 3911/1919, în folosinţă individuală terenurile cultivabile şi în folosinţă comună păşunile. Ţăranii au plătit o arendă, în general în bani, direct proprietarului de pământ.

Ţăranii, atât cei din Vechea Românie, cât şi cei din Transilvania au primit aşadar, în primii ani postbelici, pământ, nu în deplină proprietate. De aceea lucrările de reformă agrară vor continua şi după 1921 în temeiul unei alte legislaţii, a legilor definitive, cum au fost numite în epocă.

Sunt cunoscute patru legi definitive de reformă agrară pregătite pe provincii de către guvernul Al. Vaida (1919 – 1920) şi guvernul condus de generalul Averescu (1920-1921), urmate de mai multe legi de completare şi modificare, din deceniile trei-patru. Votarea celor din prima categorie s-a făcut de către două parlamente, unul cu o majoritate aparţinând Blocului Parlamentar, iar al doilea cu o majoritate dată de Partidul Poporului.

Seria a fost deschisă de legea pentru reforma agrară din Basarabia, votată cu o majoritate de voturi, la 10 martie 1920, în Adunarea Deputaţilor (251 voturi) şi o zi mai târziu, la 11 martie, în Senat (156 voturi). Era de fapt o ratificare a ceea ce Sfatul Ţării a votat la 27 noiembrie

1918 şi a fost sancţionată de rege prin decretul din 22 decembrie 1918, cu unele modificări. Proiectul legii fusese pregătit şi prezentat corpurilor legiuitoare de către I. Mihalache, ministrul Agriculturii şi Domeniilor în guvernul Vaida şi s-a bucurat, în general, de o bună primire. Celelalte trei legi definitive de reformă agrară au fost pregătite de guvernul Averescu, prin Constantin Garoflid.

Proiectul de lege pentru reforma agrară din Vechea Românie a fost discutat mai întâi în Senat şi votat prima oară la 25 martie 1921. Votul nu a fost unanim. Au votat pentru proiect 92 senatori, 26 au fost împotrivă. Deoarece Camera Deputaţilor modificase unele articole din legea votată de Senat, ea a fost din nou supusă votului, aici, la 11 iulie 1921 şi adoptată cu 116 voturi, 17 contra. În Camera Deputaţilor proiectul a fost depus la 22 aprilie 1921. Discuţiile generale şi mai apoi cele pe articole au început ceva mai târziu, la 17 mai pentru a se încheia la 9 iulie 1921.

Proiectul de lege a avut ca punct de pornire şi a urmărit respectarea prevederilor articolului 19 din Constituţie. Partidele din Federaţia Naţională l-au criticat şi au prezentat prin Paul Bujor şi Ion Mihalache, declaraţii prin care refuzau votul lor. Guvernul primise totuşi şi voturi din opoziţie, voturile liberalilor, a unei părţi din grupul deputaţilor transilvăneni, ale socialiştilor şi ale unei formaţiuni care înclina spre ţărănişti.

Intra în discuţia proiectului expropierea a încă 450 000 ha cultivabil care să completeze cele două milioane de hectare despre care se vorbea în Constituţie. A avut ca bază de pornire concepţia lui C. Garoflid despre rolul marii proprietăţi. "*Marea proprietate, în limitele reduse de azi, este* – spunea Garoflid – *o necesitate pentru buna dezvoltare agricolă a ţării în viitor*". Se renunţase la scara progresivă, urmărind ca la lucrările viitoare de expropriere să se aplice criteriul economic.

În aceeaşi perioadă, şi purtând semnătura aceluiaşi autor, C. Garoflid, au fost depuse în parlament şi celelalte două proiecte de legi

pentru reforma agrară din Transilvania şi Bucovina. Adoptarea lor a avut loc la 9 iulie 1921 şi au fost promulgate deodată. Amândouă au avut ca punct de pornire decretele-legi de reformă agrară emise în anul 1919 pentru ambele provincii şi care, la rândul lor, s-au întemeiat pe principiile cuprinse în Actele Unirii. Au intervenit şi unele modificări pe care practica le-a arătat necesare , dar şi unele dictate de concepţia autorului noilor legi de reformă agrară.

În general, toate legile definitive de reformă agrară din anii 1920-1921 au înscris dreptul statului la exproprieri în întregime sau parţiale. Criteriile şi principiile erau aceleaşi. Deosebite au fost doar, în cazul exproprierilor totale, unele denumiri privind formele de proprietate, deosebiri determinate de structurile agrare, în parte altfel denumite şi chiar cu o evoluţie diferită în cursul istoriei lor. În cazul exproprierilor parţiale, deosebirile au izvorât din situaţia cantitativă (şi ea deosebită) a marii proprietăţi, pe de o parte şi a cererilor pentru pământ, pe de altă parte.

Pământul expropriat putea avea în general o întreită destinaţie: formarea sau întărirea gospodăriilor ţărăneşti prin atribuirea de loturi individuale, de completare, întregire sau de colonizare; formarea sau completarea izlazurilor, şi în cazul Transilvaniei, şi al pădurilor comunale, toate în proprietate şi folosinţă comună, în interes general, economic şi cultural.

Situaţia moştenită a generat şi în această problemă unele prevederi deosebite în cele patru legi definitive de reformă agrară. Suprafaţa loturilor individuale a fost fixată ţinându-se seama de dimensiunile marilor proprietăţi în totalitatea lor precum şi de numărul solicitărilor. Loturile de completare sau cele întregi au fost fixate astfel, până la 5 ha în vechea Românie, între 6 şi 8 ha în Basarabia, până la 4 ha (sau la munte până la 8 ha) în Bucovina şi până la 3,5 ha în Transilvania. Cele de colonizare au fost ceva mai mari în toate provinciile: de 7 ha în Vechiul Regat, de 8-10 ha în Basarabia, de 6 (şi la munte până la 8 ha) în Bucovina şi 8 ha în

Transilvania. Concluzia ce se impune, pornind şi rămânând la aceste cifre, este că, prin legiuirile de reformă agrară s-a urmărit întărirea gospodăriilor ţărăneşti mici şi mijlocii.

Au avut prioritate, – în Vechiul Regat şi în Transilvnaia – ţăranii care au participat la război, văduvele sau urmaşii acestora, acei care au lucrat pe moşiile expropriate. Era vorba de ţăranii fără pământ sau cu proprietate sub suprafeţele loturilor din zonă. Era evident astfel că pământul dat ţăranilor se dorea a fi şi o recompensă pentru participarea la război. Era în acelaşi tip o dovadă că, din oportunitate politică şi din necesitate social-economică, prin împroprietăriri se urmărea întărirea gospodăriilor ţărăneşti mici şi mijlocii. Prevederile din capitolele unor legi de reformă agrară privitoare la împroprietăriri vizând colonizarea sau dreptul de vânzare-cumpărare a pământului cultivabil au deschis însă căi şi perspective de dezvoltare a gospodăriilor săteşti mai mari sau mai mici de 25 ha.

Împroprietăririle definitive, pe întreaga ţară, în temeiul legilor definitive de reformă agrară, au început în anul 1922 şi au continuat în anii următori. Se ajunsese, în final la exproprierea a 6 126 000 ha din suprafaţa totală a moşiilor de stat şi particulare supuse exproprierilor, apreciată la cca. 9 350 000 ha. Acestea au fost împărţite – circa 3,5 mil. ha – în loturi individuale la peste 1,3 milioane împroprietăriţi şi peste un milion ha ca păşuni comunale şi 806 206 ha păduri tot comunale.

Desfăşurată lent şi cu destule greutăţi întâmpinate de ţărănime până la împroprietărirea definitivă, reforma agrară şi-a atins scopul. A crescut în primul rând ponderea proprietăţii ţărăneşti în ansamblul economiei naţionale. Având în vedere suprafaţa acordată ţăranilor prin împroprietărire, mult mai mică – în cele mai multe cazuri – decât lotul tip fixat, în medie 2,5 ha, proprietatea ţărănească care a crescut, ca efect al legilor de reformă agrară, a fost proprietatea mică (0 – 5 ha) şi în parte numai (şi îndeosebi prin vânzări-cumpărări) proprietatea mijlocie sau cea mare.

Actul era menit să însemne mai mult decât o simplă reformă economică. Ea trebuia să aducă schimbări radicale în viaţa satului românesc. Şi în mare parte a şi adus. În primul rând a fost un mare câştig moral. Aproape 1,4 milioane gospodării individuale ţărăneşti sărace, lipsite complet de pământ sau cu pământ foarte puţin au ajuns deplin proprietare ale unor pământuri pe care le-au dorit de multă vreme. Se poate vorbi, apoi, de un câştig economic şi de o schimbare, în acelaşi timp a poziţiei lor sociale. Au început să se dezvolte mai mult relaţiile de producţie capitaliste la sate, în dauna rămăşiţelor feudale.

Paralel a avut loc desfiinţarea latifundiilor, micşorarea suprafeţei moşiereşti. Marea proprietate a pierdut în urma reformei două treimi din suprafaţa deţinută înainte de război, deteriorându-i-se treptat în deceniul trei şi suportul politic partidist propriu prin autodizolvarea partidelor conservatoare în anii 1922 şi 1925. Legile de reformă agrară le-au asigurat – e drept – răscumpărarea, iar altele le-au uşurat modernizarea moşiilor rămase ori au deschis vechilor stăpâni de pământ drumul spre plasamente rentabile în industrie.

Drumul exproprierilor, ca şi al împroprietăririlor s-a desfăşurat prin încadrarea celor două componente ale refomrei în legislaţia dată. Ea a avut un caracter democratic. Confruntările s-au desfăşurat la masa tratativelor, organizate prin intermediul instituţiilor chemate să aplice reforma agrară, dar uneori şi pe căi violente, ţăranii ocupând cu forţa pământurile supuse exproprierilor.

Autorii legilor de reformă agrară au urmărit, în toate provinciile ţării, întărirea proprietăţii ţărăneşti mici şi mijlocii. Au făcut aceasta din oportunitate, îndeosebi, în contradicţie cu doctrinele neoconservatoare, neoliberală şi chiar ţărănistă care susţineau ca fiind în interesul dezvoltării economiei agrare întărirea proprietăţilor de aproximativ 25 ha (neoliberalii şi ţărăniştii) sau chiar mai mari, neoconservatorii, au ţinut seama, în fapt de posibilităţile reale de împroprietărire, în condiţiile în care şi doctrinar dar şi legislativ nu se urmărea desfiinţarea marii proprietăţi ci doar

reducerea ei în anumite limite. În condiţiile date se alesese de fapt o cale de compromis. Doctrinar s-a susţinut dezvoltarea unei ţărănimi "cuprinzătoare", "viabile", puternice sub raport economic, iar prin legislaţia reformei agrare şi deopotrivă prin rezultatele obţinute se întăreşte proprietatea mică şi mijlocie, contestată doctrinar.

Existenţa proprietăţii mici şi mijlocii, după reforma agrară, într-un mare procent a fost o realitate recunoscută în cadrul vieţii politice şi a opiniei publice din România din perioda interbelică, în dezbaterile parlamentare şi ea a influenţat măsurile legislative din deceniile trei-patru. În acelaşi timp nu s-a renunţat la concluziile formulate doctrinar, în legătură cu însuşirile economice ale proprietăţilor de aproximativ 25 ha si a celei moşiereşti. În consecinţă, măsurile luate după înfăptuirea reformei agrare, sau chiar în timpul aplicării acesteia au fost de sprijinire şi a acestor două categorii de proprietăţi din raţiuni economice.

Pe de altă parte, pornindu-se de la noile condiţii interne create de desăvârşirea unităţii naţional-statale s-a pus un accent deosebit pe sporirea producţiei agricole, pe întărirea rolului agriculturii în economia naţională în general. S-a susţinut de către toate partidele politice necesitatea păstrării caracterului agrar al economiei româneşti şi obligativitatea dezvoltării intensive a producţiei agricole.

Paralel s-a susţinut, de către aceleaşi doctrine, mai ales de către neoliberali şi de către cei situaţi pe poziţiile doctrinei social-democrate, necesitatea şi oportunitatea dezvoltării şi a industriei. Căile preconizate şi alese pentru dezvoltarea agriculturii, a economiei în general, au corespuns celor două principale doctrine ce şi-au găsit în perioada interbelică o deplină aplicare, în etape diferite, firește, în funcţie de partidele ce se aflau la conducerea ţării şi niciodată într-o exclusivitate absolută.

Măsurile legislative din deceniile trei-patru, inspirate dintr-o doctrină sau alta, au urmărit constant dezvoltarea producţiei agricole. Factorii politici de decizie au declarat ca un obiectiv major al politicii lor sporirea producţiei agricole. În acest scop s-a încercat, în primul rând,

modernizarea instituţiilor centrale şi locale de agricultură. Formarea Consiliului Superior al Agriculturii, crearea Institutului de Cercetări agronomice şi a camerelor de agricultură s-au înscris în această direcţie. În al doilea rând s-a crezut, pe bună dreptate, că instrucţia, pregătirea profesională a ţăranilor în şcolile generale şi speciale este chemată de asemenea să contribuie la dezvoltarea agriculturii. În acest scop s-a şi trecut la organizarea sau reorganizarea, în spirit modern a vechilor şcoli de agricultură.

Ţărăniştii, mai ales – dar nu numai ei – au susţinut în parlament şi au prezentat şi proiecte de legi, în Camera deputaţilor şi în Senat, privind dezvoltarea cooperaţiei agricole în diversele ei forme Au fost luate unele măsuri legislative care, prin cooperative, au uşurat procurarea maşinilor şi uneltelor agricole. Tot ţărăniştii, dar şi alte partide aflate la conducerea ţării, au alăturat acestora şi o seamă de măsuri protecţioniste menite să contribuie la dezvoltarea agriculturii şi a industriei, a economiei ţării în general. Toate au urmărit modernizarea României sub raport instituţional şi economic.

Ele au îngăduit şi au favorizat realizări apreciabile în domeniul agriculturii, ca şi în alte sectoare pe parcursul a două decenii de istorie a statului naţional unitar român, printr-un efort comun al unei ţărănimi înzestrate cu înalte însuşiri profesionale şi spirituale.

Peisajul satului românesc era dominat în deceniile trei şi patru, ca urmare a reformei agrare, de gospodăriile mici şi mijlocii (de până la 10 ha). Social, prin numărul lor, şi deopotrivă economic, prin suprafaţa totală deţinută, ele reprezentau forţa social-economică principală a statului. Proprietatea mijlocie ţărănească, precum şi cea moşierească rămân forţe economice puternice prin suprafeţele de pământ deţinute şi după reforma agrară şi deopotrivă prin modul de înzestrare cu mijloace de producţie şi de organizare a producţiei în gospodăriile lor. Cu o situaţie financiară mai bună, şi unii şi alţii trec mai repede şi în proporţii mai mari la practicarea culturilor agricole pe cale intensivă.

Cea de-a doua mare problemă – modernizarea agriculturii – a intrat, ca şi reforma agrară în preocupările cu caracter economic ale statului român. Teza dezvoltării culturii intensive a agriculturii a fost lansată în primii ani postbelici ca un cuvânt de ordine al zilei. Consilieratelor agricole, în primul rând, li s-a cerut să desfăşoare o vastă activitate, îndrumând pe ţărani cum să cultive mai bine cerealele, plantele industriale, leguminoasele şi nutreţurile artificiale, cum să lucreze pământul mai raţional, cum să contribuie, în general, la dezvoltarea agriculturii.

La fel s-a susţinut şi în *expunerea de motive* la proiectul de lege pentru înfiinţarea Camerelor de agricultură din 1925: "*Încurajarea şi îndrumarea agriculturii, cu toate ramurile ei, zootehnia şi agricultura, este astăzi – spunea în Camera Deputaţilor la 19 marie 1925, Ministrul Agriculturii şi Domeniilor, Al Constantinescu - după unirea tuturor provinciilor româneşti şi după înfăptuirea reformei agrare, o problemă care trebuie să ne preocupe de aproape. Agricultura, cu toate celelalte ramuri ale ei, a fost întotdeauna principala ramură a avutiei naţionale şi trebuie să o susţinem ca atare şi să sprijinim încă producţia pământului nostru, prin întărirea culturii profesionale şi a solidarităţii populaţiunii rurale*".

Se sublinia din nou, prioritatea agriculturii în cadrul economiei naţionale, şi implicit necesitatea modernizării ei. Se pornea, prin intermediul camerelor de agricultură, la o descentralizare şi, în acelaşi timp, la un contact nemijlocit al agronomilor, zootehniştilor şi silvicultorilor cu viaţa economică locală. Rostul camerelor agricole, ca instituţii consultative şi administrative, era de a contribui prin toate mijloacele, la sporirea producţiei agricole, zootehnice şi silvice. S-au avut în vedere acţiuni pornite în funcţie de stările sociale, dar şi un program general în care erau incluse: crearea de şcoli şi staţiuni experimentale, concursuri, călătorii de studii, cursuri populare, conferinţe, mijlocirea procurării de seminţe selecţionate, de unelte şi maşini agricole.

Toate au însemnat nu numai simple tendinţe şi încercări. În anii postbelici s-au înregistrat progrese evidente în organizarea şcolilor agricole, a propagandei pentru o agricultură intensivă şi s-au luat unele măsuri

concrete în această direcţie. Deceniile trei şi patru, cu excepţia anilor de criză, 1929-1933, au îngăduit agriculturii româneşti, în primi ani, să încheie procesul refacerii (1921-1925), pentru ca apoi să se asigure o intensificare a producţiei agricole. Ea a avut loc, mai ales, ca urmare a sporirii suprafeţelor cultivabile (inclusiv în anii crizei) şi a ataşamentului pentru pământ, a hărniciei cu care s-a aplecat asupra lui ţăranul de pe cuprinsul întregii ţări. Anii 1921-1937 cunosc şi un spor însemnat al inventarului agricol, nu spectacular însă, şi, mai ales, nu pe seama gospodăriilor ţărăneşti mici şi mijlocii ce au continuat să domine şi după reforma agrară din punct de vedere social, viaţa satului. Investiţiile pentru procurarea de unelte şi maşini agricole moderne nu s-au situat la nivelul aşteptat în general. Statistica de la sfârşitul deceniului patru confirmă această stare de lucruri. În anul 1937, de exemplu, un plug revenea în medie la 5,9 ha de teren arabil, o grapă la 6,5 ha, o semănătoare la 185,3 ha, un tractor la circa 3000 ha, o secerătoare la 324,6 ha pământ cultivat cu păioase.

În ce priveşte modalitatea de lucru a pământului agricol distingem pentru perioada interbelică câteva particularităţi. Proprietatea mare a continuat să fie lucrată în proporţie mai mare decât în perioada antebelică în regie proprie. Nu au fost însă excluse nici arendările. Potrivit recensământului fiscal din 1923, prin care s-a stabilit baza de impunere pentru o perioadă de 5 ani (1923-1927), în întreaga ţară şi la toate categoriile de proprietăţi erau arendate 807 073,93 ha din totalul arabil de 11 685 659,48 ha, adică 5,9 %, o pondere mică şi în aparenţă nesemnificativă, Lucrurile se schimbă însă dacă aceeaşi problemă este urmărită pe provincii şi pe cateorii de proprietăţi. Astfel în Trasnsilvania, unde cultura în regie proprie era cea mai răspândită, suprafeţele proprietăţilor cuprinse între 50-250 iug (25-125 ha) erau arendate în proporţie de 8,72 % iar cele mai mari de 250 iug (peste 125 ha) în proporţie de 15,29 %. În restul ţării erau arendate 20,08 % din suprafeţele proprietăţilor între 50-250 ha şi 27,97 % din suprafeţele celor mai mari de 250 ha. În unele regiuni, procentele respective erau şi mai mari atingând,

în vechea Românie, 20,79 % şi 29, 26 %, iar în Bucovina 27,84 % şi respectiv 42,93 %.

Suprafeţele arabile au cunoscut în perioada interbelică o creştere continuă sub raport cantitativ, cu unele mici fluctuaţii, o păstrare a culturilor cerealiere pe un loc prioritar şi paralel, o creştere a suprafeţelor cultivate cu plante alimentare şi industriale. Datele statistice confirmă în primul rând o creştere a producţiei agricole în perioada interbelică sub raport cantitativ şi calitativ faţă de perioada precedentă. Se evidenţiază apoi mersul oscilatoriu al producţiei agricole. Dacă evoluţia suprafeţelor cultivate a cunoscut în general un drum de ascensiune, producţia agricolă a cunoscut variaţii mult mai mari. Anii de recoltă bogată au alternat cu ani de producţie mai slabă sau chiar insuficientă. Cauza se cere desigur căutată în factorii climaterici care au influenţat pozitiv sau negativ mersul producţiei agricole.

Perioada interbelică în ansamblul său – e drept – lăsase poate multe probleme din viaţa satului nerezolvate. A însemnat însă în acelaşi timp un drum în care ţărănimea s-a angajat, alături de celelalte forţe sociale ale ţării, de muncitorime şi intelectualitate, cu puteri sporite pentru rezolvarea unor aspiraţii socio-economice şi politice. Printr-un efort comun, al tuturor locuitorilor săi, România s-a situat, prin bunurile materiale şi spirituale create, în rândul popoarelor europene civilizate.

Resursele de muncă în perioada interbelică

Drumul economiei naţionale, în general, avea să depindă mult de căile preconizate doctrinar, de conţinutul programelor partidelor politice, de măsurile legislative adoptate. Mai depindea desigur – şi nu în mică măsură de zestrea economică influenţată de urmările războiului, de bogăţiile solului şi subsolului, de gradul de înzestrare al economiei cu tehnica modernă, de forţa financiară a ţării şi de încă multe altele. Un element deosebit, aşezat deasupra tuturor l-a constituit însă potenţialul uman, populaţia cu înrâurirea ei în sfera bunurilor materiale.

Factorul uman obiectiv avea să joace un rol primordial. Noua configurație geografică a țării, prin creșterea potențialului său uman, a fost garanția sigură a mersului său înainte. Datele statistice din perioada interbelică evidențiază o creștere a populației României, continuă și masivă, de la an la an, pentru ca, la sfârșitul deceniului patru să înregistreze un spor de putere de peste patru milioane locuitori, ceea ce a însemnat o pătrime în plus în 1939 față de populația anului 1920.

Evoluția populației României în perioada 1920-1939

ANUL	TOTAL	RURAL	%	URBAN	%
1920	15.541.424	12.087.612	77,8	3.453.812	22,2
1921	15.727.940	12.260.544	78,0	3.467.396	22,0
1922	15.970.836	12.483.433	78,2	3.487.403	21,8
1923	16.207.723	12.702.595	78,4	3.505.128	21,6
1924	16.345.697	12.922.213	78,6	3.523.484	21,4
1925	16.687.359	13.145.595	78,7	3.541.764	21,3
1926	16.926.647	13.368.811	78,9	3.557.836	21,1
1927	17.149.321	13.577.073	79,2	3.572.248	20,8
1928	17.390.605	13.801.699	79,4	3.588.906	20,6
1929	17.638.127	14.034.373	79,6	3.603.754	20,4
1930	18.888.992	14.408.415	80,6	3.480.577	19,4
1931	18.166.336	14.661.627	80,7	3.504.709	19,3
1932	18.426.159	14.911.172	80,9	3.514.987	19,1
1933	18.652.053	15.125.083	81,1	3.526.970	18,9
1934	18.913.713	15.374.423	81,3	3.539.290	18,7
1935	19.087.770	15.531.666	81,4	3.556.194	18,6
1936	19.319.390	15.749.332	81,5	3.969.998	18,5
1937	19.535.398	15.926.178	81,5	3.609.220	18,5
1938	19.750.004	16.133.857	81,7	3.616.147	18,3
1939	19.933.802	16.312.136	81,8	3.621.666	18,2

România, țară care dispunea și de anumite resurse naturale, își asigură astfel prosperitatea în primul rând prin forța creatoare umană în neîncetată creștere. Satele și orașele țării cunosc o puternică înviorare în anii postbelici, sub aspectul creșterii populației lor. Densitatea populației României a sporit continuu de la 61,2 locuitori în 1930, la 63,7 locuitori în 1933, la 65,1 în 1935, la 66,0 în 1936, la 66,9 în 1938 și la 67,0 locuitori pe km² în 1939, când avea una dintre cele mai ridicate densități din lume. Era o creștere numerică și implicit a densității exclusiv prin sporul natural în ritmuri mai mari decât cele cunoscute în Europa. În medie populația Europei a crescut în perioada 1930-1935, 1935-1939, cu 1,9 și respectiv cu 0,9 locuitori pe km², în timp ce în România, în aceeași vreme, populația a crescut cu 3,9 locuitori pe km² în prima secvență de timp și cu 2,5 locuitori, în cea de-a doua. La sfârșitul anului 1933, populația României reprezenta 3,62 % din cea a Europei, iar în ordinea importanței sale era, între cele 28 de state europene, a zecea țară după numărul locuitorilor.

Aceleași date statistice confirmă realitățile socio-economice cunoscute în evoluția economiei și a vieții sociale din România în perioada interbelică. A început să se schimbe configurația orașelor ca urmare a tendințelor de dezvoltare a industriei naționale. Progresul în ponderea creșterii ramurilor neagricole în cadrul economiei a fost lent și, în consecință, sporul populației urbane în toată perioada interbelică, a cunoscut același drum și ritm. Potrivit datelor statistice, populația urbană a crescut în intervalul 1920-1939 cu 167.854 locuitori în timp ce populația rurală a cunoscut un spor de 4.234.524 locuitori. Ritmul era inegal ceea ce și determinase ca ponderea populației urbane, în ansamblul populației României, să scadă de la 22 % în 1920 la 18,2 % în 1939.

În schimb, numărul locuitorilor din mediul rural nu numai că a fost într-o continuă și masivă creștere, de la 12.087.612 în 1920, la 16.312.136 în 1939, ci și într-o evidentă creștere a ponderii sale în cadrul populației țării (de la 77,8 % în 1920 la 81,8 % în 1939). Proporția populației rurale era apropiată de cea a țărilor vecine cu economie

predominant agrară. În Iugoslavia ea era de 77,7 % în 1932, în Bulgaria de 78,6 % în 1936, iar în Grecia de 69,5 % în 1935.

Se ajunsese în ţara noastră la această situaţie, după două decenii de încercări prin intermediul presei, a lucrărilor de specialitate sau a măsurilor legislative, să se dea structurii economiei româneşti caracaterul agrar-industrial. Ţăranilor le-au fost adresate, chiar la început de epocă şi mai târziu, îndemnurile de a se îndrepta imediat sau în perspectivă, prin copii lor spre oraşe, pentru a se angaja în viaţa economică şi comercială. Formarea unei "*ţărănimi luminate, capabile să suporte dezlipirea de vatră şi să se afirme ca element creator în viaţa economică a oraşelor- iată* – scria ziarul *Înfrăţirea – a doua mare soluţie după aceea a expropierii, pe care o cere astăzi problema ţărănească şi prin care trebuie să ne îndreptăm cu toate puterile*".

Cu toate aceste îndemnuri, procesul dezlipirii de sat avusese loc însă sporadic şi doar prin plecările unei infime părţi a tineretului. Reforma agrară promisă şi înfăptuită în deceniile trei şi patru a contribuit, fără îndoială la menţinerea şi creşterea fondului uman la sate. Ritmul lent al dezvoltării industriei naţionale a influenţat, la rândul său, acelaşi proces. Pe de altă parte, chiar cei angajaţi masiv în industrie, în zonele petrolifere, carbonifere, forestiere etc. au continuat să locuiască în mediul rural. În atari condiţii populaţia rurală a continuat în întreaga perioadă interbelică să dea nu numai ponderea cea mai mare a locuitorilor ţării, ci şi majoritatea populaţiei active – 8.719.000 în anul 1930 din 10.547.000.

Economia agrară a rămas astfel locul ce a concentrat forţa de muncă a ţării în număr preponderent. Continuând să joace un rol deosebit în viaţă social-economică a ţării, agricultura s-a bucurat de o atenţie deosebită.

Câteva sumare concluzii

Alături de legislaţia agrară, promulgată în perioada imediat următoare primului război mondial, cea industrială şi-a propus să ajute la

punerea de acord a noilor realităţi socio-economice cu necesităţile de progres şi dezvoltare ale statului român.

Legislaţia industrială trebuia să răspundă şi să consacre juridic procesul de integrare economică a noilor provincii, proces care s-a înfăptuit într-un ritm mai rapid decât acţiunea generală a unificării legislative; trebuia să rezolve multiplele aspecte ridicate de procesul refacerii economice; să clarifice statutul creditor/debitor, în relaţia despăgubirilor de război. Legile economice aveau menirea să ofere statului norme şi instituţii prin care să înlesnească aprovizionarea industriei cu maşini şi utilaje, să aşeze creditul industrial pe baze cât mai largi, să fundamenteze politica statului în materie de combustibil şi materii prime, de tranporturi.

Toate aceste aspecte, ca şi cele legate de stadiul de dezvoltare al jurisdicţiei economice al statelor europene, se regăsesc încorporate în normele de drept economic promulgate de statul nostru, în toată perioada interbelică.

Problema dacă statul trebuie să-şi asigure funcţii sporite în domeniul economic s-a impus după primul război mondial, la noi precum şi în alte ţări. În dialogul liberalism – intervenţionism de stat şi etatism au fost antrenaţi politologi, sociologi, economişti, oameni de stat şi de partid, opinia publică. Toţi interlocutorii au ţinut cont de noile fenomene social-economice şi politice intervenite în structura şi suprastructura societăţii europene. În analizele lor porneau de la cunoaşterea temeiurilor de continuitate a structurile anterioare şi mai ales au investigat şi precizat adaptarea, modernizarea, transformarea comunităţilor naţionale, văzute ca organisme unitare şi complexe.

S-a statornicit o adevărată sociologie economică, s-a elaborat un nou limbaj politic şi social-economic, s-au constituit sisteme multiple, doctrine şi aserţiuni economice izolate, un adevărat tablou al orientărilor de actualitate în gândirea economică. Se cuvine să precizăm că în deceniul al treilea, mai ales, o parte a economiştilor au susţinut completa

pregătire a autorității centrale pentru a prelua noi atribuții economice. Din grupul acestor susținători ai doctrinei liberale, cu modificările și adoptările considerate firești pentru o lume în evoluție, amintim numele lui: Louis Baudin, Wilhelm Ropke, Milton Friedman, Walter Lippman. Tezele lor au fost cunoscute și promovate și de unii dintre economiștii noștri. Este cazul lui G. Tașcă și N. Leon, P.P.Panaitescu, N.Dașcovici, ing. G.Gane. O altă parte a economiștilor, luând în considerare cerințele obiective ale propășirii economice cu implicații în ansamblul societății, faptul că asigurarea dezvoltării producției și câștigarea unui loc de frunte în demarajul economic al statelor nu putea fi lăsat la bunul plac al inițiativei private, au pledat pentru intervenția activă a statului în economie. Economiștii și, totodată, oamenii politici români – D. Drăghicescu, Ștefan Zeletin, P. Andrei și M. Manoilescu au propus, fiecare, modele teoretice pentru un neoliberalism românesc. N.P. Arcadian a transpus deziderатul intervenționismului de stat în economie în șapte principii largi și pe care le regăsim în marea lor majoritate incorporate în politica economică a statului: statul să acționeze într-o liberă dezvoltare a unităților industriale: să-și asume rolul de îndrumător superior al industriilor în sensul interesului național, social și economic al țării; să protejeze și să încurajeze industria; să subordoneze regimul industrial politicii naționale; să urmărească cel mai mare profit național prin protejarea doar a industriilor de bază, rentabile, adică acele industrii care transformă materii prime naționale; să înțeleagă industria ca forță economică în dezvoltare – complementară agriculturii, adică să susțină industrializarea până la limitele consumului intern și a produselor necesare exportului; să promoveze industria mică, casnică și sătească; să urmărească prețul, calitatea și debușeul produselor industriale. În deceniul al patrulea teoria economică de la noi a cunoscut și pledoarii pentru un etatism propriu-zis. Este cazul doctrinei elaborate de M. Manoilescu, influențată de corporatismul italian. A combătut statul *"liberalo-democratic bazat pe partide și alternarea lor la cârma țării"*, arătând că *"un astfel de stat este incapabil de*

organizare, mai ales în ordinea economico-socială". El a propus în locul statului liberal democrat, un stat corporativ integral şi pur, unitar şi descentralizat, bazat pe autonomia corporaţiilor.

Se conturează în această succintă prezentare, actualitatea intervenţionismului statului în economie, îndeosebi în deceniul al patrulea, generată de preocupările de dezvoltare a societăţii care chema statul nu numai la o politică generală de încurajare a vieţii economice, ci şi la o activitate proprie, situată deasupra prevederilor de partid. Teoria economică nu a pus sub semnul întrebării funcţiile economice pe care statul le deţinea. Dialogul a precizat că statul avea la dispoziţia sa, încă din perioada anterioară, regimul vamal, a cărui întrebuinţare putea stimula în mod deosebit un sector de activitate economică sau altul. Statul dispunea de regim fiscal, era deţinător al sistemului de comunicaţii – două pârghii cu ajutorul cărora, prin regimul impozitelor şi de tarif de transport, putea controla diversele sectoare ale economiei. Statul era deţinător al drepturilor de monopol, era proprietar de bunuri şi de multe ori întreprinzător în cadrul regiilor de stat. Prin politica sa economică, el a influenţat mişcarea preţurilor, a reglementat regimul monetar, politica de credit a ţării. Disputa liberalism intervenţionism s-a axat pe respingerea sau solicitarea de către cele două gurpări a sporirii atribuţiilor economice pe care statul le deţinea, ca putere constituită. De aici au derivat şi principalele întrebări formulate în perioada anterioară între cele două războaie mondiale: până unde trebuie să acţioneze statul?; cât de mult trebuie să îndrume economia de stat?; cât de mult trebuie să intervină în economia privată?; se confundă această funcţie economică, de drept a statului, cu intervenţionismul?; rămâne ea independentă de factorii sociali care o pun în mişcare prin cucerirea puterii politice?

La aceste întrebări legate de rolul statului în economie, atât gândirea cât şi practica economică românească, au dat răspunsuri şi respectiv soluţii parţiale.

P.N.L., aflat la guvernământ în deceniul al treilea şi mare parte de timp din perioada dintre cele două războaie mondiale, a solicitat statului să-şi întărească funcţiile economice ce le avea, să preia altele noi. Erau cerinţe obiective, menite să întărească unificarea statului si consolidarea poziţiilor marii burghezii autohtone. În industrie, de exemplu, fondurile disponibile pe piaţă pentru investiţii nu reflectau decât parţial necesităţile dezvoltării. De aceea, din iniţiativă guvernamentală s-a creat "Societatea Naţională de Credit Industrial".

Statul s-a implicat direct în activitatea întreprinderilor controlate. Dintre cele financiare, amintim: B.N.R., S.N.C.I., Creditele Funciare. El a participat la aceste instituţii de interes general şi care funcţionau în baza unor legi speciale. Le supraveghea operaţiile, fie prin delegaţii numite în consiliile de administraţie, fie prin organe speciale – comisari ai guvernului, exercita un control preventiv pentru ca operaţiunile financiare efectuate de aceste instituţii să nu atingă iteresele permanente şi generale ale statului. Din această categorie făceau parte şi întreprinderile industriale, ca de exemplu "Prima Societate Română de Exploziv"; industriile de alcool, zahăr, bere etc. O altă categorie de întreprinderi – dintre cele ajutate de stat – "Petroşani ", "Lupeni ", "Creditul Carbonifer" etc., beneficiau prin contracte, de comenzi de stat. Funcţiile economice ale statului se exercitau direct asurpa întreprinderilor de stat (monopoluri), rezervate exclusiv iniţiativei şi conducerii statului. Din această categorie amintim: Căile Ferate, Regia Monopolurilor Statului, Poşta, Telegraful şi Telefonul, Atelierele şi stabilimentele militare (Arsenal, Pirotehnie, Pulberărie) etc. Fie că avea un caracter fiscal, fie unul naţional, monopolurile ocupau un loc aparte în sistemul vieţii economice.

Toate acestea ne-au îngăduit să afirmăm că în deceniul al patrulea, evoluţia economică a fost marcată de o puternică intervenţie a statului. În acest deceniu adâncirea s-a realizat pe calea intensivă şi pe cea extensivă. Prima dintre acste căi, de extindere a capitalului românesc în lărgime a fost susţinută prin intervenţia economică şi extraeconomică a statului.

Acesta a contribuit la realizarea conversiunii datoriilor agricole rurale şi urbane cu suma de 7 875 milioane lei, partea cea mai mare din sumă fiind folosită pentru acoperirea pagubelor B.N.R. În industrie, prin S.N.C.I., B.N.R., Casa Naţională de Economii şi Cecuri Poştale, statul a sprijinit cu credite substanţiale firmele furnizoare, îndeosebi marile societăţi metalurgice şi miniere. Cu concursul B.N.R. s-a înfiinţat, în 1938, Creditul Aurifer şi Metalifer.

Statul s-a preocupat de dezvoltarea economiei de piaţă, pe a doua cale, de adâncime, intensivă. Formele intensive s-au manifestat în proliferarea maşinismului, a tehnicii avansate în sectoarele de muncă manuală, concentrarea şi centralizarea producţiei şi capitalului şi organizarea marelui capital în societăţi monopoliste, predominarea acumulării capitaliste, a metodelor de obţinere a plusvalorii relative şi suplimentare în procesul exploatării.

În perioada regimului carlist, în consens cu principiul centralist dominant în Constituţia din februarie 1938, în iunie 1938 a fost organizat Consiliul Superior Economic, care avea următoarele atribuţii: privind organizarea economiei, propunea raţionalizarea şi valorificarea producţiei, coordonarea politicii schimburilor, a politicii fiscale, propunea măsuri privind situaţia economică, avizarea prealabilă a legilor economice şi a proiectelor de tratate şi convenţii economice cu ţările străine etc. În octombrie 1939, prin decretul lege privind modificarea şi completarea decretului referitor la reglementarea şi controlul cartelurilor, a fost introdusă sindicalizarea obligatorie a industriilor. Au crescut măsurile de intervenţie şi control din partea statului în politica generală, a combustibilului şi a materiilor prime, înfiinţându-se prin decretul lege din ianuarie 1940, Comisariatul general al petrolului pe lângă ministerul Economiei Naţionale, în scopul coordonării măsurilor ce urmau a fi luate, şi controlul asupra exploatărilor petroliere din întreaga ţară. Deciziile acestui comisariat erau executorii.

Politica noului regim o vom urmări în cursurile următoare. Aici vom aminti doar ca o concluzie finală că măsurile cu caracter economic inițiate de guvernele deceniilor trei-patru, atenția sporită acordată industriilor metalurgice extractive și de prelucrare, cu rol decisiv în industria extractivă, erau indici fermi ai hotărârii statului român de a-și apăra, la caz de nevoie, integritatea și suveranitatea națională și pe această cale, economică.

CAPITOLUL VII

HABITATUL ÎN ANII 1918-1938

Habitatul şi aspecte ale calităţii vieţii

Satul

În perioada interbelică stratificarea lumii rurale şi-a găsit expresie la nivelul veniturilor. Mai prospere s-au dovedit gospodăriile cu peste10 până la 50 de ha, care erau circa 250 000, reprezentând 7% din totalul gospodăriilor, şi cele cu peste 50 ha, vreo 12 000. Cele mijlocii cu 5-10 ha, în număr de aproape 600 000 duceau o existenţă nesigură, cu venituri la limita conservării patrimoniului şi consum modest. Cele sub 5 ha, cuprinzând 3/4 din ţărănime, aveau grave probleme de existenţă. Dintre acestea 600 000 exploatau până la 1 ha, iar 800 000 de gospodării erau fără pământ la 1930.

Anchete diverse au evidenţiat deficitele înregistrate la nivelul bugetelor gospodăriilor ţăranilor mici şi mijlocii. Cum veniturile nu acopereau toate cheltuielile, pentru a supravieţui ţăranii trebuiau să-şi restrângă consumul de hrană, îmbrăcăminte, să se mulţumească cu condiţii de locuit precare. Excedentele bugetare erau rare, iar atunci când existau, se datorau frecvent unui standard de viaţă redus. Multiplele datorii ale ţăranilor erau generate des de investiţiile în pământ. Ţăranul era foarte chibzuit la cheltuieli. Hrana şi îmbrăcămintea o realiza în gospodărie, şi calcula precis consumul de bunuri ce nu puteau fi produse în gospodărie. În 1938, anchetele asupra a 235 de gospodării au stabilit cota redusă cu care veniturile realizate din vânzări participau la compunerea venitului total, nedepăşind în nici una din provincii 31,2 %.

Dependența de piață era foarte mică, găsindu-se regiuni în care venitul brut era compus în proporție de 82% din produse consumate în gospodărie și doar 15% din vânzarea de produse.

Din punct de vedere edilitar, s-a remarcat mai ales în sudul și estul țării o stagnare. Căile de circulație din sate au rămas în mare măsură nepietruite, fără rigole și trotuare, invadate de noroaie în urma ploilor. Iluminatul locuințelor se realiza cu lămpi de petrol.

Locuința rurală

În România se distingeau în mediul rural, trei mari tipuri de locuințe: casele de munte, de șes și de deal. Primele, reprezentând aproximativ 35 % din casele României, aveau de regulă temeliile de lemn, de bolovani sau de prundiș de râu, fiind construite din bârne, peste care se așeza un strat de tencuială, fiind acoperite cu paie sau cu șindrilă. Din lipsă de păduri în împrejurimi, casele din regiunile de șes erau construite din chirpici, fără o temelie propriu-zisă, nepodite și acoperite cu stuf sau coceni de porumb, fiind foarte rudimentare din punct de vedere al stilului și al confortului. Acesta din urmă reprezenta unul din cele mai rudimentare tipuri de locuință din România.

După război, s-a constatat în multe regiuni ale țării un progres în sistemul de construcție al locuințelor, prin utilizarea cărămidei, țiglei, pe scară mai largă în construcția de locuințe. Față de anii 1912-1913, când doar 8,9% din clădiri erau din cărămidă, statististica realizată în 1929, indica 25% din clădiri ca fiind construite din cărămidă. 18,5% din locuințe erau acoperite cu țiglă. Însă în 1929, din totalul locuințelor rurale, 28,8% aveau în continuare podele de lemn, restul nu aveau dușumele, pardoseala fiind din pământ bătut. 21,5% aveau o singură cameră, cu ferestre fixe, 25,7% erau acoperite cu paie și cu stuf.

Organizarea internă a locuinței era în funcție de numărul de camere. În cele cu o singură încăpere, de regulă erau înghesuite toate obiectele, întreg mobilierul. Încăperea servea ca bucătărie, sufragerie și dormitor pentru întreaga familie, indiferent de numărul membrilor săi.

În cazul în care locuinţa avea două încăperi, familia se înghesuia într-o singură cameră, care îndeplinea funcţii similare cu cele ale locuinţelor cu o singură încăpere.

Un indicator al calităţii locuinţei este dat şi de dotările sale, care lipseau în cea mai mare parte a locuinţelor. Ancheta din 1929, a evidenţiat faptul că 53,5% din locuinţe nu aveau latrine. Fântânile nu se întâlneau în toate gospodăriile, şi multe din cele existente, nu răspundeau unor exigenţe minime de igienă. Grajdurile erau frecvent amplasate mult prea aproape de locuinţă sau fântână. Calitatea locuirii era dată şi de densitatea locatarilor în spaţiul de locuit. Evident, această densitate varia, dar cercetările efectuate la sate de echipele studenţeşti, au semnalat şi densităţi de 9-10 persoane pe cameră. Calitatea proastă a locuinţelor a predominat pe fondul penuriei de bani cu care se confrunta gospodăria ţărănească, a neputinţei de a contracta credite, în condiţiile în care construcţia unei locuinţe presupunea un capital relativ mare, de care ţăranul nu dispunea.

Alimentaţia

Numeroase anchete şi studii oferă informaţii cu privire la alimentaţia populaţiei în mediul rural. Unul din alimentele de bază aproape pretutindeni în România, a fost **porumbul**. Mai ales în Vechiul Regat el reprezenta o proporţie de 70-96% din totalul cerealelor consumate. Şi în regiunile de peste munţi, ţăranul consuma însemnate cantităţi de mămăligă, dar spre deosebire de cel din Vechiul Regat, o consuma doar la anumite mâncăruri. Un alt aliment de bază era **pâinea**, consumată în special în zonele cotate ca beneficiind de un regim alimentar mai bun. În Transilvania, Banat, Bucovina, dar şi în sudul Basarabiei şi în Dobrogea, pâinea era mâncată în fiecare zi, jucând rolul de complement obişnuit al mâncării, la fel ca în mediul urban. În celelalte zone ale ţării ea ocupa un loc restrâns în alimentaţie, consumându-se în raport cu starea economică a familiei, cei bogaţi cam 1/3 din zilele anului, cei săraci de sărbători mai mari. Şi consumul de **carne** era redus în România, mai ales la sate. În mediul rural, anchetele de teren au semnalat un consum

mediu anual între 2 şi 8 kg de carne pe an. Alte surse au furnizat cifre indicând nivele diferite ale consumului de carne, dar în toate cazurile, sub cifrele de consum ale ţăranilor din alte părţi ale Europei. Dintre toate categoriile de carne, cel mai des folosită era carnea de porc, ea reprezentând peste 50% din totalul cărnii consumate în gospodăria sătenilor. Consumul de **lapte, ouă** a fost în general unul scăzut în România, mult sub nivelul consumului altor state. Între **legume** un loc privilegiat îl ocupau cartofii şi fasolea, şi alături de acestea varza, ceapa, ciustraveţii.

În general, familia rurală consuma **aproape exclusiv alimente produse în gospodărie**, procurând un număr foarte mic de alimente din comerţ, precum orez, zahăr, ceai, cafea, boia, sare de lămâie, oţet, în cantităţi variabile în funcţie şi de puterea de cumpărare şi produsele obţinute în gospodărie. Alimentaţia era în strânsă legătură cu starea economică a sătenilor. La plugarii săraci, mai mult de jumătate din cât produceau servea drept hrană pentru familie, iar consumul era restrâns atunci când se impunea vânzarea unei părţi mai mari a acesteia pentru a acoperi alte nevoi. Trebuie menţionat şi faptul că şi în mediul rural, existau pretutindeni familii de negustori, intelectuali, meseriaşi şi chiar ţărani care aveau un regim alimentar variat.

În ce priveşte **prepararea alimentelor**, studiile au pus în evidenţă faptul că alimentaţia ţăranului se compunea din mâncăruri foarte puţin nutritive, de o simplitate extremă. În general vara şi în perioadele de munci intense şi mai ales în regiunile sărace, una sau două din mesele ţăranului se rezumau la alimente nepreparate. Ciorbele, borşurile în Moldova şi supele în Transilvania, erau mâncărurile ţărăneşti cele mai răspândite, consumate cel puţin odată pe zi. Se adăugau mâncărurile scăzute, între care un loc aparte îl ocupa chiseliţa, o fiertură simplă de fructe, fără zahăr. Altele, se întâlneau doar în anumite regiuni, ca mâncărurile sau produsele preparate din lapte. Fripturile erau mâncăruri rare, consumate de sărbători.

Se consumau mai multe alimente vara, în perioada muncilor agricole. În majoritatea satelor, o bună parte a anului se ținea post, deosebit de extenuant pentru o categorie care oricum beneficia de un regim alimentar deficitar.

Vestimentația

La sate vestimentația respecta anumite canoane, portul popular fiind la mare cinste. Acesta se realiza în gospodărie. Materialele, croiul, culorile alese pentru diferite piese ale costumului, motivele brodate pe diferite piese vestimentare, accesoriile erau în funcție de elementele caracteristice ale costumului, specific locului. Dacă la orașe moda era suverană, la sate dicta obiceiul. Se remarca totuși și tendința de a sparge vechi canoane vestimentare, prin preocuparea de a cumpăra materialele necesare costumului de la târg, de a introduce un croi "la modă" în conceperea diferitelor piese ale costumului. Prin preotese și învățătoare suflul modei pătrundea și la sate, tineretul dovedindu-se tot mai mult sensibil la fluctuațiile modei.

Asistența medicală în mediul rural și sănătatea locuitorilor

În mediul rural asistența medicală s-a dovedit deficitară, cu toate că între războaie se poate vorbi de tendințe de ameliorare a calității acesteia. Personalul medical a rămas numeric mult sub nivelul cerințelor, aceasta mai ales în zonele mai retrase și sărace. În 1925, din 4 950 medici înscriși în statistica Direcției asistenței sociale din Ministerul Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirilor Sociale, numai 964 lucrau la sate. Deși numărul lor a crescut, a rămas în permanență mult sub standardele europene. Criteriile Ligii Națiunilor prevedeau un medic la 2 000 de locuitori, ori în România, mai ales în mediul rural acest standard a rămas o aspirație îndepărtată. În 1937, după G. Banu era un medic la 13 603 locuitori rurali, ceea ce însemna că în medie un medic trebuia să acopere 376 km.p. Un deficit se constata și în cazul personalului sanitar cu pregătire medie. Semnificativ, după statistica Ministerului Sănătății, din totalul

persoanelor decedate în anul 1936, 68,3% nu au fost văzute de medic sau personal sanitar, iar dintre copiii decedați până la un an, 78% au murit fără a fi văzuți de medic sau personal sanitar.

Deficiențe s-au remarcat și din punctul de vedere al instituțiilor sanitare, al construcțiilor sanitare din mediul rural, majoritatea satelor fiind prea mici pentru a-și permite investiții în acest domeniu. În 1937, doar 408 dispensare rurale din România aveau localuri proprii. În ce privește farmaciile, de asemenea, dacă la orașe revenea o farmacie la 4 603 locuitori, la sate revenea o farmacie la 20 768 locuitori. Dar problema procurării medicamentelor necesare era generată frecvent și de nivelul bugetelor. În cursul anchetelor desfășurate de echipele studențești asupra a 235 de gospodării în vara lui 1938, s-au constatat puține fonduri alocate din bugete sănătății. Cele mai mari fonduri erau alocate de gospodăriile cu 10,1-20 ha din Transilvania și Muntenia și cele cu 3,1-5 ha din Bucovina. În rest erau infime sau lipseau cu desăvârșire. În general s-a constatat o situație mai bună a calității asistenței sanitare în mediul rural, în vestul țării.

Mortalitatea s-a menținut astfel la un nivel ridicat, mai accentuat decît la orașe, care a însoțit o rată mai ridicată a natalității decît în mediul urban. Ambii indicatori demografici plasau România în statistici pe primele locuri în ierahizările realizate între state. O contribuție însemnată la nivelul mortalității a avut mortalitatea infantilă. Atât prin nivelul mortalității generale cât și a mortalității infantile, România s-a menținut constant pe primul loc în rândul țărilor incluse în statisticile Societății Națiunilor.

Mortalitatea infantilă a fost una din cele mai importante probleme demografice ale României. Numai între anii 1920-1925, din 380 000 de decese înregistrate în întreaga țară 206 435 au fost copii. În Buletinul Demografic al României media mortalității copiilor (de la 0 la 1 an) în primii ani de după război era aproximată la 20% din numărul noilor născuți. Datele publicate de Elisabeta Onciu și Maria Domilescu pentru prima jumătate a deceniului al IV-lea nu indică schimbări spectaculoase

în evoluţia mortalităţii infantile. Mortalitatea infantilă n-a fost o problemă particulară a lumii satelor, dovedind aceeaşi acuitate la oraşe. Între cauzele acestui fenomen se numărau sănătatea precară a mamei, insalubritatea locuinţelor, alimentaţia deficitară. Factori sociali precum concubinajele, pruncuciderile şi abandonarea copiilor contribuiau la amplificarea fenomenului. În general copiii născuţi în afara familiilor, ca rezultat al concubinajului sau al unor raporturi sexuale întâmplătoare, aveau mai puţine şanse de supravieţuire decât copiii legitimi. Atât mortinatalitatea cât şi mortalitatea infantilă nelegitimă erau aproape de două ori mai ridicate decât mortinatalitatea sau mortalitatea infantilă legitimă. Mai ales la baza ierarhiei sociale, mortalitatea infantilă şi mortinatalitatea s-au manifestat cu preganantă.

În ce priveşte sănătatea sătenilor, statisticile au pus în evidenţă o tendinţă de diminuare la nivelul îmbolnăvirilor şi mortalităţii prin boli infecţioase. Nu s-a remarcat o tendinţă similară în cazul bolilor sociale. În mediul rural, cea mai mare pondere în cifre absolute până la 1930 au avut-o îmbolnăvirile de sifilis şi din 1931 îmbolnăvirile de paludism, apoi tuberculoză şi pelagră. Între aceste maladii, pelagra s-a dovedit o maladie rurală, situându-se pe locul III după tuberculoză şi cancer ca nivel al mortalităţii generate la 100 000 de locuitori. Numărul îmbolnăvirilor s-a menţinut ridicat în zonele de cultură maximă a porumbului unde mămăliga stătea la baza alimentaţiei populaţiei, mai ales în anii cu recolte proaste. După 1926 numărul îmbolnăvirilor de pelagră a crescut şi între anii 1928-1936, numărului cazurilor s-a dublat. Aceasta în condiţiile în care prin reforma agrară, creşterea micii proprietăţi a adus şi o creştere a suprafeţelor cultivate cu porumb.

Oraşul

Aspecte ale urbanizării

În anul 1930 o proporţie de 20,1% din populaţia ţării constituia populaţia statornică a celor 172 oraşe. Dintre acestea un singur oraş, capitala, avea o populaţie de peste 500 000 de locuitori şi doar 5 oraşe

(fără capitală) aveau peste 100 000 de locuitori. Numeric, dominau oraşele de talie mică, fapt care se reflectă în talia medie a oraşului interbelic de 21 117 locuitori. Astfel, 136 oraşe din cele 172 era centre urbane cu mai puţin de 20 000 de locuitori. Acestea concentrau 33,6% din totalul populaţiei urbane. Se remarcă tendinţa de concentrare a celei mai mari părţi a populaţiei urbane în câteva oraşe mari, în timp ce în ansamblu dominau localităţi urbane de mici dimensiuni. Semnificativ, în cele 23 oraşe municipii, trăia 56,3% din populaţia urbană a ţării.

Structura profesională a populaţiei active este şi ea relevantă pentru intregirea imaginii asupra tipurilor de oraşe ale României interbelice, ca şi asupra societăţii şi modului de viaţă. Astfel 57% din totalul oraşelor aveau populaţia activă ocupată în majoritate absolută sau relativă în sectorul terţiar, 39% în sectorul primar, şi 4% în sectorul secundar. În ansamblu, caracterul industrial al oraşelor pare mai puţin pronunţat. Mai ales în oraşele mari s-a remarcat dezvoltarea activităţilor din sectorul terţiar, şi alături de acesta a celor din sectorul secundar. Între centrele mici, o pondere importantă au deţinut-o cele în care populaţia activă era ocupată într-un număr important în agricultură şi sectorul terţiar.

Ponderea populaţiei urbane a crescut faţă de 1912, de la 16,3%, la 21, 4% până în 1930. O creştere însemnată a înregistrat capitala (de 70,4% între recensământul de la 1910, respectiv 1930). Datele înregistrate la 1930, raportate la cele de la ultimul recensământ din fiecare provincie, exprimă pe categorii de mărime creşteri mai importante în cazul oraşelor mari şi mijlocii, un progres modest sau chiar declin în mai multe oraşe, cu precădere în cazul celor cu mai puţin de 20 000 de locuitori. În profil teritorial, se pot remarca creşteri importante de populaţie mai ales în oraşele din Transilvania. În deceniul al IV-lea, ponderea populaţiei urbane în ansamblul populaţiei ţării a continuat să crească, ritmul mediu anual de creştere a populaţiei urbane în această perioadă fiind de 2,31%, depăşind ritmul mediu de creştere anuală a populaţiei ţării, care era de 1,2%.

Creşterea populaţiei urbane a fost întreţinută în mică măsură de excedentul natural al populaţiei urbane. Astfel, migraţia locuitorilor rurali spre centrele urbane a constituit unul din cei mai importanţi factori generatori ai progresului demografic orăşenesc interbelic. Particularităţile economiei rurale interbelice, suprapopularea satelor, intensificarea industrializării, dădeau migraţiei interne sensul unei deplasări demografice cu substrat economic. Exista şi o motivaţie psihologică puternică. Cu un standard mai ridicat de viaţă, având o diversitate economică ca generatoare de cultură şi civilizaţie, oraşele au motivat deplasarea populaţiei dinspre rural spre urban. Evazionismul a determinat o adevărată psihoză în lumea satelor, cu tendinţe de generalizare, cu puternic impact în mediul originar şi cu un bogat transfer de valori. În 1930, doar 51,4% din locuitorii urbani catagrafiaţi erau născuţi în localitatea în care au fost recenzaţi.

Cu cât oraşul era mai mare, atrăgea o populaţie mai numeroasă şi puterea sa de atracţie se exercita pe distanţe mai mari, iar populaţia sa creştea proporţional mai rapid decât a oraşelor mici, cu toate că în cazul oraşelor mari sporul natural era mai redus şi chiar negativ. Dar forţa de atracţie a oraşelor nu era generată neapărat de dimensiunea lor, cât de posibilităţile de realizare materială şi spirituală pe care le ofereau. Dacă un oraş mai mic oferea aceste posibilităţi de realizare, forţa sa de atracţie era ridicată, uneori depăşind-o chiar pe a unor mari oraşe. Relevant este cazul oraşului Mediaş, un oraş cu unul din cele mai ridicate ritmuri de creştere din perioada interbelică. În general, în interiorul arcului carpatic fenomenul migraţiei rural-urban a atins cele mai mari dimensiuni. La celălat pol se situau oraşele Basarabiei, unde în general ponderea băştinaşilor în comunele urbane a fost considerabilă. Şi în celelalte provincii extracarpatice oraşele au crescut în mai mare măsură decât oraşele intracarpatice prin excedent natural. În ce priveşte caracteristicile acestui proces, s-a constatat în general o mare fidelitate faţa de provincie a celor care se stabileau la oraş. Cele mai mici procente de populaţie venită din alte provincii a caracterizat Transilvania, majoritatea celor stabiliţi la oraş

fiind originari din judeţul în care se afla oraşul spre care se deplasau, migraţia dinspre rural realizându-se aici spre oraşele mici şi din acestea spre oraşele mijlocii, apoi mari. Vechiul Regat a primit în această perioadă 69% din locuitorii care şi-au schimbat provincia stabilindu-se în mediul urban, cea mai mare atracţie exercitând-o capitala.

Efectele acestui proces au fost multiple. Pe lângă cele cantitative, migraţia rural-urban a introdus şi elemente noi calitative la nivelul vieţii oraşeneşti. Centrele urbane care au polarizat afluxul sătenilor, au fost confruntate cu problemele integrării lor, o parte din acestea vizând integrarea profesională, o alta procesul de adaptare la viaţa citadină.

Dezvoltare urbanistică edilitară

Aglomerarea populaţiei în centrele urbane, n-a fost însoţită de o creştere a densităţii clădirilor şi locuitorilor, sau de o "înălţare" a oraşelor şi clădirile joase au rămas dominante în peisajul urban, indicând stadiul incipient al urbanizării României. Clădiri mai înalte puteau fi întâlnite în special în zonele centrale, fiind în majoritate clădiri publice. Vintilă Mihăilescu a identificat în România interbelică două tipuri de oraşe în funcţie de densitate şi organizarea internă a aşezărilor: oraşe cu spaţii libere, cu clădiri joase şi dezvoltare nestingherită de obicei de-a lungul drumurilor principale (cu precădere oraşele din afara arcului carpatic) şi oraşe compacte, care au fost altă dată înconjurate de ziduri, ori s-au dezvoltat într-un cadru natural restrâns, şi care se caracterizau prin case înghesuite şi străzi înguste, exceptând străzile principale (cu precădere oraşele din interiorul arcului carpatic).

În ce priveşte structura internă a oraşelor, se delimitau patru zone funcţionale şi structurale diferite: zona centrală, zona mahalelor de odihnă, zona industrială şi zona agricolă. Zona centrală a oraşelor, se caracteriza prin case înghesuite, şi de obicei înalte şi bine îngrijite. Zona "mahalalelor de odihnă" cuprindea case joase, curţi şi grădini. În unele oraşe mari, dar mai ales în capitală, puteau fi întâlnite în această zonă şi case de raport. Este tot mai evidentă în oraşul interbelic tendinţa

delimitării unor zone rezidenţiale specifice, reflectând la nivelul spaţiului urban segregarea socială a comunităţilor urbane. Segregarea socială a spaţiului orăşenesc s-a exprimat în imagini contrastante ale centrului şi periferiilor oraşelor. În legătură cu gradul de dezvoltare al aşezărilor, cu gradul de urbanizare, zona centrală a tins spre o concentrare a serviciilor şi birourilor, în legătură cu dezvoltarea sectorului terţiar, în timp ce activităţile productive se retrăgeau spre periferii, sau în afara oraşului. Frecvent în jurul unor fabrici s-au născut cartiere de locuinţe muncitoreşti, îmbinând activităţi şi note sociale, reflectând condiţia proletariană. În ce priveşte zona agricolă, aceasta cuprindea atât terenuri agricole aflate în proprietatea orăşenilor cât şi în proprietatea urbei. În cazul oraşelor cu funcţii exclusiv urbane, zona agricolă era complet separată de rest, în timp ce la cele care mai păstrau ceva din activitatea rurală, aceasta pătrundea printre străzi în zona periferică a fabricilor, şi uneori chiar la mahala. În unele oraşe mai mici, zona industrială, era înlocuită cu zona agricolă.

Realizările din sfera edilitară sunt în măsură să evidenţieze aspecte particulare, caracteristice ambientului urban. Secolul al XIX-lea, caracterizat prin accentuarea urbanizării, progrese economice şi tehnologice, a fost şi o perioadă de inovaţii care au revoluţionat viaţa orăşenească. Sfârşitul războiului a deschis doar o nouă etapă, în care gospodarii oraşelor au fost preocupaţi de continuarea unor lucrări edilitare începute anterior, de lucrări de întreţinere, dar şi de extindere şi modernizare în acord cu progresele din sfera edilitară, caracteristice vremii. **Iluminatul electric** a constituit în perioada interbelică un element activ de urbanizare, antrenând şi alte elemente edilitare mai uşor de realizat. Procesul de electrificare a oraşelor, început înainte de război, a continuat şi s-a extins în perioada interbelică la nivelul tuturor aşezărilor urbane, cu puţine excepţii. Procentul localităţilor electrificate îl estimăm la 1938 la 94,76%, astfel se poate afirma că majoritatea covârşitoare a locuitorilor oraşelor trăiau în aşezări electrificate. Aceasta în timp ce la nivelul întregii

țări, doar 24,6% din locuitori trăiau în așezări electrificate. Însă chiar și în marile orașe electrificarea a avut un caracter parțial. În 1938, erau abonați la rețeaua de electricitate 395 000 de gospodării din cele circa 800 000 existente, ceea ce însemna aproape 45%, restul foloseau în continuare pentru iluminat lampa cu petrol. De menționat, de asemenea, că energia electrică era utilizată în gospodărie aproape exclusiv pentru iluminat. Mașinile de gătit electrice, călcătoarele, în general aparatele de uz casnic utilizând energie electrică, erau folosite la o scară foarte mică, chiar și în mediul burghez. Lucrările edilitare în direcția **alimentării cu apă și canalizare**, au început în centrele urbane mari, înainte de primul război mondial. În primii ani de după război s-a constatat că alimentarea cu apă și canalizarea orașelor era mai extinsă în Vechiul Regat, dar în general sistemele au fost calitativ superioare în Transilvania. În capitală progresele au fost vizibile. Proporția gospodăriilor neracordate la rețeaua de alimentare cu apă a scăzut de la 55% în 1930, la 17,6% în 1938, iar a proprietăților particulare necanalizate s-a redus de la 71,6% în 1930, la 42 % în 1939. Deși progresele nu pot fi contestate, ele nu au fost pretutindeni de același calibru. Ancheta sanitară desfășurată în 1938 a stabilit că din 176 de orașe, 74 continuau să fie lipsite de alimentare cu apă și 123 nu erau canalizate. În ce privește **pavajele**, până la 1938, activitatea de pavare a început în toate orașele cu peste 20 000 de locuitori și chiar și în orașe mai mici, chiar dacă suprafețele pavate au rămas restrânse. Bucureștiul se afla într-o situație privilegiată, la 1938, străzile recunoscute erau pavate în procent de 80%. În ansamblul rețelei stradale urbane, din străzile pavate, 50-60% erau acoperite cu bolovani de râu și pietriș, 20-30% cu piatră cubică și 10-15% cu asfalt. **Curățenia orașului** depindea în mare măsură de calitatea și lungimea rețelei stradale în legătură cu care s-a remarcat efortul de modernizare a acestor servicii, dotarea lor cu mașini speciale de stropit, măturat, transportul gunoaielor. S-a constatat că în general orașele din Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, erau mai curate și se alocau sume mai mari pentru întreținerea acesteia.

Dezvoltarea mijloacelor de transport public urban a fost de asemenea stimulată de dezvoltarea urbană. În centrele mici, trăsurile erau utilizate în continuare cu succes, în timp ce în orașele mari, s-a tins spre eliminarea și înlocuirea lor cu taximetre, autobuse și tramvaie. În perioada interbelică, întreprinderi de transport cu tramvaie electrice funcționau în 10 orașe (București, Iași, Oradea, Arad, Timișoara, Cernăuți, Chișinău, Galați, Brăila, Sibiu). Nivelul și ritmul de dezvoltare a transportului public urban nu poate fi nici el separat de dimensiunile urbanizării. Între 1927-1938, Societățile de tramvaie din 5 orașe, exceptând capitala, au cunoscut o creștere a rețelei cu 5 %, în timp ce în București aceasta s-a dublat în intervalul de timp menționat.

Locuința urbană

Deși în perioada interbelică s-a remarcat tendința de a construi clădiri cu mai multe locuințe, predominante au rămas în epocă clădirile pentru locuințe unifamiliale. Sistemul caselor de raport s-a dezvoltat mai ales în capitală, dar puteau fi întâlnite și în alte orașe mari ale țării.

Cincinat Sfințescu a identificat în spațiul orășenesc trei tipuri de locuințe: locuința populară individuală sau colectivă, locuința burgheză realizată și ea în două variante și palatul. În cadrul fenomenului rezidențial interbelic, aceste tipuri de locuințe au prezentat soluții arhitecturale care au exprimat posibilitățile și exigențele unor consumatori cu statut socio-economic diferit. În același timp, ele au prefigurat moduri de locuire corespunzătoare unor moduri de viață diverse. Spre deosebire de lumea satului, fenomenul rezidențial urban se prezenta ca unul mult mai divers și complex.

Locuința burgheză a cunoscut o dezvoltare în legătură cu înflorirea și maturizarea modului de viață burghez. Dispusă în zone favorabile ale orașului, presupunea în primul rând acces la un spațiu de locuit mai mare, confort obținut printr-un sistem superior de dotare, organizare și exploatare a acestuia. Locuința cuprindea încăperi "receptive"- salonul, biroul, fumoir-ul, "locative"- dormitoarele, camera de lucru, sufrageria,

"utilitare"-baia, bucătăria, cămara, oficiul. Tendința a fost aceea a simplificării acestei compartimentări, de suprimare a pieselor rar utilizate. Camera destinată servitorilor, sau spații amenajate în acest scop erau nelipsite în căminul burghez. Baia, considerată cu câteva decenii în urmă un lux excesiv, a devenit o piesă nelipsită locuinței burgheze. De asemenea, tot mai necesar a devenit și garajul, prin creșterea semnificativă a turismelor aflate în proprietate particulară. Locuința modernă presupunea și sporirea confortului prin dotare cu încălzire centrală, iluminat electric, apă curentă, canal, gaz, telefon.

Presiunea populației rurale aducea la orașe mase de oameni care se stabileau la periferii, adoptau un mod de locuire bazat pe cel de origine, supus însă de cele mai multe ori unor severe constrângeri economice. În orice mahala se puteau întâlni și câteva gospodării complexe, cu grajd, șopron și acareturi, chiar și cu grădini. Însă cu toate asemănările, aceste gospodării nu erau întru-totul identice cu cele rurale, casele erau mai înghesuite cu grădini și curți mai mici ca la sate. Larg răspândită era casa tip vagon. Din punct de vedere al compartimentării, avea maximum 2 camere și o bucătărie. Acestea erau utilizate în conformitate cu obiceiuri rurale. Interioarele prezentau inegalități stridente și decorul nu mai prezenta unitatea de stil caracteristică celui din mediul rural. Impresia hibridă produsă de ansamblul imobiliar, reflecta caracterul hibrid al populației, compusă din orășeni vechi și noi, de proveniență și uneori de etnii diverse, cu diferite ocupații și venituri inegale. În ansamblul lor, locuințele periferiei erau lipsite de acea uniformitate specifică satului, generată de canoanele arhitecturale colective, de uniformitate profesională și mici deosebiri de avere.

Ceea ce a constituit problema esențială a locuințelor populare, a fost calitatea acestora. Multe ridicau serioase probleme de igienă și confort. De multe ori casa rămânea neterminată, sau se construia pe etape, mulți aducându-și materialele de la sat. Din locuințele construite în 1930 la periferia capitalei, 61 % erau din paiantă și numai 39% din zid. În București

erau încă multe case din lemn, chirpic, 10% din casele capitalei fiind acoperite la 1930 cu carton, cocenı, paie, stuf, şindrilă. De asemenea, în 1936, 56% din locuinţele periferiei capitalei erau iluminate cu gaz sau petrol, 60% aveau toalete primitive, fără apă, 82% nu aveau baie. La aceste neajunsuri se adăuga supraaglomerarea locuinţelor.

Campania de construcţii deosebit de activă în mediul urban cel puţin până în anul 1936, ca şi măsurile legislative promovate de stat pentru construirea de locuinţe ieftine nu au reuşit să elimine problema locuinţelor, şi mai ales a locuinţelor celor foarte săraci. În continuare aproximativ 55% din locuinţele urbane erau prea mici, fără apă instalată, cu Wc-uri rudimentare şi 82% fără băi.

Costul vieţii, venituri, cheltuieli

Dacă agricultorii obţineau cele necesare în mare parte din gospodărie, salariaţii depindeau de salariile lor, de costul vieţii, de puterea de cumpărare. Studiile asupra costului vieţii în oraşe, au stabilit o legătură între costul vieţii şi nivelul urbanizării, variaţiile de la un oraş la altul fiind date în primul rând de nivelul chiriei, care creştea cu gradul de urbanizare. Între oraşe, un loc aparte îl ocupa capitala, care se detaşa net prin costul vieţii de nivelul mediu. Al doilea oraş ca nivel al costului vieţii, Clujul, prezenta faţă de capitală la 1934 o diferenţă de 15,9%, iar Dorohoiul, cu cel mai mic indice al costului vieţii dintre oraşe, o diferenţa de 53,3%. Din punct de vedere regional, s-a constatat că în general în oraşele din Transilvania, costul vieţii era mai ridicat decât în oricare din celelalte oraşe ale României, exceptând capitala. La valorile din 1934, din totalul cheltuielilor pe grupe principale, cele privind alimentele reprezentau între 39,5-40,9% , îmbrăcăminte, încălţăminte 14,8%-15,8%, lumină, apă, combustibil 8,5-13,4%, transport 1,6-2,5%, chirie 15,7-19,6%. În 1938, costul vieţii era cu 17,5% mai mare faţă de 1933, şi deşi s-a înregistrat şi o creştere a salariilor, aceasta s-a realizat într-un ritm mai mic.

Salariile au cunoscut fluctuaţii în strânsă legatura cu perioadele de criză sau prosperitate. Lipsa informaţiilor statistice a împiedicat evaluări

de detaliu asupra consumului, cu evidenţierea de particularităţi regionale, pe medii sau categorii sociale. Aprecierile generale indică o scădere după război a consumului, cel puţin pentru o parte a mijloacelor de trai, mai mult decât al mijloacelor de întreţinere şi o reducere de ansamblu.

Alimentaţia

Studiile asupra alimentaţiei orăşenilor au monitorizat în general populaţia urbană cu venituri modeste. Dacă în lumea satului, unui nivel material scăzut dominant îi corespundea o alimentaţie deficitară, situaţia era similară la oraşe, uneori chiar mai gravă. În lumea periferiilor s-au constatat asemănări ale regimului alimentar cu cel din mediul rural, predominând cerealele consumate sub formă de pâine şi vegetalele. Faptul se datora în opinia unor cercetători unei urbanizări incomplete a muncitorilor şi unor resurse materiale insuficiente. Celibatarii sau chiar familiile fără copii, preferau birturile, cantinele fabricilor, acolo unde acestea existau, familiile cu copii pregătind şi consumând hrana acasă.

Atât la oraşe cît şi la sate se constata în schimb consumul ridicat de alcool, reflectat şi de creşterea numerică a debitelor de alcool, în condiţiile în care în alte state se remarca o tendinţă de scădere a acestuia. La sate reveneau 8 000 de locuitori la un debit, în timp ce la oraşe s-a ajuns la 250 de locuitori la un debit.

Îmbrăcămintea

Dacă la sate «obiceiul » marca evoluţia îmbrăcăminţii, la oraşe stăpânea "moda". Liniile modei vestimentare erau trasate la Londra sau Paris. Femeile, tinerii erau în primul rând interesaţi de ultimele noutăţi, chiar şi categoriile cu buget mai restrâns, în timp ce mulţi bărbaţi o considerau un lux inutil. Nici provincia nu reacţiona de aceeaşi manieră cu capitala la "furiile modei", dovedind mai multă moderaţie.

Moda desemnează un fenomen complex, sensibil la transformările de la nivelul gândirii, al existenţei cotidiene. O expresie elocventă a acestei relaţii se regăseşte de exemplu între emanciparea femeii şi modă. Se

poate constata în epocă o preocupare tot mai serioasă pentru ţinuta de lucru a femeii active, pagini speciale au început să fie dedicate modei pentru funcţionare. Expresie a intensificării feminismului, putea fi considerată şi tendinţa de masculinizare a modei vestimentare feminine, armonizată cu coafura « a la garçonne », cu silueta feminină masculinizată, dreaptă, flexibilă, subţire.

Se afirmă că săracii n-au modă. În lumea periferiei moda nu mai conta, dar nici obiceiul care controla portul în lumea satelor. Îmbrăcămintea pestriţă, caricaturală a noilor orăşeni, exprima tendinţa abandonării mentalităţii rurale, gustul estetic suferind un proces de urbanizare. Orizontul cultural, veniturile, limitau participarea acestei categorii la spectacolul modei, ce se desfăşura în deplinătatea sa la oraş.

Sănătatea orăşenilor

Mediul urban prin însăşi structura sa oferă condiţii prielnice instalării şi dezvoltării până la extinderea maximă a morbidităţii, factori ca densitatea locuirii, condiţii necorespunzătoare de locuit, favorizând contagiunea. În plus totalitatea condiţiilor de viaţă ale locuitorilor urbani, supraîncărcarea fizică şi psihică, neregularitatea traiului, lipsurile, contribuie la slăbirea organismului. Aşa se explică de ce cu toată influenţa exercitată de factorii de civilizaţie mai accentuaţi în mediul urban, acesta a fost caracterizat de o mortalitate ridicată, în jur de 18 la 1 000 de locuitori, sensibil mai mică decât la sate şi de o morbiditate care a depăşit nivelul celei din mediul rural. Ca şi la sate, un aport considerabil la menţinerea unui nivel ridicat al mortalităţii, l-a avut mortalitatea infantilă, care a rămas în perioada interbelică nu numai o problemă a lumii satelor, dar şi a oraşelor. Din punct de vedere al morbidităţii, de menţionat este morbiditatea ridicată din mediul urban prin maladiile sociale, în primul rând tuberculoză. În oraşe, media bolnavilor a fost dublă în 1927-1928 faţă de rural, majoritatea bolnavilor având vârste cuprinse între 20-30 de ani. Şi letalitatea tuberculoasă a fost mai ridicată la oraşe decât în mediul rural, de 12 cazuri de decese generate de tuberculoză la 100 decese, faţă

de 3,5-4,4 cazuri de decese determinate de tuberculoză la 100 de cazuri. Acest nivel al letalității tuberculoase era depășit chiar în orașele mari, și se remarca o tendință de creștere a îmbolnăvirilor și deceselor generate de această boală. În raport cu alte maladii, tuberculoza a fost una din principalele cauze de deces din România. Dintre factorii identificați au fost locuințele insalubre și supraaglomerate, mizeria, subalimentația, mai ales în mediile muncitorești. 30-40% din locuințele infectate din timpul războiului, au rămas în continuare focare de răspândire a acestei boli. S-a remarcat și o proliferare a bolii accentuată cu scăderea nivelului veniturilor. În București, la periferie, mortalitatea prin tuberculoză era de 8-10 ori mai mare decât în centru.

Răspândirea acestei boli a fost pusă și pe seama slabei dezvoltări a medicinei preventive, existând un contrast evident între nivelul atins de medicina curativă și cea preventivă. Medicina curativă și-a creat în special la orașe mijloace de influență și acțiune, chiar dacă nu s-a atins nivelul de dezvoltare al acesteia în occident. De la marile centre universitare la micile orașe, o serie întreagă de instituții, spitale, dispensare, policlinici, la care se adăugau instituții și practicieni particulari, încercau să răspundă cerințelor curative ale populației. În 1933, după George Banu, la orașe existau 234 medici de circumscripții sanitare urbane, revenind astfel un medic la 12 482 locuitori. Proporțiile erau neîndoielnic mai optimiste dacă ținem cont de faptul că acestora li se adăugau cei din sfera asistenței medicale particulare, reflectând neîndoielnic din acest punct de vedere o situație mult mai bună ca în mediul rural. În ceea ce privește calitatea asistenței medicale preventive însă, aceasta a rămas deficitară, și era pusă în evidență de exemplu de sumele alocate din bugetele orașelor sănătății. Urmărind situația din 155 de orașe, George Banu a constatat în 111 dintre acestea o situație rea sau mediocră. Mai ales în Banat a constatat alocații mai importante pentru sănătate din bugetele orașelor. De altfel suma alocată în medie pe locuitor sănătății în România, de 83 lei, ne

plasa mult în urma altor state, ca S.U.A. cu 250 lei, Ungaria cu 216 lei, Italia cu 261 de lei, Olanda cu 170 lei.

Decalajul rural -urban s-a accentuat în perioada interbelică grație unor ritmuri de modernizare diferențiate. În mediul rural modernizarea s-a realizat într-un ritm mai lent, în comparație cu mediul urban, fapt care s-a reflectat la nivelul habitatului, dar şi al calităţii vieţii. Aspirația spre modernizare a fost mult mai relevantă, şi procesul în sine cu rezultate mai elocvente la oraşe. Dincolo de această realitate, modernizarea s-a realizat pe fundalul unor puternice discrepanțe între cei doi poli sociali, ai bogăției şi sărăciei.

CAPITOLUL VIII

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI (1918-1938)

Cadrul instituțional al politicii noastre externe

Politica externă a României din deceniile trei-cinci s-a desfășurat într-un context istoric, național și european, chiar mondial, cu trăsături noi, în raport cu epoca modernă. La sfârșitul primului război mondial s-au destrămat cele două imperii: austro-ungar și țarist. În locul lor au luat naștere noi state sau au avut loc întregirea altora.

Suportul de drept al formării noilor state și, deopotrivă, cel al întregirilor erau drepturile istorice și principiul autodeterminării popoarelor. Era un principiu mai vechi, ce a stat la baza formării statelor naționale europene din toată epoca modernă. În anii războiului și la sfârșitul acestuia, principiul este reactualizat și formulat în termeni concreți prin Cele 14 puncte wilsoniene. Ele devin punctul de sprijin al mișcărilor naționale din cele două monarhii. Sunt răspândite pretutindeni, în apus și în răsărit, în centrul și sud-estul Europei. Sunt invocate în toate acțiunile lor politice de către românii de pretutindeni, de sârbi, croați și sloveni, cehi și slovaci. Sunt auzite de unguri, austrieci și germani. Sunt acceptate de către Apusul european.

Formarea noilor state sau întregirea altora au la bază criteriul etnic și dreptul istoric. Sunt rezultatul unor acțiuni ce au loc la nivelul fiecărei națiuni din cele două imperii, conduse de partidele naționale, înainte de război, în timpul acestuia și la sfârșitul lui. *Toate aceste acțiuni au condus la*

formare de state naționale – o trăsătură *nouă și esențială pentru centrul și sud estul european.*

La 7 noiembrie 1918 se formase primul guvern al Poloniei independente, iar la 22, aceeași lună, Pilsudski preia puterea ca șef ad-interim al statului. Tot în noiembrie, la 12 respectiv la 16, Austria și apoi, Ungaria s-au proclamat republici independente. Cehoslovacia face același lucru la 28 octombrie 1918. România își reîntregește hotarele cu Basarabia, Bucovina și Transilvania prin Hotărârile luate la Chișinău (27 martie – 9 aprilie 1918), Cernăuți (15/28 nov.) și Alba Iulia (1 decembrie), devenind astfel stat unitar național.

Formarea statului național unitar român s-a întemeiat pe principiul etnic al populației, principiu de drept internațional, așezat la baza constituirii sau întregirii statelor moderne în general la sfârșitul primului război mondial. El era favorabil românilor, pentru că ei au fost și au rămas majoritari în toate provinciile reunite cu vechea țară în 1918, fie în mod absolut (Transilvania), fie în raport cu celelalte naționalități (Basarabia și Bucovina). În aceste condiții obiective, prin desăvârșirea unității național-statale, naționalitatea română a constituit majoritatea absolută a țării și ea a asigurat, la rândul său, caracterul unitar al statului.

Potrivit recensământului din 1930: 71,9% după neam și 73% după limbă sunt români, apoi 28,1% naționalități conlocuitoare din care: 7,9% unguri, 4,1% germani, 4,0% evrei, 3,2% ruteni și ucrainieni, 2,3% ruși, 2% bulgari, 1% turci împreună cu tătari și restul în procente și mai mici.

Noua epocă începe în centrul și sud-estul european prin afirmarea în viața politică internațională a unor noi state ce și-au câștigat independența sau integritatea prin hotărâri naționale fiind gata să le apere cu orice preț.

În cazul României, unirea se realiza treptat prin hotărâri luate de fiecare provincie în parte. În numele poporului basarabean, Sfatul Țării hotărâse unirea la 27 martie/9 aprilie 1918, cu 86 voturi pentru, 3 împotrivă și 36 abțineri. Cu unanimitate de voturi face același lucru

Congresul General al Bucovinei la 15/28 noiembrie 1918 şi la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia votează, în întregul ei, alipirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului la Vechea Ţară Românească.

Sfatul Ţării din Basarabia, Congresul General al Bucovinei şi Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, prin modul lor de constituire, prin structură şi prin atribuţii, sunt învestite de popor să aducă hotărâri în problema Unirii, în numele naţiunii române din Basarabia, Bucovina şi Transilvania. Hotărârile luate au adeziunea întregii mase româneşti din toate provinciile amintite. O afirmă întreaga masă electorală cu prilejul alegerilor de deputaţi. Este consemnată în Credenţionalele ce însoţesc deputaţii. Orice manifestare de grup se desfăşoară sub semnul Unirii. Totul e subordonat acestei nobile idei. Unirea, se poate spune – şi nu metaforic – a fost înfăptuită prin adeziunea plenară la actul Unirii, înaintea Hotărârilor luate de deputaţi. Prin ideile exprimate anterior, prin mulţimea venită în cazul Transilvaniei la Alba Iulia şi, deopotrivă, prin Adeziunile trimise de cei rămaşi acasă, Hotărârile de unire primesc un caracter de masă.

Aceste hotărâri primesc şi o confirmare internaţională prin sistemul de tratate încheiate în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris. Şirul lor este deschis la 28 iunie 1919 de Tratatul semnat la Versailles cu Germania. Acesta este urmat de cel parafat la 10 septembrie 1919, la Saint-Germain cu Austria, la 27 noiembrie de la Neuilly sur Seine cu Bulgaria, la 4 iunie 1920 cu Ungaria, la Sevres de la 20 august 1920 cu Turcia. Se mai cer amintite Tratatul semnat la Paris între România, Anglia, Franţa, Italia şi Japonia, din 28 octombrie, pentru graniţa noastră de răsărit şi Tratatul naţionalităţilor semnat în acelaşi cadru, al Sistemului de la Versailles, la 9 decembrie 1919.

Statele învinse în război le semnează cu o vădită sau aparentă resemnare, iar cele învingătoare cu mari nădejdi pentru viitorul lor. Harta Europei arăta acum altfel, datorită acestora şi a lucrărilor consiliilor

FACULTATEA de ISTORIE
BIBLIOTECA

speciale constituite în cadrul Conferinței. Spiritul de dreptate a învins. Statele naționale întregite sau nou formate își arborează drapelul. De aici decurge, în chip firesc, necesitatea ca toate acțiunile duse pe plan extern să izvorască și să fie purtate în numele și spre apărarea intereselor și integrității statelor naționale. Nimic nu putea fi pus și nici nu a fost pus înaintea acestui mare deziderat. De aici decurge cea dintâi trăsătură a politicii externe a tuturor statelor ce-și legau existența sau integritatea de anul 1918: *apărarea intereselor naționale și integritatea statală*. România nu face excepție. E încadrată cu toate puterile sale în acest efort.

Problemele noii epoci

Care au fost problemele, rezolvate ori susceptibile de confruntări, cuprinse în cadrul prevederilor Tratatelor încheiate în sistemul de alianțe de la Versailles prin Conferința de Pace de la Paris și organismele sale, prin alte Conferințe și instituții internaționale, organizate ori instituite în temeiul lor, în deceniile trei-patru? Recunoașterea noilor frontiere ale României cu toți vecinii săi de către statele în cauză, cu excepția Rusiei Sovietice și de către statele semnatare ale Tratelor; problema despăgubirilor de război, cunoscută sub numele de Reparații; preluarea unor obligații financiar-bancare ale fostelor state învinse de către unele state succesorale; statornicirea de relații economice și comerciale ce decurgeau din noul statut al țărilor europene; problema optanților unguri; încheierea de tratate politice bilaterale și regionale în scop defensiv, pentru apărarea păcii în regiune și – prin asigurarea păcii – apărarea integrității național-statale și implicit a Tratatelor de pace ce le sancționase.

Sunt toate probleme de o covârșitoare importanță, care au determinat și influențat relațiile noastre internaționale în întreaga perioadă interbelică.

În ce privește prima problemă – recunoașterea frontierelor – era și este un lucru de o importanță deosebită pentru istoria noastră și cu o semnificație deosebită pe plan intern și internațional. Noua hartă a țării

noastre, noua sa configuraţie geografică, ce corespundea în linii mari cu frontierele etnice ale României – rezultat al luptei şi al voinţei poporului român – şi-a găsit şi o recunoaştere şi o consacrare pe plan internaţional.

România nu mai avea nimic de revendicat teritorial. Se cerea doar să depună eforturi pentru recunoaşterea şi de către Rusia Sovietică a graniţelor sale firesti de la răsărit, să mentină în toate celelalte puncte cardinale, cu toţi vecinii săi, graniţele existente. De aici şi principala trăsătură a politicii externe a României în deceniile trei-patru ale veacului nostru: printr-o pace perpetuă la graniţele ţării, în Europa şi în general în lume, să asigure integritatea teritorială a ţării noastre.

Cu o nedezmintită consecvenţă, România a urmărit în toată perioada interbelică încheierea unui sistem de tratate care să asigure menţinerea integrităţii teritoriale. *„Izvorând din poruncile unităţii noastre naţionale, politica noastră externă are ca scop principal"* – spunea Nicolae Titulescu – *„păstrarea ei – a unităţii naţionale – iar ca metodă constantă de lucru cooperarea progresivă a acţiunii noastre cu aceea a statelor cu interes comun până la integrarea ei în grupuri internaţionale din ce în ce mai mari. De la naţional prin regional la universal, iată* – sublinia Titulescu – *lozinca României peste graniţă"*.

În acest spirit, concepute şi realizate mai întâi de un alt distins om politic român, Tache Ionescu, au fost încheiate primele tratate bilaterale ce au stat la temelia Micii Înţelegeri. Nicolae Titulescu, toţi miniştrii de externe ai României, întreaga diplomaţie română vor apăra din toate puterile lor întâiul tratat regional, iar, în, ce îl priveşte pe Nicolae Titulescu, el va pune bazele în 1934 şi ale celui de al doilea tratat regional: Înţelegerea Balcanică.

Activitatea de politică externă a României a fost concretizată în perioada 1918 – anul încheierii primul război mondial şi 1939, anul declanşării celui de al doilea război mondial, printr-un număr impresionant – peste 500 – de tratate, convenţii, acorduri, aranjamente şi protocoale, reglementări politice, de alianţă, de frontieră, de rezolvare a diferendelor internaţionale, de comerţ, financiare, de navigaţie etc.

Cadrul instituțional în care s-a pus temelie acestora a fost mai întâi Conferința de Pace de la Paris, apoi Societatea Națiunilor, completată cu înțelegerile regionale, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, cu tratatele bilaterale.

Politica externă a României reflectată în programele partidelor de guvernământ din deceniile trei-patru

Problema legăturilor noastre externe a preocupat toate partidele politice indiferent de locul ocupat în sistemul partidist al țării, dacă s-au aflat ori nu în parlament și guvern. În primele noastre cursuri am vorbit despre atitudinea șefului de partid și de guvern Ion I.C. Brătianu la Conferința de pace. În programele tuturor au fost exprimate gânduri și poziții, promovate orientări într-o anume direcție principală, aceeași la toate partidele democratice. A existat din acest punct de vedere un consens deplin. În analiza noastră pornim și ne vom opri doar la partidele de guvernământ, și începem cu *Partidul Democrat* condus de Take Ionescu. Motivația este simplă și dreaptă. Găsim aici concepția de politică externă nu numai a unui partid, și nu în primul rând a Partidului Democrat, ci a unui om politic care în anii 1919-1921 va juca un rol de seamă în orientarea politicii noastre externe și mai ales în demersurile României pentru închegarea alianțelor politice în Centrul și Sud-Estul Europei. Aici, în programul partidului său e prefigurată și Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, legăturile noastre cu Franța, Anglia și Italia și deschiderea spre lumea din afara Europei.

Problemele de politică externă ocupă în programul Partidului Democrat ca de altfel în însăși viața lui Take Ionescu, întâiul loc. De obicei, politica externă este prezentată în programele partidelor politice la sfârșitul acestora. Take Ionescu cu ea începe și ei îi consacră întreaga viață ce i-a mai rămas.

Întâia sa frază cere „*alianță cu blocurile din Apus, blocul celor cinci state*". Avea în vedere, desigur: Franța, Anglia, Italia, Grecia și Turcia. Socotea

ca un act firesc, obiectiv, încadrat în „*așezământul ei firesc*" dar și ca un act de recunoștință. Pentru Take Ionescu România Mare a ieșit din marele cataclism mondial în care „*s-a scufundat împărăția habsburgică*". Noile sale granițe au fost ridicate, fără îndoială, în primul rând prin marile jertfe ale poporului român, „*dar* – spunea Take Ionescu – *și din jertfele aliaților noștri. Această obârșie a României Mari, îi indică linia ei de politică din afară*".

Orientarea noastră spre Apus însemna nu numai un act de recunoștință, ci și un act firesc ce avea să îndrepte un lucru socotit împotriva firii. „*Nimic nu dăinuiește care este în contra firii* – spunea Take Ionescu – *De aceea alianța Regatului Român cu Germania și Austria, deși avea o vechime de peste 30 de ani* (e vorba de tratatul din 1883), *a murit tocmai în ceasul în care ar fi trebuit să fie adusă la îndeplinire*". Orice încercare conștientă sau nu „*de a scoate România din așezământul ei firesc, de a o despărți pentru o epocă de aliații cu care ea s-a înfăptuit, este osândită la neputință*".

Take Ionescu avea în vedere și propunea o orientare fermă, fără rezerve, spre vechii noștri aliați, avertizând, în același timp, că orice altă alternativă e sortită eșecului, „neputinței". Partidul Democrat, și firește, în primul rând șeful său înscrie ca prim punct al crezului lor politic alianța României cu democrațiile din Apus, alianță fără subînțelesuri, fără reticențe, totală „*singura care poate inspira încredere*". Un drum comun în anii războiului, cu țeluri și interese comune, după încheierea acestuia – asigurarea păcii în Europa și păstrarea statutului său politic sancționat de sistemul de alianțe de la Versailles – erau cheia încrederii noastre în Apusul democratic.

În același timp, el socotește că Liga Națiunilor era și „*mai ales va fi o garanție solidă pentru libertatea și integritatea tuturor statelor*". Vede în Societatea Națiunilor locul de întâlnire al tuturor neamurilor pentru ca împreună să asigure, pentru fiecare în parte și pentru toți, pacea și implicit securitatea și integritatea statelor lor. Înțelege scopul său nobil dar îi vede și slăbiciunile. De aceea el propune, ceea ce înseamnă că s-a și gândit, la o alianță regională largă: „*între cele cinci state care, de la Baltica până la Marea*

Egee, despart Germania de Rusia", considerată de el singura în măsură „*să garanteze pacea Răsăritului şi prin aceasta a lumii*". Aşa se naşte ideea pactelor regionale ce se vor încheia în perioada interbelică şi vor avea rosturi deosebite, de închegare şi de apărare a ţărilor europene din centrul şi sud-estul european ce s-au format s-au integrat statelor lor naţionale, împotriva revizionismului. „"*Partidul Democrat pune deci* – spune Take Ionescu – *ca o a doua mărturisire a crezului său politic, necesitatea acestor legături cât mai strânse între Polonia, Cehia, România, Iugoslavia şi Grecia, la care dacă ar voi să se alipească şi alţii dintre vecinii noştri, atât mai bine*".

Găsim aici un principiu de politică externă care nu rămâne doar în literele unui program de partid. Prin Take Ionescu, în calitatea sa de ministru de externe în guvernul generalului Al. Averescu (1920-1921), el va prinde viaţă şi va fi continuat vreme de două decenii de întreaga noastră diplomaţie. N. Titulescu îi va adânci semnificaţia dar nu-i va modifica nici el direcţia. Acelaşi lucru îl vor face toţi miniştri noştri de externe de la Ionel I.C. Brătianu la Grigore Gafencu. Este aceasta una din principalele trăsături ale politicii noastre externe. Tot prin Take Ionescu s-a prefigurat, ceea ce N. Titulescu şi iarăşi toţi miniştrii noştri de externe au încercat, cuprinderea în blocul regional preconizat a oricărei ţări din zonă ce aderă la principiile de pace şi integritate naţional-statală în centrul şi sud-estul european. Dar „*chiar fără acestia din urmă, statele aliate ar forma un bloc de peste 75 milioane de locuitori, ar constitui o mare putere şi atât în Liga Naţiunilor cât şi în toate celelalte legături internaţionale, ar pretinde şi ar obţine drepturile unei mari puteri*".

Era în tot ceea ce a preconizat Take Ionescu în programul partidului său un plan de întărire şi apărare nu numai a ţării sale ci, a unei întregi zone geografice europene cu o zbuciumată istorie. Take Ionescu vroia să ridice prin ceea ce propunea un zid uman menit a împiedica ceea ce el intuia că se va petrece prin acţiunile Germaniei naziste de mai târziu şi ale Rusiei Sovietice din aceeaşi vreme. Le asociază numele şi între ele vrea să aşeze un pact al europenilor ce le despart. Take Ionescu, prin

planul său, este nu numai un bun român, ci şi un om politic de talie europeană, ce sintetizează un gând şi ideal deopotrivă naţional şi european central şi sud-est european. În concepţia lui Take Ionescu, dacă ar fi existat un asemenea pact în vremea Conferinţei de Pace *„sau în primele ei ceasuri"*, rezultatul acesteia ar fi fost, fără îndoială, mult mai favorabil nouă şi ţărilor europene.

El atribuie şi fixează pactului preconizat obligaţiile de: *coordonarea acţiunilor diplomatice şi organizarea militară uniformă*, două lucruri de o importanţă deosebită; o politică unitară şi o forţă militară şi ea unitară. Una avea menirea să prevină războiul, a doua să apere pacea şi integritatea europeană. Pare să răspundă unei concepţii de politică externă frecventă în acea vreme, şi anume pacea o poţi apăra numai întărindu-ţi armata.

Oricum, aici şi acum, - dar vom vedea şi în altă parte – Take Ionescu fundamentează o bună parte din principiile politicii noastre externe pe care le vom găsi transpuse în acţiuni concrete în toată perioada interbelică.

Un alt partid ce s-a impus în istoria românilor ca unul ce a contribuit la reîntregirea unităţii naţional-statale, cel care a adus, în principal, pe români la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, Partidul Naţional Român va aşeza principiile sale de politică externă, în programul său din 1920, ca şi Partidul Democrat, pe primul loc. Cu ele va începe. Ni se pare firesc, căci din rândurile sale va continua să fie purtătorul de cuvânt la Conferinţa de Pace, după Ionel Brătianu, un reprezentant de frunte al partidului, Alexandru Vaida Voievod. Era şi premierul ţării din noiembrie 1919 până în martie 1920, şeful guvernului format din Blocul Parlamentar. Şi el şi partidul lui, toate partidele pe care le unea şi le reprezenta, de fapt, doreau consolidarea păcii.

Partidul Naţional Român aduce în discuţie un alt principiu ce va fi preluat de diplomaţia română: rezolvarea neînţelegerilor numai pe cale paşnică: „În politica externă Partidul Naţional Român *crede şi e convins* - se spune în programul său din 1920 – *că diferendele între popoare trebuie rezolvate numai pe cale paşnică, prin supunerea lor judecăţii Societăţii Naţiunilor, a*

căreí misiune o va răspândi şi întări tot mai mult în conştiinţa poporului român, aşa cum a pornit din aspiraţiile pacifiste ale întregii umanităţi".

Partidul Naţional Român atribuie Societăţii Naţiunilor un rol deosebit în menţinerea păcii şi a rezolvării tuturor neînţelegerilor între neamuri. Toate declaraţiile noastre de politică externă, vreme de două decenii vor vorbi de Societatea Naţiunilor ca de un simbol al păcii, ca cea dintâi instituţie a lumii chemată să o apere, Partidul Naţional Român nu a exclus, totuşi, războiul. L-a admis însă „*numai pentru cazuri de legitimă apărare a integrităţii naţionale şi a hotarelor ţării*". În 1940 când împrejurările impuneau o asemenea acţiune, Partidul Naţional Român, devenit prin fuziunea sa cu Partidul Ţărănesc în 1926, Partidul Naţional Ţărănesc, nu era la conducerea ţării. Atât cât a putut, prin liderii săi, a cerut apărarea hotarelor României, aplicarea principiului de care vă vorbeam.

A preconizat şi a promis legături cu democraţia apuseană şi bune raporturi cu ţările vecine. „*Ca partid democratic, care înţelege să armonizeze politica ţării româneşti cu politica marilor democraţii occidentale va năzui să susţină, să adâncească şi să promoveze bune raporturi cu marii noştri aliaţi... Partidul va năzui* – în acelaşi timp – *să cultive bunele raporturi de prietenie cu popoarele învecinate.*"

Partidul Naţional Liberal în programul său din noiembrie 1921 va promova aceleaşi principii de politică externă, de prietenie întâi de toate cu marii noştri aliaţi. „*Credincios politicii sale de până acum Partidul Naţional Liberal vede într-o strânsă legătură cu aliaţii, alături de cari am dus şi am câştigat războiul pentru Unitatea Naţională, chezăşia consolidării României Mari şi a situaţiei internaţionale*".

Programul ridica şi o problemă de principiu ce va fi asimilată programului şi concepţiei de politică externă în general a României: egalitatea între naţiuni. „*Aceste raporturi între statele neatârnate, cari au luptat şi s-au jertfit pentru o cauză comună* – se spune în program – *nu pot fi însă temeinic stabilite decât pe bază de perfectă egalitate şi de aceea Partidul Naţional Liberal, urmând fără şovăire tradiţia marilor săi antemergători, va lupta pentru*

menținerea suveranității politice și economice, pentru păstrarea neștirbită a drepturilor ei naționale recunoscute și confirmate".

Este introdus aici și un alt element ce decurge din doctrina neoliberală de politică internă. Ne gândim la curentul pe care îl va promova și pe care se va întemeia întreaga legislație economică: „*dezvoltarea prin noi înșine*". Evident, aceasta nu însemna blocarea raporturilor economice, financiare și comerciale cu lumea din afară. Dimpotrivă. Ele trebuiau să țină seama doar și să însemne, să contribuie la dezvoltarea țării și să asigure independența ei economică și politică. Fenomenul se cere evidențiat și reținut pentru că și el va fi reamintit mereu în toate demersurile noastre de politică externă. Este o creație liberală ce intră în patrimoniul general al politicii noastre externe.

Partidul Național Liberal își afirma și el intențiile de pace prin stabilirea de raporturi bune cu aliații și vecinii dar cere ca ele să fie și *demne*: „*Împreună cu aliații noștri și în bune raporturi cu vecinii de care ne leagă atâtea interese, România trebuie să urmărească o politică de pace și de demnitate*". Le-a afirmat în 1921, le-a dovedit și mai înainte în anii 1918-1919 în cadrul Conferinței de Pace și le-a confirmat în anii de guvernare din 1922-1926.

În 1927, la începutul celei de a treia guvernări din perioada interbelică, programul de politică externă a fost definit de Nicolae Titulescu la 12 iulie, la numai o săptămână de la instalarea sa ca Ministru de Externe al României într-un guvern liberal. Este o declarație ce cuprinde principiile noastre externe ce vor sta la temelia acesteia până spre sfârșitul deceniului patru, în preajma celui de al doilea război mondial.

Politica externă a României e considerată, în primul rând, în perfectă concordanță cu interesele Europei. Interesele lumii europene sunt și ale noastre. „*Toate actele din trecut ale politicii externe românești, toate actele acestei politici în viitor se explică sau se vor explica prin această considerațiune fundamentală*".

În al doilea rând „*România e arzdă de pace*" spunea Nicolae Titulescu. O dorință manifestată de mai toate popoarele „*încercate de războiul mondial*".

Pacea e condiționată în concepția lui Nicolae Titulescu de o „*ordine internațională*" ce trebuie apărată cu orice preț căci fără o „*absolută încredere în statornicia ei*" nu poate exista pace. A apăra ordinea existentă și prin ea pacea e un suprem comandament al tuturor neamurilor. Titulescu ține să sublinieze, prin repetare, că izvorul oricăror acțiuni de politică externă a României este păstrarea statului postbelic consacrat de Conferința de Pace de la Paris, țării noastre și Europei în totalitatea sa. „*Cred necesar să repet această axiomă azi, ca să știe toți la ce să se aștepte cu privire la atitudinea României în orice chestiune care ar pune în joc ordinea europeană, realizată cu atâtea sacrificii și cu atâtea suferințe*".

Nicolae Titulescu vorbește apoi de *necesitatea unei solidarități europene* pentru a se putea transforma principiul păcii, ca dogmă, într-o practică de bază a politicii noastre externe: „*relații bune cu toate țările, fără distincțiune*". El are în vedere vecinii din cele patru puncte cardinale, toate statele apropiate și îndepărtate, pe toți cei ce ne-au ajutat la reîntregirea statului nostru național, pe toți cei ce doresc să ne fie prieteni. Să menținem și să strângem cât mai mult legăturile cu Mica Înțelegere și Polonia; să colaborăm strâns cu cele trei mari națiuni amice: Franța, Italia și Marea Britanie, să facem tot mai cordiale relațiile noastre cu Statele Unite ale Americii și să cultivăm amiciția Japoniei. Nicolae Titulescu nu are în vedere numai o solidaritate europeană și nu oprește relațiile noastre externe la marginile continentului nostru.

Este o primă formulare programatică de largă deschidere spre toată lumea prin noi raporturi politice și economice preconizate de statul român în scopul consolidării sale. „*Vom urmări această operă cu tenacitate* – spunea Nicolae Titulescu – *dar și cu perfect spirit de conciliațiune față de toată lumea. Deviza noastră este vigilență și muncă*". De fapt prietenie, vigilență și muncă.

Desigur, spunând toate acestea, Nicolae Titulescu angaja Partidul Național Liberal, partid de guvernământ în anii 1927-1928, fără să facă parte din el. Nicolae Titulescu nu era un liberal, fusese conservator, prieten

cu Take Ionescu, a fost şi a rămas toată viaţa şi prieten al Brătienilor, de a căror stimă şi preţuire s-a bucurat neîncetat. Politica externă în vremea lui şi de fapt în toată istoria modernă şi contemporană a României nu a fost de partid, ci naţională.

Partidul Poporului, partid de guvernământ în anii 1920-1921 şi 1926-1927 va lăsa în prima sa guvernare toată iniţiativa lui Take Ionescu, preşedintele Partidului Democrat. Programul de politică externă va cunoaşte drumul preconizat de el cu împliniri notabile în relaţiile noastre cu Polonia şi cu statele ce vor forma Mica Înţelegere, opera vieţii sale, aşa cum vom vedea în continuarea cursului.

În a doua guvernare, cu un alt purtător de cuvânt la externe cu I.M. Mitilineu, membru al Partidului Poporului, va urma aceeaşi cale. În programul din 1925 se spunea că „*Partidul Poporului nu se va depărta de la linia de conduită urmată deja în politica externă*". Doreşte relaţii de pace şi încredere reciprocă, bazate pe tratate cu toţi vecinii noştri şi „*relaţiuni de intimă colaborare, mai ales economică, cu aliaţii noştri*". Pe toate le consideră „*indispensabile dezvoltării liniştite a ţării*", prosperităţii sale economice şi politice. Căile alese de promovare a politicii externe sunt cele caracteristice regimurilor constituţionale democratice, iar ca partid de guvernământ se angajează să meargă pe aceeaşi cale: „*Guvernul va trebui să ia hotărârile sale şi pe acest tărâm, în colaborare cu Parlamentul şi să dea seamă la timp de ceea ce nu s-a putut examina în prealabil*". Este o prevedere ce se cere subliniată pentru profundul său caracter democratic, o trăsătură a vieţii noastre de politică externă din toată perioada interbelică, a democraţiilor apusene din aceeaşi vreme.

Partidul Naţional Ţărănesc, partid de guvernământ în anii 1928-1931 şi 1932-1933, se va conduce în problemele de politică externă după principiile întâlnite şi analizate la Partidul Naţional Român şi potrivit doctrinei de politică externă fundamentală de Nicolae Titulescu.

Partidul Naţionalist Democrat, condus de Nicolae Iorga, partid aflat la putere în anii 1931-1932, pune în evidenţă în programul său

politic din aprilie 1922, privind politica noastră externă două lucruri: *„păstrarea legăturilor noastre cu puterile interesate la menținerea rezultatelor războiului în problema constituirilor și întregirilor de noi state naționale și întărirea acestora prin legături economice, în vederea unei solidarități defensive în Sud-Estul European"*. Este ceea ce vor și întreprinde – vom vedea guvernele României din deceniul trei-patru.

A doua jumătate a deceniului patru a însemnat un nou guvern liberal. Miniștrii de externe din perioda liberală au fost: Nicolae Titulescu, ad – interim Gh. Tătărăscu și Victor Antonescu. Dintre ei, Nicolae Titulescu fusese ministru de externe și în ultimele două guvernări național – țărăniste de sub șefia lui Iuliu Maniu și Alexandru Vaida – Voievod(20 octombrie 1932 – 13 noiembrie 1933). Nicolae Titulescu mai fusese ministru de externe în guvernele liberale conduse de Ionel Brătianu și Vintilă Brătianu.

O primă concluzie ce se impune este păstrarea aceluiași ministru de externe în guvernările liberale și național – țărăniste de la 20 octombrie 1932 la 29 august 1936, cea ce înseamnă aproape patru ani (3 ani și 10 luni). A doua concluzie este că pentru aceeași perioadă se poate vorbi de o influență hotărâtoare în definirea programului de politică externă din partea lui Nicolae Titulescu, fără ca el să fie membru al partidelor Național Țărănesc și Național Liberal.

Schimbarea lui Nicolae Titulescu în 1936, public, a fost declarată ca o acțiune de omogenizare a guvernului, fără să fie afectate direcțiile politicii noastre externe. În fața regelui Carol, premierul Gh. Tătărăscu o va motiva altfel: ca o oportunitate izvorâtă din stări interne și externe. A doua jumătate a deceniului patru a însemnat, în plan european, dar și acasă, un avânt al regimurilor politice de dreapta, peste hotare, și un curent antititulescian în țară. Principiile de politică externă promovate de el și declarațiile făcute la Societatea Națiunilor deranjau, chiar supărau unele state. Schimbarea era cerută cu insistență ca o necesitate și premierul o acceptă, iar Carol, de a cărui simpatie Titulescu nu s-a bucurat niciodată

(e valabilă şi reciproca), a acceptat punctul de vedere al acestuia şi a consimţit la înlăturarea lui Titulescu.

"...*Desigur* – scria Gheorghe Tătărăscu în raportul către rege – *pentru dezbaterile publice internaţionale, pentru soluţionarea problemelor generale europene şi mondiale, absenţa domnului Titulescu va fi un gol greu de împlinit. Pentru interesele româneşti, însă, retragerea domniei sale, fără a atinge nici o periclitate, va fi dimpotrivă un prilej de destindere necesară în raporturile cu unele din statele aliate sau prietene, faţă de care incidentele provocate, voit sau nevoit, de domnia sa ne-au creeat situaţii de încordare.*

...Interpretarea ce se va da, poate, de o presă rău voitoare şi de opinia publică, lipsite de informaţii, şi potrivit căreia plecarea domnului Titulescu înseamnă o nouă orientare în politica externă a ţării, va fi repede infirmată de actele şi atitudinile viitoare ale guvernului, care vor dovedi că nimic nu s-a schimbat în această politică.

Înlocuirea prin domnul Victor Antonescu, un tradiţionalist autentic al politicii noastre externe, va fi, de altă parte, în primele momente de nedumerire, o garanţie suplimentară şi o chemare la ordine pentru toată opinia publică străină.

Din punct de vedere intern, nu văd nici o consecinţă alarmantă. O parte din opinia publică, alimentată de campaniile probabile ale Partidului Naţional Ţărănesc, va considera, neîndoios, această demisiune ca o catastrofă. O altă parte a opiniei publice alimentată de campaniile partidelor de dreapta o va considera ca o binefacere. Majoritatea oamenilor de bun – simţ şi – o vor explica ca o necesitate a momentului politic..."

Noul ministru de externe, Victor Antonescu, vechi liberal şi ministru în guvernele liberale din anii 1914 - 1918 şi 1933 - 1936, se declara continuator al politicii externe româneşti, în timp ce în ţară şi peste hotare se spera, din partea unora, la schimbări de fond.

Încă la 1 februarie 1934, în răspunsul la Mesajul Tronului, în faţa unei majorităţi parlamentare, premierul declara că " *Politica externă a României izvorăşte din poruncile unităţii noastre naţionale. De accea ea nu poate cunoaşte nici schimbări, nici şovăiri, că scopurile ei sunt două: menţinerea păcii şi intangibilitatea pe veci a graniţelor, iar metodele de realizare sunt respectul tratatelor,*

respectul alianţelor şi stabilirea de legături amicale cu toate naţiunile fără deosebire "

La 15 noiembrie 1934, tot la Mesajul Tronului, Gheorghe Tătărăscu afirma că *"România, în ce o priveşte, va împlini în întregime datoria ei de stat naţional şi de factor european. Prin executarea scrupuloasă a tuturor obligaţiunilor din tratate, prin credinţa neştirbită faţă de alianţele ei, prin stabilirea de legături de prietenie cu toate popoarele fără deosebire, prin paralelismul desăvârşit de acţiune, stabilit între Înţelegerea Balcanică şi Mica Înţelegere, România a arătat că nu va cruţa nici o sforţare pentru a-şi atinge ţinta: pace pretutindeni, dar mai ales pace la hotarele noastre, pace desăvârşită cu toţi, dar, mai presus de toate, pace care să respecte integral poruncile conştiinţei noastre "*.

La 14 decembrie 1935 – după doi ani de guvernare, acelaşi premier spunea în Parlamentul ţării că obiectivele politicii externe au rămas neschimbate: asigurarea păcii şi menţinerea graniţelor actuale ale ţării. *" Marile noastre interese naţionale se confundă azi* [decembrie 1935] *– cu înseşi bazele ordinii internaţionale existente "*.

Politica externă a României a fost concepută şi condusă în spiritul ideilor titulesciene, invocându-se interesele ţării şi pornindu-se de la premisa că România *" nu cunoaşte vrăjmaşi, că vrăjmaşii ei sunt numai vrăjmaşii păcii"*, că *"România consideră prieteni pe toţi cei care se străduiesc să menţină pacea, fără nici o distincţiune de nici un fel"*. Ceea ce însemna şi presupunea un act de continuitate în primul rând, dar şi cu elemente noi.

Mica Înţelegere era considerată *"cel mai solid organism de pace din Bazinul Dunărean"*"ce aşteaptă lărgirea sa şi integrarea unor noi popoare europene iar Înţelegerea Balcanică, *"un aşezământ definitiv de pace"*. *"De la Praga la Ankara* – spunea Gheorghe Tătărăscu în 1935 – *stă creat prin cele două înţelegeri un lanţ de state care nu cer nimănui nimic decât să poată să se dezvolte prin muncă şi prin libertate, dar care constituie un front impunător împotriva oricui ar voi să tulbure principiul vieţii lor de stat: pace pe baza intangibilităţii hotarelor actuale"*.

Societatea Naţiunilor şi respectarea Pactului încheiat a însemnat un alt deziderat fundamental al politicii externe promovat de guvernul liberal: *"Semnatari ai pactului Societăţii Naţiunilor, înţelegem să-i respectăm cu scrupulozitate*

obligaţiunile, chiar atunci când executarea lor ne îndurerează sufletul, ca în cazul conflictului etiopian".

Tratatele bilaterale le dorea deschise oricărui stat fără distincţiune, cu condiţia garantării hotarelor ţării şi pe acelea ale aliaţilor noştri. Oricine *"poate deveni asociatul nostru în marea luptă pentru organizarea păcii, pe care o vom aduce până la triumful ei definitiv".*

În acest context, printr-o evaluare greşită, s-au considerat Convenţiile încheiate la Londra cu URSS, cu vecinii ei şi statele Micii Înţelegeri un mare succes nu numai pentru definirea agresorului, ci şi pentru că prin ele s-a pus *" pentru totdeauna întreg teritoriul aflat azi sub stăpânirea românească la adăpost de orice război sau act de violenţă. Datorită acestor convenţiuni s-au putut relua anul trecut [1934] relaţiile normale cu URSS, pe baza garanţiei mutuale a deplinului şi întregului respect al suveranităţii celor două state şi s-au putut crea condiţiile unei prietenii cu marea noastră vecină de la Răsărit, necesară atât securităţii statului nostru, cât şi colaborării rodnice pentru organizarea păcii în întreaga Europă – operă căreia România i-a închinat şi înţelege să-i închine toate sforţările ei".*

În expunerea făcută de Tătărăscu, într-o şedinţă a Comitetului Central al P.N.L., având ca reper întreaga perioadă de guvernare, el spune că *"În domeniul politicii externe, acţiunea noastră a fost acţiunea de permanenţă a statului nostru, care are de scop asigurarea păcii prin respectul ordinii teritoriale existente în Europa şi apărarea fruntariilor ţării. Pentru realizarea acestor scopuri permanente, am întărit, în aceşti patru ani, aliaţele şi prieteniile noastre, menţinând, în acelaşi timp, cele mai bune raporturi cu toate statele fără deosebire".*

Evidenţiază colaborarea, în cadrul Micii Înţelegeri, cu Cehoslovacia şi Iugoslavia şi consideră – *"una din condiţiile esenţiale ale păcii europene – alianţa noastră cu Polonia".*

Pe de altă parte, a afirmat că sistemul alianţelor noastre regionale îşi are un punct de sprijin în Occident, în prietenia cu Franţa. Expresia acestei prietenii consideră că era Tratatul de amiciţie româno – francez încheiat în 1926 şi semnat pentru o perioadă de 10 ani de către propriul

său guvern. *"Strânsele noastre legături cu Franța își trag originea nu numai dintr-o rară afinitate spirituală sau din prezența Franței în momentele ce au marcat succesiv realizarea unității statului nostru național, dar și dintr-o reală comunitate de interese politice permanente".*

În ce privește relațiile cu Anglia, *"ca și cu Franța, ne simțim alături de Marea Britanie în dorința de pace constructivă și în credința față de valoarea principiilor și metodelor Societății Națiunilor".*Hotărârea Guvernului era de a *"se ține departe de orice discriminare ideologică externă, de orice amestec în regimul intern ales de fiecare țară".* A considerat că a așezat *"într-un făgaș normal relațiile cu URSS"* și că le-a dezvoltat *"într-un spirit de amiciție și bună vecinătate".*

Despre relațiile cu Germania, el afirma că, *"așezate pe o bună prietenie, își găsesc sprijin într-o comunitate de interese economice și se dezvoltă în chipul cel mai satisfăcător ".*

Cu Italia se considera că *"relațiile noastre de bună și de strânsă prietenie și-au găsit o firească expresiune în ultimele convenții economice și aeriene încheiate".* E vorba de tratatul de comerț și navigație din 5 ianuarie 1934 și de acordul de plăti din august același an etc. Considera că în general guvernul său a dus *"o politică clară și nesovăitoare ce a contribuit la prestigiul țării în afară ".*

Credem că cele două atribute ale programului de guvernare liberală în problemele de politică externă de care a vorbit Gheorghe Tătărăscu sunt și cele care au caracterizat acțiunile P.N.L. peste hotare, în general în toată perioada anilor 1918 - 1937.

Ele s-au înscris în contextul doctrinei neoliberale "a dezvoltării prin noi înșine", cu deschideri spre modernitate prin încadrarea noastră în spiritul creat, cultivat și apărat la Societatea Națiunilor, ceea ce însemna un respect desăvârșit al sistemului de tratate încheiat la Conferința de Pace de la Paris (1919 - 1920).

În aceste împrejurări, România avea o singură cale de ales, aceea de a fi alături de toate țările ce urmăreau apărarea Tratatelor de Pace în prevederile lor fundamentale legate de statornicirea și apărarea granițelor naționale. Partidul Național Liberal, de fapt toate partidele de

guvernământ de la 1918 -1937 şi toţi miniştrii de Externe ai României au avut în vedere această realitate. În consecinţă, au înscris în programele lor stabilirea de legături în primul rând cu Franţa şi Anglia, cu toate ţările vecine având aceleaşi interese: Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia.

Mutaţiile ce vor avea loc în dinamica anilor 1938 - 1940 în plan continental vor determina şi alte orientări în problemele de politică externă a României. Perioada 1918 - 1937 are ca principală trăsătură însă tradiţionalitatea, adică puternice legături cu acele ţări ce aveau interesul păstrării integrităţii statelor formate sau întregite la sfârşitul primului război mondial.

Partidul Naţional Creştin, ultimul partid de guvernământ din cadrul perioadei 1918 - 1938 pe care îl aveau în vedere, cu o existenţă în anii 1935 - 1938 şi cu o guvernare de 44 de zile (28 decembrie 1937 - 10 februarie 1938) înseamnă, din punct de vedere a politicii noastre externe, nu o schimbare totală de direcţie ci una în dublu sens, spre vechii aliaţi dar şi spre cele două puteri mereu în creştere sub raportul influenţei lor în lumea europeană: spre Germania şi Italia. Goga a dovedit în problemele de politică externă elasticitate, se pronunţase pentru păstrarea României în sistemul de relaţii internaţionale cunoscut, tradiţional dar în acelaşi timp şi de apropiere faţă de Germania şi Italia.

Ajuns la guvernare, el declară în numele partidului său că *"va păstra prieteniile şi alianţele noastre vechi"* dar este dispus, în acelaşi timp, să le extindă prin *"realizarea de raporturi amicale cu Italia şi Germania"*, de a încheia chiar *"un pact de amiciţie cu Germania şi Italia"* convins fiind că astfel îşi va aduce contribuţia şi la *"politica păcii"* într–o vreme în care socotea că *" o Europă nouă este în formaţiune şi voim să asigurăm României locul ce i se cuvine valorii ei şi situaţiei ei ca ultimă sentinelă europeană în Estul Europei"*. Mai era pentru dezvoltarea relaţiilor noastre economice în general cu statele din Europa Centrală *"şi în special cu Germania*, căci – spunea el – *economia românească şi cea germană se completează foarte bine"*.

Tratatele bilaterale şi regionale ale României

Tratatele de alianţă regionale şi bilaterale, în concepţia României, însemnau unirea a două sau mai multe state, animate de aceleaşi idealuri şi interese, pentru ca împreună să desfăşoare o activitate concretă care, fără a sacrifica nimic din interesele naţionale, să fie în mod constant subordonate interesului general. Acesta a fost fundamentul Micii Înţelegeri, aceasta a fost geneza Întelegerii Balcanice.

Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică au constituit cadrul cel mai eficace în care România a purtat lupta, în continuare, pentru apărarea *statu - quo* - ului său teritorial. Era vremea când mersul evenimentelor punea şi mai insistent atât problema integrităţii teritoriale cât şi problema păcii, a securităţii în general şi problema dezarmării. Nedespărţite prin intercondiţionarea lor – menţinerea tratatelor, securitatea, dezarmarea, pacea – au constituit, pentru diplomaţia românească, puncte de referinţă în toate demersurile sale din perioda interbelică.

Ambele înţelegeri regionale s-au constituit şi au activat în spiritul Genevei şi au cunoscut perioade de avânt, de cădere şi de dezagregare întocmai ca însăşi Societatea Naţiunilor. Declinul lor a pus semne de întrebare diplomaţiei noastre în legătură cu orientarea politicii externe româneşti, în condiţiile în care s-au auzit din partea opiniei publice şi a oamenilor politici adepţi ai continuării politicii externe tradiţionale dar şi critici la adresa ei şi opţiuni pentru schimbare.

La 22 ianuarie 1919, cu ocazia aniversării unui an de existenţă a ziarului "La Roumanie", Take Ionescu, într-un discurs, reia un gând mai vechi, chemând popoarele noilor state: Polonia, Cehoslovacia, România şi Grecia să creeze, toate la un loc, o alianţă spre a închide drumul Germaniei într-un viitor război. *"Unirea între aceste popoare* – spunea Take Ionescu – *trebuie menţinută cu orice preţ. În ce mă priveşte sunt decis a mă înhăma la această politică pe tot restul vieţii* ".

Declaraţiile omului politic român au fost confirmate prin fapte concrete. Peste tot, Take Ionescu, *"bărbatul de stat cu vederi largi ce a conceput"*

atunci, în 1919 – cum va afirma E. I. Dillon –, un "*plan genial*", a vorbit mereu prin glasul inimii, dar şi al raţiunii, despre necesitatea acestei alianţe politice.

Take Ionescu dorea să creeze un bloc puternic, de la Marea Baltică până la Peloponezul grecesc şi Marea Mediterană, să ridice un zid de apărare pentru popoarele din această parte a Europei în faţa tendinţelor revanşarde ale unora. Este una din marile iniţiative ale României. Take Ionescu şi toţi cei ce i-au urmat ca purtători de cuvânt ai diplomaţiei României au depus, vreme de aproape două decenii, stăruitoare eforturi spre închegarea unei astfel de înţelegeri.

Neputându-se realiza alianţa în cinci, aşa cum a dorit-o Take Ionescu, s-a putut înfăptui înţelegerea între trei din cele cinci state: România, Cehoslovacia şi Iugoslavia. La baza acestei alianţe au stat două înţelegeri bilaterale, încheiate între România şi Cehoslovacia şi între România şi Iugoslavia. Sunt rodul demersurilor lui Take Ionescu, ministru de externe al României în anii 1920 - 1921, al întregii noastre diplomaţii din acea vreme. Şi-au avut izvorul în concepţia de politică externă promovată de România.

Take Ionescu a cutreierat în anii 1920 - 1921 capitalele ţărilor din centrul şi apusul Europei, explicând şi construind punţi de legătură şi unire între popoarele doritoare a păstra statutul politic şi teritorial al Europei postbelice. În timpul cât a condus ministerul de Externe au fost gândite, pregătite şi finalizate trei acorduri bilaterale ale României, cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia şi apoi, ceva mai târziu, în iunie, şi respectiv, septembrie 1926, au fost semnate tratatele de alianţă cu Franţa şi Italia.

Drumul spre realizarea lor n-a fost uşor. Toate ţările în cauză doreau menţinerea *statu - quo* - ului; toate doreau pacea. Erau acestea, puncte de unire, esenţiale şi determinante. Dar mai erau, în aceeaşi vreme, şi unele asperităţi în relaţiile dintre unele state, moştenite din trecut unele, născute din prezentul de atunci altele. Neînţelegerile vechi împiedicau,

spre exemplu, o apropiere între Polonia şi Cehoslovacia; rivalităţile dintre Anglia, Franţa şi Italia împiedicau înţelegerea adevăratelor raţiuni ale alianţelor politice din iunie şi septembrie 1926.

Diplomaţia românească a fost nevoită să facă eforturi deosebite pentru a ajunge la încheierea tratatelor bilaterale pe care le-a considerat ca o parte din sistemul regional sau general de securitate, realizat în spiritul Pactului Societăţii Naţiunilor.

Tratatul cu Polonia, semnat la Bucureşti la 3 martie 1921, era întâiul tratat bilateral încheiat de România. Trebuia să însemne o primă etapă spre realizarea Micii Înţelegeri în cinci, România urmând să devină în felul acesta punctul central al tuturor alianţelor.

Tratativele româno – polone au avut loc în deplin acord cu Cehoslovacia şi Iugoslavia. Tratatul garanta frontierele de răsărit ale ambelor state. România şi-a rezervat dreptul de a transforma acordurile de principiu cu Iugoslavia şi Cehoslovacia în alianţe defensive, în vederea menţinerii tratatelor de la Trianon şi Neuilly. Se prevedeau, de asemenea, tratative în vederea unei alianţe defensive în patru.

Convenţia de alianţă cu Cehoslovacia, semnată la Bucureşti în 23 aprilie 1921, de Take Ionescu şi Ferdinand Veverka, ambasadorul Cehoslovaciei la Bucureşti, se întemeia pe negocierile şi acordul de principiu ce avusese loc un an mai devreme, în august 1920, cu prilejul vizitei lui Eduard Beneş la Bucureşti. A fost un tratat defensiv, ce avea drept scop menţinerea tratatului de la Trianon şi Neuilly.

Convenţia de alianţă dintre România şi Iugoslavia a fost încheiată în 7 iunie 1921. Era aproape identică cu cea semnată între România şi Cehoslovacia, urmărind – de asemenea – apărarea prevederilor tratatelor de la Trianon şi Neuilly.

Şirul convenţiilor cu ţările preconizate iniţial a alcătuit Mica Înţelegere încheindu-se aici, nu s-a renunţat la intenţia de lărgire a ei. Mica Înţelegere a rămas deschisă pentru toate statele din regiune care doreau menţinerea prevederilor tratatelor de pace. " *Mica Înţelegere* –

spunea în iunie 1928 Nicolae Titulescu – *este una și indivizibilă în cadrul tratatelor, cu respectarea frontierelor atât de scump plătite. Nu există vreo națiune cu care să nu dorim să stabilim raporturi amicale. Dar dacă prețul acestei amiciții este repunerea în discuție a statutului nostru teritorial, răspundem cu două vorbe categorice și definitive: Non possumus (nu se poate).*

Tratatul de amiciție și convenția de amiciție și arbitraj încheiate între România și Franța, parafate la 10 iunie 1926, au fost precedate de multe negocieri purtate vreme de doi ani, începând cu martie 1924. Au fost socotite și de francezi și de români ca făcând parte *"dintre acele pacte particulare care întăresc autoritatea Societății Națiunilor, constituind un prețios aport la cauza păcii și a ordinii generale"*. Scopul lor era de a opri, pe cât posibil, eventualitatea unei modificări a statutului politic al țărilor europene stabilit prin tratate. Un tratat defensiv, în care și prin care, din nou, România își exprima, alături de Franța, dorința sa fermă de a trăi în granițele sale naționale, luptând în același timp pentru pace și securitate generală.

Erau în același timp expresia bunelor relații dintre România și Franța din deceniul trei. Relațiile bune vor continua și în deceniul patru patronate de aceleași acte diplomatice încheiate inițial pe o durată de zece ani și prelungite apoi în 1936 pe încă zece. N-au fost totuși la dimensiunile deceniului trei. Europa era altfel. Schimbările nu sunt declarate de la început oficial dar sunt evidente. Raporturile politice ale Franței cu Rusia, pe de o parte și cele economice ale României cu Germania, complică lucrurile și semnifică o anume direcție. Dovedesc o scădere a interesului francez (și în aceeași măsură sau chiar mai mare) și englez pentru România și creează o pârghie deosebită dinspre Germania – România, România – Germania, prin concretizări economice – la început.

Îndepărtarea Franței de România și a României de Franța a fost succesivă, în trepte de regres până la instaurarea regimului antonescian, precedată de renunțarea la garanțiile anglo – franceze din 1 iulie 1940, ce dovedesc apropierea unui sfârșit, marcat apoi de aderarea noastră la Axă și participarea la al doilea război mondial alături de Germania.

Pactul de amiciţie şi colaborare cordială cu Italia, semnat în 16 septembrie 1926, ca şi *Tratatul de neagresiune şi de arbitraj dintre România şi Grecia*, din martie 1928 au izvorât din aceleaşi principii de politică externă ale României ce au condus şi la încheierea tratatului cu Franţa, apărarea integrităţii politice şi teritoriale a ţării printr-o politică de securitate în cadrul general european.

Salutând încheierea Pactului Briand – Kellogg (1928), prin care războiul era pus în afara legilor internaţionale, şi aderând la el, România a prezentat, în 1929, Secretariatului Societăţii Naţiunilor o comunicare prin care ţara noastră *"se declară gata să încheie, cu toate statele, fie că sunt sau nu ale Ligii, convenţii şi tratate, pe baza modelelor de tratate bilaterale şi colective, de regulare pacifică, de asistenţă, de neagresiune şi de întărire a mijloacelor de prevenire a războiului"*. Declaraţia României era prima manifestare publică a unui stat membru al Societăţii Naţiunilor de adoptare a unui instrument diplomatic care, sub raportul prevederilor, completa o parte a insuficienţelor Pactului Briand – Kellogg (1928).

Începând din acelaşi an 1929, guvernul român, alături de guvernele Cehoslovaciei şi Iugoslaviei, şi-a intensificat eforturile în vederea reorganizării şi întăririi Micii Înţelegeri, a creşterii rolului acestei Înţelegeri în viaţa internaţională. Actul general de conciliaţie, de arbitraj şi de reglementare juridică între cele trei ţări ale Micii Înţelegeri, încheiat la Belgrad în mai 1929, prevedea ca diferendele, de orice natură, să fie supuse unei reglementări pe cale paşnică. Actul amintit ca şi hotărârile luate apoi, la Conferinţa de la Strbske – Pleso (iunie 1930) au consolidat Mica Înţelegere.

În legătură cu Înţelegerea Balcanică, al cărei proiect fusese semnat de Grecia, Iugoslavia, România şi Turcia la 9 februarie 1934, se cuvine să subliniem eforturile depuse de Nicolae Titulescu spre a atrage Bulgaria, deoarece nu concepea Înţelegerea Balcanică altfel. Pactul Balcanic, semnat într–un moment de ascensiune a fascismului, când politica de revizuire a tratatelor de pace era cerută cu o tot mai mare insistenţă de Germania,

Italia şi Ungaria, s-a constituit într-un eveniment istoric de mare importanţă, la realizarea căruia diplomaţia românească a jucat un rol hotărâtor.

Problema păstrării *statu - quo* - ului teritorial recunoscut prin tratatele de pace a constituit pentru diplomaţia românească în dialogul angajat peste hotare, oriunde a avut loc, cea dintâi între marile probleme. Lucru pe deplin firesc, deoarece în concepţia României revizuirea frontierelor însemna război, iar temelia oricărei politici de pace era păstrarea statului politic şi teritorial postbelic. Apărarea pământului strămoşesc era, de altfel, cea mai importantă problemă politică a României, după cum a fost pentru poporul român de - a lungul secolelor. Realizându - se unitatea naţională în 1918, românii nu aveau altă dorinţă dacât consolidarea acesteia. De aceea, prin glasul lui Titulescu şi al altor diplomaţi români, erau chemate popoarele, ca peste graniţe şi prin ele, să ridice punţi de legătură în interesul comun al dezvoltării culturii şi civilizaţiei universale, pentru apărarea păcii, singura chezăşie a unui drum de progres pentru omenire.

Celor veniţi la Societatea Naţiunilor, dar şi celor ce nu erau acolo, Nicolae Titulescu le atrăgea atenţia că *"nu mutând frontiera cu câţiva kilometri mai la Est sau mai la Vest se serveşte mai bine pacea. Ceea ce trebuie făcut pentru asigurarea păcii este ca popoarele, în deplină sinceritate şi fără gânduri ascunse, să lucreze împreună pentru spiritualizarea frontierelor prin acorduri de tot felul, în special prin acorduri economice în interesul comun. Nu de revizuirea tratatelor are nevoie omenirea* – mai spunea Nicolae Titulescu – *ci de revizuirea propriilor judecăţi, pentru că ceea ce îi leagă pe om de om este mai important decât ceea ce îl poate despărţi"* şi *"în ciuda fruntariilor, în ciuda divergenţelor, omenirea formează un singur trup"*.

Întemeiată pe asemenea principii, şi-a fundamentat România întregul său sistem de alianţe. Şi tot de aici s-au inspirat şi iniţiativele sale, fie că era vorba de interese naţionale sau de cele generale.

Pe de altă parte, statele cuprinse în Mica Înţelegere sau în Înţelegerea Balcanică au ajuns la convingerea că se impune, paralel cu acţiunile de reorganizare din perspectiva acţiunilor politice, şi întărirea

relaţiilor economice dintre ele. S-a vorbit chiar de Mica Înţelegere economică şi aceasta a cunoscut forme incipiente de organizare încă din 1927. Iniţiativa aparţine României. Şi tot în România, un an mai târziu, în iunie 1928, miniştrii de externe ai celor două ţări din Mica Înţelegere întruniţi la Bucureşti, reiau problema deschisă la Geneva, în legătură cu adâncirea relaţiilor economice. Se urmărea prin acestea, întărirea şi consolidarea relaţiilor politice şi, implicit, a sistemului de apărare naţională. Iugoslavia a prezentat atunci un aide – mémoire în scopul constituirii unui comitet care să asigure cooperarea economică a statelor Micii Înţelegeri.

Problema sa pus la Conferinţa Micii Înţelegeri din februarie 1929, ce a avut loc la Bucureşti. Nu sau luat, atunci şi acolo, decizii finale , dar s-au trasat nişte jaloane ce vor conduce la cristalizarea măsurilor considerate necesare pentru întărirea Micii Înţelegeri şi prin adâncirea relaţiilor economice. În acest scop, România încheie cu Cehoslovacia, la 27 iunie 1930, un tratat de comerţ, de navigaţie şi convenţie veterinară, iar cu Iugoslavia un aranjament comercial provizoriu, la 4 august al aceluiaşi an. Cu Polonia încheiase, tot în 1930, cu câteva luni mai devreme, la 23 iunie, o convenţie de comerţ şi navigaţie. Erau toate măsuri concrete de întărire a Micii Înţelegeri, prin soluţii economice şi comerciale, bine înţelese de toţi partenerii. Reacţia ţărilor revizioniste a fost de mare nemulţumire şi, în consecinţă, urmată de acţiuni cu un vădit scop de a provoca dezmembrarea, prin orice mijloc, a Micii Înţelegeri.

Proiectul uniunii vamale austro–germane din 1931 determină Mica Înţelegere, din nou, să ia atitudine. Problema sa discutat tot la Bucureşti, în zilele de 4 şi 6 mai 1931, în cadrul unei alte Conferinţe. Planul Curtius – Schober a fost respins aici, iar în august, aceleşi an, nu fusese acceptat nici de Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga. Au fost discutate şi acceptate, în schimb, în cadrul Conferinţei de la Bucureşti, unele propuneri venite din partea lui Beneş, ce nu se deosebeau, în multe privinţe, de cele franceze, iar Curtea amintită respinsese planul german,

cu o majoritate semnificativă. Oricum, primejdia ce se năştea din planul german a fost, dacă nu înlăturată, cel puţin pentru o vreme amânată.

Tot la Bucureşti, la Conferinţa Micii Înţelegeri din mai 1931, se luase hotărârea de a se trece la un sistem preferenţial în cazul produselor agricole schimbate între statele semnatare. Cehoslovacia renunţă, în principiu, la protecţionismul său agrar în ceea ce priveşte România şi Iugoslavia. Era o nouă dovadă a căilor economico – comerciale alese şi folosirea lor în acelaşi scop, al întăririi Micii Înţelegeri şi, prin aceasta, întărirea securităţii şi asigurarea integrităţii naţional – statale.

Un an mai târziu, în octombrie 1932, la Bucureşti are loc cea de a treia Conferinţă a Micii Întelegeri. Situaţia internaţională e confruntată cu noi probleme, ce se vor agrava în timp. E un început al răului ce va cunoaşte, treptat, dimensiuni sporite. Statele Unite ale Americii şi, în parte, chiar Anglia dau girul lor cererii Germaniei de a avea drepturi egale la înarmare.

Intuind poate toate urmările, Titulescu, ministru de externe al României în acea perioadă, vorbeşte în cadrul conferinţei de pace şi îi defineşte sensurile. *"Pacea nu e sinonimă* – spunea Titulescu – *cu absenţa războiului. Ea este, în primul rând, o stare de spirit constituită din încredere, din înţelegere mutuală şi din credinţa în viitor. Pacea nu se proclamă. Ea se cucereşte"*. Ea se clădeşte – spuneau toţi participanţii – prin acţiuni comune, duse în interes comun şi cu forţe unite.

În acest context se pune problema Pactului Balcanic, fixându-i-se, totodată, şi principala sa misiune: apărarea securităţii naţionale şi colective prin eliminarea oricăror puncte divergente dintre statele balcanice. Discuţiile pe această temă nu au fost lipsite de confruntări. Ideea Pactului Balcanic a triumfat însă şi acest lucru e important. Ca şi în cadrul Conferinţei Micii Înţelegeri, s-a vorbit şi aici de necesitatea extinderii şi întăririi relaţiilor economice ca pârghii de consolidare a politicului. Mesajul "Către popoarele balcanice", adresat la încheierea lucrărilor conferinţei de la Bucureşti, chema ţările balcanice la unire, pentru ca împreună să

găsească căi de ieşire din criza economică şi politică şi de eliminare, pe cale paşnică, a tuturor diferendelor. Nicolae Titulescu, ministru de externe al României, şi Ştefan Cicio Pop, preşedintele delegaţiei române la conferinţă, au depus eforturi strălucitoare încununate de un deplin succes în desfăşurarea lucrărilor şi luarea hotărârilor.

Reorganizarea Micii Înţelegeri, de o importanţă covârşitoare pentru centrul şi sud – estul european, a însemnat, în acelaşi timp, un cadru mai propice pentru dezvoltarea legăturilor cu statele balcanice. În septembrie 1933, castelul Peleş de la Sinaia găzduieşte lucrările sesiunii ordinare a Consiliului permanent al Micii Înţelegeri. Ideea ce se desprinde, ca trăsătură definitorie este aceea legată de recunoaşterea necesităţii unei Uniuni regionale în Balcani sau a unui acord multilateral, condiţionate de acceptarea păstrării statutului teritorial din zonă.

Drept consecinţe imediate sunt acţiunile diplomatice declanşate în vederea câştigării Bulgariei de partea Pactului Balcanic. Aşa se explică vizita lui Nicolae Titulescu la Sofia, în octombrie 1933. Nicolae Titulescu face atunci fructuoase popasuri şi la Istanbul şi Ankara. Pretutindeni i se fac primiri sărbătoreşti. Este purtătorul de cuvânt al ţării sale, dar, în acelaşi timp, şi al Micii Înţelegeri, interesată în crearea unui Pact Balcanic menit a fortifica şi asigura pacea aici, prin păstrarea *statu - quo* - ului teritorial. Grecia, Turcia, Iugoslavia şi România, la 9 februarie 1934, pun bazele Pactului Balcanic. E socotit de Nicolae Titulescu " unul din instrumentele de pace cele mai puternice pe care putem să ni le dăm".

Aşa şi era, numai că statele revizioniste gândeau altfel. Gândeau şi acţionau. Visul lui Titulescu de a vedea unite centrul şi sud–estul european prin cele două înţelegeri regionale se împlinise. Era un mare câştig pentru ţările Europei ce-şi doreau păstrarea *statu - quo* - ului. Ţările revizioniste îşi strâng şi ele rândurile. Fac declaraţii deschise, în spirit revanşard şi revizionit.

În acest context, în anul 1934, România găzduieşte o nouă Conferinţă a Micii Înţelegeri. Între 18 - 20 iunie, Consiliul său permanent

şi-a ţinut la Bucureşti a V-a Sesiune. Situaţia continentului european avea atunci trăsături noi. Pe de o parte, acţiona Pactul de securitate colectivă, pactul oriental, ca o mare nădejde a europenilor legaţi de Franţa şi de ideea păstrării statului postbelic. Pe de altă parte, era ofensiva declanşată de statele revizioniste împotriva spiritului şi a tratatelor încheiate la Conferinţa de Pace de la Paris, în forme noi şi concentrate. Europa depăşise criza economică manifestată în anii 1929 - 1933 şi intrase, fără să-şi dea încă pe deplin seama de consecinţe, într-o profundă criză politică. Erau acestea o parte din trăsăturile generale ale lumii europene.

Departamentul de externe al României era condus atunci tot de Nicolae Titulescu; o forţă europeană prin gândire şi acţiune, cu principii politice clare şi hotărâte. Direcţia şi obiectivul lor: consolidarea relaţiilor cu ţările cuprinse în cele două înţelegeri regionale, cu Anglia şi Franţa în acelaşi timp, şi prin consolidarea lor, apărarea integrităţii teritoriale a tuturor statelor vizate de revizionismul pornit la atac deschis.

România juca un rol european prin locul său avut în cadrul înţelegerilor şi al acţiunilor ce vizau securitatea colectivă. Prezenţa ministrului francez al externelor, Louis Barthou, la Bucureşti în zilele Conferinţei confirmă şi întăresc rolul jucat de România prin Nicolae Titulescu, iar Sesiunea Micii Înţelegeri primeşte o sporită semnificaţie internaţională. La Bucureşti, prin Titulescu, Barthou şi Beneş – o trinitate a elitelor de vârf europene – se definesc linii politice europene, în apărarea securităţii şi păcii pe continent. Se definesc în termeni realişti noţiunile de pace – securitate – interes naţional şi interes general. Ecoul în ţară şi peste hotare este imens. În general, Conferinţele Micii Înţelegeri desfăşurate în România au trezit un interes deosebit în rândul opiniei publice şi al comentatorilor de politică externă. Atitudinea lor a fost ostilă (în ţările revizioniste) şi prietenească (în celelalte ţări europene).

Lucrurile au stat tot aşa şi în cazul Înţelegerii Balcanice. Lucrările Consiliului permanent al Înţelegerii Balcanice ţinute la Bucureşti în mai 1935 au fost întâmpinate, ca şi acţiunile şi declaraţiile Micii Înţelegeri,

cu multă simpatie, de către toate statele ce își puneau încă mari nădejdi în trăinicia principiului, pe atunci la modă, al securității colective. Se întrevedea o colaborare în această direcție a celor două înțelegeri regionale. Condițiile și cerințele erau prielnice chiar lărgirii cercului interesat în promovarea politicii de securitate colectivă, iar centrul și sud-estul european pacific, părea consolidat. Toate măsurile concrete luate în cadrul Conferinței vizau menținerea păcii în regiune și întărirea sistemului regional de alianțe.

Păstrarea *statu - quo* - ului teritorial continua să fie obiectivul Micii Înțelegeri. S-a reafirmat acest lucru la Belgrad, în mai 1936, la Sesiunea ordinară a Consiliului permanent al Înțelegerii. S-a vorbit și la București în iunie 1936, din partea șefilor de state cuprinse în Mica Înțelegere. S-a vorbit despre necesitatea respectării fruntariilor și a intangibilității tratatelor (Carol al II-lea), despre securitatea în spiritul preconizat de regele Alexandru al Iugoslaviei (prințul Paul), despre semnificația unei noi concepții de politică europeană promovată în cadrul întâlnirii (Eduard Beneș), despre hotărârea de a lupta din toate puterile împotriva acțiunilor revizioniste (Titulescu).

Ecoul celor spuse și hotărâte la București a fost pozitiv în rândul țărilor balcanice încadrate în Pact și negativ în cel al țărilor revizioniste. Planul german de "reorganizare a Europei", opus planului de securitate colectivă în care cele două înțelegeri regionale din centrul și sud – estul Europei își puneau mari nădejdi, pătrunde cu insistență și e sprijinit de țările revizioniste, în timp ce nu toate țările Apusului european îi descifrează clar direcțiile periculoase.

Într-un context de viață internațională cu trăsături noi, în august 1936, Nicolae Titulescu e înlocuit cu Victor Antonescu. Noul ministru de externe al României venea, și el, cu o bogată experiență diplomatică, cu o constantă orientare spre Franța, cu cele mai bune sentimente pentru vechii și noii aliați ai României, cu gânduri de a continua politica promovată de Titulescu. Se vrea – ceea ce a și fost – un continuator. Nu

are, însă, forțele lui Titulescu și nici vremurile externe nu mai erau aceleași. Nimeni, de fapt, din vremea sa nu l-a putut întrece și nici egala. Titulescu face parte din elita românilor veacului al XX - lea ce nu poate fi comparat, prin toate însușirile sale moral – spirituale, cu nimeni. El este pentru viața noastră politică, pentru spiritualitatea românească în general, ceea ce este Eminescu pentru literatura noastră, pentru viața culturală românească, omul fără pereche. Este, în același timp, și marele nostru european; este o mare personalitate a spiritualității universale din prima jumătate de veac XX. În lecturile voastre istoriografice puteți întâlni și alte opinii. E dreptul fiecăruia să-și formeze în temeiul datelor cunoscute propriile păreri. Și voi aveți acest drept. Folosiți-vă de el.

E iarăși drept – cum spuneam – că nici vremurile ce aveau să vină nu mai semănau cu cele trecute. Din ceas în ceas, din zi în zi, din an în an, acumulările în rău creșteau mereu. Au început cu dreptul la înarmare al celor ce au pierdut războiul. Și forța armei, odată câștigată, a dat acestora curaj, tărie și putere. Noii puteri i s-au asociat apoi cei care, odată cu pierderea războiului, au pierdut și pământul cucerit cândva prin forță. Așa s-a ajuns la formarea taberei revizioniste, și, apoi, la sporirea ei. Prin vorbe meșteșugite, ori din alte pricini, unii le-au sărit în ajutor, iar alții i-au lăsat să meargă înainte nestingheriți. Și așa vor merge mereu cucerind, treaptă cu treaptă, drumul spre război. Mijloacele sunt variate și întodeauna perfide. Drapelul alb al păcii e acceptat de învinși și niciodată de cei ce sunt lăsați să se folosească de arma răzbunării. De nu sunt cumva opriți la timp. Și din păcate nu au fost.

Cele două înțelegeri au încercat să pună stavilă revizionismului. A fost supremul lor scop. Și au reușit o vreme. Au apărat pacea și statutul teritorial al țărilor din centrul și sud – estul Europei și din Balcani. Conduse de principiile Societății Națiunilor, pe care le-a apărat în aceeași măsură și cu aceeași statornică perseverență, au contribuit la păstrarea statutului postbelic al Europei în general și implicit la apărarea păcii generale.

Conferința de la Montreux din iunie – iulie 1936 are loc în condițiile în care situația internațională continua să se agraveze prin acțiunile militariste sau războinice ale Germaniei și Italiei și prin cele revizioniste ale Ungariei. Ea se înscrie în efortul popoarelor europene ce și-au pus toate nădejdile în apărarea granițelor naționale și a păcii generale prin securitate colectivă și rezolvarea tuturor problemelor litigioase prin soluții pașnice.

În aceste împrejurări misiunea Conferinței de la Montreux era de a mijloci, la cererea Turciei, și de a găsi soluții pentru încheierea unor acorduri menite să reglementeze regimul strâmtorilor, asigurând securitatea și inviolabilitatea teritoriului turc și dezvoltarea navigației comerciale între Marea Mediterană și Marea Neagră. Nu erau puse în discuție clauze teritoriale și totul era cerut și se desfășura prin respectarea tratatelor internaționale și a principiilor ce le guverneau. Partea română, prin Nicolae Titulescu, a sprijinit cu toată convingerea și hotărârea cererea Turciei, iar convenția încheiată a instaurat un real regim de securitate în zonă.

Din nefericire, însă, puterea mereu crescândă a ideilor revizioniste dublată de puterea militară a țărilor revanșarde, mereu în creștere, cedările treptate din pricini deosebite și în limite diferite a Apusului european, și, mai ales, a Angliei, în fața forțelor foștilor învinși, slăbiciunile și inconsecvențele ce își fac prezența în chiar rândul unor state semnatare ale Micii Înțelegeri și a Pactului Balcanic, conduc toate la slăbirea forțelor ce acționeau pentru pacea și securitatea lumii europene. Cele trei instituții – Societatea Națiunilor, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică – vor continua să mai existe o vreme, fără a mai avea forța și tăria anilor trecuți. România – vom vedea în partea a II-a demersului nostru – le apără și le susține până în ceasul lor din urmă.

Tratatele României în lumina cifrelor. Concluzii generale

Urmărim, în continuare și alte câteva concluzii ce vor putea fi luate drept punct de reper în dezbaterea problemelor legate de tratatele încheiate de România.

O primă concluzie trebuie să pornească de la numărul şi aria lor de cuprindere. Putem vorbi de 34 de ţări cu care România a stabilit prin acte diplomatice (prin ele înţelegând tratate, acorduri, convenţii, aranjamente etc.) relaţii externe într-o diversitate de probleme. Sunt multe sau puţine? Răspunsul poate fi dat numai prin analize comparative cu situaţia din trecut şi din alte ţări. Au în vedere, într-o covârşitoare proporţie, lumea europeană, dar nu lipsesc nici relaţiile cu unele ţări din alte continente. Şi unele şi altele sunt concludente pentru direcţiile şi deschiderile avute în vedere de diplomaţia românească. Ea înseamnă în general, raportat la epoca modernă, o continuitate, dar şi o discontinuitate. Se continuă politica externă tradiţională într-o formulă nouă, cu elemente noi, izvorâte din imperativele noii lumi create le sfârşitul primului război mondial şi confirmate prin tratatele de pace încheiate la Paris în anii 1919 - 1920.

Ele sunt grupate, după numărul Actelor diplomatice încheiate, astfel: Ungaria (55), Iugoslavia (48), Austria (39), Cehoslovacia (35), Franţa (27), Polonia (25), Germania (24), Italia (21), Anglia (16), Elveţia (14), SUA şi Grecia (13 fiecare), Turcia (13), Belgia (11), Bulgaria şi Suedia (10 fiecare), Olanda, Luxemburg şi URSS (5 fiecare), Finlanda şi Spania (3 fiecare), Brazilia, Danemarca, Egipt, Islanda, Japonia, Letonia, Norvegia, Portugalia, Vatican (câte 2), Albania, Argentina, Estonia, Lituania (1 cu fiecare).

Relaţiile sunt în primul rând continentale, cum spuneam, dar şi intercontinentale şi, la prima vedere a cifrelor, s-ar părea că apropierea sau depărtarea de ţara noastră a jucat un rol însemnat în realizarea lor. Firește așa a și fost. Izvorau desigur toate, întâi din principiile recunoscute de politica externă a ţării noastre potrivit.cărora România trebuia să aibe relaţii în primul rând cu ţările vecine. Cifrele sunt concludente; repetăm:Ungaria (55),Iugoslavia (48), Cehoslovacia (35) , Polonia (25), Bulgaria (10), URSS (5).

Nu sunt în aceeaşi proporţie cu toţi vecinii. De ce? Analizele se cer duse mai departe, pentru a putea răspunde la întrebarea de ce natură sunt.

Actele încheiate, politice şi economice au izvorât din tratatele de la Paris, din tratatele, bilarterale sau regionale, şi au fost încheiate potrivit principiilor de politică externă, a tratatelor de pace, şi în spiritul Pactului Societăţii Naţiunilor. Care au fost ţările cu care România a avut relaţii politice încheiate prin Acte diplomatice în afara tratatelor de pace? De ce cu unele da (Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia), de ce cu altele nu (Ungaria, Bulgaria, URSS)? Care este conţinutul lor, scopul urmărit? Care sunt punctele comune în actele cu caracter politic încheiate cu Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia (1920 – 1921), Franţa, Italia (1926), Grecia (1928), Turcia (1934)? Cum se explică încheierea unui Tratat cu Italia, ţară guvernată de puteri şi principii străine ideologiei şi practicii ţărilor democratice în rândul cărora se încadra şi România? Căror cauze se datorează, apoi, lipsa relaţiilor politice bilaterale (sau regionale) cu Ungaria şi Bulgaria? Care sunt particularităţile relaţiilor noastre cu Rusia Sovietică şi cum se explică ele? De ce nu s-a încheiat cu Anglia un tratat politic bilateral?

Sunt răspunsuri ce se cer formulate în temeiul unei analize complexe şi profunde, pornind de la regimul politic al fiecărei ţări, de la interesele fiecărei ţări, de la scopurile şi principiile lor de politică externă. Multe au însemnat o punere în aplicare a tratatelor de pace (cu Ungaria, Austria, Germania, Bulgaria); o punte în aplicarea lor şi crearea unui cadru de întărire şi apărare a securităţii în zonă (cu Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Grecia, Turcia; continuarea unor relaţii tradiţionale (Franţa, Italia); relaţii cu alte ţări europene şi noi deschideri intercontinentale, ca elemente noi determinate de situaţii noi.

Noua configuraţie al lumii europene de la sfârşitul celui dintâi război mondial a condus pretutindeni la modificări radicale în relaţiile internaţionale tradiţionale. Nu se uită evident totul. Nu se clădeşte totul din temelii noi. Elementele noi sunt însă multe, hotărâtoare şi în consecinţă, determină şi domină raporturile între state.

Dispariţia Imperiului ţarist în urma revoluţiei socialiste din octombrie 1917 a însemnat, chiar înainte de încheierea războiului, un

eveniment cu consecinţe interne şi externe deloc de neglijat din perspectiva urmărită de noi. Ideile acesteia şi ale statelor fostei Rusii, cuprinse treptat în Uniune, reprezintă o stângă excesivă ce îşi propune şi realizează, pe plan intern, o altă alternativă politică, opusă regimului ţarist şi democraţiilor apusene cunoscute, iar în politica externă, o veche politică ţaristă e înlocuită sau mai degrabă îmbrăcată într-o haină nouă. În numele unui egalitarism politic şi social ispititor pentru unii şi al unei autonomii statale proclamate şi recunoscute teoretic (dar încălcată practic), lumea va cunoaşte de acum pentru trei pătrare de veac, o experienţă de viaţă tristă, necunoscută de societatea umană. Se ridica împotriva a tot ceea ce a fost cunoscut până atunci, încălcând cel puţin patru principii de viaţă: instinctul de proprietate privată al oamenilor, foarte puternic; prezenţa şi răspândirea creştinismului ca regulator al vieţii cotidiene; izolarea (şi autoizolarea) individuală şi colectivă de lumea din afară; diminuarea personalităţii umane prin toate şi în toate. În concluzie era un drum ce se opunea firii omeneşti.

Din punctul de vedere al istoriei noastre, destrămarea Imperiului ţarist, ca urmare a revoluţiei socialiste din octombrie, a favorizat împlinirea unui vechi deziderat naţional: recâştigarea pe seama statului român a Bucovinei de Nord şi a Basarabiei, pierdute pe nedrept. A favorizat, dar nu a determinat; procesul unificării ar fi avut loc oricum, dacă nu atunci, într-un alt moment istoric în mod sigur. Imperiile s-au născut prin forţă în toată istoria, pentru a se destrăma şi muri, fără excepţie, întotdeauna. Istoria recentă e o strălucită confirmare a acestui adevăr, a unui mare adevăr uitat adeseori.

Pe de altă parte, nerecunoaşterea din partea URSS a Actelor împlinite în 1918 şi sancţionate prin Tratatele de Pace de la Paris în legătură cu frontierele de răsărit ale României au influenţat relaţiile externe ale României cu URSS. Nu în mică măsură, au influenţat dimensiunile lor chiar opinia publică, factorii puterii executive şi legislative ai ţării noastre ostili comunismului ca ideologie şi practică socială, tocmai

pentru încălcarea principiilor amintite, care în final a şi dus, în zilele noastre, la prăbuşirea sistemului comunist.

Lipsa unor tratate bilaterale politice cu Ungaria, Bulgaria şi Uniunea Sovietică, ţări vecine, se înscrie firește în bilanţul negativ al politici noastre externe. Nu este, însă, vina României. Eforturile ei în această direcţie sunt constante şi continui în întreg pătrarul interbelic. La fel se poate spune şi despre Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică. Uşile lor au rămas deschise, şi în aceste cazuri, tuturor statelor din zonă, cu respectarea unei singure cerinţe, lesne de înţeles: recunoaşterea statului politic european confirmat de Conferinţa de Pace de la Paris.

Lipsa unor sisteme de alianţă largi la nivel regional, în plan european chiar, îşi are cauzele, de asemenea, în consecinţele primului război mondial. Ideea statului naţional, venită ca un mai vechi deziderat din vechea istorie, triumfă la sfârşitul războiului. Învinşii, pe de altă parte, sunt chemaţi şi puşi să plătească poliţele. Imperiul austro-ungar se destramă şi el, ca un anacronism căruia i-a sunat ceasul din urmă. Lumea europeană, în ciuda păcii generale, e devizată în cel puţin două tabere, învingători şi învinşi, mulţumiţi şi nemulţumiţi. Tratatele generale, bilaterale şi cele regionale nu au altă menire decât aceea de a se constitui în ziduri de apărare ale securităţii şi integrităţii teritoriale ale ţării noastre, a tuturor ţărilor semnatare. Au toate un profund caracter defensiv. Cunoaşterea lor nemijlocită prin lectura directă confirmă această trăsătură. Toate acţiunile României de politică externă au acelaşi izvor.

În lipsa tratatelor politice bilaterale cu toate ţările vecine sau neaderarea lor la Înţelegerile regionale, dar mai ales pentru a pune în aplicare prevederile tratatelor generale de pace, România dezvoltă relaţii – decurgând din acestea – cu Ungaria, Austria şi Bulgaria. Ele sunt mai bogate cu Ungaria (55). Nu sunt puţine nici cu Austria (39). Sunt acte diplomatice cu caracter economic, financiar, comercial etc., reflectând de fapt caracterul relaţiilor externe ale României cu aceste ţări. Nu înlocuiesc şi nu suplinesc relaţiile politice şi, din păcate, nici nu conduc –

în aceste cazuri la îmbunătăţirea lor, aşteptate şi dorite de poporul român, de întreaga diplomaţie românească din perioada interbelică, răspund doar cerinţelor impuse de tratate.

Acţiunile politice defensive, bilaterale şi regionale, ale României sunt deschise de Convenţiile de alianţă încheiate cu Polonia (3 martie 1921), Cehoslovacia (23 aprilie 1921) şi Iugoslavia (7 iunie 1921) şi vor sta la temelia Micii Înţelegeri. Sunt continuate, apoi, prin Tratatul şi, respectiv Pactul de amiciţie cu Franţa (10 iunie 1926), cu Italia (17 septembrie 1926), Pactul de neagresiune cu Grecia (12 martie 1928) şi cu Pactul de Înţelegere Balcanică semnat de Grecia, Iugoslavia, România şi Turcia (9 februarie 1934).

Guvernele României implicate în pregătirea şi finalizarea lor sunt: cele conduse de Gen. Averescu, (1921 – cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia – ministrul de externe Take Ionescu; 1926 – cu Franţa şi Italia, 1927 cu Vaticanul – ministru de externe I.M. Mitilineu cu Grecia, 1928, guvernul V. Brătianu ministru, de externe Nicolae Titulescu) şi guvernul condus de Gh. Tătărăscu 1934, cu Grecia, Iugoslavia şi Turcia,– ministru de externe tot N. Titulescu.

Tratatele din deceniul trei (cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franţa şi Italia) sunt toate datorate primului ministru Averescu şi ministrului său de externe Take Ionescu şi, respectiv I.M. Mitilineu. Sunt în spiritul ideilor de politică externă promovate de Take Ionescu, împărtăşite şi stimulate, desigur de premier. Cele din 1921 însemnau un triumf al tendinţelor de întărire regională, iar cele din 1926 un triumf al concepţiilor, pe de o parte tradiţionale, de continuă întărire a legăturilor cu Franţa, dar şi pentru că ea e socotită acum port – drapelul şi avangarda lumii democratice europene. Pentru Nicolae Titulescu tratatul cu Franţa *"nu-i decât expresia juridică a unei lumi întregi de sentimente comune, care de la originea statului român au făcut ca Franţa şi România au fost şi vor fi totdeauna alături"*.

Pactul cu Italia, ţară ieşită deja din rândul statelor democratice, e socotit, în aceeaşi concepţie, ca având menirea de a *"consacra nu numai*

legăturile de sânge ce există între naţiunile noastre, dar şi voinţa lor de a-şi dezvolta relaţiunile în conformitate cu interesele lor comune". Şi interesele lor comune erau atunci: integritatea hotarelor României şi Italiei, europene în general. Părţile contractante se obligau, în chiar primul articol, ca reciproc să-şi acorde sprijinul mutual şi colaborarea cordială pentru "*păstrarea ordinei internaţionale*", cât şi pentru respectarea şi îndeplinirea obligaţiilor stipulate prin tratatele ale căror semnatare erau cele două state. Erau prevederi de o excepţională importanţă, având în vedere curentul revizionist ce-şi făcea loc în Europa amplificate pozitiv în toate celelalte articole, pentru că întăreau şi asigurau prietenia între cel două popoare şi sprijinul reciproc în cazul în care siguranţa şi interesele uneia din părţi contractante erau ameninţate. Pactul nu însemna din partea României o adeziune a sa la regimul politic instaurat în Italia, dar însemna o nouă recunoaştere a graniţelor ţării noastre şi un nou angajament solemn din partea Italiei, de a fi alături de România, dacă frontierele ţării vor fi în primejdie. Este un formidabil câştig datorat diplomaţiei româneşti, dar credem că nu în mică măsură însuşi premierului Averescu, omul legat mult sentimental de Italia, cel care de fapt participase la negocieri şi semnase pactul în numele României.

Semnalăm însă, atât în cazul Tratatului cu Franţa, cât si în cel cu Italia, condiţionarea semnării lor de acceptarea din partea României a unor angajamente semnificative.

Politica noastră externă din deceniul patru se întemeiază desigur – în primul rând – pe tratatele încheiate de România în deceniul trecut. Acestora li se alătură Înţelegerea Balcanică. E opera lui Nicolae Titulescu şi o prelungire, o extindere a Micii Înţelegeri. El împlineşte, în parte, un gând al mentorului său Take Ionescu. O contopire a celor două înţelegeri regionale şi o extindere a lor cuprinzând întreg centrul şi sud – estul Europei a rămas un frumos vis politic al lor şi a întregii diplomaţii româneşti din perioada interbelică.

Politica externă a ţării noastre s-a întemeiat pe toate tratatele politice amintite, dar nu s-a rezumat numai la ele. Cu Anglia şi SUA,

România nu a avut tratate bilaterale de amiciţie. Şi, totuşi, şi cu aceste două ţări raporturile ei au fost multiple, bune şi fructuoase.

Cu Anglia se întemeieau – invocându-l din nou pe Titulescu – *"pe suferinţele noastre comune din timpul marelui război şi pe identitatea intereselor noastre pentru menţinerea păcii. România* – subliniază Nicolae Titulescu – *nu se poate să uite sprijinul ce a avut totdeauna de la Marea Britanie în momentele grele ale istoriei sale"*. Aşa se explică şi prezenţa lui Nicolae Titulescu la Londra ca reprezentant al diplomaţiei româneşti, mai bine de cinci ani. El se angaja în 1927, în calitate de ministru de externe al României să folosească experienţa sa *"spre a face din această prietenie o realitate de toate zilele"*; o realitate din motivele afective invocate, dar şi din cele rezultate din situaţia politică din Europa de la sfârşitul primului război mondial. Anglia se prezintă acum – ca mare putere europeană, alături de Franţa. Între ele vor fi destule dispute pentru întâietate, din punctul nostru de vedere, însă, reprezentau la fel – şi una şi alta – marile puteri garante ale statutului european consacrat de tratatele de pace; de aici şi deschiderea noastră fără rezerve şi consecvent, spre Franţa şi Anglia. Poate Anglia deliberat lăsa Franţei un loc prioritar în România. Este o problemă ce poate fi explicată numai prin analiza doctrinei engleze de politică externă în centrul şi sud-estul Europei.

America în aceeaşi vreme, nu mai însemna pentru noi, pentru Europa în general, o lume dintr-o altă lume. Şi optica ei se schimbase, şi interesele ei în Europa. Prin participarea la primul război mondial, pătrund în Europa, iar prin preşedintele Wilson, a întregii delegaţii americane la Conferinţa păcii, se constituie în unul din principalii arbitrii ai noii ordini europene. Mai mult, principiile wilsoniene vor domina chiar sistemul tratatelor de pace încheiate în anii 1919 - 1921. Privirile noastre se vor îndrepta spre America, desigur, cu o motivaţie izvorâtă din dorinţa exprimată de Nicolae Titulescu de a *"face tot mai cordiale relaţiunile noastre cu ţările care ne-au ajutat să ne realizăm unitatea naţională"* şi, în acest context, *"sentimentele de gratitudine ale României pentru Statele Unite vor fi mereu* – spune

N. Titulescu – *la baza raporturilor noastre cu marea republică americană*". Acestea – dar nu numai acestea. Conferința de Pace de la Paris conferă – cum spuneam – un alt statut Americii în Europa. Interesele politice și, nu mai puțin, economice o apropie de continentul nostru, de țara noastră și pe noi de ea. Timp de 10 ani, de la 1924 la 1934, sunt încheiate 13 Acte diplomatice, având o pondere covârșitoare cele de natură economică, financiară sau comercială.

Evident, cunoașterea relațiilor politice, economice și financiare ale României cu SUA, din toată perioada interbelică, se cer adâncite printr – un apel nu numai la legislație, ci și la date concrete care ilustrează dimensiunile și diversitatea relațiilor și efectul lor.

În contextul relațiilor internaționale, se cere amintit și Concordatul încheiat între România și Sfântul Scaun din 10 mai 1927 și realizat în timpul celui de al doilea guvern condus de A. Averescu, și Acordul privitor la înterpretarea art. IX al Concordatului din 3 august 1932, premier Nicolae Iorga. Concordatul stabilește raporturile dintre Biserica Greco – Catolică și Sfântul Scaun și deschide în același timp relații mult apreciate de marele istoric, Nicoalea Iorga, relații între Statul Român și Statul Papal.

Punctând, în continuare, și alte câteva posibile concluzii legate de politica noastră externă, desprinse din bilanțul, prezentat pe ani și țări, al Actelor diplomatice bilaterale și regionale încheiate de România în perioada 1918 - 1939, trebuie să mai spunem:

Numărul lor anual a oscilat între 4 (1919) și 67 (1930), cunoscând o scară în temeiul căreia se pot desprinde sau confirma unele trăsături cunoscute ale regimului politic și economic din deceniile trei - patru. Le amintim în ordinea succesivă a anilor: 4 (1919), 14 (1920), 5 (1921), 8 (1922), 16 (1923), 29 (1924 – anul încheierii în linii mari a procesului de refacere economică), 15 (1925), 18 (1926), 5 (1927 – anul unor prime semne ale viitoarei crize economice), 11 (1928), 24 (1929), 67 (1930), 39 (1931), 15 (1932 9, 25 (1933), 30 (1934), 11 (1935), 22 (1936), 25 (1937), 26 (1938) și 8 (1939).

Cunoscând numărul şi data Actelor încheiate, putem spune că au predominat, în primul rând, cele ce au decurs din aplicarea tratatelor de pace încheiate în anii 1919 - 1920, reglementări de frontieră, de trafic comercial, cheltuieli de eliberare, datorii de război, probleme sociale şi economice etc.

Procesul de dezvoltare a agriculturii şi a industriei româneşti, din deceniile trei – patru, pe de altă parte şi concepţia oamenilor politici români potrivit căreia relaţiile economice bune pregătesc sau consolidează relaţii politice bune, ţara noastră a creat un sistem de alianţe economice şi comerciale notabile. El a cuprins tratate, convenţii etc., mai întâi chiar cu o parte din ţările cu care România a mai încheiat tratate, convenţii sau pacte politice: Cehoslovacia, Franţa, Grecia, Italia, Iugoslavia, Polonia, Turcia; cu ţări foste inamice sau vecine, fără a avea cu ele tratate politice bilaterale: Austria, Bulgaria, Germania, Ungaria, Uniunea Sovietică; cu alte state.

În ansamblul lor, relaţiile economice urmează sau ţin locul celor politice, doresc să le consolideze sau să le pregătească. Au avut loc cu Albania, Argentina, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Cehoslovacia, Danemarca, Egipt, Elveţia, Estonia, Finlanda, Franţa, Germania, Grecia, Islanda, Italia, Iugoslavia, Japonia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Polonia, Portugalia, Spania, SUA, Suedia, Turcia şi Ungaria.

Urmărite şi pe verticala anilor, ele ne conduc la concluzia că nu au ocupat întrega perioadă interbelică şi nu cunosc un grafic uniform şi ascendent. Sunt slab reprezentaţi mai ales anii 1919 - 1929. Au fost încheiate tratate, convenţii etc. în 1920 doar cu Austria, în 1921 cu Cehoslovacia şi Polonia şi în 1929 cu Turcia şi din nou cu Polonia. O creştere remarcabilă are loc în anul1930, când sunt încheiate tratate sau convenţii cu Cehoslovacia, Franţa, Italia, Iugoslavia, Polonia, Bulgaria, Germania, Ungaria, Albania, Belgia, Danemarca, Egipt, Elveţia, Estonia, Finlanda, Japonia, Letonia, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia, Spania, SUA şi Suedia.

Anii 1931 - 1938 adaugă sau reiau vechi legături economice, financiare şi comerciale într-un ritm moderat: în 1931 – cu Grecia, Italia, Iugoslavia, Austria, Ungaria, Germania, Brazilia, Islanda, Lituania, Luxemburg, Suedia; în 1932 – cu Franţa, Italia, Austria, Suedia; în 1933 – cu Elveţia şi Grecia; în 1934 – cu Japonia, Italia, Iugoslavia, Spania; în 1935 – cu Turcia; în 1936 – cu URSS, Argentina, Egipt, Brazilia, Norvegia; în 1937 – cu Iugoslavia, Danemarca, Finlanda; în 1938 – cu Franţa, Grecia, Letonia, Turcia; în 1939 – cu Anglia, Franţa, Germania, Grecia.

Cadrul instituţional în care s-au pus temeliile acestora a fost mai întâi Conferinţa de Pace de la Paris, apoi Societatea Naţiunilor, completat cu înţelegerile regionale – Mica Înţelegere şi Înţelegerea Balcanică, cu tratatele bilaterale.

Pactul Societăţii Naţiunilor, semnat la 28 iulie 1919, odată cu tratatul de la Versailles, intrat în vigoare la 10 ianuarie 1920 şi rămas în vigoare până la desfiinţarea Societăţii a însemnat temeiul juridic al dezvoltării cooperării postbelice între popoare, al promovării păcii între naţiuni prin asumarea unor obligaţii de a nu se recurge la război şi de a recunoaşte dreptul internaţional ca regulă de comportare a guvernelor.

Crearea Societăţii Naţiunilor a fost, incontestabil, o mare realizare a timpului, împlinirea de fapt a unui mai vechi deziderat. Era instituţia de bază ce se angaja să vegheze asupra păcii prin recunoaşterea statutului politic şi teritorial al ţărilor întregite sau nou create după război, a statutului politic în ansamblul său. Prin scopurile urmărite, Societatea Naţiunilor răspundea celor mai de seamă deziderate de politică externă a României.

În acest context, atitudinea diplomaţiei româneşti faţă de Societatea Naţiunilor a însemnat, înainte de toate, apărarea cu consecvenţă a aceseia, în măsura în care Statutul său proclama pacea, egalitatea între naţiuni, principiul reglementării paşnice a conflictelor. România a considerat Liga un instrument juridic cu ajutorul căruia îşi putea apăra independenţa politică şi integritatea teritorială.

Deoarece Statutul Societăţii Naţiunilor nu era lipsit de unele lacune, iar activitatea acesteia de unele imperfecţiuni, dovedite chiar de la început, şi mai ales în deceniul patru în condiţiile ascensiunii Revizionismului european grupat în jurul Germaniei şi Italiei. Au fost exprimate, încă în anii 1919 - 1920 şi timp de aproape două decenii după aceea, opţiuni pentru întărirea sa prin perfecţionarea Statutului şi implicit a activităţii. *"Pactul – spunea Nicolae Titulescu – constituie o Cartă a păcii mult mai importantă de cât se presupune", dar acest instrument "trebuie completat şi fortificat". Completat şi fortificat pentru că – arăta tot diplomatul român – "Pactul făcea ca războiul să izbucnească mai greu, dar nu excludea războiul legal în cadrul dreptului gintilor; pentru că Pactul nu cuprindea o soluţie obligatorie pentru diferendele internaţionale şi nici soluţii pentru toate diferendele, fără excepţie".*

Aşa stând lucrurile, consecinţele s-au şi văzut începând din anii 1937 - 1938, mai ales când unele din statele sancţionate prin sistemul tratatelor de pace de la Paris încep să-şi concretizeze puterea mai întâi prin declaraţii revendicative, şi apoi, în anul următor prin acţiuni războinice. Erau toate acestea semnele unei evidente ineficienţe a Ligii Naţiunilor, însăşi dovada ei, pentru ca ceea ce a urmat în anii 1940 - 1944 să fie o confirmare.

Pe temeiul principiilor de politică externă şi ţinând seama de realităţile concrete, delegaţia României la Societatea Naţiunilor s-a dovedit, în toată perioada interbelică, până în ultima clipă a existenţei sale o neîncetată susţinătoare a păcii generale, angajându-se plenar în apărarea "spiritului Genevei ", în apărarea *statu - quo* - ului teritorial prin respectarea tratatelor de pace, pentru statornicirea unor raporturi de încredere între popoare, pentru dezvoltarea relaţiilor politice, economice şi culturale.

CAPITOLUL IX

DE LA UN REGIM POLITIC DEMOCRATIC LA UNUL DE AUTORITATE PERSONALĂ

(10 FEBRUARIE 1938 - 3 SEPTEMBRIE 1940)

Căderea guvernului Goga-Cuza şi formarea primului guvern Miron Cristea

În dimineaţa zilei de 10 februarie Octavian Goga, primul ministru al ţării, a fost primit în audienţă la regele Carol. Venise cu o mapă întreagă de documente cuprinzând proiecte de viitor ale guvernului său. A încercat în expunerea sa şi un succint bilanţ al activităţii curente şi a vorbit de pregătirea noilor alegeri ce ar fi urmat să aibă loc foarte curând. Era una din obligaţiile guvernului Goga primită la investirea sa, dar regele îşi schimbase planurile de atunci. Le motiva cu evoluţia situaţiei interne care, în concepţia lui Carol, era acum gravă, agitaţiile au sporit, lumea era neliniştită – spunea el – şi în consecinţă dorea un guvern de uniune naţională din care, firește, să facă parte şi Octavian Goga.

Surprins, nemulţumit şi trist, Goga îşi prezintă demisia fără să accepte colaborarea în viitorul guvern. N-a împărtăşit motivaţiile regelui. A negat existenţa unor cauze financiare care ar fi putut determina căderea guvernului şi a respins şi acuzaţia de "anarhism" creată în viaţa politică. Recunoaşte doar nemulţumirile provocate în plan internaţional, în special în Franţa şi Anglia, de măsurile luate împotriva evreilor prin Decretul-lege pentru revizuirea cetăţeniei române din 22 ianuarie 1938. Această măsură legislativă a determinat în adevăr ca presa evreiască din toată lumea să ia poziţie împotriva României, au fost depuse plângeri şi la Societatea Naţiunilor. Este neîndoios însă că, în căderea guvernului Goga,

un rol important a jucat înţelegerea ce a avut loc între Partidul Naţional Creştin şi Garda de Fier, respectiv între Goga şi Codreanu. Era vorba de o înţelegere electorală, încheiată în casa lui Ion Gigurtu, ministrul Industriei şi Comerţului în guvernul Goga, o înţelegere ce a nemulţumit profund pe Carol.

Cauzele înlocuirii lui Goga şi a echipei sale au fost multiple, de ordin intern – starea de spirit şi problemele economico-financiare dar şi de ordin extern: problema evreiască şi orientarea politicii noastre externe şi spre Germania şi Italia. În condiţiile interne şi sub presiunea externă Carol ia hotărârea schimbării lui Goga. Lucrurile au fost perfectate la 9 februarie 1938 – deci în preziua audienţei lui Goga la palat, împreună cu Armand Călinescu, Gh. Tătărăscu şi E. Urdăreanu. În aceeaşi zi, mai devreme, în cadrul unui dejun "al miliardarilor" s-a hotărât ca să se propună regelui instaurarea imediată a unui regim de autoritate personală. Sosise ceasul împlinirii unei ecuaţii politice avute în vedere poate de la restauraţie sau cine ştie dacă nu cumva şi mai înainte.

Tot la 10 februarie 1938, după O. Goga a urmat în audienţă, în scopul formării noului guvern, dimineaţa, patriarhul Miron Cristea, iar mai apoi C. Argetoianu, N. Iorga, AL. Averescu, Dinu Brătianu, Artur Văitoinau, Al. Vaida-Voievod, G.G.Mironescu, dr. C. Angelescu, dr. Nicolae Lupu. Nu au fost primiţi în audienţă şefii celor două grupări de dreapta "Garda de Fier" şi "Partidul Naţional Creştin" şi şefii partidelor naţionalităţilor conlocuitoare. Grigore Iunian, şeful Partidului Naţional Ţărănesc, a fost primit de Carol a doua zi.

Celor chemaţi în audienţă, regele le face cunoscută intenţia de a institui un regim de autoritate care prin măsurile luate să liniştească spiritele încordate din ţară, să înlăture ascensiunea Gărzii de Fier, să menţină ţara pe linia politică tradiţională şi a îndemnat pe cei chemaţi să facă parte din guvern şi să-i sprijine activitatea. Toţi cei amintiţi, cu excepţia lui Iuliu Maniu, s-au angajat să sprijine guvernul nou format, un guvern de autoritate. Maniu a cerut menţinerea sistemului democratic parlamentar.

În seara aceleiaşi zile s-a constituit guvernul prezidat de Miron Cristea, primul guvern al regimului autoritar al regelui Carol. El va rămâne premier de la 10/11 februarie 1938 până la 6 martie 1939, ceea ce înseamnă un an, o lună şi jumătate şi a cunoscut în acest interval două remanieri, la 30 martie 1938 şi 1 februarie 1939.

Primul guvern condus de patriarhul Miron Cristea (10 februarie - 29 martie 1938) a avut în componenţa sa, pe lângă obişnuitele ministere cu şefii lor de departamente, ca miniştri secretari de stat pe Al. Averescu, Artur Văitoianu, G.G. Mironescu, AL. Vaida-Voievod, N. Iorga, C. Angelescu şi Gh. Tătărăscu, toţi foşti priminiştri, fără puteri executive nominalizate, chemaţi doar să dea autoritate noului regim în ţară şi peste hotare. Dintre foştii preşedinţi ai Consiliului de Miniştri, Iuliu Maniu şi Octavian Goga au refuzat să intre în echipa guvernamentală iar Barbu Ştirbei, considerat neprietenos regelui, nu a fost solicitat de Carol.

Prima echipă a lui Miron Cristea preia, pe lângă foştii şefi de guverne amintiţi, demnitari ce au făcut parte şi ei din vechile guverne. Pe unii îi va pierde chiar la prima remaniere. Mai întâi pe foştii premieri, apoi pe Ion Antonescu, I. Costinescu, Gh. Tătărăscu. Alţii vor rămâne: Armand Călinescu, Mircea Cancicov, Victor Diamandi, Gr. Ionescu-Siseşti, iar unii vor intra după prima sau a doua remaniere: Petre Andrei, Gh. Argeşanu, Nicolae Colan, Mitiţă Constantinescu, N.D. Cornăţeanu, Silviu Dragomir, Gr. Gafencu, M. Ghelmegeanu, Iosif Iacobici, Mihai Măgureanu, Nicolae Marinescu, Gh. Mihail, Traian Pop, Nae Popescu, Mihai Ralea, Victor Slăvescu, Mihai Şerban, Eugen Titeanu, D.V. Toni, N. Zigre.

Schimbări se vor înregistra în toate echipele guvernamentale ce vor urma. Va exista şi un proces de continuitate. Lui Miron Cristea, la moartea acestuia (6 martie 1939) îi urmează Armand Călinescu, fost vice-preşedinte al guvernului (din 1 februarie la 6 martie 1939). Îi ia locul, după asasinarea acestuia (20 septembrie 1939), pentru câteva zile (21 - 27 septembrie) gen. Gh. Argeşanu, apoi C. Argetoianu (28 septembrie - 23

noiembrie 1939), Gh. Tătărăscu (24 noiembrie 1939 - 3 iulie 1940) şi Ion Gigurtu (4 iulie - 3 septembrie 1940).

Toţi premierii au fost apropiaţi regelui Carol şi în primul rând Armand Călinescu. Nu au fost încadraţi în nici un partid politic patriarhul Miron Cristea şi generalul Gh. Argeşanu. Simpatii politice vor fi având desigur amândoi. Alegerea lor ca premieri are cauze deosebite însă. În ce îl priveşte pe Miron Cristea se avea în vedere influenţa pe care se credea că o putea exercita personal şi prin preoţimea ortodoxă, în rândurile opiniei publice şi chiar a unor oameni politici de diverse orientări. Nu a fost departe de ei în toată cariera sa, iar în anii regenţei (1927-1930) a fost chiar implicat în mod direct în viaţa politică ca membru al acesteia. Generalul Argeşanu era un militar de carieră adus la conducerea guvernului într-o împrejurare deosebită: asasinarea preimerului Armand Călinescu şi avea o misiune pe termen scurt: pedepsirea vinovaţilor.

Armand Călinescu fusese un om de bază al Partidului Naţional Ţărănesc, venit dinspre ţărăniştii din Vechiul Regat, fost deputat în anii 1926-1928, 1931-1933 şi 1937, ministru secretar de stat la interne în anii 1930-1931 (în guvernul G.G. Mironescu) 1932-1933 (în guvernele Al. Vaida Voievod şi Iuliu Maniu) şi Ministru de Interne în guvernul Goga-Cuza (1937-1938).

Cu studii superioare la Bucureşti şi Paris, de drept, filosofie, ştiinţe politice şi economice, cu doctorate luate de asemenea în ţară şi străinătate, magistrat şi om politic în locurile natale (în Argeş) urcă treptele în ierarhia politică impunându-se ca un om cu trăsături moral-spirituale deosebite. De un profund caracter, hotărât şi drept în acţiunile sale, Armand Călinescu se dovedise a fi un apărător al ordinei de stat, fără compromisuri, prin promovarea unor măsuri aplicate cu severitate împotriva oricăror abuzuri venite dinspre forţele sociale sau politice, de dreapta sau de stânga.

C Argetoianu şi Gh. Tătărăscu sunt formaţi şi ei în Apusul european la o şcoală bună. Au şi o activitate politică bogată concretizată în atribuţii guvernamentale la vârf şi parlamentare până în 1937.

Opţiunile politice i-au şi aporpiat unul de altul, i-au şi îndepărtat. Argetoianu a fost şi el liberal ca şi Tătărăscu. A poposit însă şi prin alte partide. Si-a creat şi propriul partid. Sclipitor şi oportunist, a fost mereu prezent într-un partid sau altul sau acolo unde se discuta şi se punea la cale ceva. Sfetnic şi apropiat i-a fost şi regelui Carol. În parte aşa a fost şi Tătărăscu. Pe nici unul nu-i găsim însă neîntrerupt în echipele guvernamentale din vremea regimului autoritar al regelui Carol. E un semn de întrebare. De ce? Apropierea lor de regele Carol, reală, credem că a fost totuşi condiţionată şi cu unele rezerve şi de o parte şi de alta. E un posibil şi parţial răspuns. Tătărăscu nu s-a identificat cu certitudine cu planurile unui partid unic. El ar fi dorit sigur două partide, unul Naţional Liberal sub şefia sa şi unul Naţional Tărănesc, condus de Armand Călinescu. Acest lucru îl spune şi susţine un diplomat francez, Michelet, aflat la Bucureşti în acea vreme, într-o istorie a României cu caracter memorialistic apărută în Franţa în 1955 şi în curs de apariţie acum şi la noi. Explică tot el şi trimiterea lui Gh. Tătărăscu ca ambasador la Paris *"cu câteva zile înaintea intrării lui Gafencu în guvern [e vorba de ziua de 21 decembrie 1938, în cel de-al treilea guvern Miron Cristea], Tătărăscu a plecat la Paris în calitate de ambasador al României. Alegerea pentru acest post a unui fost preşedinte de Consiliu care se bucură încă în Franţa de mult credit nu poate, de altfel ca şi instalarea lui Gafencu la externe, decât să sublinieze grija regelui de a menţine cele mai bune relaţii cu Parisul şi de a împrăştia neîncrederea ce ar fi putut să nască instaurarea dictaturii la Bucureşti. Dar îndepărtarea lui Tătărăscu are* – susţine diplomatul francez – *şi o altă raţiune. Fostul preşedinte de Consiliu este ostil formulei partidului unic. Din aprilie 1938* [data desfiinţării partidelor politice] *el preconizează crearea a două partide, unul sub preşedinţia sa, grupând pe foştii liberali şi celălalt sub comanda lui Călinescu, grupând pe foştii ţărănişti. In absenţa sa lui Carol îi va fi mai uşor să-şi organizeze noul regim".* Frontul Renaşterii Naţionale a şi început să se organizeze la 15 decembrie 1938.

La 6 martie 1939 Patriarhul Miron Cristea moare la Cannes. Fostul vice-preşedinte al guvernului (din 1 februarie 1939) îi ia locul. Curând

Călinescu moare şi el asasinat de legionari la 20 septembrie 1939. Se împlinise un avertisment venit din partea legionarului Stelescu adresat câţiva ani înainte într-un duel parlamentar. Armand Călinescu chema atunci mişcarea legionară şi pe cea comunistă la respectarea ordinei de stat (şi pe Stelescu îl invită să-şi continue mai bine studiile în locul acţiunilor de dezordine şi provocare). Confraţii lui îl vor lichida în 1936 iar alţi legionari, sub grija lui Horia Sima îl vor asasina pe Armand Călinescu pedepsindu-l astfel pentru moartea lui Corneliu Zelea Codreanu. Despre toate acestea vom mai vorbi poate într-o altă parte a cursului.

Aici reamintim că noul premier Gheorghe Argeşanu, vine la conducerea guvernului doar pentru a lua măsurile de reprimare a celor vinovaţi de moartea lui Armand Călinescu. Cei care îi vor urma, Argetoianu şi apoi Tătărăscu, se vor subordona, fără rezerve, planurilor lui Carol de întărire, în viaţa internă, a regimului său de autoritate. O orientare spre Germania va provoca însă în 1940, mai întâi o demisie a ministrului de externe, Gr. Gafencu, şi apoi a premierului Gh. Tătărăscu şi înlocuirea lor cu Ion Gigurtu. Serviciu de presă din Roma transmite ştirea numirii lui ca minstru de externe la 2 iunie 1940, însoţită de comentariul ziarului "Il Mesagero" potrivit căruia Gigurtu era o personalitate politică marcantă, *"un naţionalist fervent şi un antisemit contins"*: şi că *"el vine din rândurile partidului naţional-creştin"*. Conducătorul ziarului "Il Mesagero" exprima un adevăr. Ion Gigurtu avea sentimente progermane şi de aceea a şi fost ales premier.

Urmărind şefii de guverne din anii regimului autoritar al regelui Carol din februarie 1938 până în iunie 1940, concluzia ce se impune este că două schimbări au avut cauze obiective, moartea premierilor. Argetoianu şi Tătărăscu continuă un drum început, desăvârşesc procesul de consolidare, sub raport instituţional al noului regim, păstrându-i caracterul autoritar. Venirea lui Gigurtu în fruntea guvernului are însă o altă semnificaţie. Partidul politic pe care îl reprezintă, Partidul Naţiunii, deşi este în fond vechiul Front al Renaşterii, se intitulează

totalitar, iar în politica externă se alătură fără rezerve statelor totalitare, Germania şi Italia.

Urmărind echipele guvernamentale din 10 februarie 1938 la 3 iulie 1940 (şase guverne cu două remanieri ce au avut loc sub Miron Cristea) observăm schimbări dar şi continuităţi (guvernul Gigurtu (4 iulie - 3 septembrie 1940) înseamnă doar o echipă covârşitor nouă (27 din 29 demnitari).

Socotind arbitrar, în total opt guverne, de la 10 februarie 1938 la 3 septembrie 1940, ele au avut 89 de demnitari, din care numai într-un guvern 51, în două echipe guvernamentale 38; în trei echipe 5, în patru echipe guvernamentale 7, (Coriolan Băran, Ion Bujor, Armand Călinescu, N.D.Cornăţanu, Victor Jinga, Eugen Titeanu şi N. Zigre); în cinci echipe guvernamentale 8 (Mitiţă Constantinescu, Silviu Dragomir, Mihai Măgureanu, Nicolae Marinescu şi Gr. Mihail, Traian Pop, Victor Slăvescu şi Mihai Şerban) în şase echipe guvernamentale 5 (Petre Andrei, Gr. Gafencu, M. Ghelmegeanu, Victor Iamandi, Mihail Ralea); în şapte echipe guvernamentale 2: Carol Paul Teodorescu şi D.V.Toni; în toate nici unul.

Nominalizarea oamenilor noului regim ne permite concluzia că ei au fost recrutaţi - cum am mai spus-o - din rândul elitei politice a vechilor partide, din eşalonul doi, mai ales, din rândul oamenilor de cultură şi al spiritualităţii ortdoxe. Nu sunt lipsiţi de valoare şi sunt în mod cert, mult mai supuşi decât vechea elită politică de vârf, gata de a lăsa mult mai uşor iniţiativa guvernării regelui, fără ca acesta să aibă calităţile reale ale unui autentic dictator şi să se impună ca atare.

Pe de altă parte noul regim nu trebuie văzut numai ca un rezultat al conflictului dintre rege şi partidele politice şi ca o dorinţă a acestuia de a se impune în faţa lor. Nimeni nu le poate nega, dar nici absolutiza. De aceea şi subscriem din nou, la concluziile diplomatului francez contemporan acelor zile Michelet. *"Lumea este obosită de jocul partidelor politice şi de regimul parlamentar aşa cum funcţionează acum* – spunea Michelet. *Dar mai ales îşi dă seama de pericolele ce ameninţă ţara ca şi de obligaţiile ce li se impun, dacă se vrea ca ţara să-şi întărească puterea centrală. România se află între Reich şi*

Uniunea Sovietică, doi coloşi a căror putere militară creşte de la o zi la alta şi ale căror poşte vizează să răstorne statutul european din 1919, ceea ce însemna pentru România întoarcerea la frontierele de dinainte de război. Democraţiile occidentale pe care se conta pentru salvgardarea integrităţii României Mari, se arătau din ce în ce mai puţin capabile să intervină eventual în Europa răsăriteană; de altfel, ele însile sfătuiesc în mod presant guvernul de la Bucureşti să se înţeleagă cu Moscova şi Berlinul. Or, pentru a ţine piept regimurilor autoritare, naţiunilor democratice nu le rămânea decât să suspende jocul instituţiilor lor şi să acorde conducătorilor lor puteri excepţionale. Aproape toate ţările de pe continent vor trebui să se resemneze în faţa situaţiei. Această inevitabilă necesitate nu le scapă românilor, aşa că ei acceptă fără entuziasm, dar şi fără a bombăni, dictatura pe care regele le-o impunea. Ei nu uită însă că o dictatură nu valorează decât pentru cel ce o exercită; ori regele Carol este departe de a întruni autoritatea morală şi talentul pe care împrejurările atât de grave şi atât de delicate le pretind unui dictator".

Fără a fi un dictator real, Carol a fost totuşi, în anii 1938 - 1940 un rege autoritar, care şi-a construit un regim politic cu trăsături distincte faţă de ceea ce a fost în ultimii douăzeci de ani din istoria ţării. A dat o nouă Constituţie (în februarie 1938), a desfiinţat partidele politice o lună mai târziu, şi-a creat propriul său partid (decembrie 1938) pe care îl identifică cu un departament guvernamental (28 septembrie 1939 - 3 iulie 1940), numeşte chiar un ministru al acestuia (C.C.Giurescu), reorganizează Consiliul de Coroană (31 martie 1938), dă o nouă lege electorală (în 10 mai 1939) în temeiul cărora se fac alegeri (în 1 şi 2 iunie) şi se pun bazele unui parlament unipartidist, un parlament al F.R.N. care îşi începe activitatea la 7 iunie 1939.

Câteva probleme legate de noua constituţie şi instituţia parlamentului din anii 1939-1940

Constituţia din 1938, în comparaţie cu cea din 1866 şi 1923, nu mai este o emanaţie a unui partid şi nu mai este inspirată dintr-o anume doctrină proprie, nu urmăreşte democratizarea vieţii politce, ci întărirea

puterii executive, inclusiv – şi mai ales – a monarhiei, a regelui. Îşi altoieşte totuşi capitolul în discuţie pe prevederile vechii Constituţii din 1923, înscrie chiar aceleaşi drepturi, în formulări de multe ori identice sau asemănătoare, dar le condiţionează. Le condiţionează fie prin articole înscrise într-un capitol nou, cel intitulat "*Datoriile românilor*" sau prin introducerea de prevederi noi pe lângă cele vechi, luate din Constituţia din 1923.

Puterile în stat, potrivit constituţiilor din 1923 şi 1938 emanau de la Naţiune şi puteau fi exercitate numai prin delegaţiune, după principiile şi regulile aşezate în Constituţie. Puterea legislativă se exercita, în temeiul constituţiei din 1923, *colectiv*, de către rege şi parlament care cuprindea Senatul şi Adunarea Deputaţilor. Orice lege cerea consensul celor trei ramuri ale puterii legislative (Rege, Adunarea Deputaţilor şi Senatul). Nici o lege nu putea fi supusă sancţiunii regale decât după ce era discutată şi votată liber de majoritatea ambelor Adunări. Iniţiativa legilor fusese dată fiecăreia din cele trei ramuri (Rege, Senat, Adunarea Deputaţilor).

În Constituţia din 1938 intervin câteva modificări. Mai întâi, regele este declarat capul statului. A fost eliminat apoi cuvântul "*colectiv*" de la indicarea modalităţilor de exercitare ale puterii executive: "*Puterea legislativă se exercită de rege prin Reprezentanţa Naţională*" (art. 31-C/1938). Iniţiativa legilor era restrictivă "*Iniţiativa legilor este dată regelui. Fiecare din cele două adunări pot propune, din iniţiativă proprie numai legi în interesul obştesc al statului*".

Toate acestea dovedesc pe de o parte o diminuare a puterii parlamentare şi – pe de altă parte – tendinţa de întărire a puterii regale. Ea iese în evidenţă şi din alte prevederi ale Constituţiei din 1938 şi formal – dar semnificativ – este dovedită şi prin aşezarea capitolului "*Despre rege*" înaintea celui care are în vedere *Reprezentanţa Naţională*.

La acest ultim capitol – "*Despre Reprezentanţa Naţională*" – a intervenit o reducere sub raport numeric a articolelor în Constituţia din 1938 faţă de Constituţia anului 1923, de la 22 la 13. Au fost eliminate articolele care reglementau alegerea organelor de conducere ale corpurilor

legiuitoare, modalităţile de votare, ancheta parlamentară. Au avut loc amendarea şi divizarea unor articole: dreptul la petiţii, nulitatea şedinţelor deţinute concomitent, folosirea armatei la paza uşilor Camerelor, stabilirea duratei pentru care erau aleşi membrii ambelor camere (art. 47, 49, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 62).

A preluat din Constituţia anului 1923 articolele care aveau în vedere interdicţia dublei calităţi (deputat şi senator), pierderea calităţii de parlamentar în condiţiile unei funcţii salariate, majoritatea absolută a voturilor cerute oricărei hotărâri, dreptul la interpelare, la imunitate, la deliberări şi hotărâri separate în cele două camere, la propria lor poliţie (art. 45, 46, 48, 52, 54, 55, 57, 59/1923 devenite art. 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59/1938). Preluarea unor articole a fost integrală: interdicţia dublei calităţi de deputat şi senator, dreptul la interpelare, nimeni nu putea fi urmărit şi prigonit pentru opiniile şi voturile date, delimitări şi hotărâri separate în cele două camere; dreptul celor două camere la propria lor poliţie (art. 45(51), 52(55), 54(56), 57(58), 59). Au fost eliminate parte din articolele 46(52) – legea electorală determină incompatibilităţi totale – şi 48(54) excluzându-se partea care îngăduia exceptarea unei hotărâri aduse altfel decât prin majoritatea absolută a voturilor dacă legi sau regulamente cer un număr superior de voturi; din art. 55(57) a fost eliminat aliniatul care cerea aprobarea Camerei la deschiderea sesiunii, în cazul în care un membru al ei a fost arestat preventiv sau urmărit în timpul vacanţei parlamentare.

Prin art. 53 s-a introdus o prevedere nouă, potrivit căreia membrii adunărilor legiuitoare nu puteau apăra interesele particulare împotriva statului; ei nu puteau face parte din consiliile de administraţie ale întreprinderilor care au contract cu statul, judeţele sau comunele.

Concluzia ce se impune este că, în perioada 1919-1940, principalii factori politici (parlamentul, regele, partidele politice, guvernul) vor cunoaşte, în temeiul Constituţiei din 1923, un drum mai întâi spre democratizarea lor (1919-1938), pentru ca din februarie 1938 până în

septembrie 1940, sub influenţa unei noi constituţii, regimul monarhic – rămas tot constituţional – şi viaţa politică întemeiată tot pe sistemul parlamentar, să primească un conţinut nou.

Puterea regală, care în prevederile Constituţiei din 1938 rămăsese formal cu aceleaşi prerogative, a crescut prin locul ce îl ocupa Carol al II-lea în viaţa politică, în timp ce factorii executiv şi legislativ au cunoscut drumul invers, de micşorare a puterii şi influenţei lor în faţa regelui. Fiecare zi însemna, pentru miniştri, o audienţă la rege şi un raport despre activitatea şi planurile lor şi desigur sugestii din partea lui Carol.

Procesul a avut loc paralel cu schimbările intervenite în sistemul partidelor politice din România în anii 1939-1940. Pluralismul politic partidist a fost mult îngrădit în martie 1938 prin desfiinţarea de drept a partidelor politice şi înlocuit, din decembrie 1938, cu viaţa politică întemeiată pe existenţa unui singur partid, cel al Frontului Renaşterii Naţionale, transformat în iunie 1940 în Partidul Naţiunii. Sunt lucruri pe care de fapt le repetăm.

Mai trebuie spus că, din aprilie până în decembrie 1938, de fapt viaţa politică nu s-a întemeiat pe programul nici unui partid şi că, din noiembrie 1937 până în mai - iunie 1939, nu a funcţionat nici un parlament. A avut loc, în această perioadă, o deplasare treptată de la o viaţă de stat cu trăsături democratice spre un regim politic întemeiat, în primul rând, pe puterea personală a regelui Carol. Nu în exclusivitate însă. Carol a fost obligat, uneori, şi la anumite concesii în favoarea fostelor partide şi a liderilorlor; a lăsat să funcţioneze din nou parlamentul (din iunie 1939) dar i-a influenţat compoziţia şi i-a redus atribuţiile.

Guvernul devenise, în o mai mare măsură, o forţă condusă de oameni apropiaţi lui Carol, şi în acest caz dirijată mai mult în sensurile dorite de monarh. Toţi premierii: Miron Cristea (februarie 1938-martie 1939), Armand Călinescu (martie - septembrie 1939), Gh. Tătărăscu (noiembrie 1939 - iulie 1940) şi Ion Gigurtu (iulie - septembrie 1940) sunt nu numai apropiaţi regelui, ci şi gata a servi politicii dorită de el.

Guvernele, şi din decembrie 1938, partidul creat de Carol, Frontul Renaşterii Naţionale, din iunie 1940 Partidul Naţiunii – reprezentau din nou la nivelul conducerii – elemente elitare recrutate din rândul partidelor istorice precum Armand Călinescu, Gh. Tătărăscu, al elitei politice în general, Constantin Argetoianu şi al celei ecleziastice ortodoxe, patriarhul Miron Cristea, şi altele. Carol al II-lea a strâns în jurul său apoi un grup de oameni din afara partidelor şi din rândul specialiştilor.

A existat şi o opoziţie formată, în principal, din şefii Partidului Naţional Tărănesc şi Naţional Liberal, Iuliu Maniu şi Constantin I.C.Brătianu care se exprimă în special prin intermediul memoriilor, în numele partidelor amintite. Înseamnă că din martie 1938 nu mai existau partide politice din punct de vedere juridic, dar de fapt continuau să existe tacit, la nivel elitar de vârf, iar şefii lor erau recunoscuţi ca atare.

Pe de altă parte, partidele naţionalităţilor conlocuitoare, Comunitatea Germanilor din România, constituită în noiembrie 1938 şi Partidul Maghiar, cunoscut sub numele de Comunitatea Maghiară, vor adera la Frontul Renaşterii Naţionale. Aceasta mai înseamnă că regele Carol a reuşit să-şi atragă de partea sa şi elita politică maghiară şi germană.

Parlamentul, constituit în perioada 1939-1940 s-a întemeiat pe voturile unui electorat diferit faţă de anii 1919-1937. Potrivit decretului-lege electoral din noiembrie 1918, în temeiul decretului-lege din septembire 1919 pentru Transilvania al prevederilor Constituţiei din 1923 şi al legii electorale din 1926, Adunarea Deputaţilor din perioada 1919-1937, a fost compusă din deputaţi aleşi de către cetăţeni români (bărbaţi) majori (ce au împlinit 21 de ani) prin vot universal, direct, obligatoriu şi secret, pe baza reprezentării minorităţii (art. 64), prin scrutin de listă, pe circumscripţii electorale.Senatul din aceeaşi perioadă, 1919-1937 a fost compus din senatori aleşi şi din senatori de drept. Dreptul de a-i alege îl aveau cetăţenii români (bărbaţi) de la vârsta de 40 de ani împliniţi (art. 68).

Care sunt elementele noi şi de continuitate potrivit Constituţiei din 1938 şi a legii electorale din 1939? Pentru Adunarea Deputaţilor

aveau drept de vot cetăţenii români, bărbaţi şi femei, în vârstă de 30 de ani împliniţi, ştiutori de carte şi care practicau efectiv o îndeletnicire, intrând în una din următoarele categorii: agricultură şi muncă manuală; comerţ şi industrie; ocupaţii intelectuale

Intervine aşadar o extindere a dreptului de vot şi la femei, dar şi un cens electoral legat de vârstă, de ştiinţă de carte şi de profesie.

Ambele legi electorale (din 1926 şi 1939) aveau în vedere un Parlament bicameral – Adunarea Deputaţilor şi Senatul. Numărul deputaţior era stabilit potrivit legii din 1926 la 387, împărţiţi pe judeţe şi el putea creşte şi descreşte în funcţie de numărul populaţiei cu drept de vot. Prin legea din 1939, el a scăzut la 258. Numărul deputaţilor a fost repartizat pe cele 10 ţinuturi, plus capitala ţării, câte 86 pentru fiecare din cele trei categorii sociale introduse în Constituţia din 1938. Aceasta însemna că a avut loc o micşorare considerabilă a numărului deputaţilor în 1939 faţă de 1926.

Durata mandatelor era, în temeiul legii electorale din 1926, de 4 ani iar conform celei din 1939 de 6, ceea ce înseamnă, în ultimul caz, preconizarea unor confruntări electorale, la intervale mai mari. Voturile se depuneau pe circumscripţii, fiecare judeţ constituindu-se într-o circumscripţie (71 în 1926), sau pe ţinuturi (10+1) în 1939.

Senatul, potrivit legii electorale din 1926, s-a compus din senatori aleşi şi senatori de drept. Primii erau împărţiţi în patru categorii: 1. cei aleşi de cetăţenii români, de la vârsta de 40 de ani, prin scrutin de liste; 2. cei aleşi de un colegiu compus din membrii consiliilor comunale, urbane şi rurale şi ai consiliilor judeţene, câte unul din fiecare judeţ; 3. de cei aleşi de membrii camerelor de comerţ, agricultură şi de muncă, întrunite în colegii separate; 4. şi cei aleşi câte unul, din fiecare universitate – de la Bucureşti, Cluj, Cernăuţi şi Iaşi. Senatorii de drept erau împărţiţi în două categorii: senatori de drept în virtutea înaltelor lor situaţii în Stat şi Biserică şi senatori de drept în baza unor înalte funcţii de stat şi militare avute în trecut.

În temeiul Constituţiei din 1938 şi al legii electorale din 1939, Senatul era compus din senatori numiţi de rege (o prevedere nouă cu profunde semnificaţii), senatori de drept şi senatori aleşi. Senatorii numiţi de rege trebuiau să îndeplinească condiţiile generale pentru acest corp. Numărul lor este de 88, adică egal cu cel al senatorilor aleşi şi al senatorilor de drept.

Erau senatori de drept, în virtutea înaltelor lor situaţii în stat şi în Biserică: moştenitorul tronului de la vârsta de 18 ani împliniţi; toţi principii familiei regale, majori; patriarhul şi mitropoliţii ţării, episcopii bisericilor ortodoxe române şi greco-catolice; capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul din fiecare confesiune. Durata mandatelor lor înceta odată cu calitatea sau demnitatea în virtutea căreia le deţineau (art. 12). În aceeaşi categorie mai intrau şi senatorii de drept recunoscuţi până la 27 februarie 1938, pe baza legii elctorale din 27 martie 1926.

Senatorii aleşi erau desemnaţi prin vot obligatoriu, secret şi exprimat prin scrutin uninominal. Toţi alegătorii din ţară constituiau o singură circumscripţie, al cărui sediu era la Curtea de Apel din Bucureşti. Repartizarea mandatelor pe îndeletniciri, stabilită printr-o anexă a legii electorale, era următoarea: 30 pentru agricultură, 14 pentru muncă, 11+11 pentru industrie şi comerţ, 22 pentru ocupaţii intelectuale (câte 2 pentru asociaţia învăţătorilor, a profesorilor secundari, a profesorilor universitari, asociaţia clerului, asociaţia inginerilor, arhiecţilor, medicilor, veteranilor, farmaciştilor, avocaţilor, scriitorilor şi artelor frumoase).

Durata mandatelor senatorilor aleşi era de 9 ani. Mandatele acestora urmau să se reînoiească însă din 3 în 3 ani socotiţi de la data depunerii jurământului (art. 48 din Constituţie), în proporţie de o treime. În acest scop, senatorii aleşi erau împărţiţi după ordinea alfabetică în trei serii egale. Ordinea de reînoire a seriilor era prevăzută după trei ani de la alegeri, a doua serie după şase ani, a treia serie după nouă ani, iar pentru mandatele expirate ar fi urmat să se organizeze noi alegeri (art. 12).

Parlamentul din anii 1919-1940, cu schimbări de fond faţă de epoca modernă în principiile de organizare şi funcţionare, potrivit

modificărior aduse Constituţiei în 1917 a fost, prin compoziţia de bază a membrilor săi, ca şi prin legile adoptate, pluripartidist şi democrat (1919-1937) şi monopartidist (1939-1940), ca expresie a unui partid autoritar.

Am aminti şi alte reforme realizate la nivelul instituţiilor centrale şi locale. Sunt reorganizate sau create noi ministere: al Înzestrării armatei, Economia Naţională, Ministerul Inventarului avuţiilor naţionale, Ministerul pentru Minorităţi, pentru Ordinea publică, Propaganda naţională, Frontul Renaşterii Naţionale.

Reformele cuprind şi institutele economice: reorganizarea Consiliului Superior Economic, înfiinţarea Corpului Superior de Control, a Comisiei superioare pentru îndrumare, încurajarea şi organizarea exportului de cereale, instituirea unor comisari ai guvernului pe lângă camerele de comerţ şi industrie; scopul urmărit era amplificarea intervenţionismului economic din partea statului, apărarea economiei naţionale prin menţinerea şi întărirea legăturilor economice cu Franţa şi Anglia şi bararea, cât se mai putea – a influenţelor germane.

În rândul reformelor, de importanţă majoră, este cea administrativă din august 1938. Elementul nou era împărţirea ţării în 10 ţinuturi care cuprindeau fiecare un număr oarecare de judeţe: Ţinutul Olt cu reşedinţa la Craiova, Bucegi cu reşedinţa la Bucureşti, Mării cu reşedinţa la Constanţa, Dunărea de Jos cu reşedinţa la Galaţi, Nistru cu reşedinţa la Chişinău, Prut cu reşedinţa la Iaşi, Suceava cu reşedinţa la Cernăuţi, Mureş cu reşedinţa la Alba-Iulia, Someş cu reşedinţa la Cluj şi Timiş cu reşedinţa la Timişoara.

Ţinutul era considerat unitate administrativă cu atribuţii economice, culturale şi sociale. Administraţia acestuia fusese încredinţată unui rezident regal şi Consiliului său. Rezidenţii regali au fost numiţi pe şase ani, prin decret regal, dat pe baza prevederilor Consiliului de Miniştri şi la propunerea Ministrului de Interne. Trebuiau să fie diplomaţi universitari sau ofiţeri în grad de general şi să aibă vârsta de cel puţin 35 de ani. Erau reprezentanţii guvernului în ţinut.

Celelalte unităţi administrative: judeţul, plasa, comuna au rămas ca instituţii administrative locale sau au primit noi forme de organizarea şi de funcţionare potrivit concepţiei ce a stat la baza noii legi administrative. Judeţul şi plasa erau considerate "*circumscripţii de control şi de stimulare a activităţilor administrative*".

Judeţul şi-a pierdut personalitatea juridică, patrimoniul şi bugetul au trecut la ţinut; i-a rămas însă puterea de control în aceleaşi limite teritoriale. Pretorului de plasă la fel. Îndeplinea un rol de stimulare şi de control al admimstraţiei rurale.

Primarul, considerat şeful administraţiei comunale era numit de puterea centrală pe termen de 6 ani. Consiliul comunal era mult redus şi atribuţiile lui erau limitate cu vot deliberaltiv numai la problemele importante ale comunei. Alegerea Consiliului comunal s-a făcut de membrii comunei care aveau vârsta de 30 de ani şi practicau una din îndeletnicirile prevăzute de lege. Numărul membrilor de drept din cadrul Consiliului era şi el redus. Nici un funcţionar al statului, ţinutului sau comunei nu putea fi ales în consiliu. Atribuţiile primarului au fost mult mărite iar responsbilitatea sa era consideratã egală cu a unui funcţionar public.

Care a fost motivaţia acestor schimbări: scoaterea puterii administrative de sub influenţa politiciului partidist şi o integrare în cerinţele generale de viaţă ale statului "*Viaţa administrativă locală [tebuie] să se integreze cerinţelor generale de viaţă ale statului; să colaboreze în chipul cel mai armonic şi mai util cu organele administraţiei centrale. Organizarea administraţiei locale este deci* – se spunea în Expunerea de motive la proiectul legii administraţiei locale – *în strânsă legătură cu organizarea administraţiei centrale a statului: când un stat îşi schimbă fundamental organizarea sa politică, dându-i o nouă Constituţie, în chip implicit viaţa locală se găseşte adânc influenţată şi trebuie să intre în ritmul nou de viaţă al statului. Viaţa locală, creată din realitate şi tradiţie trebuie* – se spune în aceeaşi Expunere – *să se integreze în condiţiunile noi de viaţă ale statului, păstrând tot ceea ce este realitate organică, înlăturând tot*

ceea ce este creaţiune artificială, tot ceea ce este vestigiu al unei organizări politice pe care noua ordine constituţională a înlăturat-o. Organizarea politică dată statului nostru prin Constituţia din 27 februarie 1938, impune – se conchide în raportul către rege – *în chip necesar, aşezarea administraţiei locale pe noi baze*".

Care erau aceste baze noi? Sunt cuprinse în prevederile noii legi pe larg şi despre ele se vorbeşte în acelaşi raport adresat regelui: ... "*administraţia locală, descătuşată azi de influenţele vieţii politice generale pretinde să-şi elibereze organismele sale şi să le poată lăsa să funcţioneze numai în ritmul nevoilor pur administrative, consacrând, în chip stabil, într-o nouă lege, statutul său de organizare*". Tendinţa aceasta este vizibilă în noile organizaţii administrative. "*Astăzi* – se spune în august 1938 – *întâlnim o străduinţă continuă a separaţiunii între politică şi administraţie; o încercare de creare a unei ştiinţe şi tehnici administrative, care să nu aibă nimic de a face cu electoratul şi să nu fie în funcţie de el*".

Principiile pretinse a fi aşezate la baza noii organizări administrative erau "*descentralizarea administrativă*" şi "*desconcentrarea administrativă, încredinţarea intereselor administrative unor organe numite de puterea centrală şi ajustate pentru administraţia descentralizată, de consilii alese, pentru administraţia descentralizată, de consilii de funcţionari; tehnicizarea administraţiei, bazată pe competenţă şi ierarhie*".

Principii teoretice bune dar care şi-au găsit o aplicare aşa cum se putea. Noua lege administrativă a fost aplicată, la urma urmei, tot de oamenii politici ai vechiului regim, un timp, iar din decembrie 1938 – ianuarie 1939 de aceiaşi, înregimentaţi de acum masiv în noul partid, cel al Frontului Renaşterii Naţionale. Cât de apolitică putea să fie noua administraţie în această situaţie? Era un deziderat ce nu credem că s-a împlinit. Ceea ce putem spune, fără să greşim, este că era, în adevăr, în anii 1938-1940, ca şi în cei următori (1941-1944) mai multă ordine în administraţia publică.

O altă măsură legislativă, menită, în concepţia doctrinarilor noului regim să creeze noi baze în raporturile dintre lucrători, funcţionari particulari

şi meseriaşi, pe de o parte şi dintre aceştia şi stat, pe de altă parte – a fost organizarea lor în bresle dupa criterii profesionale (octombrie 1938).

Breslele aveau ca obiect declarat "*studiul, apărarea şi dezvoltarea intereselor profesionale, fără a urmări însă împărţirea de beneficii*"; îşi exercitau activitatea numai în cadru naţional, cu "*respectarea intereselor superioare ale naţiunii*", fără dreptul de afiliere la organizaţiile internaţionale şi cu participări la congrese ale acestora numai cu "*autorizaţia expresă a Ministrului Muncii*".

Înscrierea în bresle era benevolă. Nimeni nu putea fi constrâns de a face parte, de a nu face parte sau de a înceta de a mai face parte din breaslă, împotriva voinţei sale. Deşi legea privea în mod expres lucrătorii, funcţionarii publici şi meseriaşii acest drept de organizare liberă s-a extins "*asupra tuturor lucrătorilor salariaţi ai statului, judeţelor, comunelor, caselor şi regiilor autonome, altor servicii publice sau de utilitate publică*". În toate cazurile ele erau unitare. Nu se puteau constitui bresle mixte, iar personalitatea juridică se putea recunoaşte unei singure bresle pentru fiecare categorie de profesii în cuprinsul aceluiaşi ţinut.

Activităţile breslelor urmau să se desfăşoare sub controlul direct al organelor de stat. A fost chiar condiţionată recunoaşterea breslei ca persoană juridică de declaraţia acesteia că va respecta constituţia şi legile în vigoare. S-a acordat Ministerului Muncii "*un drept general*" şi permanent de supraveghere şi control asupra activităţii breslelor, inclusiv dreptul organelor ministerului de a participa la şedinţele comitetului de direcţie şi la adunările generale ale acestora. Spre deosebire de sindicat, bazate pe principiul luptei de clasă, breslele erau concepute ca factori de colaborare cu patronatul şi statul. Aşa cum au fost concepute şi în scopurile declarate nu putem aduce legiuitorului învinuiri prea mari. Aveau poate un izvor în doctrina corporatistă dar credem că era şi ceva din tradiţia medievală, în accepţiune modernă.

În şirul reformelor constituţioanle se cere amintită şi legea pentru organizarea şi funcţionarea Consiliului Legislativ din 12 decembrie 1938

ce înlocuia o legislaţie mai veche (din februarie 1925 cu unele modificări ulterioare: 1930, 1934, 1938). Potrivit articolului 1 şi 2 Consiliul Legislativ avea menirea de a ajuta la pregătirea şi coordonarea legilor, la întocmirea regulamentelor generale pentru aplicarea legilor. Puterea legislativă şi puterea executivă erau obligate să consulte Consiliul legislativ pentru toate proiectele de legi constituţionale şi ordinare şi pentru decrete-legi, cu unele excepţii arătate în lege. Consiliul legislativ a fost păstrat şi în timpul lui Antonescu. Sunt însă de găsit, în ambele regimuri, prevederi menite a le întări autoritatea, în raport cu atribuţiile fixate instituţiei iniţial.

În decembrie 1938 a fost creat şi Frontul Renaşterii Naţioanle ca unic partid al noului regim. Înainte de a-i urmări scopurile şi organizarea, ne întoarcem pentru un timp la o problemă strâns legată de înfiinţarea acestuia – la dizolvarea partidelor politice.

Printr-un decret lege din 31 martie 1938, au fost dizolvate toate asociaţiile, grupările si partidele politce constituite în vederea propagării ideilor politice sau a realizării lor (art.1). Acelaşi decret-lege interzicea crearea vreunei noi organizaţii politice decât în condiţiile şi cu respectarea formelor prevăzute într-o lege specială, ce urma să fie întocmită în acest scop (art. 2).

Se motiva această măsură în raportul preşedintelui Consiliului de Miniştri către Rege prin: 1. Noua Constituţie de la 27 februarie care înlocuia recrutarea membrilor parlamentului prin scrutin de listă; *2.* Aceeaşi Constituţie înlocuia responsabilitatea guvernelor în faţa Adunărilor legiuitoare, cu responsabilitatea politică numai faţă de rege. Ca atare, raportul invocat afirma că, *"vechile organizaţii de partid nu mai corespund unei funcţiuni politice, ele nu mai au o raţiune si deci in astfel permate. Mai mult activitatea unor organisme incompatibile cu noua aşezare, ar putea constitui o piedică în calea unei normale dezvoltări a noii vieţi publice în România"*; *3.* În rândul al treilea se motiva dizolvarea partidelor politice prin ceea ce Preşedintele Consiliului de Miniştri numea "*agitaţii exagerate, dezlănţuite de*

patimi violente în care degenerase viaţa de partid în timpul din urmă". Se considera că este nevoie *"de o perioadă de linişte, de pacificare a spiritelor ... de o epocă de revizuire a conştiinţelor şi de adaptare la noua stare de lucruri".*

Asupra cauzelor care au determinat dizolvarea partidelor politice, acelaşi prim ministru, patriarhul Miron Cristea, revine printr-un alt raport la 31 mai 1938 când propune un nou proiect de lege privind administrarea bunurilor partidelor politice dizolvate, trecerea acestor patrimonii sub administraţia Ministerului Justiţiei până când se va întocmi şi promulga legea care va fixa normele şi condiţiile în care partidele politice vor putea să se constituie şi să funcţioneze.

La fel se vorbea şi aici de incompatibilitatea vechilor organisme politice cu noile aşezări constituţionale primite la 24 februarie 1938 şi mai ales *"de nevoia imperioasă a restabilirii ordinei interne"* socotită ca fiind *"grav zdruncinată"*, de pacificarea spiritelor – la fel socotită ca *"adânc tulburată de agitaţiile anarhice care, în ultima vreme* – spunea Miron Cristea – *ameninţau direct existenţa Statului".*

Ideea partidului unic, care, se pare, se născuse în mintea lui Armand Călinescu, a primit sprijinul lui Constantin Argetoianu, în timp ce Gh. Tătărăscu se pronunţa pentru un sistem bipartid cu P.N.Ţ. şi P.N.L. aflate sub conducerea lui şi respectiv a lui Armand Călinescu. F.R.N. nu se voia în concepţia lui Armand Călinescu numai un partid al elitelor cărora le cerea să manifeste public *"o comunicaţiune de credinţă"*, să facă apologia regimului *"şi să-i dea o justificare ideologică".*

F.R.N. trebuia să iniţieze, în concepţia lui Călinescu, "o mişcare populară". Mişcarea nu ar avea aspectul de partid cu cluburi, statute, şefi. Ea nu ar reînvia nici spiritul vechi. *"Dacă aş căuta o comparaţie în trecut – m-aş opri* – spune Călinescu – *la "Junimea " de odinioară, a cărei deviză era " Intră cine vrea, rămâne cine poate".*

Şi totuşi F.R.N. a primit structura unui partid, cu aderenţă din rândul tuturor straturilor sociale şi cu o organizare la nivel central şi local tipică organizaţiilor partidiste.

În temeiul articolului 5 din legea pentru înființarea F.R.N. și a articolului 3 din regulamentul legii – toți românii care au împinit 21 de ani, cu excepția militarilor activi și a membrilor ordinului judecătoresc, aveau dreptul să ceară înscrierea în F.R.N. (art. 5). Puteau cere înscrierea în F.R.N. ori ce român, bărbat sau femeie, care împărtășea idealurile ce-și propunea organizația și care executa efectiv una din îndeletnicirile prevăzute de Constituție: 1. Agricultură și muncă manuală; 2. Comerț și industrie; 3. Ocupații intelectuale (Constituția, art., 61); care nu a suferit nici o condamnare penală, care se supune disciplinei interioare a Frontului (Art. 3 reg.)

Legat de viața politică, am vrea să mai consemnăm transformarea Frontului Renașterii Naționale în Partidul Națiunii. A avut loc printr-un nou decret lege din 22 iunie 1940, precedat și de data acesta de un referat către Consiliului de Miniștri. Ce putem reține din documentele aminitite?

1. Este vorba nu de o desființare a F.R.N., ci de o transformare a sa în Partidul Națiunii care este considerat *unic și totalitar*. Sunt două probleme de o mare importanță spuse direct atât în decretul lege cât și în raport. Prima problemă nu este nouă. Partid unic fusese declarat și F.R.N. Aici apare însă ca nou caracterul *totalitar* atribuit partidului. Prin referat se cerea transformarea F.R.N. *într-un partid politic totalitar care unificând în cadrele lui lărgite pe toți cetățenii conștienți de îndatoririle lor să asigure națiunii române și statului român maximum de putere și autoritate"*. Desigur trebuie să înțelegem ceea ce a și fost un spor masiv de putere – pe seama regelui Carol al II-lea. De fapt chiar prin prevederile întâiului articol care fundamenta caracterul partidului, se atribuia regelui Carol funcția de *conducător suprem al acestuia* precum și *dreptul exclusiv al regelui de a numi forurile superioare ale partidului.*

Pornid de la aceste realități putem conchide că 22 iunie 1940 marchează momentul trecerii de la *regimul politic autoritar* al regelui Carol, la cel *dictatorial*, cu zile puține și probleme de o gravitate majoră.

Deși Carol își crează instituții la nivel central, regional și local, reorganizează ministerele, împarte țara altfel, își formează propiul său

partid, pune alte baze raporturilor sociale şi politice, îşi asigură o elită supusă, pregăteşte totul pentru un regim cu alte trăsături decât cele cunoscute în anii 1918-1937, nu-l poate consolida şi mai ales nu-i poate asigura perenitatea. Evenimentele legate de cedările teritoriale îi demolează regimul şi-l îndepărtează ca rege al României. A venit singur în ţară; a urcat spre tron ajutat dar şi într-un climat ostil. Spre regimul de autoritate personală nu a mers singur, iar atitudinea opoziţionistă a unor oameni politici nu l-a împiedecat să-şi întărească – cât a putut – puterea; şi mai ales nici unii, nici alţii, nici noua putere politică, nici oamenii vechiului regim – în timpurile de grea încercare pentru ţară – n-au făcut – n-au putut face nimic – prin neunirea lor, prin slăbiciunile lor, în faţa puterilor răului multe şi unite, venite din afară. Timpurile de încercare au început, au reînceput, în partea de Răsărit a Ţării, cu românii de peste Prut.

Desfăşurarea evenimentelor legate de ultimatumul sovietic

La 26 iunie, ora 22, Rusia Sovietică a remis ministrului nostru la Moscova nota ultimativă prin care guvenul rus cerea cedarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord. Răspunsul era aşteptat pentru ziua de 27 iunie. În aceeaşi zi, la orele 12, sub preşedinţia regelui Carol a avut loc o şedinţă a Consiliului de Coroană la Palatul regal din Bucureşti. "*Consiliul a luat în dezbatere*" – se va spune în comunicatul casei Regale nr. 35 din 27 iunie – nota remisă de ruşi: "*Consiliul, în dorinţa de a păstra raporturi paşnice cu URSS, a aprobat hotărârea guvernului român de a cere ca guvernul sovietic să fixeze locul şi data unde ar putea să aibă loc întâlnirea delegaţilor ambelor guverne pentru a lua în discuţie nota sovietică*". Se hotărăşte, de asemenea, aşteptarea răspunsului.

Au participat: consilierii regali Gh. Tătărăscu, preşedintele Consiliului de Miniştri, G.C. Mironescu, N. Iorga, Constantin Angelescu, Constantin Argetoianu, general adjutant E. Baliff, Victor Iamandi, Victor Antonescu şi miniştrii Victor Slăvescu, Mircea Cancicov, Ion Gigurtu, Ernest Urdăreanu, Silviu Dragomir, Mihail Ghelmegeanu, Mitiţă Constantinescu, Mihail Ralea, Petre Andrei, Traian Pop, generalul Ion

Ilcuş, Constantin C. Giurăscu, prof. Dr. N. Hortolomei, Radu Portocală, Ioan Ciristu, A. Bentoiu, Ştefan Ciobanu, ing. I. Macovei, general Florea Ţenescu, şeful marelui stat major.

Tot la 27 iunie 1940, prin decret regal, întreaga armată de uscat, aer şi marină a fost mobilizată. Se considera ca prima zi de mobilizare 28 spre 29 iunie, ora 24.

La 28 iunie 1940, prin decret regal, au fost primite mai multe demisii din guvern: Ion Gigurtu, minstru al afacerilor străine, Ernest Urdăreanu, ministru secretar de stat, Radu Portocală, ministru secretar de stat pe lângă preşedinţia Consiliului de Miniştri, Ştefan Ciobanu, Ministerul Cultelor şi Artelor şi Nicolae Sicilianu, subsecretar de stat pe lângă Ministrul Culterlor şi Artelor:

Prin acelaşi decret au fost numiţi Al. Vaida Voievod; consilier regal şi preşedinte al Adunării Deputaţilor, ministru, secretar de stat, C. Argetoianu, consilier regal şi preşedinte al Senatului, ministru al afacerilor străine: I. Inculeţ, ministru secretar de stat, I. Nistor, ministru secretar de stat, Mircea Cancicov, ministrul economiei naţionale şi administraţiei interne, la comerţul exterior; Constantin C. Giurăscu a trecut de la Ministerul Propagandei Naţionale la Ministerul Culterlor şi Artelor şi Teofil Sidorovici, comandantul Străjii Ţării, ministru al Propagandei Naţionale.

Titularii celorlalte departamente şi subsecretarii de stat au rămas la locurile lor. Noii numiţi au depus jurământul în aceeaşi zi la ora 1,30. În aceeaşi zi au mai depus jurământul Horea Sima, subsecretar se stat la departamentul Educaţiei Naţionale şi Ion. I. Simionescu, subsecretar de stat la departamentul Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale.

Tot la 28 iunie, ora 16 s-a întrunit, sub preşedinţia lui Gh. Tătărăscu, Consiliul său de Miniştri. Ministrul de externe *"expune evenimentele ce au făcut obiectul deliberărilor Consiliului de Coroană din 27 iunie precum şi împrejurările care au determinat guvernul român să accepte executarea ei"*. Ştirea publicată în ziarul Universul, arată ce înseamnă acceptarea notei ultimative:

"Ea obligă guvernul român să evacueze teritoriul Basarabiei precum şi cel din nordul Bucovinei de trupele române, în termen de patru zile, cu începere de la 28 iunie, ora 12", urmând ca oraşele Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea Albă să fie ocupate de trupele sovietice chiar în ziua de 28 iunie. Gh. Tătărăscu promite prezentarea situaţiei în cadrul parlamentului şi, în încheiere, anunţă măsurile legislative ce le va pregăti pentru ajutorul celor ce se vor refugia.

Prin înalt decret regal a fost convocat la 28 iunie, pentru 29 parlamentul. Ştirea publicată de ziarul Universul este urmată de alta însă, prin care Preşedinţia Adunării Deputaţilor aducea în cunoştinţa d-lor deputaţi că *"sâmbătă, 29 iunie şi duminică, 30 iunie, fiind zile de sărbătoare, Adunarea Deputaţilor va ţine şedinţă luni, 1 iulie, ora 16"*. Cinică şi iresponsabilă hotărâre. De fapt nu s-a întrunit nici măcar atunci.

Abia în ziua de 3 iulie 1940 a avut loc şedinţa comisunilor de politică externă ale Camerei şi Senatului. Au luat parte la acestă şedinţă, *"în afară de membrii celor două comisiuni, numeroşi deputaţi şi senatori"*. *"Emoţia era generală. Pe feţele tuturor celor prezenţi încremenise durerea şi în ochii tuturor strălucea nădejdea că ea nu va dăinui prea multă vreme şi că dreptatea tot va sfârşi prin a triumfa"*, scria reporterul. Situaţia a fost prezentată de către Constantin Argetoianu, ministru de externe. Citeşte mai întâi prima notă ultimativă a guvernului sovietic, primită de guvernul român în noaptea de 26 spre 27 iunie.

"Comunic nota ultimativă ce ne-a fost remisă azi la ora 10 seara de d. Molotov" – sunt cuvintele ambasadorului român la Moscova.

"În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică (Rusia) o parte din teritoriul ei Basarabia, populată în principal cu ucrainieni...".

"Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forţa a Basarabiei, ceea ce guvenrul sovietic a declarat nu o singură dată şi deschis în faţa lumii. Acum când slăbiciunea militară a URSS a trecut în domeniul trecutului, iar situaţia internaţională care s-a creat cere rezolvarea rapidă a chestiunilor moştenite din trecut, pentru a pune în

fine bazele unei păci solide între țări, URSS consideră necesar și oportun ca în interesele restabilirii adevărului să păşească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice.

Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a cărei populațiune este legată în marea majoritate de Uniunea Sovietică prin comunitatea soartei istorice cât și prin comunicarea de limbă și compoziţiune naţională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât transmiterea părţii de Nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept că numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS-ului prin dominaţiunea a 22 de ani a României în Basarabia.

Guvernul URSS propune guvernului regal al României:

1. Să înpoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia.
2. Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei cu frontierele, potrivit cu harta alăturată.

Guvenul sovietic își exprimă speranţa că Guvernul României va primi propunerile de faţă a URSS și că acesta va da posiblitatea de a rezolva pe cale paşnică conflictul prelungit dintre URSS și România. Guvenul sovietic aşteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie."

Hotărârea Consiliului de Coroană a fost prezentată în faţa comisiilor parlamentare de politică externă de către C. Argetoianu în următorii termeni: *"În fața gravității situației, un Consiliu de Coroană a fost convocat a doua zi dimineața [27 iunie]; la această ședință a luat parte, pe lângă consilierii regali și guvern, generalul Tenescu, șeful Marelui Stat Major."*

După lungi dezbateri s-a ajuns la concluzia că o rezistenţă prelungită bazată pe singurele noastre mijloace, în lipsa oricărui ajutor din afară, nefiind cu putinţă, ultimatumul sovietic nu putea fi respins. În urma dezbaterilor s-a trimis la Moscova următoarea telegramă:

"Guvernul URSS a adresat guvernului roman o notă care a fost remisă în 26 iunie 1940, la orele 10 seara, de către Excelenţa Sa d. Molotov,

președintele Consiliului Comisarilor Poporului al Uniunii Sovietice și Comisiar al Poporului pentru afacerile străine, Excelenței Sale, d-lui Davidescu, ministrul României la Moscova.

Fiind însuflețit de aceeași dorință ca și guvernul sovietic de a vedea rezolvată prin mijloace pașnice toate chestiunile care ar putea să producă o neînțelegere între URSS și România, Guvenul Regal declară că este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discuțiunea amicală și de comun acord, a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic.

În consecință, guvernul Român cere Guvernului Sovietic să binevoiască a indica locul și data ce dorește să fixeze în acest scop. De îndată ce va fi primit un răspuns din partea guvernului sovietic, guvernul român își va desemna delegații și nădăjuiește că conversațiunile cu reprezentanții guvernului sovietic vor avea ca rezultat să creioneze relațiuni trainice, de bună înțelegere și prietenie între URSS și România. 27 iunie 1940.

C. Argetoianu reia motivațiile spunând: *"Sfătuiți de aliații și de prietenii noștri să ne supunem ultimatumului sovietic, pentru a nu aprinde un război în această parte a Europei, am crezut că prin propunerea unor negocieri vom putea cel puțin ameliora condițiile ce ni se puneau, și de aici cererea noastră a unui loc de întâlnire pentru plenipotențiarii ambelor părți".*

La 28 iunie 1940, ora 12 (ora Moscovei) a fost trimis guvenului roman răspunsul Moscovei. El a sosit *"în cursul nopții de 27 spre 28 iunie"* transmis tot prin legația noastră de la Moscova și a avut următorul conținut:

Guvernul URSS consideră răspunsul guvernului regal al României din 27 iunie ca imprecis, deoarece în răspuns nu se spune direct că el primește propunerea guvernului sovietic de a-i restitui Basarabia și partea de nord a Bucovinei. Însă cum ministrul României la Moscova, d. Davidescu, a explicat că răspunsul menționat al guvernului regal al României însemnează accederea la propunerea

guvernului sovietic, guvernul sovietic primind această explicație a dlui Davidescu, propune:

1. În decurs de 4 zile, începând de la ora 14, după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești;
2. Trupele sovietice în același timp să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de nord a Bucovinei;
3. În decursul zilei de 28 iunie trupele sovietice să ocupe următoarele puncte: Cernăuți, Chișinău, Cetatea-Albă;
4. Guvernul regal al României să ia asupra sa răspunderea în ceea ce privește păstrarea și nedeteriorarea căilor ferate, parcurilor de locomotive și vagoane, podurilor, depozitelor, aerodromurilor, întreprinderilor industriale, uzinelor electrice, telegrafului;
5. Să se numească o comisie alcătuită din reprezentanți ai guvernelor roman și rus, câte doi din fiecare, pentru lichidarea chestiunilor în litigiu în legătură cu evacuarea armatei române și a instituțiilor din Basarabia și partea de nord a Bucovinei.

Guvernul sovietic insistă ca guvernul regal al României să răspundă la propunerile sus menționate nu mai târziu de 28 iunie, ora 12 ziua (ora Moscovei).

Concepția ministrului de externe român C. Argetoianu, privind motivele acceptării ultimatumului:

C. Argetoianu, în expunerea sa din parlament, a socotit situația noastră ca fiind lămurită: "cedare sau război". "În care condiții se prezinta pentru noi războiul" se întreba C. Argetoianu. "În ce privește puterile noastre, eram chemați să luptăm spre răsărit cu forțe covârșitoare față de ale noastre, fără să avem în spate siguranța de liniște absolută pe celelalte granițe. În lupta pe care am fi întreprins-o nu puteam conta pe nici un ajutor. În asemenea condițiuni un război ar fi însemnat mistuirea întregii noastre armate, fără ca statul roman să-și păstreze vreo apărare împtriva altor eventuale atacuri.

Guvernul român a socotit că înainte de toate în situaţia de azi armata română trebuie să rămână intactă, şi – încrezători în vitalitatea neamului nostru şi în soarta lui, în vitalitatea acestui neam care a ştiut să înfrângă în cursul veacurilor, prin răbdare, toate nedreptăţile şi toate apăsările – a primit cu durere şi resemnare condiţiile pe care nu le putea înlătura şi a trimis la Moscova următorul răspuns:

1. Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei se vede silit să primească condiţiunile de evacuare specificate în răspunsul sovietic.

Guvernul român ar dori ca totuşi termenele de la punctul 1 şi 2 să fie prelungite, deoarece evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile din pricina ploilor şi inundaţiilor care au stricat căile de comunicaţie.

Comisiunea Mixtă instituită la punctual 5 ar putea discuta şi rezolva această chestiune. Numele reprezentanţilor români în această comisie vor fi cumunicate în cursul zilei".

Declaraţia lui G. Tătărăscu din 3 iulie 1940 în Parlamentul României

Ea cuprinde în sine câteva idei ce ar fi trebuit să însoţească în primul rând răspunsurile trimise Moscovei. Spuse acum, la 3 iulie 1940, ele au doar o valoare istorică, evident de mare însemnătate pentru că sunt afirmate în Parlamentul Ţării. De mare importanţă pentru că cele spuse sunt considerate şi o declaraţie, deci cu valoare de drept incontestabilă. Face mai întâi un istoric al celor două provincii: "*Basarabia este provincia ruptă din trupul Moldovei în anul 1812 şi restituită la patria mamă în anul 1918 prin voinţa unei populaţii care, după un veac de aservire, nu-şi uitase nici originea, nici limba strămoşească şi nu-şi înstrăinase nici obiceiurile şi simţirea... . Bucovina este provincia românească ruptă din trupul Moldovei în anul 1775 şi revenită*

României integrată în hotarele ei etnice, prin manifestarea voinței populației sale lămurit exprimată în 28 noiembrie 1918".

Socoteşte apoi unirea din 1918 ca *"un act de eliberare săvârşit pe temeiul unor drepturi care au fost şi au rămas în conştiinţa poporului nostru imprescriptibile"*, arătând ceea ce, repetăm, ar fi trebuit să fie spus Moscovei, că Basarabia *"a fost şi a rămas una din cele mai vechi fortăreţe ale românismului, iar populaţiile străine care s-au pripăşit pe pământul ei nu i-au putut schimba nici caracterul, nici înfăţişarea. Basarabia, cu populaţia ei răzăşească, cu toate cetăţile şi ctitoriile ei feudale, a fost şi a rămas românească"*. Adevăruri bine gândite şi frumos exprimate, nu însă la ceasul aşteptat de poporul român.

În ceea de-a doua parte a declaraţiei, Tătărăscu a explicat dramatismul situaţiei şi cauzele sale, alternativele României şi ce însemna fiecare: *"România avea de ales între rezistenţă şi acceptare. Rezistenţă însemna război – război unui imperiu numărând 180 milioane de oameni împotriva unei ţări de 20 milioane de locuitori, silită de o gravă situaţie internaţională să vegheze şi pe alte fronturi"*. Tătărăscu a considerat acceptarea ultimatumului drept jertfirea Basarbiei, ciuntirea Bucovinei şi o gravă ştirbire adusă unităţii noastre naţionale. *"În ultimul ceas în care mai puteam da un răspuns* – spunea Tătărăscu – *am hotărât: am hotărât acceptarea"*. Era, crede, ultimul ceas, dar nu şi ultima hotărâre ce trebuia luată. Nu era în tradiţia poporului român şi nici a conducătorilor săi să târguiască graniţele ţării. Voievozii moldoveni ca şi cei munteni, cu oaste mică sau mare, întodeauna inferioară duşmanilor, le ieşeau în cale nu cu plecăciuni, ci cu toate armele şi cu toată oştirea. De nu li se puteau opune în câmp deschis, îi conduceau spre cărări piezişe, în locuri mlăştinoase, în păduri dese. Exemplul lor trebuia urmat. Exemplul şi curajul. Oamenii răspunzători de destinele poporului au uitat istoria noastră. Vremurile erau, e drept, altele. Cereau alte forţe şi alte mijloace. Cele existente nu erau – s-a spus – suficiente pentru a învinge, dar erau îndeajuns pentru a încununa o ţară cu virtuţile demnităţii. Întotdeauna istoria prezentă are nevoie de ele, nu le putem căuta numai în trecut.

Declaraţia premierului G. Tătărăscu explică situaţia, nu o justifică: *"Declar aici, în faţa Parlamentului şi a ţării: am hotărât evacuarea Basarbaiei şi a Bucovinei de Sus pentru a putea salva astăzi fiinţa statului roman şi pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici, că am luat această hotărâre sub presiunea forţei în unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre"*. Spunând acestea, lasă *"istoriei sarcina să judece actul"* săvârşit.

Istoria nu este un judecător ce adună probe. Este un depozitar de fapte şi date concrete din care, cu certitudine, se pot desprinde învăţăminte şi formula concluzii. Eram atunci, în noaptea de 26 iunie singuri – cum spunea Tătărăscu – *"în faţa celei mai grave ameninţări pe care a înregistrat-o istoria României moderne"*.

Afirmaţia că România Mare s-a ridicat din prefacerile războiului mondial, care au făcut în 1918 posibil triumful prinicpiului naţionalităţilor şi a creat o nouă stare de echilibru în Europa, este desigur adevărată. După cum iarăşi e drept că obiectivul principal al politicii noastre externe, în toată această vreme, a fost menţinerea graniţelor ţării. Toate până în clipa în care, la iniţiativa germană, s-a acceptat principial, din partea guvernului român, târgul frontierelor. E, cum mai spuneam, întâia mare slăbiciune a guvernului Tătărăscu.

Explicaţiile date de Tătărăscu că efectele prăbuşirii echilibrului european s-au impus până la hotarele noastre, împotriva tuturor iniţiativelor ce au fost luate pentru îndreptarea lor; că aceste iniţiative au fost paralizate de cursul rapid al evenimentelor; că situaţiile noi, create de evoluţia fulgerătoare a războiului, nu au mai putut face valabile executarea unor aranjamente; în fine că în situaţia dată nu au mai fost posibile unele acţiuni de ajutor pe care era firesc să ne putem sprijini – pot fi luate în considerare doar în parte numai. Situaţia externă şi-a avut evoluţia ei neaşteptată şi nedorită, dar şi politica diplomaţiei noastre din anul 1940 nu se poate lăuda cu toate iniţiativele ei şi mai ales guvernul, consiliul de coroană şi regele, cu actele de cedare la care au subscris.

Desfăşurarea operaţiunilor de evacuare

Trupele sovietice au început să ocupe Basarabia în dimineaţa zilei de 28 iunie. În aceeaşi zi, armata română din Basarabia şi Bucovina au început evacuarea, începând cu oraşele Cernăuţi, Chişinău şi Cetatea-Albă. Până a doua zi, la 29 iunie, ora 12, a fost ocupat teritoriul românesc până la Berhomel-Sud, Cernăuţi, Romăncauţi, Floreşti, Orhei-Vest, Chişinău, Causani, Lacul Alibei. Operaţiile au continuat în zilele următoare. La 3 iulie 1940, ora 12, evacuarea militară a Nordului Bucovinei şi a Basarbiei a fost terminată. Acea zi de 3 iulie 1940 a fost declarată zi de doliu naţional. Firesc, dar nu îndeajuns. A fost arătată în pagini de ziare, în memorii şi scrisori din partea unor personalităţi politice şi culturale, toată nedreptatea ce s-a făcut poporului român. Şi bine s-a făcut, dar din nou trebuie s-o repetăm, în acel ceas al istoriei se cereau nu vorbe mari, ci fapte mari.

A doua zi s-a format şi un nou guvern sub preşedinţia lui Ion Gigurtu, care continuă operaţiunile de evacuare a instituţiilor administrative şi a populaţiei civile. Trenuri şi căruţe aduc spre Moldova sufletele dezrădăcinate ale românilor basarabeni şi bucovineni. Era o tristeţe fără margini.

Renunţarea la garanţiile franceze şi engleze

În condiţiile interne şi externe date, la 1 iulie 1940, în cadrul unui Consiliu de Miniştri convocat de premierul Gh. Tătărăscu, ministrul de externe al României, C. Argetoianu, *"definind actuala noastră politică externă, determinată de noua orientare europeană în curs de aşezare"* anunţă că *"în cadrul acestei politici România renunţă la garanţiile anglo-franceze din 13 aprilie. Consiliul* – se spune în ştirea publicată în ziarul Universul – *a aprobat această nouă orientare a politicii noastre externe"*.

Acest lucru este anunţat şi în parlament, la 3 iulie 1940. *"O nouă eră se deschide României în politica externă* - spune C. Argetoianu. *În cadrul*

noilor sale orientări guvernul a hotărât – întăreşte Argetoianu – *să renunţe la garanţiile Angliei şi Franţei din 13 aprilie 1939".* Socoteşte cedarea Basarabiei şi Bucovinei de nord, *"o nouă sfâşiere, cea mai dureroasă, poate cea mai nedreptă din lungul său martiriu".* Îndeamnă, în încheierea cuvântării sale, *"să răbdăm cu curaj cum ne-au învăţat părinţii, să muncim, să fim strânşi între noi şi să înconjurăm cu dragoste şi devotament steagul ţării, tronul şi dinastia, chezăşia României de mâine şi să strigăm cu toţii, cu inima sângerândă, dar cu glas tare, Trăiască România nepieritoare, Trăiască regele, Trăiască dinastia".*

Tratativele româno-bulgare de la Craiova (19 august 7 - septembrie 1940)

Au avut loc în lunile august - septembrie 1940. Era un răspuns la cererile Bulgariei ce urmărea să pună stăpânire pe Cadrilater. Negocierile au avut loc la Craiova şi s-au desfăşurat în vreme ce la Turnu-Severin se purtau tratative cu Ungaria. Cu întreg dramatismul românilor bucovineni şi basarabeni în căutarea unui cămin şi a unei slujbe, diplomaţia română se străduieşte să asigure delegaţiei maghiare plimbări agreabile pe plaiurile româneşti, iar delegaţiei bulgare o primire cu toate onorurile. Ciudate sunt, uneori, regulile şi practicile în relaţiile internaţionale, adeseori împotriva bunului simţ. Vorbind de programul delegaţiei maghiare din 18 august 1940, ce aştepta răspunsul guvenului român la propunerile maghiare, ziarul Universul din 20 august 1940 relata că *"delegaţii unguri fac vizite şi cercetări pe locurile şi în regiunile noastre istorice"*, admirându-ne şi bogăţiile şi frumuseţea.

Acealşi ziar comunica şi programul primirii în ţară a delegaţiei bulgare, autorităţile române ce le vor ieşi în cale şi itinerariul ce îl vor parcurge. Reproduce şi rânduri din paginile ziarelor bulgare ce-şi exprimau marea lor bucurie pentru cea ce avea să se întâmple: *"În dorinţa sa de a se ajunge la reglementarea paşnică a problemelor care ar putea să despartă România de vecinii săi, şi în speranţa de a crea în această parte a lumii o aşezare politică nouă,*

bazată pe conviețuire și colaborare pașnică a tuturor popoarelor, România a hotărât să deschidă discuțiuni cu Bulgaria". Tratativele vor începe în 19 august, în cursul dimineții la Craiova, în palatul rezidenței regale. Declarațiile erau conduse de Al. Cretzeanu, ministru plenipotențiar, din partea României și S. Pomenoff, ministru plenipotențiar și el, din partea bulgară. În compenența delegației române intrau 16 membri. Un prim popas al delegației bulgare în România are loc la Calafat, unde au fost întâmpinați de prefectul județului Dolj, de primarul orașului și de comandantul garnizoanei. De aici la Craiova, drumul îl fac cu trenul. În gara Craiova, în numele guvernului român au fost salutați de Dinu Simion, rezidentul regal al ținutului Olt, iar în numele ministrului de externe al României de Mihail Stănescu, consilier de ambasadă și directorul protocolului.

Delegațiile s-au întâlnit în aceeași zi la orele prânzului, 12, în palatul rezidenței regale. S-au rostit toasturi și s-au verificat plenipotențele. În aceeași zi, după amiază au început lucrările în plen. Au fost suspendate însă în curând. Dialogul a continuat până seara numai între șefii celor două delegații.

A doua zi, în 20 august, discuțiile încep tot în plen, pentru a continua de data acesta într-o componență redusă și dintr-o parte și din alta; șefii delegațiilor și câte doi experți români și bulgari, dimineața, și între experți, după-amiaza. A treia zi liniștea e de mormânt. *"Ziua de azi* – scria "Universul" la 21 august – *pare mai calmă, mai liniștită și de aceea pare și mai apăsătoare. Nu se mai văd mașini cu delegați opriți în fața palatului rezidențial și nici plecând de acolo. Chiar în biroul de presă unde era atâta animație, acum domnește acalmia. Câțiva gazetari, 3-4 la număr, citesc liniștiți ziarele de dimineață, în timp ce grosul lipsește, fiind duși în oraș, unii pe la parc, alții pe la muzee, alții vizitează Uzina Electrică sau instalațiile de alimentare cu apă, însoțiți bineînțeles de ai noștri. Nici șefii celor două delegații, care au lucrat aseară până după miezul nopții, nu au luat contact azi. Lucrează însă intensiv toate subcomisiile la chestiunile de detaliu, căci marea problemă, chestiunea teritorială, pare să fi fost terminată… . De azi dimineață lucrează împreună cei doi experți militari, generalul Potopeanu*

din partea României, cu generalul Poppof din partea Bulgariei. Azi după masă Al. Cretzeanu a lucrat împreună cu generalul Popoff, expertul militar al delegației bulgare. Celelalte comisiuni au lucrat separat, ca și până acum".

A patra zi totul lasă impresia că lucrurile sunt spre sfârșitul lor. Șefii comisiunilor n-au mai ținut contactul permanent între ei. N-a avut loc nici o întrunire în plen. Universul publică un gând al unui membru al delegației bulgare: *"Vom trage cu buretele peste tot ceea ce a fost, vom uita orice act care vremelnic ne-a înrăjbit, ne vom strânge frățește și sincer mâinile și, uniți în interese politice și economice, vom statornici aici în Balcani, o nouă și puternică forță, de un real folos pentru ambele țări".*

La 23 august aceeași atmosferă. Au lucrat intens doar comisiile tehnice ale celor două delegații. La 24 și 25 august, la fel. În zilele următoare, comisiile își continuă activitatea, experții de asemenea. La 28 august, impresia celor ce urmăreau lucrările la Craiova era că acestea se apropie de sfârșit și sunt în măsură să găsească pentru toate *"problemele conexe în legătură cu chestiunile fundamentale ... o mulțumitoare dezlegare".* Au avut loc și ședințe între șefii celor două delegații și contacte între delegații guvernelor român și bulgar. Totul s-a desfășurat într-o liniște perfectă. Ziariștii bulgari au adus mulțumiri atmosferei create lor la Craiova.

Teza română avea în vedere, potrivit celor relatate de M. Manoilescu, cedarea Cadrilaterului, dar cu păstrarea pentru noi a Silistrei, (în vederea autostradei dintre București și Constanța) și o suprafață de 2.000 kmp din totalul de 14.000 km² ai Cadrilaterului, ce cuprindea Caliacra, Cavarna și Balcic, cu 37.500 locuitori din care 14.500 bulgari.

Popov condiționează însă trimiterea delegației bulgare la Craiova de acceptarea, din partea noastră, a cedării Cadrilaterului întreg. E instrasigent și dur. Cere revenirea la frontiera din 1912, motivând că ea *"ar simboliza amiciția tradițională bulgaro-română". "Iată-i pe bulgari* – spunea Manoilescu – *deveniți sentimentali și invocând argumente subtile și cvasipoetice!".*

România insistă însă pentru păstrarea Silistrei și a litoralului cu Balcicul. *"Negocierile s-au purtat într-un spirit de șicană și de meschinărie"* – scria

în memoriile sale Manoilescu – iar *"cedarea reală și formală a Cadrilaterului s-a făcut nu la Craiova, prin tratatul încheiat la 7 septembrie, ci la Viena la 30 august, odată cu arbitrajul. Anticipând asupra dramei de la Viena, trebuie să arăt că în aceeași noapte de 29 spre 30 august, când a trebuit să acceptăm Arbitrajul, am fost siliți să semnăm două scrisori: una către Ribbentrop și alta către Ciano, prin care << în sensul hotărârilor Führerului și a Ducelui >> am recunoscut cedarea întregului Cadrilater. Așadar când ni s-a impus arbitrajul cu ungurii, s-a impus în același loc, în același timp și de către aceiași miniștri, reprezentând aceleași puteri ale Axei, și cedarea Cadrilaterului".*

Problemele Tratatului de la Craiova între România și Bulgaria

Tratatul a fost încheiat la Craiova în 7 septembrie 1940 și ratificat prin decret-lege la 12 septembrie, semnat de Ion Antonescu și Mihail Manoilescu. Au fost ratificate, cu același prilej, și anexele sale: un protocol pentru completarea art. 1, trei acorduri ce au avut în vedere: modalitățile de evacuare și de transfer a teritoriului, schimbul de populație română și bulgară și acordul financiar. Din tratatul încheiat au făcut parte și schimburile de scrisori.

Potrivit tratatului și a anexelor sale, noua frontieră dintre România și Bulgaria începe de la Dunăre, imediat în aval de Silistra, pentru a ajunge la Marea Neagră la aproximativ 8 km sud de Mangalia. O comisie mixtă, compusă din reprezentanți ai celor două țări, România și Bulgaria, în număr egal din ambele țări, era împuternicită să fixeze pe teren, chiar a doua zi după schimbul instrumentelor de ratificare ale Tratatului, traseul noilor frontiere.

Partea din teritoriul Dobrogei cuprinsă între frontiera veche română-bulgară și noua linie de frontieră se cerea a fi evacuată de către România și transferată Bulgariei. Transferul bunurilor imobiliare publice urma să se facă în patru etape, iar teritoriul în cauză împărțit și el în

patru zone distincte din acest punct de vedere. O listă a bunurilor imobiliare publice existente în zonele amintite trebuia întocmită de către guvernul român chiar a doua zi după schimbul instrumentelor de ratificare, iar delegaţii bulgari destinaţi a face recepţia urmau să se prezinte neînarmaţi în locurile fixate la datele de 15, 19, 22 şi 25 septembrie 1940, orele 9. Arhivele locale erau remise părţii bulgare.

Teritoriul ce făcea obiectul tratatului va fi evacuat de către România şi ocupat de armata bulgară în patru etape, între 20 septembrie şi 1 octombire 1940, cu o detaliere a procedeelor, mijloacelor folosite şi a situaţiilor ce pot fi create ca urmare prevederilor, cuprinse în unul din acordurile încheiate.

În conformitate cu articolul trei al tratatului încheiat la Craiova între România şi Bulgaria, s-a hotărât ca, într-un trermen de trei luni, cu începere de la data schimbului instrumentelor de ratificare să se procedeze la un schimb obligatoriu între supuşii români de origine etnică bulgară, din judeţele Tulcea şi Constanţa şi supuşii români de origine etnică română din judeţele Durostor şi Caliacra.

În ceea ce priveşte supuşii români de origine etnică bulgară şi supuşii bulgari de origine etnică română din celelalte regiuni ale României şi Bulgariei, imigrarea în ţara lor de afinitate etnică rămâne facultativă, într-un termen de un an de la data schimbului instrumentelor de ratificare ale Tratatului de pace încheiat.

S-a mai convenit, potrivit aceluiaşi tratat, că guvernul român va putea decreta emigrarea obligatorie în Bulgaria a unui număr de supuşi români de origine etnică bulgară, egal cu acel al supuşilor bulgari de origine etnică română care îşi vor fi exercitat facultatea de a emigra potrivit celor arătate mai sus. Guvernul bulgar se obliga să primească pe teritoriul său pe supuşii români de origine etnică bulgară.

În mod reciproc, guvernul bulgar putea decreta emigrarea obligatorie în România a unui număr de supuşi bulgari de origine etnică română, egal cu acel al supuşilor români de origine etnică bulgară care şi-au

exercitat facultatea de a emigra în România, guvernul ţării noastre angajându-se să-i primească pe teritoriul său.

Toţi cei ce plecau dintr-o ţară sau alta îşi pierdeau calitatea de cetăţean al ţării părăsite, din momentul plecării lor. Proprietăţile imobiliare rurale aparţinând supuşilor români de origine etnică bulgară, obligaţi să părăsească teritoriul român, erau considerate ca bunuri abandonate şi deveneau proprietatea statului român. În cazul românilor plecaţi din Bulgaria, bunurile lor rurale treceau în proprietatea statului bulgar. Acelaşi principiu a funcţionat în cazul schimburilor facultative.

Statul român îşi va lua sarcina despăgubirii românilor ce părăsesc bunurile lor rurale situate în teritoriile transferate Bulgariei, iar statul bulgar se obliga să despăgubească pe bulgarii care-şi vor părăsi bunurile rurale situate în judeţele Constanţa şi Tulcea. Toţi cei plecaţi în Bulgaria sau România îşi păstrau proprietatea tuturor bunurilor lor mobile, corporale şi incorporale. Erau liberi de a lua cu ei sau de a-şi transporta bunurile mobile de orice natură, vite, inventar agricol, etc., fără a fi supuşi la nici o taxă. Exportul aurului şi al monedelor, în piese de metal sau de hârtie, urma să fie reglementat de către cele două bănci de emisiune.

Guvernele celor două ţări se angajau să întocmească listele pesoanelor ce făceau obiectul schimbului obligatoriu de populaţie, iar o comisie mixtă avea misiunea de a supraveghea transferul populaţiilor română sau bulgară. Avea toată puterea de a stabili procedurile de urmat şi de a lua măsuri de execuţie a Acordului privind schimbul de populaţie.

Prin Acodrul financiar încheiat, România şi Bulgaria au fost de acord să renunţe definitiv la toate pretenţiile de ordin financiar de la stat la stat ce rezulta din transferul de teritorii şi din schimbul de populaţie, în schimbul plăţii de către guvernul bulgar, guvernului român, a unei sume forfetare de un miliard lei, care va fi pusă la dispoziţia Ministrului de Finanţe al României în două tranşe egale, la 15 ianuarie 1941 şi 15 ianuarie 1942.

Potrivit celor trei scrisori adresate de S. Pomenoff, în numele guvernului bulgar, lui Alex. Cretzeanu, preşedinte al delegaţiei române de la Craiova, la 7 septembrie 1940, guvernul bulgar se angaja să întreţină la Sabla, Caliacra şi Balcic instalaţiile necesare pentru securitatea navigaţiei.

Tratativele româno-ungare de la Turnu-Severin

La 6 august 1940, Raul Bossy, ministrul României la Roma, se îndreaptă spre Budapesta spre a face cunoscut acordul României de a purta convorbiri cu guvernul maghiar pe tema frontierelor. Premier al Ungariei era Teleki Pál, şef al departamentului de externe Csáky István, iar ambasador al Ungariei în România Bárdossy. Primul contact al emisarului nostru cu şefii executivului şi ai diplomaţiei maghiare a avut loc a doua zi, la 7 august. Ei acceptă tratativele propuse, situaţia fiindule favorabilă. Guvernul român şi ministrul său de externe săvârşesc prima lor greşeală, de care partea maghiară avea, de aici înainte, doar să profite.

Tratativele au început la 16 august 1940, la Turnu-Severin. Delegaţia română era condusă de Valer Pop, iar cea maghiară de András Hory. Şi de o parte şi de alta erau experţi militari şi civili. Delegaţia maghiară îşi prezintă în prima zi revendicările prin intermediul unui memoriu. Revendică circa 69 000 km² din teritoriul României, cu o populaţie de 3 900 000 de locuitori, din care peste 2 700 000 erau români şi numai 1 200 000 unguri. Potrivit acestui plan, României îi mai erau lăsate din Transilvania judeţele: Făgăraş şi Sibiu, o parte din judeţele Târnava Mică şi Târnava Mare, Blajul, un colţ din judeţul Alba, fără oraşul Alba-Iulia, judeţul Hunedoara şi Banatul. O frontieră ce călca în picioare întreaga noastră geografie, dezrădăcinând din ea toate vechile plaiuri româneşti ale Sătmarului, Băii-Mari, Bihorului, Sălajului, Bistriţei, Năsăudului, Clujului şi Mureşului. Un plan ce călca în picioare românismul masiv al Transilvaniei.

Delegaţia română opune acestei cereri acceptarea principiului schimbului de populaţie. Guvernul României nu avea în vedere o cedare de teritoriu decât numai în măsura în care era cerută de crearea spaţiului necesar statului ce avea de adus în spaţiul său teritorial conaţionalii din statul vecin. A fost un punct de vedere neacceptat de delegaţia maghiară. El cerea o contrapropunere cu caracter teritorial. Concesii nu se făceau din nici o parte. Tratativele se găseau în impas. Delegaţia maghiară doreşte să se retragă. De la Berlin şi Roma se cere continuarea tratativelor. Şefii celor două delegaţii se întorc în capitale, fiecare pentru a primi noi instrucţiuni. András Hory se întoarce de la Budapesta cu instrucţiuni ferme de a continua discuţiile numai în baza prinicpiului cedării teritoriale. Valer Pop avea misiunea de a rămâne la tratative şi a discuta problemele susţinând schimbul de populaţie propus.

La 24 august 1940 au fost reluate, la Turnu-Severin, tratativele. András Hory, în numele guvernului său, cere delegaţiei române să accepte principiul cesiunii teritoriale. Este respins de Valer Pop şi în consecinţă, la cererea maghiară, tratativele au fost întrerupte. S-a dat şi o declaraţie comună: *"Deoarece nu s-a găsit o bază comună pentru tratative, conversaţiile au fost declarate – după dorinţa delegatului şef ungur – ca închise; persistă însă perspectiva că tratativele vor fi reluate în timpul cel mai scurt"*. Manoilescu îi ceruse lui Valer Pop să propună reîntâlniri la 28 august, într-o altă localitate. El afirmă, în memoriile sale, că la Turnu-Severin *"nu am ajuns niciodată pe terenul că am fi dispuşi să cedăm o bucată mare sau mică din teritoriul ţării, ci numai pe acela că urmărim un schimb de populaţie cu omogenizarea etnică a celor două ţări, după efectuarea căruia s-ar fi putut admite un corectiv teritorial minim, strict necesar"*. Era un punct de vedere acceptat şi de şeful legaţiei germane, Fabricius.

Dictatul de la Viena (30 august 1940)

"Cadrilaterul e degetul mic. Dincolo [Transilvania] *e braţul"* – spunea Al. Vaida-Voievod în Consiliul de Coroană din 23 august 1940, ce avea să aducă hotărâri în legătură cu atitudinea noastră faţă de problema cedărilor

teritoriale Bulgariei şi Ungariei. Nicolae Titulescu ar fi spus, fără îndoială, mai mult: *"Transilvania e însăşi inima Ţării Româneşti şi trebuie apărată cu orice preţ"*. Nu era însă acolo. Şi hotărârea luată a fost alta, iar de la Turnu-Severin la Viena, de la tratative la dictat, n-a fost decât un nefericit pas pe care poporul român a început să-l facă din iunie până în septembrie 1940.

În zilele de 26-27 august au avut loc succesiv mai întâi chemarea plenipotenţiarilor germani şi italieni acreditaţi în România şi Ungaria, pentru consultări în ţările lor, iar apoi invitarea miniştrilor de externe ai României şi Ungariei la Viena. În nota trimisă guvernului român de către legaţia germană la 27 august 1940, se spunea: *"Vă rog să invitaţi imediat pe ministrul de externe în numele guvernului Reichului, la o convorbire asupra afacerilor ungaro-române, cu guvernul Reichului şi guvernul italian, reprezentat prin contele Ciano, pentru joi la amiază (29 august) la Viena. Ar fi recomandabil ca ministrul de externe să primească depline puteri pentru tratative asupra relaţiilor româno-ungare. Rămâne la aprecierea guvernului român de a trimite un al doilea delegat, eventual pe preşedintele Consiliului de Miniştri"*.

Urmare somaţiei primite, o delegaţie formată din 21 de membri au pornit spre Viena cu trenul în după amiaza zilei de 28 august fără a şti cu certitudine ce o aştepta acolo. Sunt întâmpinaţi la Viena, în gară, de Ribbentrop. În aceeaşi zi, la ora 14 a avut loc o primă întrevedere între Manoilescu, Ribbentrop şi Ciano. Aceştia din urmă invocă pentru intimidare, nişte pretinse atitudini proengleze ale lui Gafencu manifestate la Moscova, pentru ca în final să comunice dorinţa Germaniei şi a Italiei de a se ajunge la o înţelegere cu Ungaria printr-un arbitraj realizat chiar a doua zi, un arbitraj care – afirmă Ribbentrop – l-am fi cerut chiar noi.

Manoilescu contestă cele afirmate şi cerute de Ribbentrop: *"Nici eu nici primul ministru, în nici o împrejurare, nu am cerut arbitrajul şi mai ales nu am putea să acceptăm un arbitraj"*.

Ribbentrop şi Ciano, uniţi în intenţiile şi acţiunile lor, ameninţă în toate chipurile pe Manoilescu, care insistă încă pentru rezolvarea diferendelor dintre Ungaria şi România printr-un schimb de populaţie.

Refuzul lor este categoric, iar la întrebarea lui Manoilescu de ce suprafaţă era vorba, Ribbentrop răspunde: între o limită maximă de 66 000 km² şi una minimă de 25 000 km². Surprins Manoilescu răspunde că ţara sa nu va consimţi niciodată la o asemena cedare. *"Atunci veţi face război şi veţi pierde toată Transilvania"* – i-a replicat Ribbentrop.

Manoilescu comunică în ţară cererile Germaniei, în aceeaşi zi de 29 august. În noaptea spre 30 a avut loc un Consiliu de Miniştri şi un Consiliu de Coroană. Primul la ora 12, al doilea la ora 3. În discuţiile purtate s-au conturat două curente:

1. Respingerea arbitrajului şi proclamarea rezistenţei (C.I.Brătianu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, Nicolae Bălan, Victor Iamandi, Victor Antonescu, Constantin Anglescu, gen Arthur Văitoaianu, A.C.Cuza şi Silviu Dragomir.

2. Acceptarea arbitrajului (Gh. Tătărăscu, Constantin Argetoianu, Al. Vaida-Voievod, G.G. Mironescu, gen. Ernest Baliff, patriarhul Nicodim Munteanu, Ion Moţa şi Horia Zelea Codreanu, Ion Gigurtu, D. Caracostea, Nichifor Crainic, contraamiralul adjutant N.Păiş, I.V. Gruia, Ion Macovei, generalul David Popescu, Stan Ghiţescu, Victor Gomoiu, Vasile Noveanu, Mihail Priboianu, generalul adjutant Gheorgeh Mihail, şeful statului major al armatei şi Andrei Rădulescu, preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie. Teofil Sidorovici, comandantul organizaţiei "Staja Ţării", s-a abţinut de la vot.

Un comunicat dat a doua zi făcea cunoscut opiniei publice din ţară că *"examinând toate posiblităţile, Consiliul de Coroană a ajuns la singura încheiere mai favorabilă, adică la acceptarea arbitrajului Axei, România găsindu-se în acest moment absolut între duşmani. Întregul sistem pe care se baza politica externă a democraţiei s-a prăbuşit în întreaga Europă"*. Se invoca din nou, ca şi în cazul ultimatumului sovietic, izolarea noastră şi imposibiltatea de a face faţă unei acţiuni militare. Istoria n-a uitat şi nu a iertat uşurinţa cu care forţele noastre politice şi militare au cedat presiunilor externe şi au lăsat să fie luată din trupul Transilvaniei o suprafaţă de 42 234

km² şi o populaţie de aproximativ 2 600 000 locuitori, dintre care majoritatea erau români.

Nenumărate telegrame trimise de Manoilescu spre Bucureşti, sub presiunea şi ameninţările arbitrilor au cerut Consiliului de Coroană hotărâri imediate. Actul final a fost prelungit, în aşteptarea răspunsului de la un ceas la altul şi chiar cu minute. Nimeni din exterior nu ne sugera o cât de mică rezistenţă. În interior, Consiliul de Coroană s-a strâns cu greu şi cei ce au venit, în marea lor majoritate (21 din 31) au plecat capul în semn de neputinţă.

La Viena în aceiaşi zi, Manoilescu şi Valer Pop, cu aceeaşi neputinţă ascultă o sentinţă întemeiată pe violenţă şi mincuni, şi apoi unul din ei, Manoilescu avea să o şi semneze. Palatul Belvedere avea să găzduiască ultimul act al tragediei Transilvaniei noastre. *"Era* – ne spune M. Manoilescu – *un salon rotund, cum se întâlnesc atâtea în colţurile palatelor vechi. O masă rotundă în mijloc. În faţa noastră, Ribbentrop şi Ciano cu suita lor, în care am întrezărit, în picioare, pe Clodius. Cu un gest grav şi rece ni s-au indicat fotoliile noastre. Toată lumea tăcea. Toţi voiau să fie solemni, dar pentru mine erau siniştri. Peste un minut a fost introdusă delagaţia ungară. Primul ministru, Teleky, tip de profesor – mai curând de liceu decât de universitate – privind oblic după ochelari ca un japonez, Csáky – grăsun, îndesat, într-o uniformă care amintea pe a surugiilor de la curţile noastre boiereşti. Peste un alt minut eram aşezaţi în jurul mesei. Ribbentrop şi Cinao aveau la dreapta şi la stânga pe cei doi interpreţi, italian şi german".*

Vorbesc Ribbentrop şi Ciano. Vrea să vorbească şi Manoilescu. Nu i se îngăduie. Se citeşte apoi, în germană şi italiană, Actul de arbitraj, iar în faţa lui Manoilescu, Schmidt desfăşoară harta României cu tot ceea ce Ungaria horthystă a reuşit să ia prin şantaj şi forţă. *"Schmidt a citit în limba germnă actul de arbitraj. Nu am avut* – scrie în memoriile sale Manoilescu – *nici o senzaţie, fiindcă nu aducea nimic esenţial. M-au indignat numai cele două minciuni sfruntate, cuprinse în textul oficial, prima că "guvernul regal român şi guvernul regal ungar s-au adresat guvernului Reichului şi guvernului italian cu rugămintea de a face un arbitraj" şi a doua că*

cei doi miniştri de externe au luat hotărârile lor "după o nouă convorbire cu miniştri Manoilescu şi Csáky".

În cuvântul său, Manoilescu tocmai acest lucru a vrut să-l arate, că totul s-a hotărât fără de noi şi împotriva noastră: *"Rog să se constate şi să se treacă în protocol că delegaţia română nu a avut niciodată ocaziunea de a-şi prezenta şi de a dezvolta punctul său de vedere în faţa comisiunii arbitrare".*

Este greu de înţeles şi imaginat brutalitatea cu care i s-a impus României cedarea unei bune părţi din teritoriul său. Atmosfera creată delegaţiei noastre la Viena iese de asemena din cadrele unei normalităţi. Ea nu a participat la un arbitraj, care ar fi presupus un dialog între părţi, ci la un dictat, iar Manoilescu a fost doar martor la pronunţarea sentinţei. *"Actul de arbitraj a fost citit din nou în limba italiană. Veni apoi momentul culminant. Pe masă stătea împăturită harta, ca o sentinţă de moarte. Am observat întâi că este o hartă românească... . Când am privit în toată grozăvia împărţirea Transilvaniei, am înţeles că puterile care îmi erau mult slăbite mă părăsesc cu totul. Tabloul dinaintea ochilor s-a făcut neclar, ca un nor galben cenuşiu, din cenuşiu negru... . În clipa următoare mi-am pierdut cunoştinţa...".*

Textul Dictatului de la Viena cuprinde, aşa cum arăta Manoilescu, în memoriile sale, două neadevăruri şi o nedreaptă sentinţă. Afirmă că totul s-a petrecut la cererea guvernelor român şi maghiar, iar hotărârile luate au avut consensul miniştrilor de externe ai celor două ţări: *"Guvernele român şi ungar s-au adresat guvernului Reichului şi guvernului Italiei, rugându-le să rezolve printr-un arbitraj chestiunea în suspensie, între România şi Ungaria, cu privire la teritoriul ce urmează a fi dat Ungariei. În urma acestei cereri şi în urma declaraţiilor făcute de guvernele român şi ungar, şi în acelaşi timp a cererii în sensul că România şi Ungaria vor considera că cele două părţi sunt lezate într-o asemenea sentinţă de arbitraj, d. von Ribbentrop, ministrul german al afacerilor străine şi contele Ciano, ministrul italian al afacerilor străine, după o nouă întrevedere cu d. Manoilescu ... şi cu contele Csaky ... au pronunţat azi la Viena sentinţa de arbitraj următoare".*

Sentinţa a fost în adevăr pronunţată, dar fără punctul său de vedere. În discursul radio difuzat de la 1 septembrie 1940, M. Manoilescu

spunea: *"Îmi pare rău - şi acelaşi sentiment este împărtăşit şi de d-l Valer Pop – că nu putem să explicăm totul şi să facem să se înţeleagă totul din ceea ce s-a petrecut la Viena, unde noi n-am avut decât simpul rol de a comunica la Bucureşti o situaţie care, cu toate eforturile noastre, nu se putea schimba, pentru a primi de acolo hotărârea autorizată a guvernului şi a Consiliului de Coroană".*

Manoilescu, în acelaşi context subliniază că delegaţiile române nici la Turnu-Severin şi nici la Viena *"n-au făcut nici o ofertă teritorială de nici un fel în favoarea Ungariei"*. Reaminteşte de asemenea că la Salzburg şi Viena, la sfârşitul lunii iulie, atât el cât şi primul ministru Ion Gigurtu au discutat doar "realizarea unui vast schimb de populaţie între Ungaria şi România pentru omogenizarea etnică a celor două ţări" care presupunea cedarea unui teritoriu *"dar numai exact pe măsura necesară pentru a crea la graniţa de Nord-Vest a ţării un spaţiu vital destinat strângerii la un loc a tuturor ungurilor din Transilvania, rămânând ca românii din acelaşi spaţiu să fie strămutaţi în interiorul Trasnilvaniei. Aceasta – spunea Manoilescu – şi nu alta a fost ideea netă şi bine precizată cu care ne-am întors noi din călătoria de la finele lui iulie, idee pentru acceptarea căreia am şi pornit la pregătirea opiniei publice româneşti"*.

Harta anexată dictatului, fixa noile graniţe, iar o comisie mixtă româno-maghiară va determina detaliile traseului la faţa locului. În termen de 15 zile întreg teritoriul cedat trebuia evacuat de trupele române. Supuşii români stabiliţi la acea dată pe teritoriul cedat dobândesc, fără altă formalitate, naţionalitatea (!) ungară. Cei ce doreau să opteze pentru naţionalitatea română, puteau să o facă în termen de 6 luni, cu obligaţia de a părăsi teritoriul într-un termen de un an. Potrivit hotărârii de arbitraj, li se permitea acestora să ia cu ei bunurile lor mobile, să lichideze proprietatea lor imobiliară, până în momentul plecării lor, şi să ia cu ei produsul rezultat. În cazul în care lichidarea nu putea avea loc, statul ungar se obliga să despăgubească persoanele în cauză.

Articolul patru din Dictat prevedea şi dreptul *"supuşilor români de rasă ungară, stabiliţi în teritoriul cedat în anul 1919 de către Ungaria României"*, adică maghiarii rămaşi în Transilvania unită cu vechiul regat al României

în decembrie 1918, de a trece în Ungaria în aceleaşi condiţii prevăzute ca pentru români. Alte probleme ce decurgeau din actul cedării au fost lăsate spre rezolvare celor două guverne, român şi maghiar, şi numai în caz de neînţelegeri urma să se facă apel la guvernele german şi italian.

Hotărârile dictatului au fost urmate de declaraţiile lui Ribbentrop şi Ciano, prin care se garantau integritatea şi inviolabilitatea noilor frontiere ale României: *"Italia şi Germania îşi asumă, cu începere de azi, garanţia pentru integritatea şi inviolabilitatea teritoriului statului român"*. La care M. Manoilescu răspunde: *"Guvernul român ia cunoştinţă cu agrement de comunicare şi acceptă garanţia acordată României"*. Cinică asigurare!

A mai fost semnat la Viena, la 30 august 1940, şi un acord germano-român privitor la minoritatea germană din România. Guvernul român se angaja să *"stabilească o egalitate de drepturi pentru cetăţenii români de rasă germană şi cetăţenii români de rasă românească"*. Potrivit aceluiaşi acord, guvernul român *"se angaja de asemenea să consolideze poziţia grupului etnic german în sensul hotărârilor de la Sibiu pentru a se acomoda particularităţilor lor etnice germane"*.

Au urmat şi două declaraţii din partea lui Ribbentrop şi Ciano, nu însă, cum era şi firesc, şi din partea lui Manoilescu. Cei doi miniştri de externe ai Germaniei şi Italiei mint cu aceeaşi dezinvoltură că Actul lor este săvârşit şi la cererea guvernului român şi că el însemnă o mare binefacere şi pentru noi, şi pentru lumea din jurul nostru. Sunt declaraţii revoltătoare şi perfide. O reproducem pe acea rostită de Ribbentrop: *"Prin sentinţa de arbitraj care a fost pronunţată, o chestiune importantă şi grea de politică europeană a fost definitiv reglementată. În numele guvernului Reichului, ţin să exprim satisfacţia deosbită pe care o simt în această privinţă"*. Dar cu ce preţ însă!

"Guvernele român şi ungar, – spunea Ribbentrop mai departe – *au adresat un apel guvernelor celor două puteri ale Axei. Ele au manifestat dorinţa lor de a rezolva în mod paşnic o problemă dezbătută de multă vreme. În acest mod, ele au ţinut de asemenea seamă de răspunderea lor faţă de propriile lor interese şi faţă de menţinerea păcii în Sud-Estul Europei. Fuhrerul şi Ducele nu s-au sustras de la*

acest apel. Germania şi Italia întreţin, într-o măsură egală, relaţiuni amicale cu Ungaria şi România. Germania şi Italia nu sunt totuşi direct interesate în chestiunea care făcuse obiectul litigiului dintre cele două ţări. Astfel, Germania şi Italia au putut lua asupra lor, într-un mod absolut imparţial, această misiune delicată. De asemenea astfel ele au putut, în ciuda marilor dificultăţi pe care le implică circumstanţele complicate, geografice şi etnografice din teritoriul disputat, să găsească o soluţie justă şi ţinând seama de interesele celor două ţări....

După acordul sovieto-român cu privire la chestiunea Basarabiei şi după acordul la care s-a ajuns între România şi Bulgaria cu privire la chestiunea Dobrogei meridionale, sentinţa de arbitraj rostită astăzi de cele două puteri ale Axei şi acceptată de cei doi parteneri rezolvă ultima problemă teritorială din spaţiul danubian în suspensie. În prezent, în această parte a Europei a fost obţinută în favoarea tuturor interesaţilor o pacificare definitivă. Sunt convins că o bază solidă a fost creată astfel pentru raţiuni durabile şi amicale între Ungaria şi România".

La 30 august 1940, a fost semnat de cei patru miniştri de externe un protocol în care ministrul Ungariei şi al României *"Constată în mod explicit că ei au luat la cunoştinţă de sentinţa de arbitraj de la Viena. Ei au confirmat apoi, încă odată, şi în mod explicit, în numele guvernelor lor, declaraţia că ei acceptă sentinţa de arbitraj ca o reglementare definitivă şi că ei se obligă să o execute fără condiţii".*

CAPITOLUL X

ÎN VREMEA LUI ION ANTONESCU PESTE HOTARE ŞI ÎN ŢARĂ. ROMÂNIA ÎN CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

În vremea lui Ion Antonescu peste hotare şi în ţară

Anii '40 au în istoria lor universală şi naţională, un loc aparte şi o semnificaţie deosebită. Viaţa comunitară cunoaşte o discontinuitate faţă de deceniul trei, într-o covârşitoare proporţie. Nu pretutindeni în lume şi nu la aceleaşi dimensiuni. Nimeni nu a putut ridica însă ziduri de apărare şi nu s-a putut retrage în insule marine sau oceanice pentru a rămâne izolat de focul mistuitor al celui de-al doilea război mondial. El a fost gândit în chiar prima zi de pace de după primul război mondial, şi pregătit apoi vreme de un deceniu, în cel de-al treilea, ce poate fi considerat, nu fără temei, şi deceniul păcii creatoare de progres.

Istoria lumii europene s-a desfăşurat într-un context istoric cu trăsături noi. La sfârşitul primului război mondial s-au destrămat două imperii: austro-ungar şi ţarist. În locul lor au luat naştere noi state, a avut loc întregirea altora prin hotărâri de unire la scara fiecărei naţiuni. Aceste hotărâri au primit o confirmare internaţională prin tratatele încheiate în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris. Harta Europei a început să arate altfel. Spiritul de dreptate a învins. Statele întregite, sau nou formate, şi-au arborat drapelul în întreg spaţiul naţional şi au pornit pe drumul reformelor, al dezvoltării şi al modernizării. Sunt lucruri pe care le-am mai spus.

In legatura cu Antonescu sunt in istoriografia noastra si in cea de peste hotare, in randul unor oameni politici romani si straini opinii

Statele învinse în război au semnat tratatele cu o resemnare ascunsă. În realitate întreg sistemul politic sancţionat prin hotărârile şi tratatele încheiate în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris (1919-1920) a fost contestat în deceniile trei patru şi încălcat prin acţiuni dictatoriale şi războinice în anii 1939-1944.

Şi unele şi altele au fost gândite şi pregătite, tacit sau manifest, cu mult înainte de a avea loc, fiind dorite, pregătite şi susţinute de toate ţările nemulţumite de sistemul politic sancţionat la Versailles. Tactica folosită, la început, a fost aceea a paşilor mărunţi făcuţi în direcţiile şi cadenţele socotite ca fiind potrivite scopurilor urmărite. Apoi când forţele revizioniste au câştigat puterea prin greşelile învingătorilor, în primul rând învinşii au trecut la fapte, motivate prin Declaraţii şi realizate prin Diktat şi forţă.

În ce priveşte România, în vara anului 1940, din iunie până în septembrie, tratatele din anii 1919-1920 au fost revizuite în favoarea Rusiei, Ungariei şi Bulgariei, România fiind obligată să cedeze acestora o treime din suprafaţa pământului său. O succesiune de acte diplomatice şi acţiuni de forţă întreprinse de Germania şi Italia (începând cu 1938) şi profitând de acestea Rusia, Ungaria, Bulgaria, au dovedit ineficienţa garanţiillor Angliei şi Franţei (din 1939) şi au anihilat rezistenţa României în faţa ultimatumului rusesc din iunie, a dictatului de la Viena din august şi a pretenţiilor teritoriale bulgare din august-septembrie 1940.

La mai puţin de un an de la încheierea pactului Ribbentrop-Molotov (23 august 1939), România îşi trăieşte drama sa naţională iar centrul şi apusul european este sau va fi în mâinile nazismului german. Cehoslovacia şi Polonia, apoi Danemarca şi Norvegia, Olanda, Belgia şi Luxemburgul au fost atacate prin surprindere fără avertisment sau declaraţie de război şi invadate în mai puţin de două luni. Franţa este cotropită şi dezmembrată. Forţele expediţionare engleze se retrag şi ele. Europa e în mâinile Germaniei şi Italiei. Pactul tripartit de alianţă militară semnat la Berlin (27 septembrie 1940) între Germania, Italia şi Japonia,

consacră această nouă realitate geopolitică europeană în timp ce Extremul Orient este lăsat pe seama Japoniei.

Pactul tripartit a fost conceput ca un temei al acțiunilor germane pornite pentru reglementarea așa-zisului *« spațiu vital »*, cele trei state semnatare promițându-și asistență economică, politică și militară în cazul în care unul dintre ele ar fi fost atacat. La Pactul Tripartit au aderat Ungaria (20 noiembrie), România (23 noiembrie), Slovacia (24 noiembrie) și Bulgaria (1 martie 1941).

Germania încorporează, în temeiul unor drepturi istorice imaginare Austria, Alsacia, Lorena și ducatul Luxemburgului. Alte țări – Polonia, Norvegia, Olanda, Belgia, o parte a Franței, Boemia, Moravia, Slovacia – au intrat și ele în ceea ce s-a numit Comunitatea Germană.

În Balcani, Iugoslavia este împărțită, după mai bine de două săptămâni de ostilități (6-18 aprilie 1941), între Germania ce ia Slovenia, Italia, ce primește Croația, Muntenegru și o parte a Dalmației, Bulgaria, căria i s-a dat partea de sud a Iugoslaviei până la frontiera cu Albania, iar Ungariei o întinsă regiune din Cotul Dunării, Voivodina și Bacika; Serbiei, stat nou creat, condus de Nedici, i s-a lăsat restul teritoriului. În Grecia operațiunile militare au luat sfârșit la 31 mai 1941, odată cu invadarea insulei Creta de către trupele germane paraşutate. Germania se găsea angajată pe un nou front, cel mediteranean, ce cuprindea o arie geografică vastă; toate țărmurile mediteraneene ale Europei între Spania, la vest și Turcia la est, prelungindu-se la sud pe țărmul african.

Fără obstacole deosebite și fără probleme prea mari, Germania pune stăpânire prin războaie fulger pe tot ce dorea. Prin șantaje și amenințări diplomatice, sau prin atacuri militare purtate prin surprindere, Europa ia înfățișarea dorită de nazismul german. Diplomația rusească își avea și ea drumul său periculos. De fapt pentru ambele imperii, toate alianțele și înțelegerile nu aveau nici o valoare reală. Acestea sunt împrejurările externe în care își începea generalul Ion Antonescu activitatea sa politică ca șef al executivului României. Steaua țărilor revizioniste cu

ajutorul german şi rusesc era la apogeu. Apusul european părea sau chiar era îngenuncheat în faţa Wermachtului hitlerist. Plătea tribut propriilor slăbiciuni, rivalităţilor dintre principalele state şi concesiilor făcute frontului revizionist şi, în primul rând, Germaniei de către Anglia şi Franţa. Tabloul şi bilanţul vieţii politice europene de la sfârşitul deceniului patru era net în favoarea regimurilor dictatoriale şi revizioniste. Cedările teritoriale fuseseră forţate, războiul – declarat sau nu – începuse, iar tragediile născute din amândouă erau realităţi trăite de majoritatea lumii europene.

România nu a făcut excepţie. Nu i se declarase război din nici o parte, dar din iunie până în septembrie 1940, a pierdut o imensă suprafaţă din trupul ţării şi din oamenii ei, sub patronajul şi ameninţările Germaniei naziste şi Italiei fasciste. România nu fusese cucerită de nimeni, însă îi erau luate prin şantaj, ameninţări şi diktat părţi însemnate din teritoriul său naţional de către vecini, la răsărit Rusia sovietică, de la nord-vest, Ungaria, şi de la sud, Bulgaria. Un singur hotar a rămas neatins, cel al Banatului dinspre Iugoslavia, consecventă în prietenia faţă de statul şi poporul român. În rest, dacă nu a curs sânge la hotare, au plâns în schimb inimile tuturor românilor din întreaga ţară. Este cel mai tulburător an din istoria României moderne. S-a frânt atunci, din trupul ţării, cu cinism, şi s-au despărţit din nou frate de frate, român de român prin vicleşug şi forţă străină.

Dramatismul şi durerea erau fără margini. Românii rămaşi în afara hotarelor naţionale – şi cei din nord-vestul Transilvaniei, şi cei de la răsărit, din Basarabia şi Bucovina – retrăiesc vechile procese ale deznaţionalizării lor, cunoscute înainte de 1918. Condiţiile aspre, chiar duşmănoase, reinstalate şi într-un loc şi în altul în forme mult mai grave, lipsite de umanism, de înţelegere şi respect pentru populaţia românească, determină aici o existenţă de infern. Unii rezistă, alţii nu. De aici un mare exod al românilor din Transilvania de Nord, din Basarabia şi Bucovina spre toate regiunile rămase Regatului Român, chiar imediat după cedările teritoriale.

La 4 septembrie 1940, prin decret-lege, a fost înființat *Comisariatul General al românilor din teritoriile evacuate*, pe lângă președinția Consiliului de Miniștri. Avea misiunea de a rezolva toate problemele economice, sociale, culturale și juridice ce decurgeau din actul evacuării, de a repartiza populația refugiată și de a se îngriji de integrarea sa în viața țării, de a înființa, cu ajutorul inițiativei particulare, asociații și comitete regionale și locale, ce se vor ocupa de rezolvarea problemelor populației evacuate, de a întocmi un plan general de activitate.

Crearea acestui organism la nivel central – ce va suferi unele modificări în vremea guvernării lui Antonescu – este consecința unei politici de stat cerută de o situație gravă, cu un caracter de masă, creată prin cedările teritoriale. Se pierd, evident, imense bunuri spiritual-umane și materiale prin tot ceea ce a rămas dincolo de noile hotare ale țării. Viața tuturor românilor de acolo se desfășoară sub semnul violențelor și al incertitudinilor. N-au fost primite cu resemnare și au existat în toate mediile românești, reacții de împotrivire. Una din ele, generală și masivă, a fost exodul voluntar sau forțat al românilor din zonele cedate. Trenurile, și dinspre Basarabia și dinspre Bucovina de Nord și din nordul Transilvaniei sunt multe și totuși neîncăpătoare pentru toți cei ce au refuzat o nouă stăpânire străină impusă lor.

Orașele și satele din Transilvania rămasă a noastră, Banatul, Muntenia și Moldova primesc cu dragoste frățească pe toți cei refugiați. Profesori și învățători, preoți și slujitori ai statului, oameni de diverse profesii își găsesc locuri de muncă și noi rosturi, toți trăind însă sentimentul provizoratului. Rezistența morală și optimismul privind reîntoarcerea acasă sunt realități și trăsături ale vieții politice românești din lunile iunie-septembrie 1940.

Armata de la granță s-a desprins și ea din locurile ce trebuiau apărate, cu inimile îndurerate și cu hotărârea nestrămutată a reîntoarcerii. Oamenii politici din Consiliile de Coroană din iunie-august 1940, din guvernul României, spiritualitatea și opinia publică românească au primit

ultimatumul sovietic şi dictatul de la Viena cu un profund sentiment de nemulţumire şi revoltă. Au fost organizate mitinguri de protest, au fost scrise multe memorii cu privire la crima ce se săvârşise faţă de naţiunea română, au fost formulate necruţătoare critici la adresa tuturor factorilor politici interni şi externi vinovaţi de dezastrul ţării.

Criticile erau aspre şi drepte. Nimeni din cei chemaţi să conducă destinele ţării şi să apere hotarele ei nu-şi făcuse pe deplin datoria. Partidele politice s-au măcinat între ele până la actul final al desfiinţării lor (martie 1938), iar Frontul Renaşterii Naţionale (decembrie 1938 - iunie 1940) şi Partidul Naţiunii (iunie - septembrie 1940) ce au format Executivul în anii 1939-1940 n-au fost forţe politice pe măsura evenimentelor interne şi externe.

Regele Carol al II-lea şi toţi cei din jurul său, oameni ai puterii sau sfetnicii ei, n-au găsit nici mijloacele şi nici formele de a se impune în exterior şi de a realiza coeziunea în interior. Armata nu era nici ea, cel puţin în concepţia Statului său Major, ceea ce poporul aştepta.

S-au cântărit totuşi superficial forţele şi mai ales, s-a cedat neiertat de uşor în faţa forţelor revizioniste şi a susţinătorilor lor. Eram oricum mai puternici decât două din statele revizioniste, Ungaria şi Bulgaria, iar Germania şi Italia nu erau atunci în măsură să le sprijine militar.

Adevărul este că forţele politice ale ţării noastre n-au luat în calcul tot ceea ce se cuvenea luat, au dat dovadă de nepuţinţă sau laşitate, iar armata română s-a retras – şi din răsărit şi din Vest – prea devreme şi mai ales prea uşor.

Acuzele aduse şi unora şi altora erau grave, determinate de realităţi dramatice, ce în concepţia tuturor românilor se cereau îndreptate. Reîntregirea graniţelor devenea întâiul obiectiv al ţării. În aceste împrejurări interne şi externe, fără egal în istoria de până atunci a României, a fost adus la conducerea executivului, generalul Ion Antonescu.

Fără îndoială evenimentele interne şi externe din lunile iunie-septembrie 1940 au dus la numirea generalului Ion Antonescu la 4

septembrie 1940, ca şef al guvernului. Ion Antonescu a fost ales premier într-un moment de profundă criză politică determinată de cedările teritoriale. Liderii partidelor istorice refuzau participarea la actul guvernării în condiţiile rămânerii la tron a regelui Carol al II-lea. Legionarii îi erau şi ei ostili. Antonescu era chemat să facă reconcilierea între toate părţile. N-a reuşit. Îşi consolidează însă puterea prin schimbări de esenţă în viaţa politică a ţării. Le motivează prin stările de spirit existente în ţară. Izvoarele dovedesc şi o intervenţie străină. Totul s-a petecut oricum, în consens cu vrerile exprimate sau sugerate de Legaţia Germană din România.

La 5 septembrie 1940 – la cererea lui Antonescu – prin decret, Carol a suspendat Constituţia din februarie 1938, a dizolvat corpurile legiuitoare – parlamentul – şi, printr-un alt decret din aceeaşi zi a investit pe generalul Antonescu cu depline puteri şi a acceptat reducerea prerogativelor sale regale. Carol a subscris atunci de fapt, la propria sa cădere şi a regimului instaurat de el. A fost şi momentul ce marchează sfârşitul parlamentului ca instituţie. Va fi creat din nou în noiembrie 1946, cu structuri noi şi după legi noi.

O zi mai târziu, în dimineaţa zilei de 6 septembrie 1940 în urma unei noi intervenţii ultimative din partea generalului Antonescu, Carol al II-lea a abdicat în favoarea fiului său, Mihai. A fost actul politic hotărâtor ce va îngădui lui Antonescu să continue drumul spre instaurarea regimului său autoritar prin preluarea unor prerogative regale. Generalul nu mai este un simplu şef de guvern, devine şi şef al statului, ceea ce înseamnă mult mai mult. Va împărţi funcţia supremă a statului cu noul monarh, încălcându-se atribuţiile constituţionale prevăzute în Actele fundamentale din 1923 şi 1938.

În aceeaşi zi de 6 septembrie 1940, într-o proclamaţie către popor, generalul Antonescu promite nu un guvern nou, ci *"un regim nou"*, cu un *"guvern pe baze noi"*. El a considerat vremea în care urca spre putere *"ceasul de zdruncinare a României şi de sfâşiere a neamului"*. Ţara era întradevăr

zdruncinată şi neamul sfâşiat în urma evenimentelor din iunie - septembrie 1940. Rănile ţării tebuiau vindecate, puterile adunate, onoarea ridicată spre înălţimile cerului, viitorul asigurat. *"Durerea trebuie să ne învețe, să ne înalte. Popoarele adevărate* – spunea generalul Antoenscu – *își taie din înfrângeri marile destine"*. Toate acestea presupun *"nu vorbe, ci actiune. Nu șovăire ci fapte"* pentru a se putea salva statul şi naţiunea. În proclamaţia sa, el a cerut poporului: *"iubirea pentru Țară: mă adresez cugetelor voastre și vă cer încrederea în neam; mă adresez puterilor voastre și vă cer să le dați Patriei, Mumii noastre comune"*. Mai cerea ca totul să se întemeieze pe cinste, legalitate şi muncă. Întreg programul său de guvernare promitea *"a izvorî pe de-a-ntregul din crezul naționalist integral"*.

Proclamaţia generalului Antonescu mărturisea o profesiune de credinţă, definea scopul noului regim şi arăta şi mijloacele alese spre împlinirea lui. *"Crezul naționalist integral"* ce va inspira programul său nu este nimic altceva decât *"reîntregirea hotarelor țării"* la care s-a gândit şi pentru care şi credem că a acceptat preluarea puterii. Mijloacele alese izvorau din trăsăturile moral-spirituale dovedite de general, se întemeiau pe acestea, le dorea generalizate şi întâlnite în fiecare loc, la fiecare om al ţării.

Pe aceste temeiuri *"om adânca bazele legăturilor noastre de azi"* – declara Antonescu – şi cerea ca prin *"credință în Dumnezeu, în dreptul Sfânt și nepieritor al Neamului"* – să se pornească *"înainte, la datorie"*.

Pentru generalul Ion Antonescu, *"înainte la datorie"* avea semnificaţia unui ordin de luptă dat de comandanţii de oşti în vremuri de restrişte. El îl rostea acum, în faţa întregii naţiuni. Naţiunea l-a ascultat şi l-a urmat.

Tot la 6 septembrie 1940, generalul Ion Antonescu semnează două decrete-legi. Unul reglementa succesiunea la tronul României a Marelui Voievod Mihai de Alba-Iulia şi textul jurământului regal. Al doilea cuprindea jurământul prim-preşedintelui Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, al procurorului general şi al preşedinţilor de secţie de la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie.

Generalul Antonescu ia măsuri de recunoaștere a regimului său prin Actele de jurământ cerute celor doi factori politici instituționali tradiționali rămași – Monarhia și Justiția; de recunoaștere, și implicit, de angajare a lor pe drumul preconizat de general. Jurământul a fost cerut față de națiune, ea însă era reprezentată de aici înainte, până în vara anului 1944 nu de Parlament ci de generalul Antonescu și regele Mihai. Urcarea pe tron a regelui Mihai s-a făcut prin decret-lege semnat de generalul Antonescu în calitate de Conducător al Statului român și Președinte al Consiliului de Miniștri și de Ion V. Gruia, ministru al justiției, în virtutea drepturilor conferite prin decretele-legi din 5 septembrie și în numele Națiunii Române.

Regele Mihai depune jurământul în aceeași zi, potrivit prevederilor art. 2 din decretul-lege amintit, în fața generalului Antonescu, a patriarhului Nicodim și a prim-președintelui Înaltei Curți de Casație, D.G.Lupu. Dacă regele Mihai a fost chemat să jure credință Națiunii Române, înalții magistrați au făcut-o față de conducătorul statului român, adică față de Antonescu. Aceasta semnifică recunoașterea puterii sale și subordonarea lor față de el, un câștig evident pentru Antonescu și o trăsătură nouă pentru noul regim.

Un alt decret, de data aceasta regal, tot din data de 6 septembrie 1940, întărea puterea lui Antonescu, delimita și micșora prerogativele regale, și trecea altele pe seama generalului, în calitatea sa de conducător al statului. Antonescu dobândea mână liberă în toate problemele de politică internă și externă, asumându-și puteri depline, adică dictatoriale și hotărâtoare în destinul României.

Totuși, jurământul de credință cerut, tot printr-un decret-lege din 6 septembrie 1940, de către regele Mihai și generalul Antonescu, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștri, militarilor, funcționarilor publici și profesioniștilor liberi, avea în vedere Națiunea și Regele: *"Jur credința Națiunii și Regelui Mihai"*, și nu pe generalul Antonescu.

Două zile mai târziu, în 8 septembrie 1940, un nou decret regal investește pe generalul Ion Antonescu cu depline puteri pentru conducerea

statului, exact în formularea din 6 septembrie, şi reduce prerogativele regale la dreptul de a fi capul oştirii, de a bate monedă, de a conferi decoraţii, de a primi şi acredita ambasadori şi miniştri plenipotenţiari, de a numi pe primul ministru însărcinat cu depline puteri, de a amnistia şi a grația. Îi este luat regelui dreptul de a modifica legile organice, ceea ce însemnă un nou pas spre întărirea regimului politic instaurat la 5 septembrie. Este un pas de o semnificaţie deosebită. De aici înainte, decretele-legi vor fi semnate numai de generalul Ion Antonescu în calitate de conducător al Statului Român şi Preşedinte al Consiliului de miniştri. Ele sunt pregătite de către miniştri secretari de stat – potrivit unui decret lege din 10 septembrie – şi trimise generalului cu un raport adresat lui fără ca ministrul de resort să aibă obligaţia de a cere în prealabil avizul Consiliului Legislativ.

Printr-o decizie semnată de general, se precizează că titlul oficial al lui Ion Antonescu este de "conducătorul statului", dar în raporturile scrise şi orale cere să i se spună "Domnule General". Apelativul de "excelenţă " sau oricare altul erau declarate ca *"desfiinţate pentru toţi şi pentru totdeauna"*. Este un semn că generalul nu a vrut puterea spre mărirea lui, ci spre întărirea ordinei, cu ajutorul căreia să poată realiza, neîmpiedicat de nimeni, politica de stat pe care intenţiona să o promoveze.

La 10 septembrie 1940 a fost desfiinţat Consiliul de Coroană creat de Carol al II-lea, înfiinţându-se, la 14 septembrie, printr-un decret-lege publicat la 25 septembrie, Consiliul de cabinet. Din el făceau parte: generalul Antonescu, vice-preşedinţii Consiliului de Miniştri şi miniştri secretari de stat ai departamentelor: Apărării Naţionale, Afacerilor Interne, Afacerilor Externe, Justiţiei, Economiei Naţionale şi Finanţelor. Atribuţiile lui: *"conducerea şi rezolvarea afacerilor curente ale Statului"*. E un nou semn că Antonescu nu şi-a asumat puterea pentru a decide singur. Un fapt pozitiv, fără îndoială. Trecerea în rezervă a 11 generali, Constantin Ilaşievici, Gheorghe Argeşanu, Florea Ţenescu, Ioan Ilcuşu, Gheorghe Mihail, Grigore Cornicioiu, Ioan Bengliu, Gheorghe Liteanu, Victor

Dombrovski şi viceamiralul Petre Bărbuneanu – socotiţi potrivnici lui – e un alt semn, dar de data aceasta a caracterului intransigent, necruţător.

La aceeaşi dată a fost desfiinţat Partidul Naţiunii şi gărzile acestuia. Nu se vorbeşte acum nimic de celelalte partide desfiinţate la sfârşitul lui martie 1938 de către regele Carol al II-lea. În ce priveşte mişcarea legionară, al cărei partid se autodizolvase în vremea regimului carlist, dar care nu încetase, ca mişcare să existe, ea a fost considerată, prin decretul din 14 septembrie, semnat de rege şi contrasemnat de general, ca *"singura mişcare recunoscută în noul stat"*. Era chiar actul care proclama *"Statul Român Naţional-Legionar"*, pe generalul Ion Antonescu *"Conducătorul statului legionar şi şeful regimului legionar"*, iar pe Horia Sima *"conducătorul mişcării legionare"*.

Până atunci însă, la 11 septembrie 1940, un decret-lege semnat de Ion Antonescu reglementează problema jurământului funcţionarilor publici, introducând în textul acestuia elemente noi şi cu profunde semnificaţii. Jurământul este un angajament de fidelitate faţă de Naţiune, Rege, Statul Român şi de credinţă şi supunere Conducătorului Statului: *"Jur credinţă Naţiunii, Regelui şi Statului Român. Jur credinţă şi supunere Conducătorului Statului"*. Aşează naţiunea, aşadar pe primul loc. Lasă şi pe rege înaintea lui. Socoteşte însă că jurământul trebuie făcut faţă de stat, şi faţă de Conducătorul acestuia, căruia funcţionarii publici îi datorează nu numai credinţă, ci şi supunere. Om al ordinei depline şi al cinstei desăvârşite, generalul Antonescu cere apoi funcţionarilor publici să dea dovadă de toate aceste virtuţi în activitatea lor: *"Jur să execut fără şovăire ordinele"; "Jur să fiu cinstit"; "Aşa să-mi ajute Dumnezeu"*.

Antonescu vrea şi reuşeşte să câştige de partea sa funcţionarii statului, cărora le cere respectarea unor principii practicate de el în viaţa cotidiană şi în cea militară de până atunci, pe care le socoteşte indispensabile noului său regim politic. Dispune în acelaşi timp: blocarea acţiunilor, a proprietăţilor directe sau indirecte ale lui Carol, a titlurilor şi obligaţiunilor lui Carol; controlul fondurilor întrebuinţate pentru înzestrarea armatei (8 septembrie 1940); instituirea pe lângă preşedinţia

Consiliului de Miniştri a unor comisii de anchetă compuse din membrii ai Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie, cărora le cere jurământul că îşi vor îndeplini misiunea cu *"onoare şi încredere"* (11 septembrie1940); ratifică Tratatul de la Craiova între România şi Bulgaria (12 septembrie 1940); trece atribuţiile miniştrilor armatei asupra subsecretarilor de la departamentele respective (13 septembrie 1940). Ia două decizii pentru strămutarea personalului judecătoresc al tribunalelor din teritoriile evacuate (13 sept. 1940) două decrete-legi pentru desfiinţarea Uniunii Camerelor de Comerţ, de Industrie şi a Consiliului Superior Economic; un alt decret lege pentru supravegherea şi apărarea economiei naţionale, altul privitor la reorganizarea serviciilor publice şi la salarizarea funcţionarilor, decretul-lege de constituire a unei comisii pentru controlul întrebuinţării fondurilor secrete şi ale ordinei publice, în ultimii 10 ani, modificarea legii pentru organizarea Ministrului Afacerilor Străine şi decretul lege prin care regele Mihai a fost înălţat la gradul de general de divizie, toate din 14 septembrie 1940.

Asistăm aşadar de la 4 la 14 septembrie 1940, la o perioadă ce se caracterizează în primul rând prin ascensiunea, consolidarea şi întărirea puterii generalului sub aspect legislativ, prin investirea lui cu drepturi depline ca premier şi conducător de stat şi recunoaşterea autorităţii sale ca atare, prin actele de jurământ cerute la nivelul funcţionarilor de stat. În al doilea rând, au loc acţiuni legislative menite a organiza, reorganiza, desfiinţa sau înfiinţa unele instituţii, de a preconiza şi organiza investigaţii în cazul unor presupuse vinovăţii de un anumit ordin. Apoi sunt cunoscute câteva măsuri, tot legislative, ce decurgeau din faptul cedărilor teritoriale. Perioada 4-14 septembrie are o semnificaţie foarte profundă, mai ales prin actele legislative emise.

Din actele legislative emise de la 4-14 septembrie se desprinde caracterul autoritar, chiar dictatorial, al regimului politic instaurat prin investirea generalului cu puteri nelimitate. El cere fidelitate, ascultare, supunere chiar. Mai cere însă şi o angajare a tuturor factorilor în viaţa

statului, dovedind fiecare însuşiri moral spirituale deosebite. Puterea o dobândeşte pentru el, efectul acesteia ar vrea să fie în folosul naţiunii. La 14 septembrie 1940, prin consens, desigur, Ion şi Mihai Antonescu definesc clar şi categoric regimul politic la care s-au gândit, pe care l-au ales sau care le era impus de împrejurări. Nu se mai vorbeşte de tăria puterii nelimitate, ci de culoarea politică. România era declarată Stat Naţional-Legionar. Legionar, dar care nu era condus de şeful mişcării legionare, Horia Sima, ci de Antonescu, militar de carieră, şi în consecinţă neangajat din punct de vedere partidist. El este declarat totuşi, Şeful regimului legionar. Antonescu putea fi, desigur, simpatizant al ei, dar conducător al mişcării e recunoscut oricum altcineva. Executivul putea cuprinde două sau mai multe forţe politice, niciodată mai multe programe cu o concepţie neunitară.

În concluzie putem spune că, zilele de 14-16 septembrie marchează punctul de pornire al noului regim pregătit legislativ în perioada 5-14 septembire 1940, ale cărui instituţii centrale şi locale au trăsături noi. Nouă era funcţia de conducător al statului, în persoana generalului Antonescu; nou era apoi caracterul statului, declarat naţional-legionar, nouă a fost şi compoziţia guvernului, format din reprezentanţi ai mişcării legionare, în frunte cu Horia Sima, şi cu tehnicieni apropiaţi generalului Antonescu. Un guvern, într-o formulă nemaicunoscută până atunci în istoria acestei instituţii, de coaliţie între o forţă de extremă dreapta, si una personală, cu conflicte de principii, tacite şi deschise, care vor conduse treptat la rebeliunea din ianuarie 1941, la sfârşitul guvernării Antonescu – legionari şi al statului Naţional-Legionar.

Ceea ce va urma din ianuarie 1941 până la 23 august 1944 va însemna tot un regim autoritar, dictatorial chiar, nu însă de dreapta. Ion Antonescu nu a fost un partizan al ideilor politice promovate în practica patridelor noastre istorice, dar n-a exclus niciodată o colucrare cu ele la guvern. Nu el le-a respins, ci dimpotrivă, conducătorii acestora l-au refuzat. El n-a dorit un regim dictatorial, ci unul autoritar, pentru a putea realiza

un principiu de viaţă statală întemeiat pe o egalitate în drepturi şi îndatoriri fără privilegii. Aici a greşit ca om politic, pentru că aşa ceva nimeni nu a realizat şi nimeni nu va realiza atâta timp cât viaţa politică statală şi familială nu se vor întemeia doar pe principii creştine, ci şi pe trăiri creştine în toate straturile sociale, elită şi mase.

Legislaţia preconizată şi dată de Ion Antonescu, a urmărit instaurarea şi fundamentarea unui regim deosebit de tot ceea ce a fost până atunci în România din punct de vedere instituţional, care să conducă şi la efecte deosebite în viaţa politică, economică, socială şi spirituală, întemeiate pe cinste şi adevăr, pe o moralitate şi ordine desăvârşite, pe lipsa privilegiilor. *"Am studiat în Franţa, în Belgia şi în Anglia toate problemele acestea de ordin economic, politic, social, n-am făcut studii speciale – spunea Ion Antonescu – dar m-am interesat de ele şi am stat de vorbă cu oameni competenţi. Ei bine, acolo dacă au reuşit să ducă o viaţă sănătoasă în toate domeniile, este că nu există absolut nici un privilegiu".*

Generalul Ion Antonescu a vrut o înnoire a societăţii româneşti invocând virtuţiile unor ţări democratice şi a criticat abuzurile partenerilor de guvernare, influenţaţi de doctrina forţei violente. A fost împotriva demagogiei şi a nepotismului, reale neajunsuri ale vieţi politice româneşti din deceniile trei-patru. N-a dorit evident, o viaţa de cazarmă, dar a vrut ca ţara întreagă să fie condusă şi după legile militare şi după cele creştine. Un ideal greu de împlinit.

A redus foarte mult prerogativele regale pentru că a cunoscut consecinţele lărgirii acestora de către Carol al II-lea; n-a revenit asupra desfiinţării partidelor pentru că nu avea o prea bună părere despre politicianismul vremii; n-a exclus însă colaborarea cu liderii lor în condiţiile respectării principiilor sale de viaţă statală întemeiată, pe cinste şi adevăr, moralitate şi ordine. A fost un om creştin prin convingeri şi practici. Şi-a asociat în actul guvernării: Şcoala, Biserica, Societatea, Familia. Naţiunea pentru el, era cel mai de preţ lucru, aşezată alături de simbolul credinţei: Biserica, alături de care a şi aşezat Şcoala şi Familia, pe care le-a considerat stâlpii de susţinere ai neamului românesc.

FACULTATEA de ISTORIE
BIBLIOTECA

Urmărind cu atenţie legislaţia apărută în timpul regimului său, se cuvin îndreptate unele judecăţi şi prejudecăţi, întâlnite în istoriografia noastră mai veche, despre caracterul intransigent şi neiertător al generalului. Pornind de aici, dar nu numai de la legislaţie, ci de la întregul său comportament, credem că nu se poate stărui cu deplin temei nici asupra lipsei calităţilor sale de om politic, cum s-a susţinut şi se mai afirmă.

El n-a venit la putere ca om politic şi nici n-a cerut-o numănui; nici n-a dorit s-o păstreze cu orice preţ. Din acest punct de vedere într-adevăr nu s-a comportat ca un om politic, dar prin întreaga lui ţinută a fost deasupra oricărui politician din vremea sa. Dacă a săvârşit şi greşeli? Firește. Este omeneşte. A pedepsit prea aspru pe legionari, n-a avut prea mare încredere nici în noul monarh. Nu credem însă că a făcut aceste lucruri din răutate sau orgoliu. A cântărit faptele, realităţile, oamenii potrivit unităţilor sale de măsură. Subiectivismul nu poate fi înlăturat în asemenea împrejurări. Dar nici bunele intenţii nimeni nu i le poate nega, dovedite pe întreg parcursul guvernării, până în ultimul ceas al exercitării puterii.

Până atunci, şi atunci au greşit şi alţii. Unii, printre care Ion Antonescu şi cei apropiaţi lui au plătit preţul demnităţii lor, căci din ea s-au născut atitudinile acestora - au plătit cu viaţa. Dar în urma lui, şi în urma lor, a rămas amintirea unor oameni care au încercat şi au reuşit să păstreze societatea civilă românească, în condiţii de normalitate, deşi problemele cu care s-au confruntat aveau cu totul alte trăsături.

România nu mai era atunci toată a românilor; i-au fost mutate hotarele, i-au fost luate părţi din pământurile sale străbune; au fost obligaţi să-şi părăsească familia, casele, averile sau să rămână sub stăpâniri străine o bună parte din românii bucovineni, basarabeni şi ardeleni. Răul era fără margini. Clopotele durerii sunau în toată ţara, de la Tisa şi Dunăre până la Mare şi Nistru, şi chiar dincolo de Nistru.

Cei rămaşi dincolo de noile hotare ale ţării, ca şi cei plecaţi trebuiau îmbărbătaţi şi mai ales ajutaţi. Erau în ţară mari probleme. Aşa au şi

fost considerate. Nimeni din cei refugiaţi nu a fost lăsat la voia întâmplării. Primesc case cu chirii şi slujbe potrivit pregătirii lor. Creşte numărul învăţătorilor şi al preoţilor la sate, sporeşte numărul funcţionarilor de stat în instituţii locale. Oamenii încap unii de alţii, e ordine şi chiar bunăstare materială.

Şi n-a fost altfel nici în anii războiului, iar dezordinea din anii rebeliunii a fost şi ea repede lichidată. În anii războiului lumea a simţit greutăţile acestuia, morale şi materiale. Feciorii satelor, însoţiţi de foştii lor dascăli, erau conduşi cu lacrimi, firește, dar şi îmbărbătaţi. Au fost plânşi cei morţi. Oamenii politici au cerut reîntoarcerea oastei în ţară după eliberarea Basarabiei şi Bucovinei. Antonescu n-a putut să-i asculte dar a făcut tot ce-a putut ca să-şi cruţe armata. Mai mult, şi-a păstrat cât a putut în toată vremea războiului independenţa în acţiunile sale de şef al statului; a fost la înălţimea chemării sale ca şef al Armatei Române. Unii militari şi unii istorici formulează şi destule critici. Ca şi în cazul altor personalităţi luminile şi umbrele, reale sau artificiale, se cer cântărite nu cu patimă ci cu obiectivitate, atât cât putem noi oamenii să o facem.

Oriunde şi pentru orice conducător de stat, anii războiului n-au normalitatea obişnuită în vremuri de pace. Se pot naşte fenomene de criză în toate sectoarele vieţii politice, economice, sociale, spirituale. Au fost şi sunt stăpânite cu greu în orice împrejurare. Ion Antoenscu, fără a fi un om politic la punctul de plecare, le-a stăpânit mai bine decât ar fi putut face, probabil, un lider de partid. De fapt aşa credeau chiar conducătorii partidelor politice din anii 1940-1944.

Le-a stăpânit şi a creat, în anii războiului, el şi întreaga sa echipă guvernamentală şi în primul rând împreună cu Mihai Antonescu, cadrul legislativ pentru desfăşurarea unei vieţii cotidiene în limite aproape normale.

Ion Antonescu a găsit mijloacele şi resursele interne pentru ca industria şi agricultura, comerţul şi finanţele să fie şi să rămână, şi pentru cei plecaţi pe front, şi pentru cei rămaşi acasă, surse de trai îndestulător.

A fost propriul său sfetnic, aspru uneori, intransigent cu sine şi poate neiertător cu alţii, însă nu credem, oportunist. Aliaţilor militari le-a fost loial, nu însă slugarnic. Totul a fost subordonat unui scop suprem: reîntregirea hotarelor ţării.

Aderarea lui la Axă numai din această perspectivă trebuie privită. N-a avut nimic cu ideologia nazistă sau fascistă. Era apropiat prin gândire Occidentului şi desigur, ar fi fost foarte bucuros să poată merge alături de acesta, în recâştigarea pământurilor româneşti pierdute, dar Franţa şi Anglia erau atunci mai neputincioase ca oricând; nu se puteau – şi nu s-au putut – apăra pe sine şi pe nici un alt popor prieten, iar America era încă foarte departe de noi şi de necazurile noastre.

Concepţii şi atitudini în gândirea politică a generalului Ion Antonescu (septembrie 1940 - ianuarie 1941) şi Mişcarea legionară până la rebeliune

Potrivit izvoarelor favorabile lui Ion Antonescu, politica sa de stat a fost *"inspirată din principiile celui mai ardent naţionalism şi ale celui mai înalt patriotism"*. Ca militar de carieră, devenit şi om politic prin funcţia ce o deţinea, în condiţiile concret istorice ale ascensiunii sale spre putere, el îşi asociază Mişcarea legionară, cu cele mai bune intenţii mărturisite public. *"Generalul Antonescu a întins – liber, de nimeni silit – mâna sa de ostaş întreg, patriot fără prihană şi naţionalist intransigent, Mişcării legionare, persecutată şi ea, sub vechiul regim, pentru elanul ei revoluţionar"*.

Potrivit aceleiaşi surse, conducătorul statului ar fi dorit ca, sub scutul său puternic, renaşterea românească să se transforme într-o izbândă legionară, iar viitorul ţării să însemne şi *"viitorul marilor realizări legionare"*. Mişcarea legionară îi părea lui Antonescu ca bucurându-se de simpatia maselor: *"Ţara ... îşi proiecta nădejdile de îndreptare tot mai mult asupra legionarilor"*. Nu ştim dacă într-adevăr aşa a crezut generalul Ion Antonescu despre Mişcarea legionară. Curentul legionar exista, fără îndoială, cu

momente de ridicare și cădere. Odată porniți la drum în comun, generalul Antonescu a cerut o colaborare deplină și o armonie deplină între factorii politici guvernamentali: *"Lucrați cu toții în armonie perfectă. Solidarizați-vă. Uitați ce ați fost în trecut. Sudați-vă în spiritul nostru de lucru de acum"*.

Generalul Ion Antonescu înțelege de la început că forța Executivului va fi direcționată de el, nu de Mișcare. La 21 septembrie 1940, el va face o precizare foarte semnificativă pentru modul în care a conceput colaborarea: *"Cu domnul Sima suntem înțeleși că toată partea politică o face Mișcarea. În guvernare însă partidul nu se amestecă; nu se amestecă decât d-l Horia Sima prin raporturile directe pe care le am cu d-sa și împreună căutăm să dirijăm statul în directia cutare și cutare"*. Acceptă sugestii de la Sima, dar nu venite haotic din Mișcare. Le acceptă, dar își revendică și dreptul de a le respinge. Socotea că marea răspundere de guvernare îi revine lui și, în consecință, tot lui trebuia să-i aparțină și toată inițiativa, dar accepta ca la nivel local, în cadrul județului, prefecții să fie răspunzători de toată administrația.

În problema presei, generalul Antonescu avea propria sa concepție: trebuie ținută sub control. Dorea *"o presă dirijată, într-un stat dirijat"*. Subsecretarul de stat de la Presă și Propagandă primise instrucțiuni clare. Presa trebuia să se pună în slujba puterii, care se identifică – în concepția lui – cu interesele naționale. Ea avea misiunea de a pregăti din timp toate acțiunile guvernamentale, de a discuta toate *"problemele mari de stat din vreme, cu o lună, două și chiar trei înainte"*. Fiecare ziar avea un delegat al său pe lângă guvern, prin intermediul căruia li se indicau problemele care urmau a fi prezentate și susținute în presă. Inițiativa se cerea să aparțină guvernului și să fie popularizată prin intermediul presei. *"Opinia publică trebuie pregătită printr-o propagandă care să fie susținută de toate jurnalele"*.

În același timp, reprezentanții ziarelor aveau misiunea să informeze, să ducă spre ziare *"ecoul străzii asupra unor probleme"*, iar membrii guvernului erau rugați să țină seama de el. În concepția generalului,

presa era în stat *"un organ absolut indispensabil, îndrumător al opiniei publice şi chiar al acţiunii guvernamentale"*, dar această presă, în problemele interne, se cerea să fie lipsită de violenţă. *"Nu trebuie violenţă, fiindcă prin aceasta n-am rezolvat niciodată nimic ... Deci în problemele interne nici o violenţă. O presă decentă, ca presa engleză; în toate articolele de presă prima datorie este să păstrezi decenţa"*. Răzbat de aici, credem, ideile unui om stăpânit de buna sa credinţă. Vorbeşte însă în numele unei puteri autoritare căreia presa trebuie să i se subordoneze. *"Deci, Dle Constant* [subsecretarul de la presă şi propagandă] – spunea generalul Antonescu – *cenzorul, d-le, dacă nu se identifică cu d-ta şi d-ta cu generalul Antonescu – şi, prin urmare, presa cu generalul Antonescu – este cineva vinovat"*. Antonescu voia, desigur, o dirijare a presei şi prin ea a opiniei publice, o cale aleasă pretutindeni de regimurile autoritare.

Discuţiile pe marginea atribuţiilor presei prilejuiesc şi dezvăluirea concepţiei generalului Antonescu în problema relaţiilor cu vecinii noştri. Drepturile noastre şi aspiraţiile poporului român *"trebuie tratate de presa noastră şi nu abandonate* – spunea Antonescu. *Toată presa noastră trebuie să vorbească [apoi] despre drepturile românilor de peste tot – drepturi culturale, spirituale, libertăţi politice şi administrative. Toate acestea trebuie susţinute de presa românească, pentru românii care au rămas în afara graniţelor noastre actuale. Deci* – conchide Antonescu –, *aceasta priveşte pe românii din Basarabia şi Bucovina, cât şi pe cei din Transilvania ..."*

Prezentat în acest context, Antonescu apare ca un om politic ce doreşte să conducă ţara ţinând seama de Mişcarea legionară în măsura în care ideile şi faptele acesteia nu contravin principiilor de viaţă ale generalului. Criticând regimul politic găsit la preluarea puterii, abandonând constituţia şi instituţia parlamentară, el îşi asumă şi toate drepturile, dar şi toate riscurile unei guvernări autoritare. El vrea *ordine* şi *cinste* la nivelul elitei conducătoare şi a poporului. Are gânduri reformatoare în sfera politicului şi economicului, a socialului şi a vieţii spirituale potrivit propriilor sale idei, deşi mărturiseşte şi o influenţă venită, un timp şi în anumite limite, dinspre Mişcare.

Colaborarea dintre Antonescu şi Sima este mai mult declarativă, iar guvernul din septembrie 1940 nu dovedeşte omogenitatea ce i se cere Executivului. Mişcarea însăşi nu era omogenă şi nici nu avea maturitatea cerută unui partid de guvernământ. Sima nu a putut polariza toate forţele legionare şi nici nu reprezenta – după opiniile adversarilor săi din Mişcare – elita lor numărul unu. A fost o personalitate contestată din chiar interiorul Legiunii. Adepţii generalului Antonescu susţin că *"generalul nu a precupeţit nici un efort pentru a îndruma colaborarea sa cu legionarii pe un drum constructiv. Le-a dat nu numai posibilitatea de a guverna, dar a cheltuit neîncetat timp şi energie pentru a face tinerilor miniştri legionari, şcoala politică şi guvernamentală care le lipsea cu desăvârşire. Îi învaţă, îi povăţuieşte, iar când greşelile devin periculoase îi admonestează şi-i ameninţă cu destituirea"*.

Toate acestea în timp ce *"Horia Sima, fie că n-a avut autoritatea necesară, fie că n-a putut sau – mai târziu – n-a vrut, n-a stăpânit situaţia în Legiune, deşi – se afirmă că – rolul lui exclusiv era de a se ocupa de reorganizarea Mişcării. Promisiunile sale de a interveni pentru curmarea abuzurilor nu au avut niciodată urmare; pe de altă parte, lua întotdeauna apărarea abuzurilor"*.

Ştefan Palaghiţă, un admirator al Căpitanului şi un contestatar al lui Sima, îi face acestuia un portret deloc agreabil, apropiat de cel realizat de simpatizanţii lui Antonescu. Sima *"n-a fost niciodată capabil să polarizeze în jurul său oameni de valoare, fie din teama de a nu fi pus în inferioritate, fie că oamenii de valoare nu se pot alătura de el, fie din motive necunoscute. Cei câtiva legionari valoroşi, puternice personalităţi, care au participat în diferite posturi înalte de stat, au făcut-o pentru salvarea prestigiului Legiunii şi nu din ataşament faţă de Sima ... Sima n-a avut nici o pregătire de guvernare, nici posibilităţi sufleteşti pentru a face faţă situaţiei şi nici elemente capabile"*.

Un portret negativ i se face şi din partea lui Pamfil Şeicaru, un alt simpatizant al Mişcării legionare şi legat de Codreanu. Sima este socotit *"impulsiv"*, stăpânit de un *"orgoliu bolnăvicios"*, fără calmul şi timpul necesar *"ca să examineze o problemă şi să împiedice o serie de fapte"*, un conducător de stat *"improvizat"*, *"vanitos"*, *"agresiv"*, iar Şt. Palaghiţă afirmă că *"Antonescu n-a fost niciodată legionar şi nici măcar prieten"*.

Istoria a început să spună câte ceva despre Ion Antonescu şi despre ce a însemnat în viaţa poporului român. Sunt scrieri ce îl înalţă şi scrieri ce doresc să îl coboare, cum mai spuneam. Sunt scoase în evidenţa, în unele, virtuţile omului şi ale conducătorului de stat, în altele lipsa unor calităţi şi presupusele greşeli săvârşite. E soarta tuturor elitelor. Elogiul şi contestarea sunt o pereche des întâlnită în istoria civilizaţiei umane. Destinul a fost oricum, cu el, aspru, mai mult, a fost necruţător şi nedrept. Ceea ce se va mai spune – de bine sau de rău – sunt judecăţi omeneşti. Din toate una se va desprinde cu certitudine; a trăit şi a murit în dragoste de neam şi ţară, cu demnitatea marilor oşteni, conducători de neam.

Nemulţumirile lui Antonescu faţă de acţiunile Legiunii din lunile octombrie 1940 - ianuarie 1941, confruntările lui cu Sima, apogeul acestora, rebeliunea din ianuarie se cer consemnate ca realităţi şi analizate cu obiectivitate. Că n-a fost prieten al Legiunii nu credem că se poate susţine, fără rezerve. Nu a rămas prieten al Mişcării, ceea ce este altceva. L-a dezamăgit şi nemulţumit, în primul rând, Sima, dar l-au indignat profund, credem, acţiunile Mişcării îndreptate spre răzbunări, agresivitatea acesteia. Credea compromisă ideea de ordine, ceea ce pentru Antonescu însemna extrem de mult.

O cronică a evenimentelor din lunile septembrie - octombrie 1940 legate de Mişcare, realizată de Şt. Palaghiţă, evidenţiază atmosfera prolegionară din zilele de 6 şi 7 septembrie şi preocupările Mişcării din zilele următoare. *"La 7 septembrie* – spune Palaghiţă – *manifestările continuă în toată ţara, într-o explozie de bucurie şi uşurare. Toţi vedeau în Legiune salvarea neamului. În toată ţara se fac parastase pentru legionarii ucişi. Mişcarea începe acţiunea luându-şi înapoi sediile şi proprietăţile confiscate în 1938. Apare ziarul <<Buna Vestire>>. Sunt îngropaţi legionarii căzuţi la Constanţa în ziua de 3 septembrie".* A doua zi sunt înmormântaţi legionarii morţi la Braşov. Are loc întrevederea Sima-Antonescu pentru participarea la guvern. La 11 septembrie sunt reînhumaţi la Predeal 44 de legionari asasinaţi la Ciuc. *"13 septembrie, Ziua Căpitanului. Mii de legionari defilează în Bucureşti, la*

mormintele [lui] Moța – Marin de la Casa Verde". 14 septembrie: Sima a fost numit șef-comandant al Mișcării prin decret regal. Se alcătuiește guvernul care cuprinde oameni din Mișcarea legionară (H.Sima, vicepreședinte, V. Iașinschi la Sănătate și Muncă, prof. Traian Brăileanu la Educație, gen. Petrovicescu la Interne, ing. Nicolau la Lucrări Publice, Mihail Studza la Externe, Corneliu Georgescu, subsecretar de stat la Colonizări, C. Papanace, subsecretar de stat la Finanțe, Alexandru Constant, subsecretar de stat la Propagandă; secretari generali: Herseni la Educație, Vladimir Dumitrescu la Culte, Victor Biriș la Interne, ing. Smărăndescu, Iosif Dumitru și Chirculescu la Domenii, Gh. Ghica la Muncă, Alexandru Popovici la Sănătate, Sterie Duli la Colonizări, gen. Dona, prefect al Poliției Capitalei.

La 23 septembrie se continuă cu reînhumările morților legionari la Predeal, la care asistă și generalul Antonescu, Sima, miniștrii Italiei și Germaniei. Se fac *"pomeniri impresionante"* la București, Râmnicu-Sărat, Vaslui și Râșnov. La 26 septembrie ia ființă *"Ajutorul Legionar"*, condus de Ilie Gârneață, șeful Bunei-Vestiri. La 6 octombrie are loc în capitală manifestarea legionară a 100.000 de simpatizanți ai Mișcării. Au ținut discursuri Antonescu, Sima. *"Antonescu îmbracă pentru prima dată cămașa verde"*, la 10 octombrie. O echipă de 100 de legionari participă la serbările tineretului italian de la Padova și defilează în fața Ducelui. La 13-14 octombrie reapar ziarele "Libertatea", redactat de Viorel Trifa, și "Cuvântul", sub redacția profesorului P.P. Panaitescu. 27 octombrie la Predeal are loc reînhumarea legionarilor asasinați la Vaslui și depunerea urnelor cu cenușa celor arși la crematoriul din București.

La 8 noiembrie e sărbătorită Legiunea la Iași în prezența regelui și a generalului Antonescu, a lui Ion Zelea Codreanu, tatăl Căpitanului, a delegațiilor tineretului italian și german. Iașul este declarat *"orașul Mișcării Legionare"*. În zilele de 9 și 10 noiembrie legionarii din București au fost angajați în acțiunea de ajutorare a sinistraților în urma cutremurului. La 25 noiembrie au început săpăturile de la Jilava pentru deshumarea

Căpitanului, Nicadorilor şi Decemvirilor. A doua şi a treia zi, au fost împuşcate 84 de personalităţi ale vieţii politice închise la Jilava. Tot atunci au fost împuşcaţi Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu, revizuit procesul lui Codreanu şi anulată sentinţa de condamnare. La 30 noiembrie a avut loc reînhumarea Căpitanului, Nicadorilor şi Decemvirilor, la Casa Verde. Ştefan Palaghiţă – repetăm –, un mare admirator al Căpitanului, spune că a fost *"cea mai înaltă solemnitate pe care a cunoscut-o vreodată capitala"*.

Trei evenimente mai sunt consemnate de Şt. Palaghiţă: sărbătorirea lui 1 Decembrie la Alba-Iulia, sărbătorirea cu mare fast a Zilei Studenţimii Române, la care Antonescu nu a participat (10 decembrie), şi demiterea lui Mihail Sturdza din postul de ministru de externe (19 decembrie). Palaghiţă nu aminteşte nimic de schimbul de scrisori ce a avut loc între Sima şi Antonescu în cursul lunii octombrie 1940.

În cea dintâi scrisoare (din 16 octombrie 1940), Sima aduce acuze generalului pentru că în problemele economice continuă să se meargă pe o cale liberală, ceea ce face să existe, de fapt, *"două concepţii, două lumi care se bat"*. El vrea o economie dirijată de stat şi ca elementul politic să domine şi în economie, *"aşa cum a fost şi în Italia, şi în Germania. Trebuie oameni de suflet, dublaţi de tehnicieni. Tehnicianul singur şi cu judecata economică a veacului trecut ne duce de râpă"* – spunea Sima.

Răspunsul lui Antonescu (din 21 octombrie 1940) este un aspru rechizitoriu adus Mişcării legionare, implicată în actul guvernării, şi în acelaşi timp o definire a concepţiilor sale în problemele de politică externă. Reafirmă ataşamentul său faţă de Legiune la punctul ei de pornire: *"Din primul ceas am solidarizat la această acţiune, socotind că România nouă trebuie zidită în primul rând cu aportul curat şi dinamic al Mişcării legionare. De aceea am declarat Statul naţional-legionar"*. Arată apoi că a lăsat Mişcării legionare accesul liber în toate posturile administrative şi libertatea de acţiune, că greutăţile existente în economie sunt o consecinţă a unor factori ce nu au depins şi nu i-a provocat el şi anume: consecinţele cedărilor, a unui an economic neprielnic, dar şi atitudinii unor oameni introduşi în guvern, la

departamentele economice, la propunerea lui Sima. *"Nu dărâmând, nu lovind în fiecare zi, nu blocând prin măsuri usuratice activitatea economică a întreprinderilor dărâmate, nu așa se reface ordinea economică. Cu atât mai mult, cu cât această ordine este legată pe plan internațional de alte elemente, pe care eu trebuie să le țin în seamă și să le organizez colaborarea cu noi, pentru ca să măresc interesul lor politic pentru țara noastră, și deci să asigur sprijinul lor"*. Pe de altă parte, el arată că nu poate dărâma *"și economia evreiască și pe cea liberală în același timp, fiindcă această economie este a burgheziei românești"*.

Recunoaște slăbirea noului regim politic și o explică prin abuzurile săvârșite de oamenii Mișcării: *"Percheziții nedrepte, arestări insultătoare în contra ofițerilor, străini de orice acțiune politică, confiscări de bunuri sau îndemnuri la dezordine, ca cel al "Bunei Vestiri", iată ce mărește neîncrederea. Izgonirea brutală din unele servicii și întreprinderi a unora, fiindcă nu au fost legionari, și imposibilitatea în care sunt elementele curate și întregi de a ne ajuta, iată ce se adaugă la această neîncredere"*. El cere în consecință ca Horia Sima, dacă dorește să preia conducerea țării, să o facă pe propria sa răspundere, *"sau îmi dați toată libertatea și toată autoritatea în conducerea țării, alegerea oamenilor și reprimarea tuturor greșelilor și tuturor dezordinilor"*.

Cea de a doua scrisoare a lui Sima, adresată generalului (28 octombrie), exprimă în esență gândirea legionară în legătură cu regimul politic și guvernarea legionară. Acestea trebuiau să fie totalitare, ale unui singur partid, ca în Italia și Germania. *"În România legionară nu mai există loc pentru nici un alt partid, pentru nici o altă grupare"*. Acuză calea de revenire, lăsată liberă, fostelor partide politice, libertatea acordată presei, în timp ce regimul legionar presupune presă dirijată, libertatea dezvoltării economcie, în vreme ce regimul legionar cere economie dirijată. Acuzele sunt de fond și Sima cere instaurarea principiilor totalitare în viața politică și, deopotrivă, în viața economică. *"Legionarii au întâietate"* în toate și, în consecință, *"ei trebuie ascultați mai întâi și asupra lor trebuie să se îndrepte grija permanentă a generalului. Generalul Antonescu – dacă vrea să meargă la biruință – trebuie să conducă țara în spirit legionar și cu legionari"*.

Antonescu, în răspunsul său la această scrisoare a lui Sima, face din nou o pledoarie pentru o concepție unică de guvernare: *"Nu se poate ca un corp să meargă cu două capete" ... "Dacă sunt două poliții, în stat, două justiții, două concepții și două conduceri politice și economice; dacă toți se amestecă, dacă toți ordonă și toți intervin – când vor și cum vor –, prăbușirea, în circumstanțele interne și externe în care se găsește țara, va veni viguros. Trebuie unitate în conducere. Nu se poate ca doi șefi de orchestră să conducă în același timp, aceeași orchestră. În primul rând trebuie separată guvernarea de partid".*

Aici Antonescu cerea ceea ce în mod curent nu se poate realiza. Nu poți despărți un partid de guvernământ de actul guvernării. El se declară în continuare *"șeful regimului legionar și șeful guvernului"* și, în consecință, și unul și altul trebuie să *"asculte de generalul Antonescu. Hotărârile pot fi luate în forurile politice conducătoare ale regimului, în înțelegere și cu aprobarea generalului Antonescu, care hotărăște în ultimă instanță în privința deziderateloi; a succesiunii și ritmului aplicării lor".*

Antonescu își asumă astfel un rol hotărâtor în actul guvernării. Nu a exclus, teoretic, sugestiile Mișcării venite numai prin Horia Sima și îndreptate numai spre Antonescu. Este limpede că generalul Antonescu vrea să continue drumul încă alături de Mișcarea legionară, cu o mișcare ordonată însă și subordonată lui, *"cu un singur șef de orchestră"*, care se vrea a fi numai el. Ce a urmat după aceste scrisori și ce a însemnat, în general, guvernul Antonescu - Legiune? *"Pe față, raporturi de colaborare cu Antonescu, iar în spate, înjurături și amenințări"*, spune Șt. Palaghiță în cartea sa. Înjurături și amenințări care, în ianuarie 1941, au culminat cu ceea ce este cunoscut în istoria noastră ca rebeliunea legionară.

Rebeliunea din 21 ianuarie e socotită de Palaghiță, pe de o parte, ca fiind *"deznodământul final al unei agonii"*, căci *"Sima era căzut virtualmente de la putere încă din luna octombrie când a început să-l depășească guvernarea"*, iar pe de altă parte consideră că ea a fost pregătită de ambele părți: *"Sima însă a privit-o simplist, ceea ce-i mărește gravitatea, căci, făcând jocul adversarului, el se dovedește nerealist, apolitic și total incapabil a conduce".*

Pretextul rebeliunii a fost destituirea ministrului de interne legionar, generalul Petrovicescu, la 20 ianuarie 1941, pentru asasinarea maiorului Döring în plin centrul capitalei și pentru necercetarea cazului timp de 9 ore. Sima este nemulțumit. Își adună comandanții și hotărăște o desfășurare de forțe în București și în întreaga țară. Se țin discursuri. Se împart manifeste și se cere guvern legionar. Horia Sima pare că dorea conducerea statului. La prefectura Poliției și Siguranței generale a capitalei sunt baricadați legionarii ce se opun forțelor militare. În cazarma Gardienilor publici din spatele Palatului Președinției Consiliului de Miniștri, de asemenea, la ora prânzului (21 ianaurie) se observă o mare agitație pregătită de Legiune. Generalul Antonescu dispune măsuri de apărare. Sosește o companie de infanterie cu care se organizează paza Palatului Președinției. Focul venit dinspre legionari încetează.

În aceeași vreme, Legiunea își întărește forțele în fața Prefecturii Poliției Capitalei. Rebeliunea se extinde în toată țara. Prefecturile de județe, chesturile de poliție, primăriile, telefoanele sunt în mâinile legionarilor. Antonescu numește noi prefecți, dar ei sunt împiedicați să-și ia posturile în primire.

În seara zilei de 21 ianuarie, Horia Sima trimite la Președinția Consiliului de Miniștri pe profesorul univ. P.P. Panaitescu, rectorul de atunci al Universității și ing. V. Chirnoagă, rectorul Politehnicii, ca mandatari ai săi pentru a propune generalului o împăcare cu îndeplinirea a două condiții: 1. Să se retragă mai întâi toate trupele în cazărmi și după aceea se vor retrage legionarii și 2. Să se constituie un guvern de legionari desemnați de Horia Sima. O altă delegație, tot legionară, din partea generalului Cantacuzino-Grănicerul, sosește în același scop al împăcării. Generalul Antonescu a fost de acord, cu condiția ca să se retragă mai întâi legionarii din cazarma Gardienilor publici și numai după aceea să formeze un guvern legionar, *"însă numai cu persoane competente și cu experiență în materia respectivă"*. Sima le respinge. Pune noi condiții prin Greceanu: cere retragerea generalului Antonescu de la conducerea Țării și formarea

unui guvern în frunte cu Horia Sima. Noaptea de 21 spre 22 ianuarie e noaptea convorbirilor, dar şi a pregătirilor şi de o parte şi de alta, în capitală şi în întreaga ţară.

În după-amiaza zilei de 22 ianuarie, începe în toată ţara acţiunea de reprimare. În capitală se porneşte în jurul orei 14 cu cazarma Gardienilor publici, se trece apoi foarte repede, la sediul legionar din strada Roma. Confruntările sunt puternice. Rezistenţa durează până în seara zilei de 22 ianuarie. În după-amiaza aceleiaşi zile, sunt ocupate şi alte centre de rezistenţă legionară. În dimineaţa zilei de 23 ianuarie, un comunicat dat de Horia Sima dispune încetarea luptei. Ea a încetat, nu fără aspre urmări pentru legionari. *"Rebeliunea* – spunea Ştefan Palaghiţă – *a pătat onoarea Mişcării, fapt care nu s-a întâmplat în nici una din pirgoanele precedente. A provocat uciderea a peste 2.000 de legionari şi populaţie civilă, între care mulţi fruntaşi … A vârât în temniţe aproape 60.000 de legionari. A adus atâtea lacrimi şi suferinţe cum n-a adus nici o altă pirgoană".*

Aşa a şi fost. Mare, fără îndoială. E ceea ce găsim, de fapt, în toţi anii regimurilor autoritare din ţara noastră, începând cu 1938 şi până în 1989. O crimă s-a justificat mereu prin alta ce a precedat-o. Raţiuni de stat le-au justificat şi ele, nu însă şi cele creştine. În această problemă a greşit şi Carol, şi Antonescu, şi Horia Sima, şi Mişcarea legionară, şi comunismul, promovând violenţa şi aplicând-o începând din decembrie 1933 (legionarii), în 1938 (Carol), în 1939 (din nou legionarii), în 1940 (legionarii), 1941 (Antonescu şi Sima), 1945-1989 (regimul comunist).

România în cel de-al doilea război mondial. Eliberarea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord

Operaţiunile militare pe frontul de răsărit au fost declanşate în zorii zilei de 22 iunie 1941, la orele 3-3,30. Armata română a cunoscut ordinul de atac în clipa declanşării războiului, Antonescu ştia însă din iarna anului 1941. În preajma izbucnirii lui, o simţeau şi alţii. Secretul declanşării a fost păstrat cu mare grijă până în noaptea de 21/22 iunie. Era sfârşit de

săptămână, o noapte de sâmbătă spre duminică. Un tren special îl ducea pe generalul Antonescu spre frontiera noastră de răsărit. Călătoarea împreună cu generalul german Fr. Schobert, comandantul Armatei a 11-a germane care făcea parte din grupul de armate ale generalului Antonescu. În prezența lui și a suitei române, Antonescu anunță pe cei prezenți că *"a sosit ceasul luptei pentru a șterge pata de dezonoare de pe fruntea țării și de pe stindardele armatei. Peste puțin, în faptul acestei zile, armata țării va primi ordinul să treacă Prutul, spre a împlini trupul țării, așa cum a fost lăsat de la Basarab. În această luptă dreaptă și sfântă prin dreptățile ei, avem cinstea de a ne afla lângă cea mai viteză armată, care a venit pe pământul nostru să lupte pentru dreptatea noastră. Vrem să fim vrednici de această cinstire. Pentru ceasul care se apropie, pentru zilele ce vor urma, să ridicăm paharul nostru și să închinăm pentru izbândă, pentru triumful dreptății asupra nedreptății și silniciei și al luminii asupra întunericului"*.

Poporul român a cunoscut ordinul dat oștirii în dimineața zilei de 22 iunie prin intermediul radioului, iar soldații prin citirea lui de către comandanții trupelor române în ceasul pornirii la atac. *"Ostași vă ordon treceți Prutul ! Zdrobiți vrăjmașul din Răsărit și Miazănoapte. Dezrobiți din jugul roșu al bolșevismului pe frații voștri cotropiți. Reîmpliniți în trupul țării glia străbună a Basarabilor și codrii voevodali ai Bucovinei, ogoarele și plaiurile voastre. Ostași, plecați de azi pe drumul biruinței lui Ștefan cel Mare, ca să cuprindeți cu jertfa voastră ceea ce au supus strămoșii voștri cu lupta lor"*.

Motivația și scopul participării noastre la războiul antisovietic sunt, în concepția generalului Antonescu și a întregii națiuni române, eliberarea provinciilor românești, Basarabia și Bucovina, în numele unui drept istoric. Opinia publică a întâmpinat cu legitimă mândrie și bucurie drumul deschis spre reîntregirea național-statală. Presa vremii a descris entuziasmul general cu care poporul român a primit această hotărâre. Ea nu a constituit o surpriză nici pentru români nici pentru ruși. Ofensiva a fost condusă personal de către generalul Antonescu. După mai bine de 2 luni, la jumătatea lui august 1941, trupele române au atins vechea frontieră de pe Nistru la Ceremuș.

Vorbind de luptele desfăşurate în Basarabia şi Bucovina de Nord, memorialiştii îşi amintesc că *"a trebuit mult efort, multă vitejie, soldate cu multe pierderi de vieţi omeneşti de o parte şi de alta... Spre deosebire de restul frontului german, care continua înaintarea vertiginos şi spectacular, în Basarabia şi Bucovina au fost duse lupte dârze pentru cucerirea fiecărei poziţii, fiecărei linii de rezistenţă, avantajate de pădurile şi cutele largi de teren succesive pe direcţia înaintării. Această crâncenă luptă dusă de trupele române pentru dobândirea pământului lor, a făcut să curgă mult sânge şi multe vieţi au fost aduse ca preţ statuării veşnice a drepturilor româneşti pe aceste ţinuturi"*.

Aici, pe malul Nistrului, războiul pentru noi ar fi trebuit să ia sfârşit. Aşa ar fi vrut şi generalul Antonescu. Aşa ar fi vrut ţara însăşi. Şi totuşi războiul va continua cu participarea armatei române. Antonescu va face acest lucru la insistenţele Germaniei, la intervenţia lui Hitler, adusă la cunoştinţa lui la Focşani, prin intermediul ambasadorului german la Bucureşti, Killinger. I se cerea să continue lupta cu toate forţele pentru cucerirea Transnistriei şi ocuparea Odessei şi Antonescu dă ordin oştirii române de înaintare dincolo de Nistru.

Bugul era al doilea loc unde Antonescu avea de gând să oprească participarea noastră la război. În ţară hotărârea sa este criticată. Se spunea în toate cercurile, şi se spune şi azi, de către unii specialişti şi de către o parte a opiniei publice, că România ar fi trebuit să urmeze drumul Finlandei. Dar se spune de către cei ce doresc să motiveze acţiunile generalului Antonescu, că în cazul nostru nu ar fi fost posibil acest lucru: *"Nu se putea admite ca o armată de 20 de divizii victorioase să plece acasă, în momentul când aliatul ei ducea bătălii grele pentru distrugerea inamicului comun. Nu se putea ca 20 de divizii să stea cu arma la picior, când germanii simteau lipsa efectivelor. Nu se puteau asigura provinciile recucerite prin lupte, decât dacă armata inamicului era distrusă. Contrariu, armata inamică ar fi venit din nou să le reocupe, dacă trupele germane ar fi fost înfrânte. Nu se putea, aşadar, ca generalul Antonescu să comită un gest de defectiune, care ar fi fost similar cu o desprindere din aliată. Un asemenea fapt n-ar fi rămas fără consecinţe atât pentru general, cât mai cu seamă*

pentru România. În timp ce Armata ungară mergea cuminte alături de Germania pentru același Ardeal; în timp ce Bulgaria stătea cu arma la picior, în spatele României, în timp ce Horea Sima aștepta la Berlin cea mai mică defecțiune în conducerea generalului, acestuia nu-i era permis să comită acea defecțiune".

Așa gândeau o parte a românilor. Dar, cum mai spuneam, în țară fapta lui Antonescu a fost aspru criticată de mai toți oamenii politici ai vechiului regim. Armata română îşi ascultă însă conducătorul. Corpul de cavalerie al generalului Racoviță înaintează până la Bug, fără să întâmpine vreo rezistență prea mare.

Grosul trupelor se îndreaptă spre sud pentru a cuceri portul Odessa. Lupta nu a fost ușoară şi s-a desfăşurat vreme îndelungată, din august până în 16 octombrie 1941. Generalul Ion Antonescu a condus personal asediul Odessei, iar victoria a fost de partea românilor. După căderea Odessei, generalul Antonescu a considerat încheiat războiul României. S-a reîntors în țară, iar majoritatea forțelor armate române au fost demobilizate. A lăsat pentru misiuni de urmărire, pentru un timp limitat şi simbolic, un eşalon de forțe române, format din două mari unități, în sprijinul armatei germane, aflată în drum spre ocuparea Crimeei. Se credea că este drumul spre finalul războiului. În Trasnistria au rămas şapte divizii de infanterie şi trei brigăzi de cavalerie independete. La Bucureşti se organizează o paradă militară cu trecerea în revistă a trupelor înapoiate în garnizoana de pace; are loc, sub Arcul de Triumf, în prezența lui Antonescu, a regelui Mihai şi a reprezentantului special al lui Hitler, feldmareşalul Keitel.

Din nou, şi mareşalul şi țara cred că pentru noi războiul s-a sfârşit. În această vreme armatele germane dădeau asaltul pentru ocuparea Moscovei şi pregăteau lovitura – socotită de ei – decisivă pentru obținerea păcii victorioase. Rusia era în mare pericol. În luna octombrie 1941, germanii au ajuns la 80 km de Moscova. Sunt evacuați două milioane de moscoviți. Iarna e aspră şi vine în ajutorul trupelor ruseşti, dar lucrurile le complică America. Ea a intrat în război în urma atacului japonez de la

Pearl Harbour din 7 decembrie 1941. America declară automat război şi României. Anglia o făcuse mai înainte.

Pe de altă parte, pentru a treia oară, în noiembrie 1941, mareşalul Ion Antonescu este nevoit să răspundă pozitiv cererii Germaniei de a continua războiul alături de ea. Cei din jurul lui şi apropiaţii lui spun că *"Mareşalul a văzut şi a înţeles clar că, atâta vreme cât armata germană înaintează în teritoriul inamic, armata română rămâne strâns legată de ea. Mai mult, atâta vreme cât armata germană se află pe pământ străin, în afara teritoriului ţării, armata română trebuie să fie alături de ea. Nici o altă posibilitate nu se oferea. Conjunctura politică generală, situaţia în ansamblu a frontului, dificultăţile prin care trecea armata română în Est, erau imperative atât de puternice încât o sustragere implica urmări dintre cele mai grave: desfiinţarea armatei, ocuparea teritoriului, protectorat. Cu Hitler nu se putea glumi şi nici mareşalul nu ştia de glumă. Făcea război, cunoştea legile internaţionale ale războiului şi le respecta"*.

Le respecta firește, ca un militar stăpânit de un profund caracter şi nu dorea să filtreze totul prin ceea ce ar fi făcut un om politic punând pe cântar doar oportunitatea imediată, subiectivă şi ea. Sfârşitul unui război nu poate fi cunoscut niciodată la începutul său. Pot fi însă motivaţii pentru participarea la el. În această ordine de idei, pe lângă cele arătate de simpatizanţii mareşalului, credem că trebuie să aşezăm la loc de frunte ceea ce el a exprimat: *"Merg în Est, pentru a recâştiga drepturile noastre în Vest"*. Câtă vreme a crezut în victoria germanilor, socotim că participarea armatei române pe frontul de Est, dincolo de hotarele ţării, a fost determinată şi de această raţiune. Era, aşadar, nu numai o problemă de etică. Lucrurile însă pot fi duse şi mai departe. Antonescu, solicitat de Hitler să continue războiul şi dincolo de Nistru, răspunde: *"Voi merge până la capăt în acţiunea ce am pornit în răsărit împotriva marelui duşman al civilizaţiei, al Europei şi al ţării mele: bolşevismul rus"*.

Aşadar, mareşalul Antonescu îşi motivează hotărârea de a participa la războiul din Est, dincolo de Nistru, în primul rând prin cererile formulate repetat de Hitler. Credea în acelaşi timp, că este o problemă de

onoare militară (de a fi alături de aliat în împrejurările date), de interes naţional (recâştigarea unor drepturi la frontiera de Vest) şi universal (abolirea comunismului). Forţe politice din interior i-au cerut mareşalului, în repetate rânduri, să se opreasca. Invariabil, el le-a răspuns: *Preluaţi puterea, asumaţi-vă toate răspunderile şi toate riscurile şi faceţi voi, prin voi, ceea ce-mi ceveti mie.*

Puterea n-a vrut s-o ia nimeni şi ostaşii români au rămas in Rusia, continuând lupta alături de armata germană în condiţiile în care, în faţa acesteia, se va opune de aici înainte coaliţia Naţiunilor Unite. Rusia nu mai era singură. Între 29 septembrie şi 1 octombrie 1941, la Moscova, în cadrul Conferinţei tripartite, a fost semnat un acord prin care Marea Britanie şi Statele Unite s-au angajat să furnizeze Uniunii Sovietice, până la 1 iunie 1942: 400 de avioane (300 de bombardament si 100 de vânătoare), 500 de tancuri, 30 000 de autocamioane, 100 000 tone de carburanţi. În noiembrie 1941, Congresul American a extins prevederile lui "Lend and Lease Act" şi asupra achiziţiilor realizate de URSS în SUA, alocând în acest scop un prim fond de 1 miliard de dolari, care până în februarie 1942 s-a dublat. Cuprinderea Rusiei în "Legea de împrumut şi închiriere" (după Anglia şi China) a avut consecinţe deosebite.

Paralel cu constituirea coaliţiei Naţiunilor Unite, Uniunea Sovietică restabileşte relaţiile diplomatice cu guvernele din emigraţie ale Norvegiei, Belgiei şi Iugoslaviei; tratatelor cu guvernele din emigraţie al Poloniei şi Cehoslovaciei li s-au adăugat un protocol militar cu "Franţa liberă", semnat la 14 august 1941. În noiembrie 1941, Stalin propune lui Churchill realizarea unei înţelegeri politice între URSS şi Marea Britanie, care să aibă în vedere un Acord de asistenţă militară mutuală pe durata războiului şi colaborarea la organizarea postbelică a lumii. La 6 decembrie 1941, guvernul britanic, răpunzând insistenţelor sovietice, a declarat război Finlandei, Ungariei si României, iar la 7 decembrie 1941 SUA a intrat – cum am mai arătat – în război în urma agresiunii japoneze. Stalin

putea să fie şi mulţumit şi fericit. Apusul european aşa cum era şi lumea de peste ocean, vor colabora la salvarea imperiului sovietic de acum înainte şi vor asigura, la sfârşitul războiului, triumful comunismului, pentru o vreme, în centrul şi sud-estul european.

Zarurile au fost aruncate şi soarta Germaniei pecetluită. De acum Antonescu nu a mai putut crede în victoria aliatului său, nici militarul şi nici omul politic din el. Rusia începe să fie apărată si comunismul subvenţionat de două puteri, dintre care una, America era un izvor fără limite. Fanatismul rusesc se opunea celui german cu forţe sporite. Gerul îngheaţă armata lui Hitler iar sprijinul celor din coaliţia Naţiunilor Unite încălzeşte şi dinamizează armata lui Stain. Uniunea Sovietică va fi salvată.

Desigur, problema războiului e privită în toată complexitatea sa. Lupta e îndreptată împotriva Pactului Tripartit, deci împotriva Germaniei, Italiei, Japoniei şi a tuturor sateliţilor săi. "Declaraţia Naţiunilor Unite" de la 1 ianuarie 1942, semnată de reprezentanţii a 26 state sau guverne (dintre care unele în exil): SUA, Anglia, URSS, China, Africa de Sud, Australia, Belgia, Canada, Costa Rica, Cuba, Salvadar, Grecia, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxemburg, Nicaragua, Norvegia, Noua Zeelanlandă, Olanda, Panama, Polonia, Republica Dominicană, Cehoslovacia şi Iugoslavia, înseamnă un categoric gir moral dar şi un sprijin material dat coaliţiei. *"Fiecare guvern se angaja să întrebuinţeze toate resursele sale, militare sau economice contra acelor membrii ai Pactului Tripartit şi contra acelor aderenţi ai acestui din urmă Pact, cu care unul din guvernele semnatare se găseşte în stare de război şi se obligă să nu semneze cu inamicul un armistiţiu separat sau o pace separată". Totodată, declaraţia deschidea calea intrării în coaliţie şi a altor state: "Toate naţiunile care dau sau vor da asistenţă, care dau sau vor da contribuţia lor la lupta pentru victoria asupra hitlerismului vor putea adera la prezenta declaraţie".*

Frontul antihiterist ia dimensiuni. Sporeşte numeric şi se întăreşte sub toate aspectele, în timp ce frontul militar şi politic hitlerist coboară treptat spre un dezastru sigur, inevitabil. România rămâne alături de cei cu care a pornit la război.

Armata română are de acum înainte soarta armatei germane. Contraofensiva declaşată de sovietici pentru apărarea Moscovei, la 5 decembrie 1941 şi prelungită până în ianuarie 1942, s-a încheiat cu victoria ruşilor. Operaţiunile din Crimeea şi din zona Harcovului au eşuat însă, situaţia strategică s-a agravat pentru ruşi, iar în cursul acţiunilor ofensive din aprilie – iunie 1942, trupele sovietice au suferit grele pierderi în efective şi tehnica de luptă. La 4 iulie 1942 a fost ocupat Sevastopolul. Se fac în această vreme noi grupări şi regrupări de ambele tabere. La 7 august 1942 a fost declanşată ofensiva spre Stalingrad. Ea înseamnă o mare cotitură în mersul războiului. Ajutorul anglo-american e concret si vizibil. Sovieticii sunt mai bine dotaţi şi se pregătesc de o puternică contraofensivă prin apărarea Stalingradului.

Bătălia Stalingradului a început în vara anului 1942 şi a ţinut până în februarie 1943. A cuprins două etape: iulie - 18 noiembrie 1942 şi 19 noiembrie 1942 - 2 februarie 1943. Prin bătălia Stalingradului s-a înţeles înlceştarea din flancul de sud al frontului germano-sovietic, la care a participat şi armata română. Prima etapă amintită însemna ofensiva şi pătrunderea armatelor Wehrmacht-ului în interiorul oraşului Stalingrad; a doua contraofensivă rusească, însemna încercuirea şi capitularea forţelor adverse.

Armatele 6 şi 4 de tancuri germane şi-au constituit câte o grupare de izbire şi au pornit simultan ofensiva împotriva Stalingradului, încercuind armatele 62 şi 64 sovietice. La rândul lor, sovieticii aduc importante forţe la Est de Volga, forţe proprii întărite masiv de puterile aliate. Materialele furnizate de SUA şi Marea Britanie Uniunii Sovietice, până la începerea bătăliei de pe Volga s-au ridicat la circa 4 400 tancuri, 3100 avioane, 75 000 mitraliere, 20 000 autocamioane şi autoturisme de teren, 4 500 000 perechi încălţăminte, alte materiale şi materii prime.

La jumătatea lunii octombrie 1942, se fac concentrări de trupe sovietice masive în faţa sectorului armatei a II-a române. La început au fost semnalate mari unităţi de infanterie şi artilerie, apoi în primele zile

ale lui noiembrie au apărut artileria grea şi unităţi de tancuri, însumând toate la un loc, circa patru divizii blindate, două-trei divizii motorizate, şapte-opt divizii de infanterie şi mai multe divizioane de artilerie.

Din grupul de arme B făceau parte, în noiembrie 1942, armatele 4 română, 4 şi 6 tancuri germană, 3 română, 8 italiană, 2 ungară şi 2 germană. Frontul armatei a 3-a măsura 156 km, iar al armatei a 4-a 250 km. Efectivele lor la ocuparea aliniamentului erau de 171 256 şi respectiv 101 875 militari.

În ziua de 19 noiembrie 1942, trupele sovietice ale Frontului de Sud-Vest, în cooperare cu cele de la flancul drept al Frontului Don, au trecut la ofensivă. În aceeaşi zi ofensiva a cuprins şi armata a 3-a română, după o puternică pregătire de artilerie. "Situaţia este foarte gravă – anunţa generalul Ştefleа, şeful Marelui Stat Major. Atacul inamic în forţă, sprijinit de o foarte puternică pregătire de artilerie şi însoţit de mari unităţi şi tancuri, a debutat azi dimineaţă şi a spulberat rezistenţa diviziilor a IX-a şi a XII-a infanterie, pătrunzând adânc şi ameninţător pe ambele flancuri ale diviziilor II şi VII infanterie care au rezistat pe front".

Pe frontul armatei 4 române, ofensiva sovietică a început în dimineaţa zilei de 20 noiembrie, tot după o puternică pregătire de artilerie şi a continuat în zilele următoare. Se pregăteşte încercuirea armatei a 6-a germane, aflată în faţa Stalingradului şi al cărui dispozitiv fusese încadrat la stânga şi la dreapta de trupele armatelor române 3 şi 4. Pierderile române şi germane sunt imense şi depresurarea armatei a 6-a germane, încercată prin executarea unei contralovituri, rămâne fără efect.

Situaţia era dezastruoasă, armata română de la Stalingrad fiind treptat încercuită. În cadrul contraofensivei sovietice de la Don au fost zdrobite şi importante contingente italiene şi maghiare. Concomitent cu lichidarea grupării încercuite la Stalingrad, ofensiva rusească s-a extins pe un front larg spre vest.

În ce priveşte armata română ea este supusă în zilele de 20-21 şi 22 noiembrie unei duble ofensive sovietice. Grupul celor două divizii române,

a V-a a generalului Mazarini şi a VI-a a generalului Lascăr era complet încercuit. Singura legătură era telegraful fără fir, iar misiunea primită era "de a rezista fără gând de retragere". "A treia zi de la declanşarea ofensivei, grupul generalului Lascăr rămăsese o insulă izolată în câmpul inamic, rupt de restul armatei a II-a, urmărită de tancurile inamice. Se evacua rapid cu mijloace auto, dirijându-şi elementele răzlețe şi încercând închegarea unei noi rezistențe, pe cursul de apă Csir, un afluent al Donului. De notat lipsa de camaraderie a trupelor germane, chiar ostilitatea comportării faţă de trupele române. Când românii încercau să se agațe de camioanele germane erau loviți peste mâini sau erau aruncați din maşină".

A patra zi, se încearcă, prin divizia I blindată română, o acțiune de sprijinire a grupului român condus de generalul Lascăr. Acțiunea trebuia să aibă loc împreună cu divizia 202 germană, dar aceasta nu se prezintă la punctul de întâlnire. Şoarecii (în colaborare cu partizanii) le-au ros peste noapte cablurile de la tancuri şi românii au fost nevoiți să plece singuri la atac. Fără şanse. În operațiunile din iarna şi primăvara anului 1943, trupele germane şi aliații lor pierd peste 100 divizii cu 1 700 000 oameni, 24 000 tunuri, 4 300 avioane şi peste 3 500 tancuri.

În cadrul acestora, pierderile armatelor trei şi patru române, în intervalul 19 noiembrie 1942 - 7 ianuarie 1943 s-au ridicat la 155 010 militari, morți, răniți şi dispăruți. La mijlocul lunii ianuarie 1943, Marele Stat major ia hotărârea ca armatele 3 şi 4 române să fie aduse în țară pentru refacere. Ele mai numărau 4 044 ofițeri, 103 860 trupă şi subofițeri, 49 005 cai, 3 125 autovehicole, etc. Până la 17 aprilie 1943 s-a reîntors în țară majoritatea unităților care luptaseră în cotul Donului sau în stepa calmucă.

Misiunea de a lichida gruparea încercuită la Stalingrad a revenit Frontului Don şi a celor trei armate ale Frontului Stalingrad. Acțiunea de lichidare a trupelor încercuite a început la 10 ianuarie 1943. Capitularea lor a avut loc la 31 ianuarie (trupele feldmareşalului F. Paulus, din sud) şi la 2 februarie 1943 (trupele din nord).

Vreme de încă un an, din vara anului 1943 şi până în august 1944, frontul germano-sovietic a continuat să rămână principalul teatru de război. Nu mai era însă vremea ofensivelor victorioase pentru germani şi aliaţii lor. Stalingradul zdruncinase din temelii totul. Provocase schimbări fundamentale pe front şi atitudini noi în interiorul ţării noastre. Germania se dovedise vulnerabilă şi chiar destul de uşor de înfrânt de coaliţia Puterilor Unite. Trebuie să se recunoască însă că înfrângerea ei în răsărit are loc pe pământul Rusiei, cu forţele umane ale acesteia şi cu cele tehnice, hotărâtoare, venite din afară.

În cursul anului 1943, operaţiunile militare desăvârşesc cotitura radicală de pe frontul germano-sovietic şi sunt favorabile ruşilor. La fel şi cele din 1944. Sunt declanşate ofensive puternice pentru eliberarea Kievului (6 noiembrie 1943), operaţiunile de la Leningrad şi Novgorod (14 ianuarie - 1 martie), eliberarea Ucrainei (decembrie 1943 - aprilie 1944) şi a Crimeei (aprilie - mai 1944). La mijlocul lunii aprilie 1944 aliniamentul frontului sovieto-german la flancul stâng era: cursul Nistrului, nord Iaşi, Paşcani, vest Kolomeea, Tarnopol, el stabilzându-se până la jumătatea lunii august 1944.

Armata română participă mai întâi la luptele din Caucaz, unde ofensivele sovietice au început la sfârşitul anului 1942 şi au continuat în anul următor. Aici şi la capul de pod Kuban, trupele române au înregistrat 1598 morţi, 7264 răniţi şi 806 dispăruţi. De aici, cei rămaşi în viaţă, în toamna anului 1943, trec în Crimeea pe litoralul Mării Negre, în defensivă. În Crimeea erau şi celelalte unităţi române (diviziile 1,2 şi 3 munte, 10 şi 19 infanterie, 6 şi 9 cavalerie). Şi ele ca şi cele germane, erau complet izolate, deoarece toate căile de acces spre interiorul peninsulei se aflau în stăpânirea sovieticilor. Încercările lor de pătrundere în interior întâlnesc o opoziţie puternică până la sfârşitul anului 1943.

La începutul anului 1944, din totalul marilor unităţi operative ale armatei române, pe front se aflau 7 divizii în Crimeea, subordonate comandamentului armatei 17 germane şi o divizie în zona Alexandrovka.

Ofensiva sovietică pe frontul din Ucraina a fost declanşată în decembrie 1943 şi reluată în câteva rânduri. La 26 martie 1944 trupele sovietice au forţat Prutul. Grupul de armate "A" german s-a reorganizat. Armata 4 română (reorganizată şi ea după 15 martie 1944), împreună cu Armata 8 germană formează "gruparea general O. Wöhler", iar Armata 6 germană împreună cu Armata 3 română a constituit "Gruparea general P. Dumitrescu". Intervin câteva reorganizări în aprilie 1944. Grupul "A" german este cunoscut de acum sub denumirea de "Grupul de arme Ucraina de sud". Tot în aprilie are loc şi ofensiva hotărâtoare sovietică în Crimeea. Pierderile marilor unităţi române din Crimeea în intervalul aprilie-mai 1944 s-au ridicat la 22 522 militari, reprezentând 34 % din efectivul aflat în peninsulă înainte de declanşarea ofensivei sovietice.

Mareşalul Ion Antonescu şi lovitura de palat de la 23 August

În după masa zilei de 22 august, mareşalul Ion Antonescu s-a întors de pe front. Seara l-a primit în audienţă pe Ion Mihalache care a stăruit pentru încheierea armistiţiului cu Aliaţii. Mareşalul a refuzat. Îl convoacă, totuşi, pe Karl Clodius şi, îi comunică hotărârea de a întrerupe, cât mai curând, o luptă fără speranţe şi îi cere să obţină avizul lui Hitler în acest sens.

În dimineaţa zilei de 23 august, Ion Antonescu a convocat la Snagov o şedinţă restrânsă a Consiliului de Miniştri unde a hotărât retragerea armatei pe linia fortificată; Carpaţii răsăriteni – Focşani – Nămoloasa – Galaţi – Dunărea Maritimă şi evacuarea guvernului şi a instituţiilor principale în zona Haţegului.

Tot în dimineaţa zilei de 23 august, Iuliu Maniu, C.I.C. Brătianu şi Constantin-Titel Petrescu, întruniţi în casa lui Brătianu au hotărât să facă un nou demers pe lângă mareşalul Antonescu pentru a-l determina să încheie armistiţiul. Contactul a şi fost realizat prin intermediul lui Gheorghe Brătianu. Antonescu era de acord cu condiţia ca, din partea

opoziţiei, să primească în scris consimţământul acesteia pentru armistiţiu. A şi fost dat, în aceeaşi zi, verbal numai, urmând ca ulterior să fie confirmat şi în scris. Evenimentele s-au precipitat însă, au luat un alt curs şi s-au încheiat cu arestarea mareşalului Antonescu, printr-o lovitură de palat.

În după amiaza zilei de 23 august, mareşalul Antonescu a fost convocat la Palat pentru a-l informa pe rege despre mersul războiului. Ion Antonescu, însoţit de Mihai Antonescu prezintă regelui discuţiile purtate cu Karl Clodius, hotărârile luate în Consiliul de Miniştri ce a avut loc dimineaţa şi consensul realizat cu forţele politice din opoziţie, în legătură cu semnarea armistiţiului.

Regele Mihai i-a cerut lui Ion Antonescu să declare, imediat şi fără ştirea germanilor, că aceptă încheierea armistiţiului în condiţiile formulate de Aliaţi. N-a fost de acord. Caracterul său nu i-a permis ieşirea din război fără să-şi anunţe aliatul. Nimeni nu-l putea învinui pentru aceasta. Era un drept al lui. Înlocuirea era şi ea un drept, un drept al regelui. Arestarea însă, şi apoi condamnarea la moarte a mareşalului şi a lui Mihai Antonescu, a altor demnitari apropiaţi rămân lucruri explicabile, dar care vor fi trebuind să apese greu asupra conştiinţei celor ce i-au arestat, judecat şi condamnat la moarte.

În seara aceleiaşi zile, de 23 august, la orele 22, radiodifuziunea română a transmis proclamaţia regală ce făcea cunoscute poporului român instaurarea unui nou guvern, încetarea războiului cu Naţiunile Unite şi alăturarea armatei române coaliţiei antifasciste. Era evident că ne găseam la o răscruce de drum, dar nimeni nu-i bănuia toate consecinţele în planul vieţii naţionale.

În capitală şi în unele puncte strategice din ţară au avut loc ciocniri între armata română şi trupele germane. Ceea ce s-a întâmplat în zilele următoare din luna august, în istoriografia de până în decembrie 1989, s-a numit insurecţie armată, iar actul de la 23 august 1944, începutul revoluţiei de eliberare naţională şi socială.

Actul de la 23 august avea să însemne un sfârşit şi un început, nu cele conferite, întodeauna, de oamenii politici şi istoriografie. S-au făcut – şi se fac şi acum – multe exagerări ce au condus, voit sau nu, la denaturări privind factorii implicaţi, rolul lor şi consecinţele, în plan intern şi extern, pe termen scurt şi îndelungat. Actul de la 23 august 1944 se cere analizat însă ca fapt istoric, cu urmări pozitive şi negative. Semnifică un sfârşit şi un alt început de drum, cu imense consecinţe în plan intern şi extern. La răsturnarea guvernului Antonescu s-au gândit (şi au plănuit arestarea lui) mai multe forţe politice. Palatul a surprins însă momentul prielnic şi regele Mihai a împlinit actul, folosindu-se de una din puţinele sale prerogative regale, lăsate de Antonescu şi fatală acestuia – dreptul de a-l înlocui.

Războiul, pe de altă parte, a continuat şi după 23 august, dar în altă direcţie şi cu alţi aliaţi, cu acelaşi scop naţional eliberator (de data acesta a nord-vestului ţării) şi general uman (înfrângerea nazimului, scop convertit din cel al înfrângerii comunismului de până atunci). Începând cu operaţiunile din interiorul ţării imediat după lovitura de palat de la 23 august 1944 şi până la 9 mai 1945, efectivele militare angajate de România în războiul din Vest s-au ridicat la aproape 540 000 oameni.

Armata română a străbătut peste 1000 km^2, a eliberat aproape 4 000 de localităţi şi a jertfit aproximativ 170 000 de ostaşi români. Războiul se încheiase la 9 mai 1945. Nimeni nu ştia însă cu certitudine pe ce drum vom fi duşi. Temerile erau totuşi mari şi pe deplin îndreptăţite. Rusia sovietică nu mai era pentru români un vecin necunoscut. Regimul politic de acolo, viaţa socială, economică şi spirituală au fost văzute în mod nemijlocit de soldaţii şi ofiţerii români, care nu puteau fi încântaţi de perspectivele deschise de o stăpânire sovietică. E drept, Constituţia din 1923 a fost recunoscută în parte. Era un semn încurajator pentru forţele democratice, nu însă şi o garanţie. Puteri depline au început să primească, nu prevederile constituţionale, ci mai ales, cele ale armistiţiului încheiat la 12 septembrie 1944. Din ele au început să decurgă obiectivele politicii

interne și externe ale României, considerate majore și prioritare în fața oricăror altor probleme.

Convenția de armistițiu cu Națiunile Unite. Prevederi și urmări

Ecoul loviturii de Palat de la 23 august 1944 a fost, în țară și străinătate, în general, pozitiv. Presa națiunilor Unite a elogiat fapta României, militarii au început să socotească cu cât timp a fost scurtat războiul mondial (cu peste 200 de zile), s-a calculat efortul economic și militar al țării în lupta împotriva fascismului (1 200 000 dolari SUA la cursul anului 1938 și 538 536 militari români participanți la lupta împotriva fascismului, cu 66 495 de oameni căzuți pe fronturi (morți, răniți și dispăruți), toate situând România pe locul al patrulea în cadrul Națiunilor Unite. În temeiul lor, prezidiul Sovietului Suprem al URSS i-a decernat regelui Mihai, la 6 iulie 1945, cea mai înaltă distincție militară sovietică, Ordinul Victoria, iar președintele SUA, Harry Truman, în mai 1947, Gradul de Comandor Șef al Legiunii de Merit.

În toată această vreme, România și-a derulat istoria prin o continuă confruntare între forțele politice interne prodemocratice și cele procomuniste, în timp ce, pornite pe drumul dezbinării, Anglia și SUA ne abandonează, iar Rusia sovietică dirijează și favorizează drumul stângii spre putere. Pârghia a fost convenția de armistițiu încheiată de România cu Națiunile Unite în septembrie 1944, și, nu în mică măsură "actul de vânzare cumpărare încheiat la Moscova" (octombrie 1944) prin împărțirea Europei de Est și Sud-Est în sfere de influență, potrivit căruia procentul de influență al URSS în România era de 90 %, iar al Marii Britanii de abia 10 % (cel mai mic raport, față de Grecia de 10-90 %, Iugoslavia și Ungaria de 50 la 50 % și de Bulgaria de 75 la 25 %) și parafat la Yalta (în 4-11 februarie 1945).

Convenția de armistițiu a fost semnată la Moscova. Delegația română, formată din Lucrețiu Pătrășcanu, Ghiță Pop, Ion Cristu, Barbu

Ştirbei, Constantin Vişoianu şi Dumitru Dămăceanu a sosit în capitala Rusiei cu 8 zile mai devreme (la 4 septembrie). Primirea lor de către ministrul de externe, Molotov a avut loc abia peste 6 zile, când textul armistiţiului era deja stabilit. Semnarea a avut loc în dimineaţa zilei de 13 septembrie, orele 5 de către mareşalul Rodion Malinovski, împuternicit de guvernele Uniunii Sovietice, Marii Britanii şi Statelor Unite ale Americii, şi cei patru delegaţi români.

În convenţie se recunoştea faptul că "de la 24 august 1944, ora 4 a.m. România a încetat cu totul operaţiunile militare împotriva Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, pe toate teatrele de război, a ieşit din război împotriva Naţiunilor Unite, a rupt relaţiile cu Germania şi sateliţii săi, a intrat în război şi duce războiul de partea Puterilor Aliate împotriva Germaniei şi Ungariei cu scopul de a restaura independenţa şi suveranitatea României".

Potrivit prevederilor convenţiei, guvernul român şi Înaltul Comandament al României aveau obligaţia de a asigura armatelor sovietice şi ale celorlalţi aliaţi înlesniri pentru libera lor mişcare pe teritoriul României, dacă acest lucru era cerut de către situaţia militară, prin mijloacele lor de comunicaţie şi pe cheltuiala lor, pe pământ, pe apă şi în aer (art.3). Acesta însemna punerea la dispoziţia Înaltului Comandament Sovietic, pentru deplină folosinţă, pe durata armistiţiului, a tuturor construcţiilor şi instalaţiilor româneşti militare care ar putea fi cerute pentru nevoi militare, în completă bună stare şi cu personalul necesar pentru întreţinerea lor (anexă la art. 3).

Guvernul român mai era obligat de a face, în mod regulat, plăţile cerute de Înaltul Comandament Sovietic pentru îndeplinirea funcţiilor sale (Art. 10), să asigure folosinţa întreprinderilor industriale şi de transport, aflate pe teritoriul României, precum şi mijloacele de comunicaţie; la fel şi staţiunile generatoare de energie. Vasele de comerţ româneşti, atât cele care se găseau în apele româneşti, cât şi cele afate în apele străine, erau trecute sub controlul operativ al Înaltului Comandament Sovietic, pentru folosirea lor în interesul general al Aliaţilor.

România era obligată, în temeiul aceleiași convenții, să plătească drept despăgubiri Uniunii Sovietice, în decurs de 6 ani, suma de 300 milioane dolari, în mărfuri (produse petroliere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.).

Alte articole conțineau clauze ce puneau sub controlul Înaltului Comandament Sovietic tipărirea, importul și răspândirea în România a literaturii, a periodicelor și în general a publicațiilor, prezentarea spectacolelor de teatru și de filme, funcționarea stațiilor de radio, poștă, telegraf și telefon (art. 16).

Convenția impunea, astfel, României un efort economic obișnuit pentru țările învinse, deși prin participarea la război alături de Națiunile Unite, ea devenea, virtual, un partener, un aliat. Independența țării, recunoscută tacit, era în fond o realitate trunchiată prin subordonarea întregii economii războiului, nu numai pentru susținerea propriei armate, ci și pentru a crea toate condițiile cerute de Înaltul Comandament Sovietic; era infirmată de întreg procesul de înfeudare politică, desfășurat concomitent cu aplicarea prevederilor Convenției de Armistițiu, devenit o realitate, mai ales după înlăturarea guvernului Rădescu (februarie 1945).

Două prevederi ale Convenției vizau direct probelemele de frontieră ale României, cu URSS și Ungaria. Granița româno-sovietică era restabilită pe Prut, așa cum a fost impusă la 28 iunie 1940, iar hotărârile arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, erau considerate inexistente. Aliații au fost de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României, sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace. În realitate, Nord-Vestul Transilvaniei va rămâne sub administrație provizorie a Armatei Sovietice până în martie 1945. În timpul guvernului Petru Groza, la cererea acestuia, județele din nord-vestul Transilvaniei luate prin dictatul de la Viena, vor reveni României, iar Conferința de Pace de la Paris va sancționa această realitate.

CAPITOLUL XI

INSTAURAREA COMUNISMULUI ÎN ROMÂNIA (1944-1947)

Comunizarea Europei Centrale şi de Est. Procesele de satelizare şi sovietizare

Transformarea Europei centrale şi de est într-o zonă supusă şi direcţionată de Moscova, după încheierea războiului, a fost rezultatul unui nou sistem de putere în relaţiile internaţionale, caracterizat ca un produs derivat al rivalităţii dintre cele două mari puteri.

In general s-a vorbit în istoriografie de sovietizarea sau satelizarea acestei zone, ca procese prin care URSS şi-a impus propriul sistem de putere în această regiune. Din punctul de vedere al evoluţiei comunismului perioada 1944-1947 marchează trecerea de la stadiul de **socialism într-o singură ţară** la cel de **socialism într-o singură regiune**. Cele două procese prin care sovieticii au subordonat întregul spaţiu s-au desfăşurat concomitent. Primul, cel al **satelizării** încheindu-se în anii 1947-1948 odată cu semnarea tratatelor de pace şi colaborare dintre **democraţiile populare** şi URSS şi, mai apoi, prin închegarea mai coerentă a "blocului" în urma constituirii **Cominformului**, în luna septembrie a anului 1947, totul în condiţiile debutului războiului rece. Cel de al doilea, de **sovietizare**, început în aceeaşi perioadă (1944-1945), a cunoscut o definire treptată, funcţie de desfăşurarea ostilităţilor în plan internaţional, el fiind accelerat după 1948, atunci când majoritatea instituţiilor politice, economice, culturale au fost transformate în sens stalinist.

Procesul de satelizare s-a definit exclusiv în funcţie de interesele de securitate ale URSS, şi de măsura în care acestea au fost acceptate de către SUA şi Marea Britanie. Satelizarea a fost procesul prin care ţările din această regiune (compusă din opt state, viitoarele **democraţii populare**) s-au subordonat imperativelor politicii externe sovietice. Începută, în 1944, concomitent cu intrarea Armatei Roşii în aceste ţări, ea a continuat prin impunerea şi acceptarea pretenţiilor sovietice în ceea ce priveşte organizarea internă a acestor state. Definirea treptată a acestui proces în funcţie de opţiunile imediate ale politicii externe sovietice a dus la existenţa câtorva diferenţe în impunerea mai rapidă sau mai lentă a modelului comunist, în Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Polonia, România, Ungaria, Iugoslavia şi Albania, acestea fiind încorporate rând pe rând în sistemul de apărare al URSS. Daca în cazul primelor şase state aportul Armatei Roşii a fost determinant, în cazul Albaniei şi Iugoslaviei situaţia a fost diferită, participarea consistentă a partizanilor comunişti la lupta antifascistă asigurând o bază socială suficient de puternică pentru ca soluţia comunistă să fie indigenizată şi fără suport armat din exterior.

În paralel cu procesul de satelizare, adică de perioada în care "deciziile cheie s-au luat la Moscova, şi nu la Varşovia, Sofia sau Bucureşti", s-a derulat şi cel de sovietizare. **Sovietizarea** constă în transformarea tuturor statelor din regiune după modelul stalinist. Ea presupune pe lângă transformarea regimului politic, şi reconstruirea pe alte criterii valorice a întregii societăţi. Cu alte cuvinte este procesul prin care economia, structurile sociale, instituţiile şi la final însuşi omul, dintr-o anumită ţară, sunt transformate după canoanele, normele şi valorile sovietice. Dacă satelizarea a adus siguranţa unor aliaţi în Centrul şi Estul Europei, sovietizarea a însemnat impunerea modelului comunist, după canon sovietic, în toate aceste ţări, şi deci transformarea lor totală.

Fără îndoială, cele două procese, deşi derulate în paralel, au cunoscut anumite specificităţi în funcţie de modul în care au evoluat

relațiile strategice în Coaliția Națiunilor Unite, precum și a ritmului în care Uniunea Sovietică și-a administrat interesele geopolitice în regiune.

Din punct de vedere geo-strategic teritoriul României a reprezentat de-a lungul istoriei un punct nodal. De la situarea sa periferică în epoca romană la cea de zonă tampon între puterile medievale și mai apoi imperiale, în epoca modernă, această zonă a prezentat un interes perpetuu pentru puterile aflate în competiție. Schimbările produse în sistemul internațional în cursul celui de-al doilea război mondial au făcut ca interesele Marilor Puteri ce până acum se intersectau în această zonă să se estompeze și, ca urmare, URSS să-și poată impune punctul de vedere.

Etapele comunizării României

Ieșită din războiul dus împotriva Coaliției Națiunilor Unite la 23 august 1944 România a evoluat gradual, sub presiunea sovietică, spre un regim politic comunist. Din perspectiva guvernării, pot fi delimitate, în cazul românesc, două perioade:

- Prima, 23 august 1944 - 27 februarie 1945, a fost caracterizată, din punct de vedere formal de coexistența, în cadrul a trei formule guvernamentale de coaliție, reprezentanților partidelor politice tradiționale cu forțele de stânga, sprijinite masiv de sovietici. A fost etapa în care s-au precizat, sub regimul armistițiului, limitele influenței sovietice în România, respectiv, s-au delimitat strategiile de comunizare a statului roman prin atacurile repetate împotriva executivului și a celorlalte instituții politice și administrative.
- Cea de a doua, a debutat cu instituirea guvernului condus de dr. Petru Groza la 6 martie 1945 și s-a încheiat odată cu eliminarea ultimei instituții democratice a României, monarhia, la 30 decembrie 1947. Pe parcursul acestor doi ani, comuniștii – care au dominat guvernul, deși formal și acesta era unul de coaliție – au reușit să-și impună controlul asupra tuturor instituțiilor românești. Chiar dacă, formal, mare parte din aceste instituții și-au păstrat

caracterul democratic, substanța lor, prin oamenii puși în pozițiile de conducere, respectiv, prin politicile administrate, a fost profound alterată, în sens comunist.

Armistițiul și condiționările sale asupra României

După lovitura de stat de la 23 august 1944, noul guvern compus aproape în totalitate din militari, aflat sub conducerea generalului Sănătescu, a primit ca principală misiune încheierea armistițiului cu puterile aliate, în condițiile cele mai favorabile pentru România. Perioada cuprinsă între 23 august și 12 septembrie, data încheierii armistițiului, a fost pentru România una extrem de dramatică, circa 130.000 soldați au fost luați prizonieri, întreaga flotă militară și mare parte din cea civilă a fost preluată de către sovietici, au fost rechiziționate bunuri și echipamente, mai ales din industria petrolieră, pierderile fiind estimate în istoriografie la suma de 2.000 milioane $. Însă ceea ce era mai important a fost faptul că pârghiile puterii nu puteau funcționa fără avizul sovieticilor, într-o țară cvasi-ocupată în care trupele lui Malinovski se comportau ca și "hoardele de tătari". De altfel, pentru ca aceste pierderi să fie definitive și din punct de vedere formal, în tratatul de pace, încheiat la Paris în 10 februarie 1947, se spunea că "România a luat parte activă la războiul contra Germaniei numai din data de 12 septembrie 1944", ori aceasta însemna că România a rămas în război cu URSS în aceste douăzeci de zile, iar materialele capturate au fost considerate pradă de război.

Revenind la problema convenției de armistițiu, după ce la 27 august Molotov îi informa pe W. Averell Harrimann și pe Sir Archibald Clark-Kerr, reprezentanții SUA și Marii Britanii, că discuțiile pentru încheierea armistițiului cu România puteau începe, la scurt timp o delegație românească având-i în frunte pe prințul Știrbey și Constantin Vișoianu se deplasa la Moscova pentru a primi un armistițiu fabricat în termeni sovietici. Intervențiile reprezentanților Marii Britanii și Statelor Unite nu au făcut decât să confirme pretențiile sovietice. Termenii acestei

convenţii nu lăsau nici un dubiu în privinţa noului stăpân al României. Este ilustrativă din acest punct de vedere prevederea numărul 18 din Convenţia de Armistiţiu, unde se preciza că în Comisia Aliată de Control puterea de decizie revenea Înaltului Comandament Sovietic ce acţiona în numele Puterilor Aliate, Marea Britanie şi SUA sunt doar informate despre hotărârile luate. Într-o comparaţie făcută cu actele similare încheiate cu Bulgaria şi Ungaria s-a putut observa că în aceste din urmă cazuri se prevedea formal şi participarea reprezentanţilor englezi şi americani la dezbaterea problemelor ce erau de resortul Comisiei Aliate de Control. Aceasta constituie un argument în plus pentru situarea României în prima linie a intereselor de securitate sovietice.

O serie de alte prevederi, sub pretextul efortului de război, a păstrării în siguranţă a căilor de comunicaţii, permiteau amestecul sovietic în treburile interne ale României. Prevalându-se de nerespectarea acestor prevederi, sovieticii, cu ajutorul comuniştilor români, au provocat, succesiv, căderea primului (octombrie 1944) şi apoi a celui de-al doilea guvern (noiembrie) condus de generalul Sănătescu. Imposibilitatea reală, de a se forma un guvern de politicieni, în condiţiile date, a condus la alegerea în 4 decembrie 1944 a unui nou lider de cabinet, în persoana generalului Rădescu, cunoscut opozant al nazismului şi al regimului lui Antonescu. Confruntat cu gravele probleme ale societăţii româneşti, slăbită şi mai tare în condiţiile atacurilor violente ale comuniştilor, acesta a venit la guvernare, asumându-şi misiunea de a reîntrona legalitatea şi de a introduce un control mai sever dezarmând acele "gărzi patriotice" ce deranjau efortul de război. După ce în timpul celui de-al doilea guvern Sănătescu comuniştii şi aliaţii lor au dobândit câteva posturi cheie, dr. Petru Groza devenind vice prim-ministru, Gheorghe Gheorghiu Dej ministru al comunicaţiilor, Lucreţiu Pătrăşcanu ministru de justiţie (îşi păstra de fapt portofoliul obţinut provizoriu după 23 august), următorul pas vizat de ei era acela de a pune mâna pe ministerul de interne. Ca urmare şi a demonstraţiilor împotriva ministrului de interne Nicolae

Penescu, al doilea guvern Sănătescu a căzut, iar noul prim-ministru, pentru a nu permite preluarea şi a acestei poziţii cheie de către comunişti a reţinut pentru sine acest portofoliu, numindu-l totuşi în funcţia de secretar de stat pe Teohari Georgescu cunoscut lider al Partidului Comunist. În condiţiile în care conducătorii comunişti doreau o cât mai rapidă preluare a controlului politic, conflictul, la început numai latent, ce a căpătat ulterior accente dramatice, dintre aceştia şi noul prim-ministru nu a întârziat să înceapă. Deşi, Rădescu a îndeplinit câteva din exigenţele Convenţiei de Armistiţiu, spre exemplu, eliminarea legislaţiei anti-evreieşti, decretul privind arestarea criminalilor de război, epurarea administraţiei, atacurile comuniştilor împotriva sa au vizat în principal sabotarea efortului de război, protejarea unor elemente fasciste, încurajarea propagandei anti-sovietice şi eşecul în asigurarea condiţiilor de ordine şi securitate pe teritoriul ţării.

Problema Transilvaniei în ecuaţia comunizării României

Încă din 12 aprilie 1944, la Cairo, cele trei Mari Puteri aliate au acceptat formula, ce va deveni punctul 19 al Convenţiei de Armistiţiu încheiate cu România, prin care "**Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) va fi retrocedată României**". Documente publicate recent, ce provin de la Comisia sovietică de pregătire a păcii, condusă de Maxim Litvinov, arată că sovieticii considerau "Arbitrajul de la Viena, nu ca fiind o problemă ce a fost rezolvată între România şi Ungaria, ci ca un act pe care l-a impus Germania ca expresie a puterii şi influenţei sale în această zonă". Cele două ţări fuseseră şantajate pentru ca Hitler să-şi poată impune punctul de vedere şi în această regiune. Sovieticii exprimau cu acea ocazie părerea, că era imposibilă o trasare exactă a unei graniţe politice între România şi Ungaria care să poată coincide cu realităţile etnice. Se considera că acest teritoriu nu poate fi cedat Ungariei decât în condiţiile unei strânse **alianţe** între ea şi URSS. De asemenea, se sublinia faptul că, spre deosebire de România şi Finlanda care aveau diferende

teritoriale cu URSS, Ungaria intrase în război fără a avea nici un motiv. Totuşi, nici România nu avea o poziţie mai avantajoasă în perspectiva intereselor sovietice, deoarece în contextul războiului dus de ea împotriva URSS din anul 1941 până în anul 1944 a fost receptată ca un stat inamic şi existau anumite condiţii care i-ar fi permis "în opinia Comisiei" reprimirea Transilvaniei. Pe lângă alinierea la interesele sovietice, ea trebuia să renunţe la Basarabia şi Bucovina, teritoriile deja pierdute în 1940.

Pornind de la aceste considerente, Comisia a proiectat şi un plan, în urma căruia Transilvania ar fi urmat să devină autonomă, dacă nu chiar independentă, în cadrul unei federaţii sau confederaţii. Fricţiunile care ar fi urmat să intervină între România şi Ungaria ar fi urmat să fie folosite în favoarea URSS. Pentru ca acest plan să devină viabil se preconiza ca la apariţia primei ocazii să se instituie un regim de administraţie sovietică în această zonă. Aceasta este esenţa actului sovietic de la 12 noiembrie 1944 când în Nordul Transilvaniei a fost introdusă administraţia militară sovietică, sub pretextul considerentelor de securitate a comunicaţiilor şi a frontului, din cauza dezordinilor produse de batalioanele **Iuliu Maniu** în această zonă. După ce la 10 octombrie Clujul fusese eliberat, în urma unui decret al generalului Sănătescu, sosea aici Ionel Pop, preşedintele Comitetului (Comisariatului) pentru Ardealul de Nord Eliberat, creat prin legea 446 din septembrie 1944, pentru preluarea administraţiei în teritoriile eliberate. În urma intervenţiei mareşalului Malinovski, la 12 noiembrie administraţia românească era obligată să se retragă, iar în locul ei se instituia administraţia militară sovietică. Pentru ducerea la bun sfârşit a acestui plan era necesară şi crearea unui organism apt să preia puterea regiunii.

Rolul coordonator şi l-a asumat, la indicaţia sovieticilor, începând cu 21 octombrie 1944, Comitetului Naţional Democrat din Ardealul de Nord înfiinţat la Cluj, având în componenţă "formaţiunile, organizaţiunile şi partidele democratice": Partidul Comunist din România, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor, Blocul intelectualilor

democraţi români, MADOSz, Sindicatele Unite şi Gruparea Evreiască Antifascistă. Principiile călauzitoare care stăteau la baza funcţionării sale erau următoarele: colaborarea forţelor democratice şi patriotice pentru refacerea regiunii; îndeplinirea condiţiilor de armistiţiu; colaborarea cu toate forţele democratice din România; din el puteau face parte membri oricărei organizaţii democratice, fără deosebire de naţionalitate, cu condiţia să fie democraţi şi ardeleni; ocuparea posturilor de conducere să fie făcută de oameni cinstiţi "respectându-se drepturile democratice ale naţionalităţilor din Ardeal"; pedepsirea tuturor criminalilor de război. Toate formaţiunile membre ale acestui Comitet puteau să-şi delege câte un reprezentat şi un supleant în Biroul Comitetului, numit " **Delegaţia permanentă a Comitetului Democrat din Ardealul de Nord**", organ cu atribuţii executive, în care hotărârile se luau cu majoritate simplă, dar numai în spiritul celor exprimate în rezoluţie.

La 21 decembrie 1944 în urma tratativelor duse de Uniunea Democrată Română din Cluj - compusă în majoritate din foştii membrii ai Partidelor Naţional Liberal şi Naţional Ţărănesc - şi Consiliul Central Suprem al F.N.D. (noua denumire a organului executiv) s-a emis o scrisoare de către prima organizaţie prin care îşi exprima mulţumirea că în sfârşit F.N.D. din Cluj recunoaşte fără echivoc suveranitatea României asupra Transilvaniei de Nord.

Evoluţia în planul organizării F.N.D. din Ardealul de Nord este continuată prin schimbarea denumiri organului său executiv care devine din 24 ianuarie 1945, "**Comitetul Central Consultativ din Cluj al F.N.D. din România**". Cu acel prilej este publicat şi un comunicat al acestui for în care se subliniază recunoaşterea nulităţii Diktatului de la Viena, a colaborării strânse cu administraţia sovietică din Transilvania, condamnându-se atitudinile şovine, izolaţioniste şi defetiste, cerând impunerea unui guvern F.N.D. în România, ca singur garant al îndeplinirii integrale a armistiţiului. La scurt timp, preşedintele acestui consiliu, Teofil Vescan (fost profesor la Iaşi, rămas la Cluj în perioada 1940-1944, la

sfârşitul lunii octombrie devenind primul prefect al Clujului, ca membru al Partidului Comunist) a plecat la Bucureşti, de unde s-a întors cu ordine precise conform cărora trebuia organizat un Consiliu F.N.D. al Ardealului de Nord. În urma acestui fapt a fost convocată pentru data de 12 februarie, "Conferinţa politică pentru Nordul Ardealului a Frontului Naţional Democratic din România". Programul acesteia a cuprins, pe parcursul a patru zile, două conferinţe plenare a tuturor prefecţilor F.N.D, în care a fosta analizată situaţia politică şi a fost ales **Comitetul Executiv al Consiliului F.N.D. pentru Nordul Ardealului**, o zi de lucru pe comisii de specialitate şi un mare miting popular în data de 15 februarie. Cu acest prilej s-a constituit noul organism de coordonare politică şi administrativă, din el făcând parte toţi prefecţii din regiune.

La începutul lunii februarie era constituit **"Comitetul Executiv pentru Ardealul de Nord al F.N.D. din România",** cu atribuţii la nivelul regiunii asemănătoare cu cele care pentru Cluj erau realizate de "**Consiliul Consultativ Suprem al Nordului Transilvaniei**", organ abilitat cu funcţiuni guvernamentale, compus din români şi maghiari, având-i ca şi copreşedinţi pe profesorii universitari Jordaki Lajos şi Teofil Vescan. În ceea ce priveşte organizarea internă a acestei proiectate "republici" a Transilvaniei de Nord, se cuvine să precizăm că s-a intenţionat şi înfiinţarea altor organisme specifice organizării de stat. Este vorba de **Adunarea Constituantă** - cu funcţie de organ legislativ, şi de **Areopag-ul** republicii - cu funcţii consultative. Misiunea acestui Comitet Consultativ, care în acelaşi timp reprezenta şi conducerea Frontul Naţional Democrat, era, în conformitate cu cele susţinute de Teofil Vescan, cu ocazia întrunirii liderilor F.N.D. din Ardealul de Nord, din primăvara anului 1945, aceea de "a duce cultura democratică dincolo de dealul Feleacului, până la Predeal şi de aici până la Marea Neagră".

În urma retragerii administraţiei româneşti şi a instituirii acestei pseudo-republici în Transilvania de Nord, sovieticii reuşeau să-şi atingă mai multe obiective. Pe de o parte, prin păstrarea acestei cvasi-

independenţe a Transilvaniei de Nord, ei au deţinut un important atu, pe care l-au şi folosit, în martie 1945, atunci când A.I.Vîşinski l-a şantajat pe regele Mihai, în vederea acceptării guvernului dr. Petru Groza. Pe de altă parte, astfel s-a realizat o întărire a mişcării comuniste din această regiune, conferindu-le reprezentanţilor acesteia pârghiile puterii locale, putere ce a fost confirmată odată cu venire guvernului Groza la conducerea ţării. Această politică a sovieticilor era complementară cu o acţiune iniţiată anterior de Budapesta, prin care aceasta indicase, în vederea obţinerii unei situaţii favorabile ce să permită menţinerea Nordului Transilvaniei între graniţele Ungariei, ca maghiarii transilvăneni să formeze un partid comunist pentru ca atunci când trupele sovietice vor intra în aceast regiune să găsească un nucleu fidel din punct de vedere politic.

În cele cinci luni de administraţie militară sovietică nu s-au schimbat prea multe dintre realităţile etnice şi demografice ale acestei zone, în schimb datorită noilor tendinţe politice s-au petrecut câteva mutaţii în societatea transilvăneană. Prin măsurile luate de acest guvern s-a pregătit trecerea la noua societate, cea comunistă. Astfel, toate legile şi ordonanţele emise în această perioadă, prevesteau viitoarele măsuri care au fost luate în România după 6 martie 1945. Este vorba de: reforma agrară - ce nu depăşea limitele celei adoptate la 23 martie 1945 din România (şi ea limitată la rândul ei pentru a sărăci micii proprietari, implicit pentru a crea condiţii favorabile pentru începerea colectivizării); epurarea elementelor fasciste din administraţie şi poliţie; legea cetăţeniei şi naţionalităţii prin care se integrau în societate etnicii maghiari veniţi după 30 august 1940; acordarea dreptului de vot de la vârsta de 18 ani; legea minorităţilor, prin care se acordau drepturi largi naţionalităţilor conlocuitoare.

Toate aceste măsuri permiteau perpetuarea situaţiei anterioare din punct de vedere social şi economic, având însă o nouă coloratură politică, "**cea democrată**" în sensul dat de comunişti.

Partidul Comunist Român şi preluarea puterii politice

După actul de la 23 august, în România apărea pe scena vieţii politice un nou partid, cel comunist. A fost o forţă politică lipsită de importanţă în perioada interbelică, supusă intereselor unei puteri străine, ilegalizată din 1924, datorită caracterului antinaţional al ideologiei sale şi al activităţilor revoluţionare pe care le-a organizat. Impus ca partener de discuţie celorlalte forţe politice româneşti de către Uniunea Sovietică, Partidul Comunist din România era lipsit de o bază socială solidă (numărul membrilor săi era extrem de redus, circa 1000).

Situarea României în sfera de interese strategice sovietice, ca urmare a evoluţiei operaţiunilor militare, dar şi datorită lipsei de interes pentru această regiune manifestată de anglo-americani, a permis acestui partid să joace un rol important în primii ani postbelici. Cauţionat politic de sovietici şi protejat de Armata Roşie, P.C.R. a declanşat ofensiva pentru preluarea puterii politice încă din toamna anului 1944. Cronologic, acest proces are următoarele etape:

- la 23 august intra în guvernul Sănătescu prin Lucreţiu Pătrăşcanu;
- în octombrie formează cu Partidul Social Democrat şi alte formaţiuni "antifasciste", Frontul Naţional Democrat. În urma crizei politice, reuşeşte să obţină mai multe posturi în cel de al doilea guvern Sănătescu (noiembrie - decembrie 1944).
- la începutul lunii decembrie devin paritari în interiorul guvernului Rădescu (4 decembrie 1944 - 27 februarie 1945) cu celelalte forţe politice. Îşi orientează activitatea în mediul urban, cu predilecţie spre sindicate, intensificându-şi atacurile împotriva forţelor politice tradiţionale.
- ianuarie 1945- delegaţie a P.C.R. primită de Stalin. Se proiectează scenariul căderii guvernului Rădescu.
- februarie 1945- alegeri sindicale câştigate prin teroare de comunişti. Mari agitaţii şi demostraţii de stradă, ce culminează cu atacul Ministerului de Interne din 24 februarie. Intervine în criza politică

declanşată, Andrei Ianuarevici Vâşinschi, care îl şantajează şi ameninţă pe rege, pentru a impune un guvern procomunist.

- 6 martie 1945- instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza, dominat de comunişti. La 9 martie Transilvania de Nord este redată din punct de vedere administrativ României.
- 23 martie 1945 este decretată reforma agrară, prin care cca. 1,4 milioane hectare expropriate trebuiau să fie împărţite ţăranilor fără pământ.
- 21 august 1945- începe "greva regală". Regele încetează orice colaborare cu guvernul, în urma refuzului acestuia de a părăsi puterea. Susţinut de sovietici, dar nerecunoscut de anglo-americani, acesta rezistă. Criza politică va fi rezolvată în decembrie 1945, la Moscova, cu prilejul Conferinţei Miniştrilor de Externe, prin introducerea în guvern a doi reprezentanţi ai partidelor istorice: Mihai Romniceanu şi Emil Haţieganu.
- 19 noiembrie 1946 – comuniştii falsifică rezultatul alegerilor parlamentare, obţinând o majoritate "covârşitoare".
- primăvara anului 1947 – începe eliminarea nucleelor de opoziţie. Sunt operate numeroase arestări.
- iunie 1947 – la Tămădău sunt prinşi în momentul în care doreau să plece din ţară un grup de fruntaşi naţional-ţărănişti. Este "comandat" un mare proces în urma căruia sunt condamnaţi majoritatea liderilor, iar P.N.T. este desfiinţat.
- toamna anului 1947 – şi alte partide sunt supuse terorii comuniste. Sunt eliminate din guvern formaţiunile "burgheze", iar P.N.L. se autodizolvă.
- 30 decembrie 1947 – regele Mihai este obligat să abdice.

Prin demagogie şi agitaţie P.C.R. a reuşit să îşi creeze o bază socială în sindicatele muncitoreşti, iar prin persuadare şi şantaj a reuşit să atragă de partea sa numeroşi aderenţi proveniţi din categorii socio-profesionale sau politice ce colaboraseră cu vechiul regim. La 6 martie

1945, ca urmare a intervenţiei directe şi brutale a sovieticilor, regele Mihai a fost obligat să accepte formarea unui guvern controlat în totalitate de comunişti. La fel ca şi în timpul revoluţiei din Rusia din 1917, comuniştii au agitat societatea prin demagogie şi teroare, principala preocupare fiind aceea de a acapara toate pârghiile puterii. Pentru captarea bunăvoinţei populaţiei au decretat rapid reforma agrară, iar pentru eliminarea adversarilor au emis un decret de epurare a funcţionarilor publici şi au organizat procese împotriva celor consideraţi a fi fost "fascişti".

Cu ajutorul nemijlocit al sovieticilor, dând dovadă de o extrem de bună organizare şi determinare în acţiunile intreprinse, comuniştii au reuşit să elimine rând pe rând toate posibilele nuclee de opoziţie. În toamna anului 1946, răspunzând cerinţelor formale exprimate de aliaţii occidentali, comuniştii au organizat, falsificat şi câştigat alegerile parlamentare. Obţinerea acestei legitimităţi trunchiate a fost urmată de eliminarea partidelor istorice, liderii acestora fiind arestaţi, sub acuzaţia că erau "duşmani ai poporului". Ultimul pas a fost eliminarea, sub ameninţarea declanşării războiului civil, ultimei instituţii democratice, monarhia, în decembrie 1947.

În lupta pentru cucerirea puterii politice comuniştii au mizat nu doar pe o masivă creştere a numărului de membri de partid (de la cca. 1000 în august 1944, în decembrie 1947, au ajuns la peste 700 000), ci şi pe o foarte complexă organizare instituţională, menită să fie o interfaţă între comunişti şi societate. Organele superioare de conducere în octombrie 1945 au fost: Comitetul Central, Biroul Politic şi Secretariatul. În teritoriu, infrastructura cuprindea: 12 regionale de partid, 58 de judeţene, 1.284 organizaţii orăşeneşti şi 1.210 săteşti, în iunie 1945. La nivel local partidul, era organizat după cum urmează: Comitetul Local, Circumscripţii zonale, Celulele de instituţii sau de cartier, Subcelulele de stradă sau atelier. După desfăşurarea Conferinţei din octombrie 1945, atunci când s-a discutat calitatea cadrelor şi reorganizarea instituţională a P.C.R., s-a hotărât formarea Resoartelor sau Sectoarelor specializate, la

nivelul CC-ului şi a Comitetelor Regionale, respectiv, Municipale şi Orăşeneşti. Astfel au fost create următoarele resorturi: Organizatoric, Organizaţii de mase, Cadre, Educaţie politică, Administrativ. O nouă reorganizare a avut loc cu prilejul Plenarei lărgite a CC al P.C.R. din 8-9 ianuarie 1947. Cu această ocazie, Comitetele locale şi regionale au fost dizolvate, optându-se pentru o organizare la nivelul judeţenelor. Tot cu acest prilej au apărut şi alte resoarte: Tineret, Femei, Sindicate şi Minorităţi.

Un alt palier al strategiei comuniste în vederea preluării puterii a vizat formarea unui sistem de alianţe care să grupeze alături de partid celelalte organizaţii de "Front Popular". Intrat în alianţă cu alte partide încă din perioada interbelică, odată cu schimbarea survenită în strategia politicii externe sovietice şi receptată ca atare de toate partidele comuniste din Europa, aceea de creare a Fronturilor Populare Antifasciste, P.C.R. a iniţiat în paralel şi o acţiune de creare a unui front popular propriu încă din timpul războiului. Chiar dacă începuturile constituirii acestuia au fost confuze, în 1943 ei reuşesc să atragă alături Frontul Plugarilor şi MADOSZ-ul. Ulterior, în iunie 1944, comuniştii au intrat în Blocul Naţional Democrat, unde au rămas până în luna octombrie acelaşi an, când au creat Frontul Naţional Democrat. În paralel, în clandestinitate, se pare că s-a format un Front Muncitoresc, în iunie 1944, împreună cu socialiştii, el fiind lărgit în octombrie prin participarea nou înfiinţatelor, Uniunea Patrioţilor (devenită în ianuarie 1946, într-un alt context, Partidul Naţional Popular), Uniunii Sindicale, Apărării Patriotice, Frontului Plugarilor şi MADOSZ. Sub această acoperire ei au început lupta pentru putere. Până la căderea guvernului Rădescu, aceasta a urmat trei direcţii principale: acuzaţiile aduse partidelor istorice pentru linia lor antidemocratică şi a tendinţelor fasciste ce le caracterizau, care împiedicau executarea prevederilor armistiţiului; întărirea partidului prin intermediul organizaţiilor de front şi a sindicatelor; şi, lupta pentru fracţionarea partidelor de opoziţie, respectiv de subordonare a social-democraţilor. Astfel au luat naştere Partidul Naţional Ţărănesc-Anton Alexandrescu,

Partidul Social Democrat-Lothar Rădăceanu şi o aripă disidentă a Partidului Naţional Liberal condusă de Gheorghe Tătărescu, toate devenind membre ale F.N.D. Ulterior, în cursul anului 1945, o nouă ruptură a fost realizată de către comunişti prin atragerea din PNŢ a unei facţiuni conduse de Nicolae Lupu, cunoscut lider al orientării stângiste a partidului. În cursul anilor 1945-1946 tabloul partidelor şi organizaţiilor de masă din Front a fost completat. Astfel, la 17 mai 1946, se constituia, în vederea alegerilor, Blocul Partidelor Democrate, la care au subscris în afară de P.C.R. şi următoarele partide: Frontul Plugarilor, PNL-Tătărescu, PNŢ-Anton Alexandrescu, Partidul Naţional Popular, PSD-Lothar Rădăceanu. La acestea ar mai putea fi adăugată şi Uniunea Populară a Maghiarilor care, deşi din punct de vedere formal nu făcea parte din Bloc, era aliata de nădejde a comuniştilor. În ceea ce priveşte situaţia organizaţiilor de masă, în noiembrie 1946, funcţionau următoarele structuri: Uniunea Sindicatelor, Apărarea Patriotică, Sindicatul Muncitorilor Agricoli, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, Tineretul Progresist, Organizaţia Sportului Popular, Uniunea Femeilor Antifasciste Române, Comitetul Democrat Evreiesc, ARLUS, Şcoala Nouă şi Cooperatorii. Acest mare număr de organizaţii era menit să atragă atenţia, dar mai ales să acopere toate sectoarele societăţii.

Alegerile trucate de la 19 noiembrie 1946. Strategie şi practică electorală

La 31 august 1944, prin Înalt Decret Regal, a fost statuat şi noul cadru constituţional al României, în conformitate cu Constituţia din 1866 şi modificările aduse prin Constituţia din 29 martie 1923 (art.1). Puterile statului erau cele reglementate în 1923, cu rezerva (art.3 şi 4), extrem de importantă din punct de vedere electoral, care preciza că organizarea reprezentanţei naţionale şi inamovibilitatea magistraţilor se va face ulterior, prin decret al Consiliului de Miniştri. Date fiind şi

condiţionările externe, regimul politic din România a fost extrem de instabil până în primăvara anului 1945. În toată această perioadă nu s-a pus problema desfăşurării de alegeri parlamentare, ele nefiind dorite de nici unul dintre actorii vieţii noastre politice, în condiţiile desfăşurării războiului dar şi a anarhiei provocate în interior de comuniştii aflaţi în lupta pentru cucerirea puterii guvernamentale.

În februarie 1945 s-a desfăşurat la Ialta conferinţa celor trei mari puteri, care pe lângă aranjamentele necesare pentru continuarea războiului, au hotărât şi principiile generale ale evoluţiei "Europei eliberate". S-a discutat mult în istoriografie asupra acestui moment, considerat de mulţi a fi "păcatul originar" al divizării Europei, al comunizării părţii sale estice. În fond, perspectiva acestui mit istoric este generată şi de distanţa dintre enunţarea unor principii generoase şi modul lor de implementare. Fără a discuta în ansamblu această conferinţă, ne vom limita la a o considera un exemplu sugestiv al neînţelegerii, sau mai bine spus a înţelegerii diferite pe care marile puteri au dat-o acordurilor dintre ele. Pe de o parte adoptarea unor principii generoase, ca cel privind ţinerea de alegeri libere şi nestingherite, organizate de guverne reprezentative şi pe de alta lipsa oricărei garanţii instituţionalizate pentru ca acestea să aibă loc astfel. Relativ la situaţia României, conferinţa nu numai că nu a produs efecte pozitive, ci mai mult s-a dovedit că, în interpretarea sovietică, principiile "Declaraţiei asupra Europei Eliberate" capătă un cu totul alt sens. Astfel că, la 6 martie 1945 a fost instituit prin forţă şi şantaj un guvern ce nu răspundea nici uneia dintre cerinţele lalteI. Mai mult, se poate constata că printre argumentele ce au condus la declanşarea crizei guvernamentale din februarie 1945, teama faţă de posibilitatea organizării de alegeri, a fost unul extrem de puternic pentru comunişti. Iată cum caracteriza Vasile Luca, la 21 februarie 1945 într-o şedinţă a Consiliului F.N.D, problema alegerilor în contextul declanşării crizei:

"Rădescu are intenţia să vină cu o lege administrativă pentru alegeri. Eu cred că noi nu suntem împotriva alegerilor, dar alegerile trebuie pregătite, mai ales într-o

țară unde a fost o dictatură fascistă, care a dus război împotriva aliaților și în primul rând trebuiesc nimicite rămășițele fasciste din aparatul de stat și din viața generală a țării, crearea institutiilor democratice care să garanteze libertatea alegerilor. Acest lucru îl poate face numai un guvern într-adevăr hotărât, care reprezintă masele poporului, nu unul care a venit cu jandarmi să facă alegeri de comitete de fabrică.... Un asemenea guvern nu poate da nici un fel de garanție pentru alegeri libere. Deci înainte de democratizarea țării nu se pot face alegeri libere. Așa cred eu că trebuie răspuns la încercarea de alegeri pe care o intenționează Rădescu".

Din această luare de poziție poate fi înțeleasă tactica noului guvern de a face cât mai târziu alegeri, adică atunci când toate pârghiile puterii vor fi în mâna sa. De altfel, în perioada următoare nu s-a pus problema desfășurării de alegeri, toate partidele politice pronunțându-se împotriva desfășurării lor, chiar dacă motivele erau diferite. Odată cu declanșarea crizei politice din august 1945, dar și a divergențelor apărute între marile puteri cu privire la respectarea principiilor de la Ialta, situația politică din România a făcut obiectul negocierilor în timpul Conferințelor Miniștrilor de Externe de la Londra și respectiv Moscova. Până la rezolvarea crizei politice în urma acordului dintre cei trei miniștri survenit la Moscova la sfârșitul lunii decembrie 1945, în țară comuniștii se pregăteau de alegeri, fără însă a avansa o dată precisă pentru desfășurarea lor. Astfel, în rezoluția Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 era înscrisă necesitatea "mobilizării partidului în cooperare cu forțele democratice în lupta pentru câștigarea bătăliei alegerilor". În spatele acestei prevederi a stat o vie dezbatere cu privire la pregătirea acestor alegeri. Dacă Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul ținut cu acela prilej atrăgea atenția asupra componentei politice în pregătirea alegerilor, în sensul colaborării cu toate forțele politice ce făceau parte din guvern, Lucrețiu Pătrășcanu a fost cel ce a creionat sistemul electoral ce urma să stea la baza câștigării viitorului scrutin.

Debutul anului 1946 aducea cu sine și rezolvarea, prin arbitrajul direct al reprezentanților marilor puteri, a crizei politice din România în

favoarea coaliţiei guvernamentale. Includerea celor doi miniştri fără portofoliu, Emil Haţieganu din partea P.N.T. şi Mihail Romniceanu din cea a P.N.L. în guvernul Groza nu era de natură a modifica cu ceva esenţa regimului politic din România. Mai mult, la fel ca şi în cazul Ialtei, lipseau mijloacele instituţionale prin care să se verifice aplicarea democratică a angajamentelor luate de guvern. Totuşi, în urma acestor evenimente, şi numai ca urmare a presiunii internaţionale, se stabilea de către guvern la 8 ianuarie 1946:

"...efectuarea alegerilor generale legislative în cel mai scurt timp posibil; asigurarea libertăţii acestor alegeri care vor fi făcute pe baza sufragiului universal şi secret cu participarea tuturor partidelor democratice şi antifasciste care vor avea dreptul să-şi prezinte candidaţii; asigurarea libertăţii presei, a cuvântului, a religiei şi a dreptului de asociaţii".

Lipsa unui termen precis pentru desfăşurarea alegerilor a condus la o interpretare largă, şi în folos propriu de către comunişti a sintagmei *„în cel mai scurt termen".* Astfel că după ce la o săptămână, dr. Petru Groza şi Gheorghe Tătărăscu anunţau că „acestea vor avea loc cel târziu în luna iunie sau iulie", o lună mai târziu – după ce guvernul S.U.A. recunoscuse guvernul român – la 22 februarie 1946, într-o conferinţă de presă premierul preciza că data alegerilor " trebuie fixată după înscrierea în listele electorale şi strângerea recoltei. Nu doar că fixarea zilei alegerilor a fost fixată după strângerea recoltei, dar chiar şi data sa de desfăşurare a fost precizată de abia la 15 octombrie 1946.

Pregătirea alegerilor din punctul de vedere al administraţiei de stat a făcut obiectul intervenţiilor lui Teohari Georgescu şi Lucreţiu Pătrăşcanu, în ianuarie 1946, cu prilejul Plenarei P.C.R., primul a subliniat că partidul controla Ministerele de Justiţie şi Interne, avea 400 000 membri, cca. 6500 de primari şi 40 de prefecţi (din 58 de judeţe), fuseseră epuraţi 60-70 000 de funcţionari, însă considera că nu se vor obţine doar cu ajutorul poliţiei, 70-80% din voturi. Tocmai de aceea pârghiile de putere deja dobândite trebuiau întărite de o activitate de educare şi

mobilizare politică, mai ales în armată şi justiţie. Cu acelaşi prilej, Lucreţiu Pătrăşcanu considera că în vederea alegerilor erau necesari cca. 1500 de magistraţi fideli partidului şi că pentru aceasta continuând epurația dar şi munca de convingere, îmbinând şantajul cu teroarea, mijloacele legale cu cele ilegale, trebuia depusă o activitate intensă, mai ales în teritoriu, pentru ca aceştia să existe la momentul alegerilor. În armată la acea dată erau cca. 250 000 de persoane, din care 44 000 ofiţeri şi subofiţeri, care – conform lui Dumitru Coliu – erau prin educaţia lor ostile regimului democratic. De aceea, trebuiau izolate şi apoi epurate cadrele nesănătoase, pentru a nu exista surprize în ziua votării, mai ales că armata nu numai că va vota, dar va şi asigura ordinea cu prilejul alegerilor.

Platforma-program a Blocului Partidelor Democratice, apărută la 20 mai 1946, ilustra compromisul politic pe care l-au făcut comuniştii din considerente tactice. Ea cuprindea prevederi moderate ce puteau fi subsumate, cu mici excepţii, în ceea ce generic putem numi "interes naţional", făcând parte din latura pozitivă a strategiei gândite de comunişti. În ceea ce priveşte structurile electorale amintite mai sus, acestea s-au pus destul de repede în mişcare. Astfel, în cursul lunilor februarie şi martie la Bucureşti au avut loc conferinţe cu responsabilii regionalelor din ţară, pe probleme de cadre, organizatorice, financiare, de femei,etc. Ca urmare, la scurt timp apăreau Comisiile Electorale Judeţene ale P.C.R. din teritoriu, iar la centru era constituit după structura organizatorică a partidului un Comitet Electoral Central. Organul suprem de conducere era Biroul Politic al P.C.R. Ulterior, în cursul lunii iunie, în baza prevederilor din Platforma-program, această organizare a fost replicată la nivelul întregii coaliţii atât la nivel central, cât şi la cel local. Structura comisiilor componenete ale Comitetelor Electorale Judeţene era următoarea: electorală, de propagandă, administrativă, economică, financiară, transporturi şi tineret. Funcţionarea în paralel a acestor instituţii electorale cu cele de partid a asigurat o coerenţă mai mare a activităţilor practice. Prin faptul că acestea se întruneau de două ori pe săptămână şi raportau la centru zilnic asupra

activităţilor curente, verticala propusă de Miron Constantinescu s-a dovedit, cel puţin din punctul de vedere al activităţilor de informare, a fi funcţională şi realistă.

În paralel cu această dezvoltare instituţională, comuniştii au acţionat în vederea blocării iniţiativelor politice ale opoziţiei. Presiunile, şantajul, teroarea au fost caracteristica acestor acţiuni. Funcţionarii erau condiţionaţi în activitatea lor de apartenenţa la unul dintre partidele "democratice", economatele aprovizionau preferenţial muncitorii înscrişi în F.N.D., armata şi magistraţii erau supuşi unui nou val de epurări. Propaganda opoziţiei era imposibil de desfăşurat. Radioul şi Ministerul Informaţiilor erau instrumente de manipulare a opiniei publice folosite exclusiv de comunişti şi aliaţii lor. Nenumărate violenţe sunt comise împotriva liderilor ţărănişti şi liberali. Adunările organizate de aceştia în teritoriu erau ţinta grupelor de şoc muncitoreşti, sunt comise atentate la viaţa lui Dinu Brătianu (24 februarie- Câmpulung), Nicolae Penescu (9 martie-Craiova), Ion Mihalache (16 martie-Suceava), Emil Haţieganu şi Mihail Romniceanu (22 aprilie- Someş, respectiv Găneşti) dar şi a altor fruntaşi ai acestor partide din teritoriu, unii dintre ei fiind chiar asasinaţi. Presa de opoziţie, mai ales cea din provincie, era confruntată cu presiuni mari. Pe lângă cenzură, muncitorii tipografi refuzau să o tipărească şi cereau eliminarea articolelor incomode. Uneori se ajungea chiar la desfinţarea unor ziare, aşa cum a fost cazul ziarului "Patria" de la Cluj. Toate protestele înaintate de cei doi miniştri ai opoziţiei faţă de aceste încălcări ale libertăţilor la care se angajase guvernul în luna ianuarie, au rămas fără rezultat.

Odată create instituţiile şi începută campania de teroare, următorul pas a fost elaborarea şi publicarea legii electorale. Încă din toamna anului 1945 în cadrul Ministerului de Justiţie se pregătea proiectul de lege electorală. Acesta conţinea, aşa după cum sublinia Lucreţiu Pătrăşcanu, măsuri ce schimbau radical regimul electoral din România. Printre acestea la loc de frunte stătea desfiinţarea Senatului, acordarea dreptului de vot

de la 19 ani (ca şi în U.R.S.S.), dreptul de a fi ales de la 23 ani, acordarea dreptului de vot femeilor şi militarilor, etc. Până în luna februarie 1946 proiectul nu fusese încă discutat în cadrul C.C. al P.C.R.. Probabil (deoarece nu există informaţii sigure în acest sens) spre sfârşitul lunii martie legea electorală a fost dezbătută în cadrul organului de conducere comunist, iar în urma acestei dezbateri s-a convenit ca în loc de un singur proiect să fie prezentate două proiecte, unul pentru organizarea Reprezentanţei Naţionale şi cel de al doilea pentru alegerea Adunării Deputaţilor. În luna mai au fost date publicităţii cele două ante-proiecte, în scopul unei dezbaterii publice asupra lor. După ce la 15, respectiv 16 iunie, P.N.L. şi P.N.Ţ. anunţau în presă că nu sunt de acord cu proiectul de organizare al Reprezentanţei Naţionale, la 21 iunie începea dezbaterea proiectelor în Consiliul de Miniştri. În prima dezbatere, dedicată poziţiilor de principiu, atât Mihail Romniceanu cât şi Emil Haţieganu au subliniat opoziţia lor faţă de proiectul de lege, considerând că acesta este neconstituţional datorită faptului că desfiinţa Senatul. Pe parcursul următoarelor 5 şedinţe în plen dar şi a conferinţelor interministeriale – instituite cu acest prilej– au fost dezbătute articol cu articol prevederile celor două legi. Au fost redactate pe parcursul celor trei săptămâni de dezbateri patru variante de proiecte electorale, de două ori în forma în care s-au aprobat (adică două legi) şi de alte două într-un singur proiect de lege. Au fost acceptate o seamă de amendamente propuse atât de reprezentanţii P.N.Ţ şi P.N.L., cât şi de cei din "bloc". Dezbaterile au fost extrem de aprinse, subiectele cele mai aprig dezbătute fiind următoarele: constituţionalitatea legii; acordarea dreptului de vot pentru militari şi eligibilitatea lor; problema nedemnităţilor şi a epuraţilor; constituirea birourilor electorale; problema magistraţilor; dreptul de autodizolvare a Adunării; vârsta de la care se putea vota şi eligibilitatea. În fondul lor aceste legi cuprindeau atât prevederi cu caracter democratic (vezi acordarea dreptului de vot pentru femei), cât şi unele prin care se asigura rezultatul votului: nedemnităţile [art.7 din legea nr.560], votul în locuri speciale – întreprinderi, cazărmi,

etc. –, votul militarilor în condiţiile date şi organizarea birourilor electorale ale căror preşedinţi puteau fi atât magistraţii cât şi funcţionarii de stat. De altfel, importanţa acestor ultime prevederi a fost subliniată de Emil Bodnăraş care într-o convorbire cu consilierul Ambasadei U.R.S.S. în România, D.Iakovlev spunea că " *noi sperăm să avem 55-65% din voturi pe calea obţinerii unor voturi reale în timpul votării, dar noi trebuie să luăm 90%, şi asta se va face cu ajutorul acelor posibilităţi pe care ni le conferă legea electorală şi al unei anumite <<tehnici>>*". Posibilităţile prevăzute în lege au fost folosite din plin de către comunişti şi aliaţii lor. Să exemplificăm numai prin două cazuri. În conformitate cu art. 71 din legea 560 pentru primele alegeri, registrele electorale trebuiau întocmite în termen de cel mult două luni de la publicarea legii, iar înscrierea în registre se va putea face chiar după rămânerea lor definitivă, dar cel mai târziu cu 20 de zile înaintea votării. Aceasta însemna că listele electorale trebuiau depuse până cel târziu în data de 29 octombrie. Or în condiţiile în care de abia la 15 octombrie s-a stabilit data alegerilor, toate persoanele care nu fuseseră înscrise în listele electorale pierdeau orice şansă de a mai vota. Procedura de judecare a contestaţiilor era foarte greoaie. Treceau cel puţin 18 zile de la momentul înregistrării până la cel al judecării contestaţiei. În plus, era foarte greu să dovedeşti că nu eşti nedemn deoarece petiţionarul era obligat să facă dovada, în baza unor adrese oficiale emise fie de guvern fie de Ministerul Afacerilor Interne sau cel al Justiţiei, că nu intrai în nici una din categoriile enumerate la art.7. În aceste condiţii, mulţi dintre cei nedoriţi puteau fi împiedicaţi să voteze sau să candideze. O altă situaţie edificatoare o putem observa în legătură cu organizarea secţiilor de votare. Acestea trebuiau să cuprindă în cadrul biroului secţiei pe lângă magistrat sau funcţionar – în calitate de preşedinte – şi un număr de delegaţi şi asistenţi din partea partidelor politice. La art. 42 se prevedea că " dacă pe aceeaşi listă candidează membri mai multor grupări politice, fiecare grupare va avea dreptul să-şi desemneze delegaţi şi asistenţi", or B.P.D. era format din 6 partide fiecare având dreptul la un delegat şi la un asistent,

iar componența finală a biroului era realizată prin tragere la sorți, astfel că era foarte probabil ca multe secții de votare să fie monocolore. Acest lucru a și fost folosit de putere, care astfel putea să falsifice rezultatele fără un control serios din partea opoziției sau a unor observatori independenți. În consecință, putem considera că noul sistem electoral, pe bună dreptate discutat și criticat atât de opoziția internă cât și de aliații anglo-americani, a asigurat baza legală pentru o fraudă previzibilă.

Odată cu definirea cadrului legal se intra într-o nouă fază a competiției electorale. Deschisă în mod oficial la 2 iunie 1946, campania electorală devenea din ce în ce mai agitată. Dacă până atunci comuniștii au fost mai mult preocupați de a bloca inițiativele politice ale opoziției și de a pregăti structurile electorale proprii, de acum activitatea lor a fost orientată și spre lărgirea bazei sociale și identificarea nucleelor de opoziție. Potrivit documentelor de partid campania electorală urma să se desfășoare în două etape. În prima, ce urma să se încheie în 20 august, accentul trebuia să cadă pe creșterea calității muncii depuse de activiștii partidului. În acest scop au fost înființate în teritoriu școli de agitație și de pregătire a cadrelor. Universitatea muncitorească a P.C.R. și-a întrerupt cursurile, organizând școli de 6 și 10 zile pentru agitatori, au fost elaborate îndreptare și ghiduri pentru prelucrarea campaniei electorale pornind de la prelucrarea platformei program, organizarea grupurilor de activiști, majorarea numărului de membri, etc.. O mare atenție a fost acordată problemei naționale, considerată a fi, în contextul desfășurării Conferinței de Pace și a tulburărilor naționaliste petrecute la Cluj la sfârșitul lunii mai, una de maximă importanță în vederea alegerilor. Tot în această perioadă s-au stabilit și atribuțiile infrastructurii create de P.C.R. pe linie electorală. Bineînțeles cel mai important rol îl deținea Comisia Centrală Electorală și dezmembrămintele sale din teritoriu. Sarcinile prioritare erau acelea de a recruta electorii, de verificare a listelor electorale, de luare a măsurilor împotriva celor declarați "nedemni", și nu în ultimul rând, de a se ocupa cu recrutarea persoanelor potrivite ce urmau să facă parte din birourile

secţiilor de votare (alegerea candidaţilor Blocului cădea în sarcina secţiei de cadre a C.C. şi a regionalelor de partid).

Pe lângă aceste pregătiri politice şi administrative, comuniştii au pregătit şi tehnica de manipulare a rezultatului scrutinului din 19 noiembrie 1946. Prin intermediul Ministrului Justiţiei, cu sprijinul nemijlocit al poliţiei şi jandarmeriei, ei puteau să anunţe la doar două zile (!) de la încheierea scrutinului, victoria detaşată, cu aproape 80% din voturi, a B.P.D.. Or, aşa cum reise din documente arhivistice descoperite după 1989, victoria a aparţinut în mod real Partidului Naţional Ţărănesc, care a reuşit să obţină majoritatea voturilor exprimate cu acel prilej.

Obţinut prin fraudă, rezultatul acestor alegeri a fost urmat de măsuri graduale de impunere a modelului comunist. După ce la Conferinţa Naţională a P.C.R. din octombrie 1945, Gheorghiu Dej sublinia necesitatea ca "toată capacitatea industrială a ţării, a statului şi particulară trebuia să formeze un tot unitar". Deşi, ulterior din motive tactice, comuniştii au disimulat acest obiectiv, în practică ei l-au urmărit cu multă perseverenţă. Din 1947, au şi început transpunerea sa practică. Ideea fundamentală ce a stat la baza întregului proces era aceea că statul trebuia să devină proprietarul, planificatorul şi supraveghetorul întregii economii. După ce la 28 decembrie 1946 fusese naţionalizată Banca Naţională, comuniştii au unificat toate ministerele economice într-unul singur, condus de Dej, iar mai apoi au înfiinţat oficiile industriale, în mai 1947. Prin aceste structuri, ce funcţionau după modelul societăţilor anonime, având o conducere compusă paritar din reprezentanţii patronatului şi cei ai Ministerului Industriei şi Comerţului, statul obţinea controlul asupra producţiei şi desfacerii bunurilor industriale. Tot în aceeaşi perioadă în interiorul guvernului ia fiinţă "Comisia de redresare economică şi financiară" ce avea ca atribuţie planificarea economică pe 6 luni.

La 11 iunie 1948 Marea Adunare Naţională a votat legea naţionalizării întreprinderilor industriale, de asigurări, minere şi de

transport. Prin acest act, comuniştii reuşeau să provoace o ruptură cu vechea ordine economică şi să pună bazele centralismului şi planificării socialiste. Unul dintre marile câştiguri anunţate de autorităţi era încetarea dependenţei economice de străinătate. Se uita însă să se spună că deja în economia românească exista un guvern străin care era proprietar: cel al U.R.S.S., prin celebrele sovromuri.

Marea problemă a autorităţilor după naţionalizare era aceea de a transforma statul totalitar în unic patron, prin planificarea economiei. În condiţii economice grele, la 1 ianuarie 1949, intra în vigoare primul plan anual, urmat de un altul în 1950, după care se va trece la cincinale.

Instituţionalizarea totalitarismului comunist

Proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947 a fost urmată de măsuri rapide pentru transformarea totală a societăţii româneşti după grila stalinistă. Mai întâi, dată fiind şi situaţia internaţională, trebuia ca noul regim să fie integrat în sistemul de apărare sovietic. Astfel că, la 4 februarie 1948, a fost semnat tratatul de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc între România şi U.R.S.S..

În plan intern, măsurile pentru restructurarea sistemului politic s-au succedat cu rapiditate, în cursul anului 1948: o nouă constituţie a fost votată în aprilie; naţionalizarea principalelor ramuri industriale, bancare, de asigurări şi transport a fost realizată în iunie; urmată de introducerea planificării în economie, la 1 iulie; reorganizarea învăţământului şi a tuturor instituţiilor culturale, după model sovietic, în august. Procesul de destructurare a continuat cu impunerea monopolului ideologic în toate sferele de activitate. Mijloacele de informare au intrat sub controlul total al statului (partidului), cenzura era omniprezentă, bibliotecile şi librăriile au fost epurate de toate cărţile necorespunzătoare din punct de vedere politic.

Scriitorii şi artiştii au fost încadraţi în asociaţii profesionale supuse Secţiei de Agitaţie şi Propagandă a Comitetului Central al P.M.R.. Creaţia

artistică trebuia să fie pusă în slujba construirii socialismului. Proletcultismul şi realismul socialist erau direcţiile ce trebuiau urmate în "munca intelectuală". Tot în aceeaşi direcţie s-a înscris şi epurarea din sistemul de învăţământ şi din Academia Română – odată cu reorganizarea lor- a marilor personalităţi ale culturii române. În locul acestora au fost integrate elemente „sănătoase" din punct de vedere politic, fie că a fost vorba de activişti de partid, fie de intelectuali care din oportunism sau pentru a se salva au făcut pactul cu ideologia comunistă.

Constituirea şi instituţionalizarea partidului unic

Noul regim politic era o aplicare la realităţile româneşti a doctrinei şi ideologiei comuniste, de tip sovietic, în faza de tranziţie spre socialism. În conformitate cu noua constituţie (1948), noul stat, definit ca fiind **democrat-popular**, *"era rezultatul luptei duse de popor împotriva fascismului imperialismului şi reacţiunii"*. Principiile de bază ale acestui act erau: suvernitatea populară (nu cea naţională), unicitatea puterilor în stat(în locul separaţiei puterilor), rolul conducător al clasei muncitoare(asigurat de Partidul Muncitoresc Român), reprezentarea poporului printr-un singur organ ales, însă oricând revocabil (Marea Adunare Naţională), centralismul democratic(în plan economic, politic şi administrativ), legalitatea populară şi garantarea materială a drepturilor cetăţeneşti (spre exemplu, libertatea cuvântului era "garantată" prin accesul oamenilor muncii la tipografii şi ziare). Subordonarea întregului aparat de stat, a justiţiei şi administraţiei, faţă de partid, chiar dacă nu sunt încă specificate în constituţie, vor deveni o permanenţă a practicii politice.

După ce, în toamna anului 1947, au fost eliminate principalele partide de opoziţie, comuniştii au accelerat procesul de fuzionare cu Partidul Social Democrat, în vederea constituirii partidului unic muncitoresc. Ca urmare, în februarie 1948, apărea Partidul Muncitoresc Român. Conducerea sa era dominată de comunişti, Gheorghe Gheorghiu Dej fiind secretarul său general. Imediat au fost oprite toate primirile în

partid (la acea dată avea circa 1 milion de membri) şi au început verificările celor intraţi după 1945, cu scopul de a elimina elementele străine de interesele clasei muncitoare. În urma acestei campanii, aproape 200 000 de "elemente exploatatoare şi duşmănoase" au fost excluse din partid. Era semnalul unei noi abordări a problemelor ideologice. Dacă în etapa preluării puterii, comuniştii au declanşat o masivă campanie de recrutare – în urma căreia de la 1000 de membrii, în 1945, au ajuns peste 700 000, în 1947, acum, după ce nucleele de opoziţie instituţionalizată fuseseră distruse, partidul trebuia purificat, reorganizat şi omogenizat printr-o ideologizare masivă.

Schimbarea de strategie a comuniştilor, prin care elita – revoluţionarii de profesie- nu mai acţionau cu sprijinul societăţii, prin agitaţii de masă, ci pentru totala ei restructurare, ilustrează faza de consolidare a totalitarismului comunist. Este perioada în care se instituţionalizează partidul-stat.

În 1952, apare o nouă constituţie, care copiază constituţia stalinistă din 1936, dar face şi bilanţul transformărilor petrecute în plan politic, social şi economic în România. Erau păstrate cuceririle constituţionale anterioare, învederându-se rolul conducător în stat al partidului clasei muncitoare (P.M.R). Noul stat, de "democraţie populară", se născuse în "urma eliberării ţării de către forţele armate ale U.R.S.S."(art.3). Dictatura proletariatului era principiul de bază al puterii de stat, "exercitată de ţărănimea muncitoare în alianţă cu clasa muncitoare, cea din urmă deţinând rolul conducător". Exercitarea puterii se făcea prin intermediul organelor de stat. Acestea erau cuprinse într-un sistem centralizat, ierarhizat, având o formă piramidală. În vârful acesteia se afla Marea Adunare Naţională, ce avea între atribuţiile sale: controlul asupra tuturor organelor de stat, numirea guvernului, votarea bugetului, etc. În fapt, datorită subordonării totale ale instituţiilor de stat faţă de partid, întreaga activitate publică era organizată, planificată şi controlată de către conducerea P.M.R..

Moartea lui Gheorghiu Dej și ascensiunea la putere a lui Nicolae Ceaușescu a adus cu sine și unele schimbări în regimul politic. În august 1965 apare o nouă constituție, prin care România este proclamată "republică socialistă". Spre deosebire de constituțiile anterioare, în care era precizată doar poziția privilegiată a clasei muncitoare și a partidului care o reprezintă, cea din 1965 consacră monopolul unei unice forțe politice, partidul comunist. Acesta conducea, organiza și controla întreaga societate. Erau păstrate, în linii mari, vechile organe de conducere a statului. O inovație în acest sens va apărea în 1974, pe fondul personalizării tot mai accentuate a regimului, atunci când s-a introdus funcția de președinte al republicii, în care erau cumulate atribuții largi din domeniul legislativului și executivului.

Represiunea și mecanismele acesteia

Unul dintre fenomenele caracteristice, ce au însoțit impunerea comunismului în România, dar nu numai, a fost cel al eliminării din societate a vechilor elite. Cu violență sau prin mijloace administrative vechile elite ale societății românești au fost rând pe rând eliminate din viața politică și socială a României. Să urmărim, pe scurt, etapele acestui proces.

O primă etapă a represiunii, ce se suprapune cronologic pe intervalul cuprins între 23 august 1944 și încheierea tratatului de pace din 10 februarie 1947, a fost guvernată atât de prevederile Convenției de Armistițiu, cât și pe prevederile cuprinse în legile speciale emise de diferitele guverne ale României. Bineînțeles că primii vizați de toate aceste legi au fost cei considerați a fi criminali de război (art. 14 din Convenția de Armistițiu) și cei care au contribuit la „dezastrul țării" și la războiul purtat împotriva Uniunii Sovietice (Decretul din 11 oct. 1944). În cursul lunii ianuarie 1945 au fost adoptate Decretele legi care oferea cadrul legal pentru pedepsirea acestor persoane. Tot atunci au fost date publicității primele liste ce cuprindeau foștii miniștrii ai cabinetului Antonescu, dar și persoane ce au deținut funcții administrative în

Transnistria. După venirea la putere a guvernului Petru Groza, la 6 martie 1945, categoriile de persoane care puteau fi acuzate de „dezastrul țării" s-au multiplicat. Ca urmare a Decretului adoptat la 24 aprilie 1945, toți cei ce au colaborat cu vechiul regim instituit în 1940, au participat la război având o funcție executivă sau administrativă, au făcut parte din organizații considerate fasciste (legionarii fiind de altfel subiecții arestărilor în toată perioada ce a urmat), urmau a fi pedepsite. Interpretarea largă și politizată a acestor prevederi de către Tribunalul Poporului (a funcționat între 14 mai 1945 și 22 iunie 1946) a condus la condamnarea unui mare număr de generali români, precum și la judecarea drastică a unor personalități politice legate într-un fel de generalul Rădescu, devenit și el „criminal" după venirea la putere a comuniștilor (Procesul organizației „T" din septembrie 1945). Pe lângă subiecții proceselor derulate de Tribunalul Poporului, numeroși funcționari epurați și ofițeri deblocați au fost internați în lagăre de concentrare pe motive politice în cursul anului 1945. Nu ar trebui trecute cu vederea nici internările și deportările suferite de etnicii germani, tot în decursul acelui an. Pe fondul agravării situației politice interne și a consecințelor acesteia în plan extern, în vara și toamna anului 1945, comuniștii au acceptat să limiteze internările în lagăre, precum și procesele criminalilor de război. Astfel că anul 1946, deși a fost un an electoral, s-a dovedit a fi destul de liniștit din perspectiva condamnărilor pe motive politice, însă pe parcursul său s-au petrecut importante mutații în ceea ce privește structura instituțiilor românești. Comunizarea acestora și eliminarea oponenților a fost miza pe care comuniștii au asumat-o, marginalizându-i pe toți aceia care le puteau pune în vreun fel în pericol autoritatea. Sigur că au existat și două mari procese politice, cel al Mareșalului Antonescu (în mai, iunie), și cel al "Mișcării Naționale de Rezistență", respectiv al organizației subversive "Sumanele Negre"(în noiembrie), ce s-au soldat cu sentințe extrem de dure. Pe de altă parte această perioadă de acalmie juridică și polițienească a pregătit terenul viitoarelor campanii împotriva partidelor politice

democratice şi a simpatizanţilor acestora. Pe întreg parcursul anului electoral organele poliţieneşti, precum şi cele politice, au acţionat în sensul radiografierii societăţii româneşti, a identificării principalelor nuclee de opoziţie. Campania electorală şi desfăşurarea alegerilor a demonstrat comuniştilor că fără "teroare" societatea românească nu va accepta revoluţia "democrat populară". Ca urmare, imediat după alegeri principalul adversar politic, adevăratul câştigător al alegerilor din 1946, Partidul Naţional Ţărănesc, a devenit ţinta atacurilor comuniste.

Încheierea tratatului de pace deschide a doua etapă a eliminării elitelor. Anul 1947 a cunoscut cinci mari campanii de arestări pe motive politice. Primele două, din martie şi mai au vizat persoanele "vinovate" de eşecul comunist în alegeri, în special simpatizanţi şi membrii locali ai P.N.Ţ şi P.N.L.. Arestările şi internările în penitenciare nu s-au făcut în baza unor procese, ci în urma emiterii a două ordine secrete ale M.A.I., nr. 18000, respectiv nr. 50000, din martie şi mai 1947. De acum poliţia secretă îşi intră în rol, devenind principala instituţie mandatată cu eliminarea "duşmanilor democraţiei", cu sau fără suport juridic legal.

Tot ei îi va reveni şi misiunea de a pregăti campania de distrugere a Partidului Naţional Ţărănesc. În fapt acestui partid îi vor fi "dedicate" următoarele trei valuri de arestări derulate în cursul lunilor iulie, august şi decembrie. Procesul a început prin iniţierea "operaţiunii Tămădău", careia îi vor cădea victime o parte dintre fruntaşii P.N.Ţ.. Înscenarea acestei încercări de părăsire a teritoriului ţării a fost motivul pentru care guvernul a decis nu doar dizolvarea acestui partid şi împrocesuarea liderilor săi, ci şi masive arestări ale membrilor şi simpatizanţilor săi. Mai mult, aceste campanii de arestări au pregătit terenul îndepărtării ultimei instituţii ce mai lega România de democraţie, monarhia.

În cursul anului 1948, arestările cu un caracter politic au devenit o obişnuinţă. Ele au vizat în special pe liderii şi pe membrii celorlalte partide istorice, P.N.L. şi P.S.D.. Însă pe lângă aceştia au continuat arestările şi condamnările în procese ale unor foşti legionari (în 14-15 mai 1948 au fost

arestaţi şi întemniţaţi circa 5000 fără proces), ale unor organizaţii anticomuniste (procesul Popp-Bujoiu). Monolitizarea comunismului românesc în cursul anului 1948 a presupus nu doar trasarea unui nou cadru constituţional, ci şi integrarea principalelor sectoare ale societăţii în noua ordine social-politică. Acest proces şi-a pus amprenta şi asupra vechilor elite. Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie a distrus o bună parte din baza economică a acestora – şi aşa afectată de prima stabilizare monetară din 1947, de legea oficiilor industriale şi de începerea planificării economice. A urmat reformarea în sens comunist a învăţământului şi a instituţiilor culturale, proces ce a avut drept consecinţă substituirea vechilor elite universitare şi academice, cu unele noi, purtătoare ale adevărurilor ideologice comuniste. Tot în 1948, prin legea cultelor, şi mai apoi prin desfiinţarea bisericii greco-catolice s-a lovit într-un alt sector important al societăţii româneşti, şi el purtător al unor valori tradiţionale.

Nu în ultimul rând, în august 1948 a fost organizată Direcţia Generală a Securităţii Poporului, instituţie mandatată să „apere cuceririle democratice şi să asigure securitatea R.P.R. contra uneltirilor duşmanilor din interior şi exterior"(art.2). S-a asigurat astfel un cadru propice pentru activităţile acestei instituţii, din punct de vedere legislativ şi politic, prin adoptarea unui nou cod penal şi a unor legi speciale, ce au asigurat prin definiţii vagi şi pedepse maxime funcţionarea şi administrarea terorii în perioada care a urmat. Un exemplu, în acest sens, îl constituie modificarea art. 209 Cod penal, prin care erau pedepsite faptele care reprezentau "uneltire împotriva ordinii sociale".

Anul 1949 a fost anul în care nu doar că s-au continuat mai vechile iniţiative, arestările şi condamnările politice derulându-se într-un ritm susţinut, ci şi momentul asaltului final împotriva societăţii româneşti. Atunci cel mai numeros şi cel mai tradiţional sector al acesteia, lumea ţărănească, a fost agresată în modul cel mai brutal. După ce în martie 1949, prin decretul nr. 83, cei consideraţi a fi mari proprietari, după confiscarea pământurilor au fost izgoniţi şi deportaţi uneori în toiul

nopții spre destinații necunoscute, au fost desființate și ultimele proprietăți agrare ce depășeau 50 de hectare, iar din iunie a început procesul de colectivizare al agriculturii românești.

Anul 1950 a adus o intensificare a represiunii, aceasta având de acum un caracter total, fapt semnalat și de prezența ubicuă a acestei problematici în cuprinsul celor 110 stenograme ale ședințelor Biroului Politic al C.C. al P.M.R. desfășurate în cursul acestui an. De acum în vizorul autorităților comuniste au intrat toți cei ce aveau legături cu cetățeni occidentali. Marile procese politice derulate în cursul acestui an, în aprilie "grupul spionilor cu mască de diplomați" de la oficiile de informare ale S.U.A. și Marii Britanii, în iunie-iulie, "alt grup de spioni aflați în slujba imperialismului", în august a venit rândul "titoiștilor", iar în octombrie colaboratorii și vizitatorii Legației Franței de la București, demonstrează preocuparea pentru întreruperea oricăror legături cu occidentul. A continuat, cu aceeași violență procesul de deschiaburire și colectivizare a agriculturii. Pe lângă deportările în masă ale țăranilor din Ardeal în Bărăgan și Dobrogea și a internărilor în Unitățile de Muncă, pe tot cuprinsul țării țăranii au căzut victime ale "metodei execuțiilor sumare", mijloc indicat de către conducerea Securității în vederea îndeplinirii planului la înființarea de G.A.C.-uri.

În paralel cu aceste măsuri represive, autoritățile comuniste au acționat în vederea nivelării societății românești. Procesul ce a demarat prin distrugerea bazelor economice ale fostelor elite, a continuat mai apoi, cu introducerea unor taxe și impozite uriașe – ce au afectat în egală măsură și pe reprezentanții claselor mijlocii – egalizând sărăcia în toate straturile societății. Pauperizarea a fost un fenomen ce a afectat în cel mai înalt grad vechile elite. Deposedați de proprietăți și avere, scoși din propriile lor case, izolați de societate în urma impunerii domiciliului obligatoriu, lipsiți total de orice sprijin financiar – marea majoritate fiind epurați sau licențiați din funcțiile deținute –, foștii politicieni, dar nu numai ei, s-au văzut nevoiți să renunțe la majoritatea bunurilor pe care le dețineau, pentru a putea supraviețui.

CAPITOLUL XII

TRĂSĂTURI ALE VIEȚII POLITICE ÎN ANII COMUNISMULUI (1948-1989)

România în timpul regimului comunist

Proclamarea Pepublicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, a reprezentat un moment important în procesul de transformare socialistă a României conform prototipurilor şi instrucţiunilor sovietice. Iniţiat într-o manieră brutală şi lipsită de scrupule, acest proces urmărea distrugerea moştenirii "burghezo-naţionaliste" la toate nivelele sociale, economice, culturale şi mai ales politice. Eradicarea trecutului, comandată de Stalin şi executată de Partidul Comunist Român, a început în prima parte a anului 1948 şi avea să fie finalizată de facto până în 1952.

În perioada 1948-1989, evoluţia societăţii româneşti a cunoscut trei etape distincte. În prima dintre acestea, cuprinsă între anii 1948-1964, România a cunoscut un proces specific de stalinizare, iar partidul comunist s-a reorganizat şi s-a consolidat. Etapa a doua se încadrează în intervalul cronologic 1965-1975. Sunt anii în care societatea românească a traversat o epocă de destindere, atât pe plan intern cât şi în relaţiile internaţionale. Ultima etapă, 1975-1989, reprezintă perioada cea mai dură a regimului personal instaurat de Nicolae Ceauşescu.

În anul 1948, comuniştii, indiferent de naţionalitate, trecut politic sau loialitate, erau angajaţi în consolidarea puterii lor şi în distrugerea tuturor surselor de opoziţie, fie ele reale sau potenţiale. Prin actul de la

30 decembrie 1947, comuniştii au înlăturat ultimul obstacol care stătea în calea consolidării puterii lor şi a introducerii modelului stalinist în România. La 21 februarie 1948 au început lucrările congresului de unificare a partidului comunist şi a celui social-democrat. În realitate, însă, Partidul Social-Democrat fusese lichidat încă din luna noiembrie. Prin această unificare s-a urmărit, oficial, realizarea aşa numitei – în frazeologia epocii – "unităţi politice a clasei muncitoare". Pe de altă parte, comuniştii şi-au eliminat astfel principalul concurent politic, ajungând în postura de reprezentant unic al intereselor "proletariatului". Noul partid, rezultat din unificarea Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, şi-a luat numele de Partidul Muncitoresc Român (în continuare P.M.R.), el fiind însă, în întregime, dominat de comunişti. Până în 1953, a mai fost tolerată existenţa Frontului Plugarilor, condus de Petru Groza. Lipsit de capital politic şi total subordonat comuniştilor, Frontul Plugarilor s-a autodizolvat, P.M.R.-ul rămânând, în continuare, unicul partid politic din România. Liderul său a fost Gheorghe Gheorghiu-Dej. La sfârşitul anului 1948, Partidul Muncitoresc Român avea cca 720.000 de membri.

Gheorghe Gheorghiu-Dej s-a născut la Oneşti în anul 1901. Electrician de meserie, a fost atras încă din tinereţe de politică. A fost membru al P.S.D. Criza economică din anii '30 i-a influenţat vederile politice. S-a alăturat comuniştilor, propagând cu succes doctrina acestora în rândurile muncitorilor feroviari. Transferat disciplinar în oraşul Dej (al cărui nume l-a adoptat), organizează şi conduce o serie de acţiuni muncitoreşti de răsunet. În martie 1932 devine liderul naţional al muncitorilor feroviari. În februarie 1933 aceştia declară o grevă generală, în urma căreia Gheorghiu-Dej este arestat. A fost eliberat în vara anului 1944. În închisoare, datorită tactului şi tenacităţii sale, s-a situat în fruntea deţinuţilor politici. Acolo a acumulat multe cunoştinţe de la intelectualii comunişti aflaţi în arest. Învăţase să vorbească destul de bine rusește şi manifesta, în general, respect faţă de oamenii de cultură. În 1944 a devenit secretar general al P.C.R.

- Epoca dogmatismului stalinist

Din 1948 până spre sfârşitul deceniului şase, viaţa economică, politică, socială şi culturală a României a urmat modelul şi directivele sovietice. Era necesară, conform declaraţiilor liderilor comunişti, o transformare radicală a bazei social-economice şi culturale a societăţii. Distrugerea "falselor valori burghezo-naţionaliste", eradicarea analfabetismului şi redistribuirea capitalului, au fost cerinţele minime pentru dezvoltarea şi modernizarea României în stil comunist. Strategia economică a comuniştilor a fost proclamată încă din octombrie 1945, în cadrul unei conferinţe naţionale a partidului. Dar, principiile adoptate atunci n-au putut fi puse în aplicare decât după preluarea puterii depline. Una din primele măsuri a fost ***naţionalizarea întreprinderilor particulare***. În iunie 1948 s-a adoptat legea naţionalizării. În baza acestei legi, până în 1950, au trecut în proprietatea statului principalele întreprinderi industriale şi miniere (care reprezentau 90% din producţia ţării), băncile, societăţile de asigurare, institutele de sănătate, casele de filme, cinematografele, farmaciile, laboratoarele şi întreprinderile chimice. În cursul anilor '50 au fost naţionalizate o parte a fondurilor de locuinţe, cabinetele medicale particulare, restaurantele, taxiurile şi prăvăliile.

Aceste măsuri nu erau, însă, suficiente pentru consolidarea regimului comunist. Era necesară crearea unei puternice industrii care implica, nemijlocit, şi creşterea numărului muncitorilor, singura categorie socială pe care partidul comunist se putea baza.

Primul pas pe calea *industrializării* l-a constituit înfiinţarea Comitetului de Stat al Planificării în fruntea căruia s-a aflat însuşi Gheorghiu-Dej. Prima etapă a industrializării s-a desfăşurat pe baza a două planuri anuale, 1949 şi 1950, după care a urmat un plan cincinal, 1951-1955. În comparaţie cu producţia anului 1938, cea din 1947 reprezenta doar trei pătrimi. Abia în 1950 a fost proclamată atingerea nivelului antebelic. În perioada 1951-1953 investiţiile au sporit cu repeziciune, mai ales în sectorul industriei grele. Rezultatele obţinute au

fost satisfăcătoare. În toamna anului 1958, Plenara Comitetului Central a declarat ţara pregătită pentru un nou efort de industrializare socialistă. Accentul urma să fie pus pe dezvoltarea industriei constructoare de maşini.

Unul din fenomenele cele mai grave pentru economia românească a fost ***colectivizarea agriculturii***. Plenara C.C al P.M.R. din martie 1949 anunţa planul transformării socialiste a agriculturii. Începută în 1949, cooperativizarea agriculturii s-a realizat în salturi, fiind desăvârşită abia după 13 ani. Perioada cuprinsă între 1949-1953 a fost extrem de dură pentru ţărănime. Ameninţările, represiunile şi arestările erau la ordinea zilei în satele româneşti. După moartea lui Stalin şi în timpul mişcărilor populare din Ungaria şi Polonia, ritmul colectivizării a fost încetinit, pentru a se evita izbucnirea unor tulburări sociale. Dar această relaxare nu a durat mult. După 1958, acţiunea de colectivizare a fost reluată în aceleaşi forme, până la încheierea ei, în 1962.

Ca urmare a industializării masive şi a colectivizării s-a produs o creştere spectaculoasă a numărului populaţiei din mediul urban. Oraşul oferea tinerilor săteni posibilitatea unei vieţi mai comode. Astfel, ponderea populaţiei urbane a crescut de la 23,4% în 1948 la 39,1% în 1966. Acest fenomen a avut o serie de efecte negative, printre care se numără şi degradarea vieţii urbane, datorită gradului redus de adaptabilitate a ţăranilor mutaţi în oraşe.

Cu toate efectele negative, date statistice şi informaţii furnizate de specialişti, au dovedit că, în condiţiile existente la acea vreme, măsurile economice adoptate în 1948 au fost necesare pentru refacerea economiei româneşti. Deşi au fost făcute numeroase greşeli, (au existat defecte majore în organizarea procesului de producţie, s-a semnalat o productivitate scăzută a forţei de muncă şi au fost utilizate neraţional resursele şi forţa de muncă), progresul în industria românească a fost vizibil. În ceea ce priveşte colectivizarea, opinia specialiştilor este mai puţin favorabilă decât în domeniul industriei. Cât priveşte standardul de viaţă, acesta era deosebit de scăzut. Această situaţie se datora atât greşelilor făcute de liderii politici

de atunci în domeniul economic, cât şi jafului sistematic al unor întregi sectoare economice de către autorităţile sovietice de ocupaţie, în contul obligaţiilor pe care România le avea către U.R.S.S., ca urmare a înfrângerii ei în războiul din răsărit.

Venirea şi consolidarea la putere a comuniştilor a dus la îngrădirea drepturilor cetăţeneşti şi la lichidarea vechilor elite politice. Prin desfiinţarea partidelor istorice şi exterminarea fizică a liderilor lor, opoziţia internă era în mare parte înlăturată. În general, schimbările intervenite în structurile economice şi sociale au fost însoţite de numeroase arestări, cărora le-a căzut victimă întreaga elită politică a societăţii. Şi-au sfârşit viaţa în închisoare Gheorghe Brătianu, Iuliu Maniu, Constantin Argetoianu, Ion Mihalache, Mircea Vulcănescu etc. Cele câteva acţiuni de rezistenţă care au avut loc după detronarea Regelui au rămas fără rezultat. În România s-a format o largă reţea de închisori. Sute de mii de români, intelectuali s-au ţărani care s-au opus regimului, au fost supuşi unei cumplite represiuni. Au avut loc procese regizate, îndreptate împotriva tuturor celor care ar fi putut pune în pericol noul regim. Demnitarii "Vechii Românii" au fost aruncaţi în închisori şi lagăre, fiind supuşi unui regim de exterminare. Puţini dintre ei au supravieţuit.

Alături de acţiunile îndreptate împotriva opoziţiei politice, deosebit de violentă a fost represiunea îndreptată împotriva cultului greco-catolic din Transilvania. Printr-o hotărâre a Consiliului de Miniştri (iulie 1948) urmată de un decret al Prezidiului R.P.R., s-a anulat subordonarea credincioşilor faţă de Vatican. Bisericile au fost trecute în proprietatea statului, membrii clerului înalt au fost arestaţi, credincioşii au fost forţaţi cu brutalitate să treacă la ortodoxism. Orice formă de rezistenţă a fost zadarnică, soldându-se cu represiuni şi mai crude. Astfel, una din legăturile statornice cu Apusul a fost suprimată. În fapt se asista la distrugerea a tot ce avea legătură sau asemănare cu lumea occidentală. Nici soarta Bisericii Ortodoxe n-a fost mai bună. Faptul că ortodoxia era religia oficială a ţării n-a contat pentru liderii comunişti, care au promovat şi introdus

ateismul, utilizând toate mijloacele posibile. Biserica Ortodoxă a fost aservită statului comunist iar proprietăţile ei au fost naţionalizate. Patriarhul a fost numit de către comunişti, iar structurile eclesiastice, de la înalţii ierarhi până la preoţii de rând, nu şi-au putut continua activitatea decât cu preţul colaborării cu organele de represiune.

În paralel cu lichidarea opoziţiei politice, au avut loc epurări şi în cadrul partidului comunist. Comitetul Central a hotărât, în noiembrie 1948, preschimbarea carnetelor de partid, acţiune al cărei scop era, în realitate, verificarea minuţioasă urmată de înlăturarea elementelor indezirabile. Preschimbarea carnetelor de partid s-a încheiat în mai 1950. Au fost excluse din partid aproape 200.000 de persoane. Prima fază a luptei pentru putere s-a desfăşurat între 1948 şi 1952, perioadă în care au fost excluşi mulţi din liderii de partid din perioada ilegalităţii. Cel mai semnificativ exemplu îl constituie cazul Pătrăşcanu. În februarie 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu, reprezentantul "comunismului naţional" a fost arestat, fiind acuzat de politică "naţionalist-şovinistă". El era principalul exponent al doctrinei şi practicilor care vizau o limitare a subordonării faţă de Rusia şi al unei platforme de transformare socialistă a României în raport cu realităţile româneşti. El era, pe atunci ministru al justiţiei şi fusese, mult timp, unul dintre membrii de frunte ai partidului. După o îndelungată detenţie şi un proces trucat, acest important concurent al lui Gheorghiu-Dej la conducerea partidului a fost executat în 1954. În acelaşi interval de timp, rivalitatea dintre grupul lui Gheorghiu-Dej şi cel al lui Ana Pauker şi Vasile Luca, a constituit, în realitate, o competiţie pentru a obţine favorurile lui Stalin şi, prin aceasta, controlul complet al partidului. Victoria lui Dej în 1952, când Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu şi susţinătorii acestora au fost înlăturaţi din conducerea P.M.R. şi din guvern, nu a putut fi posibilă fără acordul liderului comunist de la Kremlin.

În paralel cu distrugerea a tot ceea ce avea legătură cu trecutul interbelic, regimul comunist a trecut la implementarea structurilor aşa-numitei "democraţii populare". Vechea constituţie a fost abolită şi, în 1948, a

fost adoptată o primă variantă de constituţie comunistă, urmată de alta, în 1952. Ele nu făceau altceva decât să copieze constituţia sovietică.

Viaţa culturală a României, atât de bogată în realizări de prestigiu în perioada interbelică, n-a scăpat de influenţele staliniste. Academia Română a fost desfiinţată în iunie 1948 şi înlocuită cu una nouă, compusă în majoritate din academicieni numiţi de partid. În numai două luni, iulie-august 1948, noul regim a reuşit să desfiinţeze toate instituţiile istoriografiei vechi, unele fondate cu truda multor generaţii de cărturari. Astfel, la 15 iulie 1948, un decret al Marii Adunări Naţionale desfiinţa Institutele de Istorie Naţională, Institutul pentru studiul Istoriei Universale, Institutul de Studii Bizantine, Institutul de Cercetări Balcanice, precum şi institutele de istorie naţională din Cluj şi Iaşi, înfiinţând în locul acestora Institutului de Istorie al P.M.R. Odată cu institutele respective dispăreau şi numeroasele reviste publicate de acestea. În acelaşi timp, partidul a pornit o intensă campanie de rusificare, întemeind editura şi librăria "Cartea Rusă", Institutul de limbă rusă "Maxim Gorki", toate acestea având rolul de a populariza realizările "ştiinţei sovietice" şi de a dovedi "vechimea bunelor legături româno-ruse". Momentul de vârf al rusificării l-a constituit introducerea unei noi ortografii slavizate (în 1953), care înlătura o serie de elemente latine din limbă.

La 3 august 1948 apărea în Monitorul Oficial textul noii legi a învăţământului, care desfiinţa toate facultăţile de litere şi filosofie, lăsând în afara lor profesori care le făcuseră renumele. Mulţi au fost arestaţi, unii chiar au murit în închisori, majoritatea au trăit în izolare, iar câţiva, mai norocoşi, s-au întors la facultăţi după trecerea primului val de epurări. Tuturor li s-a interzis să mai publice timp de mulţi ani.

Pe lângă mulţimea aspectelor negative, trebuiesc evocate şi unele realizări pozitive. Ştiinţele exacte, care nu aveau nici o legătură cu regimul politic s-au putut dezvolta. A crescut numărul teatrelor, muzeelor, filarmonicilor şi a studenţilor. Şi, nu în ultimul rând, fenomenul analfabetismului a fost redus până aproape la dispariţie.

În ceea ce privește ***politica externă,*** până la mijlocul deceniului al şaselea aceasta s-a caracterizat printr-o completă subordonare față de Moscova. Legăturile cu occidentul au fost întrerupte. Tratatul cu Iugoslavia, încheiat în 1947, a fost denunțat în urma conflictului Stalin-Tito. Au fost semnate tratate cu Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia și Ungaria, state aflate sub controlul Uniunii Sovietice. La 4 februarie 1948 a fost semnat, la Moscova, un tratat de prietenie și asistență mutuală româno-sovietic, valabil timp de 20 de ani. A fost primul tratat de acest fel semnat de sovietici cu un stat care, în timpul celui de-al doilea război mondial, luptase împotriva lor. În noul context politic, problema Basarabiei și a Bucovinei de Nord nu a mai putut fi ridicată. În schimb, la 23 mai 1948, printr-un simplu proces-verbal încheiat între Nicolai Pavlovici, (reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S.) și Eduard Mezincescu, (reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe al României), Insula Șerpilor a intrat în componența URSS.

Relații româno-sovietice au luat o nouă turnură după preluarea puterii politice, la Moscova, de către Nichita Sergheevici Hrusciov. La congresul al II-lea al P.M.R. (1955), s-a vorbit pentru prima dată de calea românească de construire a socialismului și s-a insistat pe necesitatea respectării principiilor suveranității în relațiile dintre țările socialiste. Relațiile româno-sovietice au devenit tensionate în momentul în care Hrusciov a încercat să introducă principiul diviziunii și al specializării economice în cadrul blocului socialist. Potrivit planurilor Kremlinului, U.R.S.S., Republica Democrată Germană și Cehoslovacia urmau să continue industrializarea, în timp ce România, Bulgaria, Polonia și Ungaria ar fi trebuit să pună accent pe dezvoltarea agriculturii. Ideea era susținută de Cehoslovacia și R.D.G., în vreme ce Polonia și Ungaria manifestau îndreptățite rezerve. Bulgaria, docilă, s-a raliat viziunii moscovite. Gheorghiu-Dej a fost cel mai hotărât adversar al acestui proiect. Discuțiile pe această temă au continuat câțiva ani, încheindu-se cu triumful punctului de vedere românesc.

Cu toate fricțiunile existente, Hrusciov a acceptat, în 1958, cererea stăruitoare a lui Gheorghiu-Dej de retragere a trupelor sovietice din România. Concesia făcută de Hrusciov nu reprezenta, din punct de vedere strategic, un sacrificiu pentru securitatea blocului răsăritean. Prezența soldaților sovietici în România nu era absolut necesară, această țară fiind înconjurată de state comuniste; opoziția internă fusese, la rândul ei, anihilată. Retragerea soldaților Armatei Roșii din România a consolidat prestigiul intern al lui Gheorghiu-Dej. Plecarea sovieticilor a fost însoțită de noi valuri de arestări și excluderi din partid, victimele acestor acțiuni represive fiind atât activiști de partid căzuți în dizgrație, cât și intelectuali înclinați către disidență sau țărani care se opuneau colectivizării. Toate acestea aveau menirea de a intimida populația, pentru a evita orice surpriză după plecarea unităților militare sovietice.

- Destinderea

După 1958, România și-a asumat riscurile unei politici de neconceput până la acea dată. Comerțul exterior a început să se deschidă către Occident. România a încheiat cu guvernele occidentale acorduri de compensare pentru bunurile naționalizate în 1948, înlăturând astfel o serioasă piedică în calea viitoarelor legături economice. La începutul anilor '60, disputa sovieto-chineză a oferit României posibilitatea de se distanța tot mai mult de Kremlin. Bucureștiul a devenit locul favorit în care chinezii își manifestau atitudinea antimoscovită. China a trimis în România numeroase delegații economice și politice. Volumul schimburilor comerciale între cele două țări a crescut cu 10%; a fost semnat, la Beijing, un acord cultural româno-chinez. Politica externă românească a devenit tot mai îndrăzneață, detașându-se tot mai evident de linia Moscovei. În 1963, Gheorghiu-Dej a vizitat Iugoslavia, încheind un acord pentru construirea complexului hidroenergetic de la Porțile de Fier. Ambasadorul român a fost retrimis la Tirana (în condițiile în care Albania întrerupsese relațiile diplomatice cu URSS), legațiile Angliei și Franței la București au fost ridicate la rang de ambasadă, o delegație economică română a

călătorit la Washington. Cea mai importantă manifestare de "independență" a României în timpul lui Gheorghiu-Dej a fost Declarația din aprilie 1964 prin care Moscovei i se cerea ca în relațiile sale cu țările comuniste să respecte ceea ce pretinde a fi respectat de către țările occidentale în relațiile lor internaționale. Spre exemplificare menționăm un scurt fragment din această declarație: "Dată fiind diversitatea condițiilor de construcție socialistă nu există și nu pot exista tipare sau rețete unice, nimeni nu poate hotărî ce este just și ce nu pentru alte țări sau partide".

În paralel cu reorientarea politicii externe, Gheorghiu-Dej a inițiat, după încheierea colectivizării agriculturii, un proces de destindere pe plan intern. Primul pas a fost decretarea amnistiei tuturor deținuților politici. Acțiunea a început în 1962 și s-a sfârșit în 1964. Un alt element esențial l-a constituit *campania de derusificare,* care a culminat în 1963, odată cu închiderea institutelor înființate în 1948, cu schimbarea numelor rusești ale străzilor și cinematografelor, cu revenirea orașului Stalin la vechiul nume Brașov, etc. Institutul de Studii Sud-Est Europene își reia activitatea, la București se deschid diverse expoziții americane, se traduc cărți occidentale, se cumpără licențe străine, iar melodiile și filmele rusești au fost înlocuite cu cele occidentale. Unul dintre cele mai importante momente ale perioadei a fost *restabilirea latinității limbii române* de către Academia Română. Un puternic ecou l-a avut și publicarea, sub îngrijirea lui Andrei Oțetea, a lucrării lui Marx "Însemnări despre români", în care este denunțată politica Rusiei țariste față de România, în special față de ocuparea Basarabiei în 1812.

Gheorghe Gheorghiu-Dej a murit în 19 martie 1965. Schimbările care au avut loc în România în ultimii săi ani de viață, au dus la crearea unui climat de relativă bunăstare socială și la obținerea unei autonomii în cadrul blocului socialist. Totuși, în timpul guvernării sale, au avut loc o serie de evenimente externe care au constituit amenințări la adresa liderilor comuniști din România. De exemplu, moartea lui Stalin în 1953 și raportul

lui Hrusciov la congresul al XX-lea al comuniştilor sovietici au reprezentat un puternic şoc pentru clasa politică conducătoare din România. Participând la funeraliile lui Stalin, Gheorghiu-Dej şi-a dat seama că la Moscova se desfăşoară o acerbă luptă pentru succesiune la Kremlin. Întors în ţară, a încercat să acorde o mai mare atenţie nevoilor ţării, pentru a nu fi surprins de anumite tulburări interne. Pe de altă parte, el a ordonat accelerarea anchetei în cazul Pătrăşcanu. Motivul era tocmai teama lui Dej că Pătrăşcanu ar fi putut reprezenta o alternativă în condiţiile destalinizării încurajate de Hrusciov şi, prin urmare, era necesară eliminarea lui fizică. Pe de altă parte, în toamna lui 1956 comuniştii români au trăit clipe de mare panică odată cu izbucnirea revoluţiei maghiare şi a frământărilor din Polonia. Dar, spre liniştea potentaţilor vremii, evenimentele din 1956 n-au determinat zguduiri sociale în România. S-au înregistrat doar unele frământări şi luări de poziţie ale intelectualilor, studenţilor şi tinerilor din Ardeal, care au fost ţinute sub control de către Securitate.

Moartea lui Gheorghiu-Dej s-a produs într-un moment în care, în România, semnele "dezgheţului" ideologic deveniseră evidente. În interior apăruseră primele semne de mulţumire şi de speranţă iar în exterior, România începea să fie prezentă în atenţia diplomaţilor şi economiştilor occidentali.

La câteva zile după funeralii, numele lui Gheorghiu-Dej a dispărut din presa oficială, cărţile şi articolele de cuvântări i-au fost retrase din librării iar portretele sale au fost date jos de pe pereţi. Lumea începea să facă cunoştinţă cu noul lider al Partidului Comunist, **Nicolae Ceauşescu.**

Nicolae Ceauşescu s-a născut la 26 ianuarie 1918 la Scorniceşti, judeţul Olt. Nicolae a fost al treilea copil, din cei zece ai familiei. După absolvirea şcolii primare, neavând suficiente mijloace materiale pentru a-şi asigura un viitor în sat, Nicolae ia calea Bucureştilor. Fenomenul e frecvent în România interbelică printre tinerii ţărani atraşi de iluziile marilor oraşe. Astfel, la începutul anilor '30 pe Nicolae Ceauşescu îl găsim

la Bucureşti angajându-se direct în acţiunile organizate de comunişti. Fără a fi jucat vreun rol important în clandestinitate reuşeşte, după 1944, să urce treptele ierarhiei în partid. A fost şef al tineretului comunist, general-locotenent şi şef al direcţiei politice a armatei, secretar al C.C.al P.M.R., membru al Biroului Politic, responsabil cu problemele de cadre etc. Totuşi, în 1965, când a fost numit prim-secretar al partidului, atribuţiile sale erau limitate. Ascensiunea lui spre puterea absolută avea să înceapă de fapt după 1971, fără a mai putea fi stăvilită până în decembrie 1989. Nicolae Ceauşescu s-a căsătorit, în 1946, cu Elena Petrescu, pe care a cunoscut-o în timpul unui miting muncitoresc organizat în capitală. Ajutată de soţul ei, Elena devine, în 1979, preşedinte al Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie, în 1980 prim viceprim-ministru, ajungând apoi şi preşedinte al comisiei pentru cadre a partidului. Elena Ceauşescu devine astfel "numărul doi" în partid şi în stat.

Prima manifestare de amploare cu prilejul căreia Nicolae Ceauşescu s-a făcut cunoscut opiniei publice a fost Congresul al IX-lea al partidului. Lucrările congresului s-au desfăşurat la Bucureşti, între 19 şi 24 iulie 1965. Ceauşescu a prezentat raportul la congres. Discursul lui, chiar dacă a fost incoerent pe alocuri, a fost ascultat cu atenţie şi curiozitate atât de delegaţii din ţară cât şi de invitaţii străini. A fost un discurs simplu. A prezentat situaţia economică a României, insistând asupra faptului că dezvoltarea industriei va atrage neîndoielnic progresul economiei naţionale şi al întregii societăţi. Apoi, spre surprinderea auditoriului, a denunţat abuzurile din timpul lui Gheorghiu-Dej. Deşi criticile nu au vizat persoane, surprinderea a fost mare.

Congresul al IX-lea, "congresul promisiunilor şi deschiderilor", a creat imaginea unui lider mai liberal, imagine opusă celei lui Gheorghiu-Dej. Totodată congresul a confirmat numirea lui Nicolae Ceauşescu în funcţia de secretar general al C.C. al P.C.R. De asemenea, partidul şi-a reluat denumirea pe care o purtase anterior unificării din 1948.

- 1965 - 1971

Regimul lui Nicolae Ceauşescu a debutat cu o serie de măsuri de natură să redreseze orgoliul naţional, cum ar fi relatinizarea numelui ţării – *România* în loc de *Romînia*. Noul lider s-a întâlnit frecvent cu reprezentanţii intelectualităţii, armatei, muncitorilor, ocazii cu care şi-a manifestat dezacordul faţă de dogmele epocii anterioare. A ajuns chiar să ia măsuri menite a încuraja iniţiativa particulară. Astfel, în 1967, a permis deschiderea de pravalii, restaurante, pensiuni şi locuinţe particulare, s-au adoptat noi reglementări ale regimului paşapoartelor, etc. Primele întâlniri cu populaţia au fost organizate începând cu toamna anului 1965. Ceauşescu a vizitat şantiere muncitoreşti, s-a întâlnit cu reprezentanţi ai minorităţilor naţionale, a vizitat oraş după oraş, călătoriile şi adunările populare devenindu-i indispensabile. Marile mitinguri "populare" reprezintă unul dintre elementele caracteristice ale epocii Ceauşescu.

În acelaşi cadru al politicii de destalinizare şi a continuării acuzaţiilor la adresa regimului precedent, Ceauşescu a organizat, în aprilie 1968, o plenară a Comitetului Central în care s-a decis reabilitarea lui Pătrăşcanu şi excluderea lui Alexandru Drăghici (fost ministru de interne) din toate organismele de partid. Secretarul general rostit, cu această ocazie, un aspru rechizitoriu împotriva lui Drăghici şi a lui Gheorghiu-Dej, acuzându-i a fi fost principalii instigatori ai asasinării lui Pătrăşcanu precum şi a lui Ştefan Foriş (liderul P.C.R. între 1940-1944).

Simptomele "dezgheţului" s-au făcut simţite şi în *economie*, domeniu în care s-a putut constata un progres simţitor. Ceauşescu a continuat politica lui Gheorghiu-Dej, mai ales în ceea ce priveşte industria. Planul cincinal pe anii 1966-1970, ale cărui directive fuseseră stabilite la congresul al IX-lea, a pus accentul pe industria grea. Visul lui Ceauşescu era acela de a transforma România într-o ţară exportatoare de maşini. În paralel, a început construirea unor vaste capacităţi de rafinare a petrolului. Ceauşescu susţinea că modernizarea economiei româneşti se poate obţine mai repede în condiţiile unui dirijism centralizat. Această linie s-a

accentuat şi mai mult după 1970 când s-a hotărât începerea lucrărilor unor ambiţioase obiective industriale, care s-au dovedit a fi, nu mult mai târziu, lipsite de valoarea economică care li se atribuia. În ceea ce priveşte agricultura, (beneficiară a unor subvenţii din partea statului care urcau până la 15-20% din totalul pe economie), rezultatele obţinute au fost destul de bune, constatându-se, la începutul anilor '70, o anumită abundenţă a produselor alimentare.

Noua orientare, mai liberală, a lui Ceauşescu s-a făcut simţită din plin în domeniul *culturii*. Controlul birocratic a slăbit, devenind posibilă realizarea unor opere de prestigiu. Învăţământul a cunoscut o perioadă de modernizare şi deschidere. Ponderea ştiinţelor exacte a crescut în defavoarea ştiinţelor politice. Rusificarea a dispărut complet din şcoli, limba rusă fiind treptat înlocuită cu limbile de circulaţie internaţională. Au fost înfiinţate licee în care limba de predare era una din importantele limbi de circulaţie internaţională; universităţile româneşi au intrat în contact cu cele europene şi americane; profesorii şi studenţii au avut posibilitatea de a cunoaşte lumea academică internaţională; bibliotecile şi librăriile s-au îmbogăţit cu lucrări occidentale. Prin această politică toleranţă faţă de cultură, partidul comunist a reuşit să-şi atragă simpatia şi adeziunea intelectualităţii. Atâta vreme cât Nicolae Ceauşescu nu a manifestat un interes special pentru cultură, aceasta s-a putut dezvolta în voie. Intelectualii au putut să-şi aleagă teme de cercetare conforme propriilor inclinaţii, fără a fi nevoiţi să ţină cont de interesele şi indicaţiile partidului. În această perioadă au putut vedea lumina tiparului studii ale căror subiecte erau în acord cu curentele vremii pe plan internaţional.

În domeniul *politicii externe*, primii ani ai regimului Ceauşescu au reprezentat perioada unor iniţiative diplomatice româneşti care aveau să integreze România în rândul comunităţii internaţionale. Nicolae Ceauşescu nu numai că a continuat cursul iniţiat de Gheorghiu-Dej, ci s-a şi angajat în câteva acţiuni care i-au consolidat, în mod durabil, prestigiul. El a refuzat să permită desfăşurarea de manevre militare ale Pactului de

la Varşovia pe teritoriul României; a devenit prima ţară din lagărul socialist care a stabilit relaţii diplomatice cu Germania Federală; a refuzat să rupă relaţiile diplomatice cu Israelul în urma războiului din 1967 şi, mai mult chiar, comunitatea evreilor români a fost lăsată să adere la Congresul Mondial Evreiesc; a refuzat să participe la invazia Cehoslovaciei alături de trupele ţărilor membre ale pactului de la Varşovia, acţiune care e considerată drept apogeul politicii externe a lui Ceauşescu. Declaraţia din august 1968 l-a transformat pe Nicolae Ceauşescu într-un erou naţional şi internaţional. Occidentul era impresionat. Liderii săi şi-au început pelerinajul spre Bucureşti. Primul a fost premierul britanic Harold Wilson, urmat de preşedintele Franţei Charles de Gaulle (mai 1968). De Gaulle considera vizita în România atât de importantă, încât, deşi evenimentele din Franţa erau destul de grave (criza din mai '68), el a hotărât să nu renunţe la vizită. Suprema confirmare a succesului lui Nicolae Ceauşescu pe plan internaţional a fost vizita preşedintelui american Richard Nixon, în vara anului 1969. Era prima vizită a unui preşedinte american în Europa de Est. Până la venirea administraţiei Carter, relaţiile româno-americane au cunoscut un curs ascendent, care a culminat cu acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate României, în 1974. De asemenea, de o mare importanţă au fost negocierile de primire a României în G.A.T.T., încheiate cu succes în 1971, şi acceptarea României ca membră a Fondului Monetar Internaţional şi a Băncii Mondiale. Bineînţeles, legăturile economice din cadrul C.A.E.R. n-au fost neglijate, deşi, comparativ, s-a putut constata o uşoară reducere a lor.

- 1971 - 1981

Dezgheţul iniţiat de Gheorghiu-Dej, continuat şi amplificat apoi de Ceauşescu, nu avea să dureze prea mult. Totul a început de fapt cu vizita lui Ceauşescu în China şi Coreea de Nord. În Phenian a fost impresionat de înregimentarea colosală ridicată la rang de politică de stat. În această vizită, cu nefaste consecinţe pentru viitorul poporului român, Nicolae Ceauşescu a fost însoţit de soţia sa Elena. După

întoarcerea în țară, Ceaușescu a anunțat o *minirevoluție culturală*. Prima expresie a noului curs politic a fost reprezentată de "tezele din 1971". Ele prevedeau un control centralizat asupra activităților artistice și culturale, asupra presei și învățământului. Totodată era anunțată punerea în aplicare a așa numitei "rotiri a cadrelor și funcțiilor", prin care demnitarii erau schimbați periodic din funcții. Premierul Ion Gheorghe Maurer a fost criticat pentru ideile lui economice și a fost acuzat de neîncredere în politica partidului. Va fi înlăturat treptat, în timp ce Elena Ceaușescu începea să-și facă apariția în ierarhia politică românească. În 1973, ea și-a făcut intrarea în Comitetul Executiv.

După 1974, anul în care Nicolae Ceaușescu s-a autoproclamat președinte al România, membrii familiei sale au început să acumuleze funcții importante în partid, stat, sau în ierarhia militară. Posturile cheie ale partidului, ale unor ministere (de interne și agricultură), organizației de tineret și a consiliului de știință și cultură au fost ocupate de soție, frați, fii și cumnați. Toate acestea într-o perioadă în care Maurer a fost înlocuit iar alți membri ai partidului pe care Ceaușescu s-a sprijinit în 1965 au fost marginalizați. Cultul personalității a ajuns la forme rar întâlnite, secretarului general plăcându-i să fie așezat alături de cei mai de seamă domnitori și voievozi. La crearea acestei imagini au participat scriitori, muzicieni și artiști plastici. Conducătorului i s-au atribuit calități mitice și competențe universale, biografia sa era mereu reajustată, iar ziua de 26 ianuarie a început, treptat, să concureze marile sărbători oficiale. Ceaușescu începea să fie aclamat ca lider înzestrat cu posibilități de supraom, capabil să găsească soluții la toate problemele.

Înlăturarea lui Gheorghe Maurer a pus capăt descentralizării inițiate de fostul prim ministru. Orice spirit de inițiativă, din domeniul economic mai ales, a fost anihilat după 1974, deciziile fiind luate numai de atotștiutorul șef de partid și de stat. Și-au pierdut funcțiile în ministere oameni ca Ștefan Voitec, Ilie Verdeț și Cornel Burtică, datorită unei viziuni economice care nu se potrivea cu aceea promovată de Ceaușescu. Accentul

excesiv pus pe dezvoltarea industriei grele a creat dezechilibre economice majore. În acelaşi timp, România a fost nevoită să cheltuiască din ce în ce mai mult pentru importurile de minereu de fier şi petrol. Drept consecinţă, unul din cele mai negative rezultate ale acelei nesăbuite politici de industrializare a fost creşterea datoriei externe a României.

Cea mai acută problemă a economiei româneşti a fost cea legată de agricultură. România a început să fie bântuită, după 1975, de o criză alimentară care se accentua cu fiecare an care trecea. Centralizarea în acest domeniu a atins forme greu de imaginat. Au fost adoptate decrete prin care ţăranii erau obligaţi să-şi înregistreze animalele din gospodărie la primării, să contracteze animalele cu statul şi să-şi vândă produsele la preţurile stabilite de stat. A fost interzisă sacrificarea animalelor de către proprietarii lor.

Eşecul politicii economice s-a răsfrânt negativ asupra nivelului de trai. Preţurile, stabile în primii zece ani ai regimului ceauşist, au început să crească în a doua jumătate a anilor '70. Lipsa articolelor de primă necesitate şi, mai ales, a alimentelor a început să devină din ce în ce mai acută, ceea ce a determinat raţionalizarea produselor alimentare de bază. De asemenea, au fost adoptate măsuri de natură să împiedice mutarea populaţiei dintr-o regiune în alta. 14 oraşe au fost declarate "oraşe închise", stabilirea în ele devenind aproape imposibilă. Spre deosebire de epoca precedentă, au început a fi luate măsuri prin care se urmărea stoparea migraţiei interne de la sat la oraş.

Scăderea nivelului de trai a dus, firesc, la creşterea nemulţumirilor populaţiei. Cu toată stăruinţa autorităţilor de a le împiedica sau minimaliza, în ţară au avut loc o serie de acţiuni greviste şi revendicative. În august 1977, a avut loc greva minerilor din Valea Jiului. A fost cea mai mare acţiune grevistă de după 1945. Datorită amplorii manifestaţiei, Nicolae Ceauşescu a fost silit să se deplaseze în zona minieră, făcând lucrătorilor de acolo numeroase promisiuni. Nu au fost decât o momeală pentru că, nu după mult timp, represiunea s-a abătut asupra greviştilor.

În primăvara anului 1979, a fost înființat Sindicatul liber al oamenilor muncii din România (în continuare S.L.O.M.R.), cu secții în Transilvania, Banat și Muntenia. A cuprins aproximativ 2000 de oameni. Programul acestui sindicat prevedea o serie de drepturi muncitorești, printre care dreptul de asociere. S.L.O.M.R.-ul n-a putut activa mult timp. Liderii au fost întemnițați după câteva săptămâni iar mișcarea a fost dizolvată. De-a lungul perioadei cuprinse între anii 1974 - 1981 au avut loc incendii și explozii la mari întreprinderi industriale, provocate intenționat de muncitori nemulțumiți de condițiile de muncă sau de neplata orelor suplimentare.

Unul dintre fenomenele cele mai izbitoare ale perioadei a fost *minirevoluția culturală*, prin care ideologia de partid a revenit în cultură. Numeroși activiști de partid, cu funcții dintre cele mai importante, au fost declarați oameni de știință. Printre aceștia s-au numărat, în primul rând, membrii familiei Ceaușescu. Au fost luate măsuri pentru cenzurarea oricăror publicații, au fost restrânse contactele cu străinătatea și au fost neutralizate multe din instituțiile care au adus faimă culturii române în anii '60. O mare atenție a fost acordată învățământului. Legea învățământului din 1978 a introdus principiul integrării învățământului cu producția. Liceele și facultățiile au fost puse sub tutela unor fabrici, elevii și studenți fiind însărcinați cu îndeplinirea unor "planuri de producție". Cele care au avut cel mai mult de pierdut în urma acestei reorganizări au fost disciplinele umaniste. Numărul studenților a înregistrat o restrângere severă, înscrierea la examenul de admitere fiind de multe ori condiționată de recomandări ale organizațiilor de partid. Restricții similare, dar mult mai severe, le-au fost impuse și celor care doreau să se înscrie la doctorat. Totuși, regimul nu a reușit să se impună peste tot. Literatura, medicina și științele exacte au fost domeniile care s-au bucurat de o anumită independență. De aici au pornit și cele mai îndârjite manifestări de opoziție.

După 1971, un mare număr de oameni de știință și-au exprimat atitudinea față de noul curs politic. Remarcabile au fost critica formulată

de scriitorul Nicolae Breban, pe atunci membru al C.C. şi redactor şef al revistei "România literară", care, criticând amestecul ideologiei de partid în cultură a fost exclus din C.C. şi de la conducerea revistei; "Mişcarea Goma" – februarie - martie 1977, la care au aderat aproximativ 200 de oameni; textele preoţilor dizidenţi (ex, Gh. Calciu Dumitreasa - 1979); scrisorile deschise adresate liderilor români sau străini; interviurile adresate de către unii dizidenţi mass-mediei occidentale. Totodată, trebuiesc menţionate şi criticile formulate la adresa regimului de către reprezentanţii minorităţilor naţionale.

In ceea ce priveşte *politica externă*, destalinizarea diplomatică din deceniul precedent nu a mai fost continuată de regimul politic de la Bucureşti. În primul rând, atenţia a fost concentrată înspre amplificarea relaţiilor de prietenie şi colaborare cu toate ţările socialiste. Una din grijile lui Ceauşescu a fost reglementarea relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Procesul de apropiere româno-sovietic a atins apogeul în 1976 cu prilejul vizitei lui Nicolae Ceauşescu în Basarabia şi Crimeea. Totuşi, disensiunile nu au putut fi înlăturate, disputele continuând în cadrul Tratatului de la Varşovia şi în cadrul C.A.E..R. Relaţiile bilaterale dintre cele două ţări au fost mai mult de natură economică. România era nevoită să importe din Uniunea Sovietică importante resurse pentru industrie. Anii '70 au reprezentat, în acelaşi timp, perioada amplificării legăturilor cu ţări din Asia şi Africa. La acest capitol se înscriu vizitele lui Nicolae Ceauşescu în acele ţări, precum şi vizite la Bucureşti a şefilor statelor vizitate. În ceea ce priveşte relaţiile diplomatice româno-occidentale, în ciuda unor acţiuni româneşti destul de importante (vizitele lui Ceauşescu în Italia, R.F.G., S.U.A., Franţa, Ţările nordice, Marea Britanie, etc, precum şi vizitele liderilor occidentali în România şi participarea la anumite întruniri şi conferinţe internaţionale), Ceauşescu şi-a văzut popularitatea mult diminuată. Datorită îngrădirilor impuse pe plan intern, liderul român a început să fie condamnat pentru nerespectarea drepturilor omului. Singurul domeniu unde România a excelat, conformându-se exigenţelor internaţionale, a fost sportul.

- 1981 - 1989

Ultimii nouă ani ai regimului ceaușist sunt caracterizați de programul de austeritate dictat de dorința lui Ceaușescu de a face din plata datoriei externe prioritatea absolută a politicii românești. Este perioada izolării internaționale, a distrugerii centrului istoric al Bucureștiului și a altor orașe, a demolării bisericilor și mănăstirilor, a sfărâmării a numeroase vestigii ale perioadei precomuniste. Țara a început să fie guvernată exclusiv pe baza "indicațiilor prețioase" ale liderului ei. Din eroul presei occidentale a anilor '65-'71, Ceaușescu a devenit "tiranul", "omul bolnav al lumii comuniste", etc, în viziunea aceleași prese.

Efectele negative ale industrializării din anii precedenți, datoriile și dobânzile exorbitante care trebuiau plătite, s-au făcut simțite din plin în *economie*. Hotărât să pună capăt datoriilor externe, Ceaușescu a decis să reducă drastic importurile și să exporte tot ce se putea. Pentru a pune în aplicare această politică, a introdus o serie de măsuri de austeritate pentru populație. A rațonalizat pâinea și alte produse alimentare de primă necesitate, produsele de import au devenit aproape prohibite, țăranilor li s-a interzis cumpărarea unor produse alimentare din orașe, consumul de energie electrică a fost drastic rațonalizat. În ceea ce privește agricultura, deși statisticile oficiale anunțau mereu producții agricole sporite și de bună calitate, lipsa produselor agricole era acută pe piața românească. Nevoite, câteodată, să motiveze această penurie de produse alimentare, oficialitățiile acuzau criza economică mondială, inflația și prețul ridicat al petrolului, precum și calamitățile naturale. Bineînțeles, toate acestea au influențat negativ agricultura, dar au existat și "ani buni" de pe urma cărora nu s-a înregistrat nici o îmbunătățire a ofertei de produse agricole pe piața internă. Pe de altă parte, mijloacele moderne de lucru se utilizau rar. În general se lucra manual. Forța de muncă era asigurată de multe ori prin scoaterea la câmp a sodaților, elevilor, studenților și chiar a muncitorilor. Totodată, fără a-și asigura o piață pentru desfacerea bunurilor produse, liderii comuniști au decis fabricarea

unor maşini, avioane, nave maritime şi fluviale, automobile, etc, multe din ele de calitate inferioară, şi adeseori lipsite de preţuri de cost atractive.

În urma politicii promovate, în locul bunăstării, hotărârile de partid au adus poporului român lipsuri şi sărăcie. S-a manifestat o vădită lipsă de interes pentru *problemele sociale*, fondurile de stat alocate acestui sector scăzând vertiginos de la un an la altul. Veniturile populaţiei s-au diminuat simţitor; oamenii sufereau datorită lipsei de spaţiu locativ, frigului din casă şi de la locul de muncă, prohibirii aparatelor de uz casnic care consumau energie electrică, obligaţiei de a lucra ore suplimentare, fără a fi plătiţi, în zilele de sărbători legale şi religioase, etc. Cele mai abuzive legi adoptate în timpul lui Ceauşescu şi cele mai greu de suportat de populaţie au fost "programul de alimentaţie ştiinţifică", elaborat în 1982 (decret prin care s-a stabilit numărul de calorii şi procentul de proteine ce revenea fiecărui membru al societăţii, în funcţie de vârstă, sex şi profesie) şi programul demografic, conform căruia fiecare familie trebuia să aibă cel puţin trei copii. Bineînţeles, programul n-a putut fi impus aşa cum ar fi dorit liderii de la Bucureşti, dar a creat, totuşi, numeroase tensiuni în societate.

Cât priveşte *cultura*, după 1981 s-a înregistrat amestecul tot mai grosolan al autorităţilor în acest domeniu odată cu exacerbarea cultului personalităţii şi a ascensiunii "academice" a Elenei Ceauşescu. Condiţiile de publicare a cărţilor au devenit mereu mai grele. Cenzura a încercat să anihileze orice urmă de independenţă artistică iar pomenirea "Conducătorului iubit", cu ocazia manifestărilor artistice sau citarea lui în cărţile care urmau a fi publicate, era obligatorie.

În comparaţie cu perioada precedentă, în anii '80 numărul membrilor de partid a crescut destul de mult (în 1987 – cca 3,5 milioane). Cea mai mare parte a noilor membrii nu intrasera însă în partid de bună voie, mai ales după 1980. Obţinerea unui loc de muncă mai bun, a unei locuinţe mai confortabile, înscrierea la examenele de doctorat, etc erau condiţionate de calitatea de membru de partid. Realitatea impune o analiză

atentă acestui fenomen. Era o diferenţă mare între membrii P.C.R. care reprezentau nomenclatura şi cei intraţi în partid pentru a-şi putea exercita profesia.

Şi în deceniul al nouălea, regimul comunist a avut de înfruntat diferite manifestări de opoziţie. Până spre sfârşitul anilor '80, grupurile sau persoanele individuale dizidente acţionau fiecare separat, fără a se putea constitui într-o mişcare unitară, datorită Securităţii care-i reducea la tăcere. Dar, pe măsură ce regimul se înăsprea mişcarea de rezistenţă se făcea tot mai mult simţită. În a doua jumătate a anilor '80 s-a produs o intensificare a revoltelor spontane, cum ar fi revolta muncitorilor din Braşov (15 noiembrie 1987), sau ieşirea în stradă a studenţilor din Iaşi. De asemenea, o puternică surpriză a constituit-o acţiunea din martie 1989 a şase foşti demnitari ai partidului care, printr-o scrisoare deschisă adresată lui Ceauşescu, făceau cunoscute opiniei publice abuzurile regimului şi-i cereau liderului de partid şi de stat să renunţe la conducerea ţării.

Nici una din aceste manifestări nu aveau să-l determine pe Nicolae Ceauşescu să renunţe la putere. Deşi conştient de schimbările din fostul "lagăr" comunist, el îşi promova, în continuare, funesta linie politică. În noiembrie 1989, la Bucureşti, a avut loc Congresul al XIV-lea al P.C.R., congres care l-a reales pe Ceauşescu în fruntea P.C.R. În acel noiembrie, când începea distrugerea zidului Berlinului, când liderul comunist bulgar Todor Jivkov îşi dădea demisia (10 noiembrie), când în Praga aveau loc manifestaţii studenţeşti, în România nimic nu părea să aducă schimbări. Dar Ceauşescu nu avea să supravieţuiască mai mult de o lună. Mijlocul lui decembrie 1989 i-a adus pe români în stradă şi nimic nu i-a mai întors în casele lor până la înlăturarea clanului ceauşist.

CAPITOLUL XIII

ROMÂNIA DUPĂ 1989
Schiţă de curs

Anul 1989 marchează căderea "cortinei de fier" în Europa Centrală şi de Est. Politica de reforme făcută de Mihail Gorbaciov în URSS, în contextul competiţiei dintre cele două sisteme caracteristice războiului rece, a influenţat, fără îndoială, disoluţia regimurilor comuniste din arealul european amintit.

Revoluţiile anticomuniste determinate de încălcări grave ale drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, dar şi de falimentul regimurilor totalitare în gestionarea economiilor acestor ţări au îmbrăcat diferite forme de manifestare, în funcţie de rezistenţa elitelor stângii comuniste şi a gradului de organizare a societăţii civile.

În ciuda unor disidenţe individuale, una în interiorul partidului (Constantin Pârvulescu, Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Apostol ş.a.) şi una civică (Doina Cornea, Mihai Botez, Mircea Dinescu, Dan Petrescu, Ion Puiu, Gabriel Andreescu), în România orice încercare de organizare a societăţii civile nu a avut sorţi de izbândă.

Dacă în celelalte ţări, elitele societăţii civile au preluat puterea în mod paşnic, evenimentele din România au fost caracterizate de violenţă.

România în tranziţia post-comunistă

Tranziţia spre un sistem democratic şi o economie de piaţă, care să alinieze România la exigenţele pieţei internaţionale s-a făcut pe fondul disoluţiei autorităţii statului. Societatea civilă, foarte puţin organizată,

lipsită de orice spirit civic necesar marilor reforme, s-a cantonat în dezbateri puerile, care vizau mai degrabă forma şi nu fondul problemei. Dezbaterile au fost mai "puţin atente" la implicarea cetăţeanului în viaţa publică, cât la reglarea conturilor între "democraţii" născuţi după revoluţie şi foştii comunişti.

Noua putere de la Bucureşti, reprezentată de Frontul Salvării Naţionale trebuia să creeze cadrul juridic funcţionării unui sistem democratic şi a economiei de piaţă, iar pe de altă parte să integreze ţara în organizaţiile occidentale (NATO, Comunitatea Europeană, respectiv Uniunea Europeană după 1993).

Primul act al Consiliului FSN (22 decembrie 1989) conţine prevederi cu caracter constituţional, implicând o dimensiune democratică. Consfinţind dizolvarea structurilor totalitare, actul statua trecerea la sistemul pluralist de guvernare, la principiul separaţiei puterii în stat, alegeri libere, respectarea drepturilor minorităţilor naţionale, restructurarea economiei, respectarea drepturilor şi libertăţilor umane. La 27 decembrie a fost adoptat Decretul-lege referitor la constituirea, organizarea şi funcţionarea Consiliului FSN şi consiliilor teritoriale ale FSN. Noul organism avea atribuţii executive şi legislative, având dreptul de a emite decrete cu putere de lege. Lui i se subordona Comitetul Militar Superior. Consiliul FSN avea atribuţii foarte largi în numirea premierului, a guvernului, numirea şi revocarea preşedintelui Curţii Supreme de justiţie şi a Procurorului General, aprobarea Bugetului de Stat, acordarea de titluri şi decoraţii, ratificarea tratatelor internaţionale. Preşedintele sau avea atribuţiile unui şef de stat, reprezentând ţara în relaţiile internaţionale, avea dreptul de a încheia tratate, numi şi revoca ambasadori.

Trecerea spre sistemul democratic de guvernare a fost completată în aceeaşi lună cu Decretul-lege nr. 8/31 decembrie, privind înregistrarea şi funcţionarea partidelor politice şi organizaţiilor obşteşti din România. Apariţia partidelor politice a fost însoţită de improvizaţie, "caracteristica

cvasi-generală" a pluripartidismului din România. Primele partide înregistrate au fost Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat și Mișcarea Ecologistă din România. Primul se baza pe o tradiție istorică și pe un nucleu activ ce acționa în clandestinitate încă din 1987 când fusese agreat de Internaționala Creștin-Democrată.

Al doilea sesizase foarte bine miza politică reală pe care o reprezenta, dar va înregistra rapid un eșec, determinat de disputele doctrinare și de lipsa unui trecut imediat, care să-i confere legitimitate. Ele au fost urmate la scurt timp de alte partide. Legislația permitea înregistrarea partidelor cu doar cu 251 de membri. În ianuarie 1990 FSN s-a transformat de asemenea în partid politic. Noua realitate pluripartitistă era dată în februarie 1990 de constituirea Consiliului Provizoriu de Uniune Națională, care înlocuia Consiliul FSN. Aceasta cuprindea jumătate membrii ai FSN și jumătate reprezentanți ai partidelor înregistrate, trei de fiecare partid.

Un alt Decret-lege elaborat tot atunci consfințea separația puterilor în stat, cuprinzând prevederi referitoare la constituirea, organizarea și funcționarea guvernului. Separația puterilor în stat, condiție esențială a funcționării democrației, era întărită de un Decret-lege referitor la alegerea președintelui și a Parlamentului. Parlamentul bicameral era desemnat prin vot universal, egal, secret, direct și liber exprimat. Reprezentarea populației se asigura pe baza sistemului de reprezentare proporțională a mandatelor. Organizațiile minorităților, care nu întruneau numărul de voturi necesar pentru a avea un mandat în Adunarea Deputaților aveau dreptul la un mandat de deputat. Președintele României era ales de cetățenii cu drept de vot, care un împlinit 18 ani. Pentru Adunarea Deputaților se cerea vârsta de 21 de ani și 30 de ani pentru Senat și președinte. Puteau fi aleși doar cetățenii cu domiciliul în țară și care exercitau o ocupație legală.

Parlamentul constituit în urma alegerilor din 20 mai 1990 s-a transformat în Adunare Constituantă. În urma referendumului din 8

decembrie 1990, 77, 31% din participanţii la vot s-au pronunţat pentru adoptarea Constituţiei şi a formei de stat, republica. Constituţia valorifica tradiţiile dreptului constituţional, instituind un sistem semiprezidenţial, având ca suport Constituţia franceză din 1958. Noul act fundamental al României introduce toate principiile enunţate în primele zile ale revoluţiei din decembrie 1989 şi mai mult consacră superioritatea dreptului internaţional asupra celui intern în chestiuni legate de drepturile omului şi cetăţeanului. Este introdusă o instituţie nouă, Avocatul Poporului, necunoscută până atunci în dreptul românesc. Numit de Senat pe 4 ani, Avocatul Poporului apără cu concursul statului, drepturile şi libertăţile cetăţeneşti. Intrarea în vigoare acestei instituţii s-a făcut doar în 1997 când a intrat în vigoare legea organică necesară în acest sens.

Constituţia din decembrie 1991 consacră separarea puterilor în stat. Guvernul exercită puterea executivă, Parlamentul puterea legislativă, iar puterea judecătorească este exercitată de instanţele judecătoreşti. Preşedintele, arbitru între puterile statului are şi unele atribuţii executive, mai ales în plan militar şi a politicii externe a României. Şeful statului desemnează un candidat pentru funcţia de prim-ministru şi numeşte guvernul pe baza votului de încredere acordat de Parlament.

Victoria FSN la alegerile din mai 1990 i-a permis nu numai să aibă o largă majoritate în Parlament, dar în acelaşi timp să şi formeze guvernul. Guvernul Roman din cauze sociale, dar şi datorită unor dispute în interiorul partidului aflat la putere a rezistat doar până în septembrie 1991. Guvernului Roman i-a succedat un guvern condus de un prim-ministru independent, Theodor Stolojan. Rolul său a fost acela de a stabiliza ţara şi a organiza alegerilor din 1992. Perioada cuprinsă între 1990-1992 este caracterizată de convulsii sociale greu de controlat (mişcarea din iunie 1990, mineriada din septembrie 1991), dar şi de încercări timide de reformă economică (privatizare). Trebuie să remarcăm totodată elaborarea unui cadru legislativ necesar economiei de piaţă, dar uneori văduvit de lipsa de corelare cu sisteme europene performante.

Anii 1990-1992 marchează şi constituirea principalelor partide politice. Unele s-au bazat pe tradiţia istorică (PNŢCD, PNL, PSDR), iar altele au exprimat interesele unor grupuri politico-sociale participante la evenimentele din decembrie 1989. Fracţiunile care au caracterizat partidele istorice dovedesc că nu avem de-a face cu structuri bine definite din punct de vedere doctrinar. Ele reuneau disidenţi anticomunişti din ţară şi străinătate, de multe ori lipsiţi de o viziune clară a transformării societăţii româneşti. În rândurile opoziţiei apar schimbări semnificative. Au apărut partide noi, moderne, după modelul forumurilor civice din Cehoslovacia şi Ungaria, precum Alianţa Civică şi mai apoi Partidul Alianţei Civice. O altă schimbare este dată de formarea unor alianţe. După mai multe tatonări şi formule intermediare (Forumul Antitotalitar din România, Opoziţia Unită, Convenţia pentru Instaurarea Democraţiei) s-a constituit Convenţia Democratică, formată din partide parlamentare şi extraparlamentare (PNŢCD, PNL, PSDR, PER, UDMR, PAC, UDC, PUD şi organizaţii civice ca Alianţa Civică, Asociaţia Foştilor Deţinuţi Politici) etc. PNL a părăsit Convenţia Democrată după alegerile locale, golul fiind umplut PNLCD şi PNLAT. FSN a experimentat cu mai puţin succes formula alianţelor politice cu PDAR şi PNLAT prin „Carta pentru reformă şi democraţie".

Pe durata primei legislaturi apar partide cu mesaj de stânga (Partidul Socialist al Muncii), dar şi partide cu doctrină naţionalistă (Partidul România Mare).

1992-1996

Alegerile din septembrie 1992 s-au bazat pe o nouă lege electorală, care continua practica reprezentării proporţionale, amendată cu pragul electoral de 3% din totalul voturilor exprimate. Stabilirea acestui prag a avut ca raţiune majoră reducerea numărului exagerat de mare a partidelor reprezentate în Parlament prin eliminarea celor cu rezultate electorale mediocre.

Compoziția noului Parlament era dată de 8 formațiuni politice și 13 organizații ale minorităților naționale. Majoritatea relativă (28%) este obținută de Frontul Democrat al Salvării Naționale, fracțiune desprinsă din FSN. Convenția Democratică devine a doua forță politică a țării. Ele sunt urmate de FSN, PUNR și UDMR. Există și un grup de partide care depășesc ușor pragul de 3%: PSM, PDAR, PRM.

În ciuda unei opoziții care s-a apropiat de jumătatea parlamentară FDSN (PDSR) a reușit că alcătuiască un guvern propriu, condus de Nicolae Văcăroiu. Era un guvern mixt, format atât din membri a partidului aflat la guvernare, dar și din independenți, considerați de cele mai multe ori tehnocrați.

Având o majoritate precară, PDSR a fost nevoit să stabilească alianțe cu partide din zona "tulbure a eșichierului politic" (acorduri cu PUNR în 1994 și cu PSM și PRM în 1995). Cererile acestor partide au creat o relativă instabilitate parlamentară, la care se adaugă atacurile repetate ale opoziției, animată de principiul nici o "sesiune fără moțiune".

PDSR s-a menținut la guvernare riscând un cost politic ridicat: inflația, stagnarea reformei, neîncredere din partea Fondului Monetar Internațional etc.

Relațiile partidului de guvernământ cu opoziția au cunoscut o ușoară imbunătățire după 1995, când PDSR a rupt acordul cu PRM. Au rămas însa dosare nesoluționate, ca cele legate de retrocedarea bunurilor persoanelor fizice, bisericilor catolice si protestante, etc.

La sfârșitul legislaturii 1992-1996 putem vorbi de un modus-vivendi intre partidele parlamentare. In toamna lui 1995, opoziția renunța la introducerea unei moțiuni de cenzura. Se prefigurau totodată noi alianțe electorale. PD-FSN s-a apropiat foarte mult de CDR. Erau tot mai evidente „distanțele" ideologice între PRM și partide aflate la centru-dreapta, ca PAC.

La alegerile din 3 noiembrie 1996, eșichierul politic era sensibil modificat. Modificările au vizat nu numai PDSR, ci și opoziția. PSDR, PAC și PL'93 au părăsit CDR-ul, iar PNL a reintrat în aceasta coaliție.

PD și PSDR au format Uniunea Social Democrată, iar PAC și PL'93 au constituit Alianța Național-Liberală. PUR, PDAR și MER au format Uniunea Națională de Centru. Se observă că partidele de la putere s-au prezentat la alegeri de sine stătătoare, iar cele din opoziție au cunoscut o intensa dinamică a alianțelor.

Scrutinul din noiembrie 1996 a simplificat eșichierul politic românesc. Au fost eliminate unele partide de stânga, ca PSM și PS, și cele ale dreptei liberale (PAC și PL'93). Ion Iliescu a fost de asemenea înfrânt de Emil Constantinescu, candidatul Convenției Democrate la alegerile prezidențiale.

Alegerile din 1996 au probat capacitatea României de a organiza alegeri libere, iar proba de foc a democrației romanești a fost dată de înfrângerea partidului aflat la putere (PDSR).

Lipsa unei majorități importante în Parlament (CDR deținea doar 1/3 din numărul mandatelor) a determinat formarea unei coaliții guvernamentale alcătuită din CDR, USD și UDMR. Lipsa unei autorități politice reale a determinat numeroase stângăcii de guvernare, coaliția funcționând după regula algoritmului politic. Acesta din urmă a generat numeroase dispute sterile, schimbări de guverne, intervenția șefului statului în remanierile guvernamentale, etc.

Perioada 1996-2000 a fost marcată de instabilitate guvernamentală, existând nu mai puțin de 3 premieri: Victor Ciorbea (dec. 1996 - martie 1998), Radu Vasile (aprilie 1998 - dec.1999), Mugur Isărescu (dec. 1999 - dec. 2000), și doi prim-miniștri interimari: Gavril Dejeu (martie - aprilie 1998) și Alexandru Athanasiu (dec. 1999).

Privatizările făcute în grabă, unele foarte oneroase, au imprimat regimului instaurat în 1996 aspecte de indecizie, lipsă de profesionalism, etc.

Atitudinea președintelui Constantinescu și a echipei sale față de evenimentele din fosta Iugoslavie au accentuat impopularitatea regimului. Spre sfârșitul legislaturii, CDR a cunoscut disoluția, PNL retrăgându-se în vederea alegerilor locale, câștigate de PDSR. Partidul Social-Democrat Român a părăsit și el barca USD, dezvoltând o strategie de apropiere cu

PDSR. Defecţiunile au început încă din 1998, când Alianţa Civică şi Alianţa Foştilor Deţinuţi Politici, nemulţumiţi de lipsa de fermitate şi transparenţă a regimului au părăsit CDR-ul.

Alegerile din decembrie 2000, bazate pe un prag electoral de 5% au readus la putere PDSR-ul, cu un scor electoral ce se apropia de 50% din numărul mandatelor parlamentare. Surpriza a fost constituită de scorul electoral al PRM-ului (peste 20% din numărul mandatelor). Reorganizată după plecarea liberalilor sub numele de Convenţia Democrată 2000 (PNTCD, UFD, Partidul Moldovenilor), CDR a plătit preţul proastei gestionări, în ciuda unei anumite redresări economice înregistrate în timpul guvernării lui Mugur Isărescu.

Politica externă a României (1990-2000)

Lipsa de profesionalism moştenită din regimul totalitar, disoluţia unor alianţe la care România era parte (CAER, Tratatul de la Varşovia), s-au repercutat negativ asupra acţiunilor de politică externă a României.

La scurt timp după Revoluţia din decembrie 1989, creditul de imagine al României s-a diminuat simţitor, statul român confruntându-se cu o posibilă izolare în plan extern.

Urmând exemplul vecinilor săi din Europa Centrală (Cehoslovacia – 1993, Republica Cehă şi Republica Slovacă, Ungaria şi Polonia), România şi-a exprimat categoric dorinţa de a se integra în NATO şi în Uniunea Europeană. Cu toate acestea, demersul României a fost mai degrabă formal, reforma, cerută de UE, fiind foarte modestă. Nesesizând evoluţiile in plan internaţional, mai ales raporturile dintre UE şi NATO, România a făcut politica "mimetismului", încercând acţiuni care să copieze demersurile ţărilor din Europa Centrală. Refuzul Alianţei Atlantice de a primi România (Madrid – 1997) în structurile sale a determinat în oarecare măsură reorientarea statului român spre UE, organizaţie de la care se aştepta o schimbare a nivelului de viaţă a cetăţenilor români.

Relaţiile României cu NATO au fost foarte modeste . România participă la Parteneriatul pentru Pace cu NATO, dar ţara noastră nu este membră a acestei organizaţii. Raporturile cu UE au evoluat pozitiv după 1999, având în vedere deschiderea negocierilor de aderare (Consiliul European de la Helsinki, 11 decembrie 1999).

În ciuda unui scepticism în ceea ce priveşte lărgirea UE, înregistrat mai ales în timpul perioadei de ratificare a Tratatului de la Maastricht, Consiliul European de la Copenhaga (iunie 1993), a luat în seamă şi ţările din Europa Centrală şi de Est, între care şi România.

În prealabil România semnase un Tratat de Asociere la UE (1 februarie 1993). Acest tratat oferea un cadru juridic important pentru depăşirea decalajului dintre statul român şi spaţiul de civilizaţie reprezentat de organizaţia europeană. Comunitatea europeană se angaja printre altele să sprijine România spre un nou sistem politic şi economic care să respecte regulile statului de drept şi Drepturile Omului, inclusiv ale minorităţilor, să practice un sistem pluripartid, bazat pe alegeri libere şi democratice şi să construiască o economie de piaţă. Consiliul European de la Copenhaga (iunie 1993) contura şi mai limpede exigentele Uniunii faţă de ţările candidate, structurile şi direcţiile sintetice de apreciere a calităţii vieţii politice, economice şi sociale. Un nou pas s-a făcut prin publicarea Cărţii Albe din 1995 şi mai ales prin Agenda 2000, aprobata în 1997.

Documentele sus amintite au fost precedate de strategia de preaderare adoptată la Consiliul European de la Essen (decembrie 1994), menită să pregătească economia ţărilor candidate pentru regulile pieţei interne a UE. Aceasta strategie făcea distincţie între alinierea la piaţa internă şi aderarea la Uniune, aceasta implicând acceptarea acquis-ului comunitar în totalitatea lui.

România a depus cererea de aderare în 1995. În urma acestei cereri, Comisia Europeană a elaborat şi dat publicităţii opinia sa (1997) cu privire la aderarea statului român. Aceasta a procedat la o radiografiere a situaţiei ţării noastre în lumina criteriilor de la Copenhaga. Se remarcă faptul că

România acţiona în direcţia bună, dar că rămâneau unele lucruri de făcut în domeniul privatizării, consolidării regimului juridic şi coerenţei politicilor economice. România a răspuns avizului Comisiei din 1997 prin lansarea "Programului Naţional de Adoptare a Acquis-ului Comunitar", susţinut de toate partidele şi formaţiunile politice. În acest document România anunţa intenţiile sale de a crea o economie funcţională, control la frontiere, cadru macroeconomic stabil, consolidarea cadrului legislativ de consolidare a proprietăţii, etc. Realizările modeste ale României în perioada imediat următoare a dezamăgit UE. Ca urmare, ţara noastră nu s-a găsit în grupul ţărilor de la "Luxembourg". Consiliul European de la Luxembourg (1997) a decis convocarea în primăvara anului 1998 a Conferinţei Interguvernamentale bilaterale pentru a începe negocierile cu Cipru, Ungaria, Polonia, Estonia, Cehia şi Slovenia. România a prezentat prima versiune a programului naţional de adoptare a acquis-ului comunitar, a cărui analiză a început la 3 aprilie 1998. El a fost urmat de discuţii între instituţiile româneşti şi cele ale UE. Instituţiile europene îşi propuneau să sprijine România în modernizarea infrastructurii, în protecţia mediului, în dezvoltarea întreprinderilor mici şi mijlocii, în reforma administraţiei publice şi a statisticilor. Raportul prezentat de comisie remarca slabele performanţe economice a guvernelor din anii 1996-1998.

Momentul istoric al României a venit în 10-11 decembrie 1999 la Helsinki, când Consiliul European a decis să organizeze (februarie 2000), conferinţe interguvernamentale bilaterale pentru începerea negocierilor cu România, Slovacia, Letonia, Lituania, Bulgaria şi Malta. De data aceasta cei 13 candidaţi erau regrupaţi într-un cadru unic, care să le asigure deplina egalitate.

Reforma instituţiilor europene de la Nisa (2001) încadrează România în viitoarea UE lărgită.

Din nefericire, slabele performanţe economice, lipsa unor controale eficiente la frontiere şi lipsa unui cadru juridic şi economic adecvat exigenţelor UE, împinge tot mai mult în viitor termenul de aderare a României.

CAPITOLUL XIV

CULTURĂ ŞI CIVILIZAŢIE. CADRUL INSTITUŢIONAL DECENIILE III-IV

Consideraţii generale

Societatea românească, înţelegând prin ea comunitatea statului român reîntregit în 1918, a avut câteva elemente noi ce i-a definit statutul din punct de vedere al dreptului, al vieţii politice, economice şi sociale, cultural-spirituale. Erau noi în raport cu ceea ce însemnase românismul din toate aceste puncte de vedere, până la 1918. Le-am urmărit şi noi în unele din capitolele precedente. România îşi continua istoria, ca stat naţional modern, cuprinzând întreg spaţiul geografic şi uman al ţării în temeiul Hotărârilor de Unire de la 1918 şi în limitele acceptate prin prevederile tratatelor încheiate în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris. Am urmărit şi acest lucru.

Elementul nou, hotărâtor, era cuprinderea tuturor românilor în graniţele Statului român consacrate prin Tratatele de Pace (1919-1920). Unirea politică, realizată în 1918 a fost urmată apoi de unificarea instituţional-administrativă şi legislativă, o problemă de mare importanţă şi ea, despre care de asemenea am vorbit şi vom vorbi referindu-ne la instituţiile de cultură şi cult.

Unirea politică şi unificarea legislativă au îngăduit crearea unui cadru unitar vieţii politice, economice, sociale, cultural-spirituale necesar – obligatoriu chiar – pentru continuarea reformelor ce se impuneau, în

scopul dezvoltării și modernizării României. Procesul a avut loc dar fără a putea schimba caracterul agrar-industrial, preponderent agrar al economiei românești. Populația a continuat în consecință să rămână și ea într-un mare procent la sate.

Reformele – electorale și agrare – au asigurat un nou statut întregii populații; schimbările în viața socială erau realități evidente și se întemeiau pe acumulări cantitative și calitative înregistrate la nivelul tuturor claselor sociale. Deceniul patru nu mai înseamnă doar elite; ele rămân, sunt chiar forțe conducătoare, dar doctrinar și apoi în programele politice de guvernare partidele au avut în vedere reforme de structură, de fond și instituționale cu efecte benefice pentru întreaga societate românească, indiferent de etnia și religia locuitorilor. Nu era vorba de un egalitarism, ci de o democratizare a vieții politice în spiritul doctrinei neoliberale și țărăniste, cu implicații comunitare pozitive sub aspect social.

În veacul al XX-lea comunitatea umană era așezată înaintea omului singular. Se considera – pe bună dreptate – că un izvor oricât de limpede i-ar fi apa – de rămâne izolat în creier de munte pentru a străbate o cărare îngustă, nu va ajunge (sau va ajunge cu greu) în timp și spațiu să sporească roadele și frumusețile pământului, să mărească râurile, mările și oceanele lumii. Energiile individuale se cereau unite, eforturile concentrate, dar pentru acest lucru era nevoie de o omogenizare, în plan superior, a fiecărui individ ca parte a comunității și a întregii societăți. Fiecare orânduire și-a avut crezul și ideologia sa. Noua societate de după primul război mondial n-a făcut nici ea excepție de la această regulă. Promitea altceva oamenilor și întregii comunități. Și nu se avea în vedere numai un spor de bunuri materiale cu consecințe în plan social, doar prin efectul simplu al acumulărilor, ci schimbări ce presupuneau, ce determinau și erau determinate, de nivelul sporit al culturii și civilizației.

Cultura și civilizația au fost cunoscute în toate orânduirile sociale. N-au fost însă aceleași. S-au caracterizat și ele prin continuități, și discontinuități. Societate cu înțeles definit, precis, de țară, de o anume

țară înseamnă totalitatea oamenilor dintr-un spațiu geografic delimitat care trăiesc laolaltă fiind legați între ei prin anumite raporturi de drept comunitar și de producție, ce se pot schimba – și chiar se și schimbă – în cursul istoriei. Sunt comunități sau state naționale și multinaționale, cu individualități, cu trăsături distincte, asemănătoare sau identice. Toate sunt însă creatoare și purtătoare ale unor culturi și civilizații formate dincolo de granițele politice, naționale. Au specificul lor național, dar sunt și o parte a culturii și civilizației umane universale, din cele mai vechi timpuri.

Cultură înseamnă totalitatea valorilor materiale și spirituale create și însușite de omenire în procesul vieții și al muncii sociale desfășurate de-a lungul istoriei. Mai poate fi definită și în alți termeni, dar înseamnă același lucru. Este expresia dezvoltării intelectuale la care ajunge cineva, la care ajung membrii unei comunități statale, prin instrucție.

Civilizație înseamnă suma culturilor, naționale și universale transpuse în viața comunitară de fiecare individ al său în parte, prin manifestările cotidiene din familie și societate; este rezultatul culturii, forma sa concretă de trăire, de manifestare. Dimensiunile spirituale ale omului și ale societății sunt date de cultura însușită și de civilizația dovedită în procesul creării bunurilor materiale și spirituale; sunt reflexul lor. Cultura se dobândește prin știință de carte; civilizația se afirmă prin construcțiile ridicate, în tot ceea ce înseamnă univers uman și prin trăirile spirituale cotidiene, individuale și comunitare. În același timp trebuie să spunem că un om cu o frumoasă cultură poate avea deprinderi și manifestări îndoielnice și invers; unul fără o prea bogată cultură să aibă un comportament civilizat iar în casa lui și în familia sa, viața să se desfășoare după cele mai autentice reguli ale civilizației lumii moderne creștine. Creatorul tuturor lucrurilor rămâne mereu Dumnezeu, ca forță spirituală. Omul le dă însă frumusețe și tărie prin credința, măiestria și știința lui, sau le distruge prin lipsa acestora, prin necredință și ignoranță. Acolo unde nu este Dumnezeu, nimic nu este, nici cultură cu adevărat și nici civilizație cu valori pozitive. Știința fără

un suport creştin, civilizator, poate duce – istoria ne-o confirmă – la dezastre, la distrugeri de civilizaţii întregi.

Veacul al XX-lea se clădeşte din cărămizile perene ale culturii şi civilizaţiei realizate de omenire până atunci, din cele pe care le modelează el, potrivit intereselor noii epoci avute în vedere, unitare în timpul războiului şi imediat după încheierea sa, şi foarte diverse în deceniul patru mai ales.

Oamenii de ştiinţă din ţara noastră au înţeles rosturile culturii şi ale civilizaţiei, necesitatea şi oportunitatea lor în noul drum al României. Locuitorii ţării sunt de acum toţi românii din spaţiul geografic al românismului şi mai sunt, alături de ei, câteva etnii, noi sau vechi. Uniţi politiceşte, uniţi prin trăsăturile unitare ale naţiunii române, cu un cadru economic şi social unitar şi el, li se cere, ca un imperativ absolut, ceea ce Vasile Pârvan numea în 1918: *adâncirea şi generalizarea culturii sociale.*

Pentru Vasile Pârvan societatea nu era un rezultat, ci o perpetuă devenire, nu era o entitate biologică, ci una extra biologică, pe care o numea spirituală. Considera ca o necesitate absolută cultivarea maselor şi socializarea personalităţilor.

La baza culturii sociale contemporane stăteau – în aceeaşi concepţie – două idei principale, democraţie şi libertate, iar mijlocul de educaţie în spirit social, munca, ca lege a existenţei organizate şi a sensului ei.

Scopul vieţii trebuie să fie însăşi viaţa, în totalitatea ei: nu ca efecte, nu ca forme, nu ca modalităţi, ci ca esenţă. *"Viaţa împotriva morţii, spirit împotriva materiei, ritm împotriva inerţiei. Viaţa e o potenţă energetic-spirituală quasi-infinită. Ea e susceptibilă, spiritual, de o aşa de uriaşă intensificare, încât fiecare ceas al unei vieţi omeneşti poate cuprinde o eternitate de gânduri şi sentimente".*

"Fiecare cârtire e o boală – spunea Vasile Pârvan. Fiecare gând pesimist e erezie împotriva principiului vieţii. Scopul şi sensul vieţii e de a lupta împotriva morţii: nu în nepăsare barbară, ci în afirmare creatoare a vieţii, perpetuu multiplicate spiritual. Fiece neglijenţă, fiece slăbiciune, fiece adăstare, fiece îndoială înseamnă laşitate, fiece neluptă e necreare, e dezertare de la demnitatea umană. Oamenii care nu sprijină viaţa în ei înşişi şi în apropiere lor sunt apostaţi şi ei otrăvesc societatea, tradează viaţa, sprijină moartea".

Nicolae Iorga, ca istoric de dimensiuni uriașe, și ca un tradiționalist aproape fără margini, vorbește și el de necesitatea unei politici culturale privind și respectând ideea națională care trebuie să o aibă fiecare, nu numai în inima sa, ci în toată ființa sa. Cerea însă să se vorbească de ideea națională cât mai rar și numai în anumite împrejurări, cum se vorbește rar de lucruri pe care le simți adânc și în care crezi cu toată puterea sufletului tău. *"Decât o frază în fiecare zi despre ideea națională* – spunea Nicolae Iorga – *mai bine să cufunzi pe tânărul acela* (avea în vedere tineretul școlar) *în toate realitățile naționale, să-l faci să înțeleagă țara lui în toate"*. Să înțeleagă în tot ce avea bun și tot ceea ce trebuia să fie și mai bun. Oamenii au nevoie înainte de toate de suflet pentru a se putea înălța pe ei și odată cu ei țara. Cultura națională trebuie încurajată *"extrem de discret"* și printr-un apel continuu la rațiune și suflet. *"A da unei societăți suflet, este a-i da izvorul din care ies toate celelalte, pe când dacă-i dai toate celelalte, dar n-ai prisos de suflet, n-ai făcut absolut nimic... Politica unei țări este manifestarea sufletului acelei țări"*.

Apoi o societate este sănătoasă, capabilă de a rezista numai atunci când oamenii săi au *"simțul întregii dezvoltări a istoriei sale"*, și-și construiesc prezentul și viitorul printr-o politică a culturii. Printr-o politică a culturii care să însemne păstrarea acelei adânci și deci puternice forțe naționale de a influența viața politică; a acelei forțe *"în care izbucnește orice simțire, în care scapără orice licărire de gând, din care pleacă orice bătaie a inimii, orice speranță, fie și înșelată, din care răsună orice strigăt de victorie, ceea ce formează comoara cea mare, nesecată a unui popor. Dacă vrei să faci politică culturală, trebuie să hrănești sufletul unei națiii întregi cu ceea ce-i aparține mai mult, cu ceea ce se poate transforma în orice moment în acea forță activă prin care se biruie toate greutățile"*.

Aceasta e secretul câștigurilor în Ardeal în întreaga luptă a românilor de dincolo de munți. Ei au avut o politică a culturii și prin ea au câștigat bătălia națională. *"Ardealul vechi, Ardealul admirabil, dârz, tăcut și activ; acela a fost capabil, în fiecare moment al istoriei sale, de reacțiune împotriva apăsătorilor"* și de aceea consideră că cea dintâi datorie a lui este *"să spună că politica culturală nu se poate face decât de oameni care au în stăpânire, ei înșiși,*

întregimea culturii poporului lor" şi că, pe de altă parte *"niciodată un om singur nu poate face ceva deplin"*.

O dezvoltare a culturii şi civilizaţiei naţionale însemna, în concepţia lui Nicolae Iorga, să se facă o politică culturală *"prin nimicirea enciclopediei formei moarte"* că ea să fie condusă de oameni *"cari au un prisos de suflet consacrat unor scopuri absolut dezinteresate"* şi care să pregătească societatea în totalitate sa, pentru ca aceasta să se poată împărtăşi din binefacerile culturii şi civilizaţiei naţionale, tradiţionale în primul rând. Şi era nevoie pentru acest lucru – credea Iorga – de *insuflețire* şi *purificare*, de o preluare, din trecutul ţării, a tot ceea ce semnifică cultură şi civilizaţie naţională, fără a se face apel la procedee străine *"culese din saloane ruginite"* sau la *"formule revoluţionare"* străine şi ele spiritualităţii româneşti.

Un an mai târziu, Vasile Pârvan va dezbate, într-un admirabil curs de deschidere la Universitatea din Cluj, intitulat *"Datoria vieții noastre"*, rolul complex social-cultural comunitar al noii generaţii, iar Nicolae Iorga va vorbi şi scrie mereu despre actul culturii cu implicaţiile sale în viaţa societăţii până în ultimul ceas al vieţii sale.

Amândoi oameni de mare cultură, reprezentativi pentru ţară şi recunoscuţi ca atare peste hotare, întemeietori de şcoli acasă, la Paris şi Roma, ei au fost modele pilduitoare – şi aşa vor rămâne mereu – prin toată creaţia lor ce a însemnat şi înseamnă un act de cultură ridicat pe cea mai înaltă treaptă, o pledoarie de mare ţinută, pentru o cultură răspândită la nivelul întregii societăţi, care să conducă la o civilizaţie, la fel general comunitară, spre deosebire de ceea ce a fost în toate epocile trecute, la noi şi la alţii, o cultură adeseori, elitară, cu o civilizaţie diferenţiată pe clase sociale.

La mijlocul deceniului patru, un alt om de cultură, Constantin Rădulescu-Motru, după mai multe lucrări cu îndemnuri la viaţă în spiritul noilor vremuri dar şi cu păstrarea obiceiurilor tradiţionale, va vorbi la Chişinău, în octombrie 1935, la deschiderea cursurilor Institutului Social Român, despre ceea ce el a numit şi cuprins într-o carte intitulata: *"Românismul – catehismul unei noi spiritualităţi"*.

După unele critici, poate prea aspre, adresate prezentului de atunci ca om al opoziției și al vechiului conservatorism de la noi, C. Rădulescu-Motru se face purtătorul de cuvânt al noului curent. El cere renunțarea la ceea ce a numit romantism politic. *"Să considerăm încheiată experiența cu legile pentru Belgia Orientului. Să începem anii de maturitate. Să raționalizăm agricultura în tot cuprinsul țării, nu numai pe loturi demonstrative. Să organizăm asistența sanitară și culturală, de asemenea. Să avem o școală și o biserică potrivite realității noaste sufletești. Să avem o adevărată administrație și, mai ales, o rațională întocmire a bugetului statului. Toate aceste deziderate pe care le auzim de zeci de ani să devină realitățile zilei de mâine".*

Pentru C. Rădulescu-Motru românismul se rezumă la o poruncă: să fie înțeles spiritul vremii și cerea fiecărui popor să-și asigure viitorul prin valorificarea forțelor sale proprii. Atrage atenția că poporul trăiește, zi de zi, prin etnie dar se înalță la un destin istoric prin etic; că înălțarea fiecărui popor este o problemă fundamentală și în acest sens trebuie înțeleasă și lozinca *"Prin noi înșine"*, adoptată de liberalismul (el numește românismul) nostru, că înălțarea vine prin cei aleși: prin munca celor cu inteligență și caracter, că fiecare popor *"își are destinul preformat în vocațiunile fiilor săi"*.

Consideră că fiecare popor constituie un *"unicum"* pe lume dar în același timp puterile lui sunt hotărâte nu numai de aptitudinile sufletești și biologice, ci și de mediul de viață al poporului: teritoriul și vecinătatea acestuia *"Teritoriul hotărăște viața economică, iar vecinătățile viața politică și culturală"*.

Surprinde elementele ce definesc – din punctul său de vedere – noua gândire de la mijlocul deceniului patru în plan european: totalitatea socială, înaintea individului, un nou scop al vieții, o nouă înțelegere a sensului democrației (organizarea politică în cadrul căreia sănătatea, morala și munca celor mulți sunt ocrotite în condiții prielnice pentru totalitatea poporului); îndepărtarea sistemului de educație a tineretului în mai toate țările, de la idealul individualist spre idealul etatist; scepticismul din ce în ce mai accentuat față de așa-zisele legi naturale ale economiei politice ortodoxe; înmulțirea încercărilor de a se ajunge la o raționalizare a muncii și a producției economice pe țări.

BIBLIOTECA

Pe de altă parte perfecționarea tehnicii de cercetare științifică a deschis – spunea Rădulescu Motru – drumul realismului social. Aceeași cercetare a înlesnit europeanului contemporan emanciparea sa și l-a convins că *"ceea ce ar trebui"* este o simplă dorință atâta timp cât nu este sprijinită pe *"ceea ce este"*; că fiecare popor își are constituția sa, pe care o reprezintă un tip propriu de om. *"Nimic nu se creează în virtutea normei, ci totul se desfășoară din ceea ce este. Viitorul este continuarea trecutului"*.

În concepția lui C. Rădulescu-Motru – nu există instituție socială în sine, ca instituție socială a fiecărui popor. În Anglia este o democrație, în Franța altă democrație și în România altă democrație *"nu fiindcă aceste trei popoare sunt mai aproape sau mai departe de idealul democratiei adevarate, ci fiindcă fiecare din aceste popoare își au democratia pe care o merită, adică democratia pe care o cer condițiile lor de existență"*. Mai spunea despre crezul nostru de viață din anii treizeci, despre crezul de viitor că el *"este acela care iese din rădăcinile realității românești"*.

Științele erau chemate să contribuie la cunoașterea și dezvoltarea aptitudinilor totalității sociale, știut fiind că *"inteligenta, creatia artistică si productia economică nu cresc sub farmecul iluziilor bine ticluite, ci ele își au evolutia lor naturală care se poate citi și prevedea din cifrele statistice ale omului de știință"*. Pe de altă parte consideră că *"religiozitatea este o recomandatie sigură pentru o cultură înaltă. Omul se înalță deasupra bestialității prin virtualitatea pe care i-o pune în suflet sentimentul religios. Dar acest sentiment religios trebue constatat cu adevărat. El nu se confundă cu sentimentul de turmă pe care îl au fricosii și animalele. La el nu se poate apela ca la un instrument de ură. Religia unește, nu separă"*.

C. Rădulescu-Motru ne-a dovedit că nu a rămas numai un om al vremurilor de demult ci și al celor din timpul lui, pregătit a le întâmpina și pătrunde în cele viitoare. A surprins elementele noi și le-a comparat cu cele ale vechiului regim, a considerat ca un imperativ al vremii rămânerea la izvoarele istoriei și a vieții prin cunoașterea virtuților și a lipsurilor, prin cultivarea celor dintâi și eliminarea celor din urmă; a acordat științei și religiei locurile ce li se cuveneau în viața comunitară; a vorbit de rolul

elitelor fără să minimalizeze forța creatoare a mulțimii; a condiționat-o de ridicarea materială și spirituală, prin ea însăși, prin intervenția statului și implicare a Bisericii. Statul și Biserica aveau obligația – și o au și astăzi – de a asigura un nou statut social și o religiozitate reală întregii comunități. Toate acestea presupuneau o cultură și o civilizație la scara întregii țări – și era aceasta – sau ar fi trebuit să fie – imperativul suprem, căci din ele și prin ele se puteau pune, cu adevărat, bazele noii orânduiri sociale, politice, economice și spirituale.

Și totuși noua epocă – în concepția lui C. Rădulescu-Motru – trebuia să se bazeze pe acumulările tradiționale și viața satului românesc tradițional. Idealizează până la extaz satul și cere reîntoarcerea la vechile formule de organizare ale acestuia. Totul să ne ducă spre sat pentru că satul este înfăptuirea unitară cea mai veche și cea mai originală a vieții politice și culturale românești. În sat s-a înfrățit poporul român cu munca. În sat s-a format tipul național al țăranului. În sat – ca într-un adevărat stat suveran – s-a păstrat în decursul vremii autonomia limbii, a obiceiului și a simțului moral românesc. De aceea întărirea a ceea ce a fost bun în sat este cea dintâi operă de prevedere pentru un bărbat de stat român.

C. Rădulescu-Motru nu este singurul gânditor și om politic român ce a cerut stăruitor reîntoarcerea la viața patriarhală și păstrarea satului românesc, așa cum s-a format, prin tradiție, în veacurile pe care el le socotește bune din istoria țării, cele ce s-au petrecut sub mantia boierimii. Aici însă greșește. Viața în satele muntene și moldovene pe care el le are în vedre aveau, fără îndoială, frumusețea lor în zilele de sărbătoare, dar și asprimea și nedreptatea în toate celelalte zile. Tradițiile bune trebuiau continuate și la fel toate lucrurile bune, dar se impuneau și înnoiri radicale. 1907 nu a fost o legendă și nu s-a născut din stări ideale, iar casa țăranului român era departe de aceea a conacului boieresc, nu numai în spațiu ci în tot ceea ce însemnau acestea. La fel era și în Transilvania, și în Banat și în Crișana și în Maramureș și în Bucovina și – și mai rău – în Basarabia.

E drept C. Rădulescu-Motru nu cere o simplă reîntoarcere în trecut ci o reînnoire a stărilor vechi, pe baze noi. *"Datoria naționaliștilor de astăzi*

– scria în 1936 – *nu este să revină pur și simplu la trecut. Continuarea nu înseamnă uniformitate. Satul a fost, în trecutul istoric al țării, adevărata cetate a Românismului. Așa trebuie să rămână și în viitor... În forme noi instituționale, satul își va continua vechiul rol istoric, dacă spiritul său de autonomie va rămâne același. Satul va fi o cetate a Românismului, deodată cu recunoașterea spirituală a locuitorilor săi. Sub forme vechi sau noi, este îndeajuns să bată în el sufletul tradițional țărănesc".*

În concepția lui C. Rădulescu-Motru viața satului nu era menită să dispară treptat și nici să fie refractară la mersul civilizației, ci ea condiționează civilizația, deopotrivă cu viața orașului. Și aici avea dreptate. Satul își continua viața sub impulsul reformelor dar și sub greutățile fiecărei zile ce, în multe case, au putut fi cu greu depășite. Anii războiului au lăsat pretutindeni urme adânci. La hore lipseau mulți din feciorii satelor nemaiîntorși din război. La munca câmpului erau și acolo mai puțini. Hambarele se umpleau cu greu. Ograda era și ea pustie în multe locuri. Și totuși satul rămâne mai întâi și este, ceea ce spunea C. Rădulescu-Motru – și ceea ce numai el putea să fie – un loc al înfrățirii și al solidarității umane, al religiozității masive, al conservării limbii, al portului, al bunelor obiceiuri din casele creștine. Acolo era în adevăr toată istoria noastră și ar fi trebuit să fie și viitorul nostru. Dar nu numai acolo. Pentru înțelegerea fenomenelor legate de viață rosturile satului vă invit să urmăriți scrierile marelui Lucian Blaga. Și aș dori ca măcar un seminar să fie dedicat aceluia ce a legat satul de cer și țăranul de Dumnezeu, cum numai Eminescu a mai făcut-o înaintea lui.

Orașul din perioada interbelică și-a avut și el istoria lui, cu oameni și obiceiuri moștenite, cu oameni și obiceiuri noi; cu târguri în care viața a cunoscut mersul râurilor de șes, cu albie mare și apă puțină, altele, mai mari sau mai mici, cu sonde de țiței, coșuri de fum și sirene, cu galerii până în adâncurile pământului și cu oameni ce și-au schimbat, o bună parte din ei, și hainele de țară și casa de acolo, cu îmbrăcăminte de oraș, și cu o chiliuță la marginea acestuia. Le-ați urmărit pe toate, foarte bine, într-un alt curs.

Au rămas acasă sau au venit spre oraş cu zestrea moştenită, s-au adaptat noilor condiţii şi noilor cerinţe şi unii şi alţii. Elita a continuat să spună despre fiecare ce a crezut de cuviinţă. Oamenii de ştiinţă şi cultură, proveniţi, în majoritatea lor, din vetrele satelor, au păstrat nostalgia acestora, iar oamenii politici le-au promis multe şi le-au dat cât au putut sau cât s-au priceput.

Progresul social şi economic e real însă chiar dacă nu şi pe măsura aşteptată, cultura sprijinită şi ea mai mult, dar poate nu îndeajuns – şi toate la un loc – au făcut ca să se poată vorbi, în termeni obiectivi, de schimbări în bine în viaţa satelor şi a oraşelor României din anii 1918-1938, reflectate în modul de a trăi.

Civilizaţia, în temeiul acumulărilor, a însemnat şi ea un pas înainte, are trăsături noi şi este nu numai consecinţa schimbărilor socio-economice şi spiritual-culturale, ci şi, la rândul său, cauza lor.

Fondul tradiţional n-a fost distrus nici el. N-a fost în intenţia nimănui să o facă şi nu stătea, - chiar dacă ar fi dorit – în puterea nimănui. Construcţia României moderne, de după 1918, nu s-a făcut prin demolări ci pe temelii care, dacă n-au îngăduit înălţarea unor giganţi, au permis ridicarea unor construcţii pe măsura puterilor noastre. Întemeiate pe legi liberale chibzuite, ele au condus la întărirea puterii noastre naţionale şi statale, şi s-au încadrat, în acelaşi timp, în mersul Europei democratice.

Vom putea conchide, aşadar – repetând ceea ce am mai spus-o şi altădată – că civilizaţia românească a încorporat în structurile sale, din prima jumătate a secolului al XX-lea până în martie 1945, construcţia desfăşurată a orânduirii lumii moderne, cu instituţiile, mentalităţile şi formele de manifestare corespunzătoare noii orânduiri; că pe această linie a înnoirilor, a schimbărilor structurale s-au purtat şi dialogurile, nu numai între oamenii politici, economişti şi sociologi încadraţi în doctrinele politice şi economice ale vremii, ci şi între oamenii de ştiinţă şi cultură, ai civilizaţiei româneşti în ansamblul său, de la sfârşitul veacului XIX şi din deceniile unu-cinci ale secolului XX. Aveau şi unii şi alţii ca puncte de

reper tradiţionalitatea şi modernitatea, autohtonia şi spiritul universal. Relaţia dintre cultură şi societate, dintre politic şi economic cunoaşte acum noi dimensiuni, iar civilizaţia românească, noi forme de manifestare.

Apoi mai trebuie să subliniem că relaţia dintre cultură şi societate a cunoscut, imediat după Marea Unire, cu o extindere în toată perioada interbelică, trăsături izvorâte din situaţia concret istorică a României şi din problemele noii epoci.

Istoriceşte, la 1 Decembrie, România a încheiat lupta purtată pentru împlinirea unităţii sale statal-naţionale şi a continuat, pe plan superior, procesele de dezvoltare şi modernizare sub raport economic, social, politic şi spiritual. Aceasta impunea eforturi la scara întregii ţări, a întregii naţiuni şi implicarea tuturor factorilor sociali. Cultură şi societate însemnau, în noile condiţii, o extindere a celei dintâi asupra tuturor membrilor societăţii, pe verticală şi pe orizontală. De aici şi noi rosturi atribuite învăţământului şi ştiinţei, instituţiilor şi oamenilor lor. Sunt principalii factori chemaţi să asigure progresul. Elita intelectuală rămâne eşalonul de avangardă al societăţii ca şi în epoca modernă, sau poate chiar mai mult. Problemele prioritare ale societăţii româneşti au fost însă altele, şi altele au fost şi funcţiile acesteia.

Sporeşte elita românească din toate provinciile ţării, precum şi elita naţionalităţilor conlocuitoare. Elita românească e unitară prin scopurile urmărite, dar neomogenă, la început, la nivel instituţional. Elita naţionalităţilor conlocuitoare cunoaşte un drum de integrare treptată, diferenţiat e drept, dar prezent, la unii chiar de la 1918, la alţii după 1920. Ea se identifică treptat cu interesele noii lor patrii.

Pe de altă parte, societate-cultură încep să fie legate între ele nu numai simbolic, printr-o liniuţă de unire. Ele pătrund în programele partidelor politice. Guvernele României au pregătit şi parlamentele ţării au dezbătut şi votat o serie de proiecte de legi menite a asigura societăţii româneşti o viaţă în spirit modern, european. La dezbateri, prin vot, şi apoi la aplicare, elita românească din Vechiul Regat, din Basarabia şi

Bucovina, din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş a participat efectiv şi direct, indiferent de etnia ei.

Societate-cultură-civilizaţie sunt pentru deceniile trei-patru un concept de viaţă dezbătut şi cuprins în obiectivele tuturor instituţiilor de ştiinţă şi cultură din ţara noastră. Şi locul întâi îl ocupă – în chip firesc – Academia Română, instituţiile de ştiinţă şi cultură, universităţile, ce-şi continuă, sau încep, activitatea sub mantia "nemuritorilor", în templul cugetării şi al înţelepciunii, al formării inteligenţei române, al tineretului şi implicit al viitorului ţării, în spirit cu adevărat european. Se pot reproşa regimului politic din anii 1919-1937 destule neîmpliniri în planul vieţii politice, economice, sociale şi cultural-spirituale. Unele pot fi motivate, altele nu. Un lucru nu i se poate imputa: interesul pentru schimbări şi mutaţii în bine, în primul rând pentru crearea unui climat propice dezvoltării culturii şi civilizaţiei, a unor instituţii cu această menire, încadrate în normele culturii şi civilizaţiei europene, dezvoltarea învăţământului de toate gradele, temeinic şi modern, după tiparul aceleaşi lumi. România a avut în acea perioadă cea mai puternică elită, sub raport numeric şi calitativ, din întreaga sa istorie, formată într-o covârşitoare măsură la sfârşitul veacului XIX şi în primele două decenii ale secolului XX.

Academia Română

Nici o altă instituţie, înaintea Academiei Române, nu păstrează şi nu încorporează în acelaşi timp mai mult tradiţia cu modernitatea; nici o altă instituţie în afara celor create sub auspiciile acesteia – învăţământul universitar şi instituţiile de cercetare – nu a făcut mai convingător legătura între tradiţia poporului român şi spiritul european modern. Au fost formulate în epocă şi critici, fie pentru că s-a păstrat prea mult, fie că a continuat să aducă, din afară, tot prea mult, "demolându-se" instituţiile tradiţionale, creându-se în locul lor altele străine spiritualităţii noastre. Erau puncte de vedere exprimate şi până la 1918.

Nu punem pe cântar dreptatea unora sau a altora şi nici nu facem aici un istoric al Academiei Române, al instituţiilor de cercetare şi al

învățământului universitar și preuniversitar. Încercăm doar formularea câtorva trăsături având drept date ce dau – sintetic și parțial, desigur – dimensiunile actului de cultură, elitar și la nivelul maselor, al implicațiilor acestuia în cel al civilizației comunitare în general și mai ales cadrul lor instituțional.

Cel dintâi lucru ce credem că trebuie să-l subliniem este caracterul reprezentativ al Academiei Române ca cea mai înaltă instituție de știință și cultură, ce a primit în rândurile ei, de la înființare (1867) și până la transformările de structură și organizatorice din primul an al comunismului instaurat la noi (1948), oameni de cultură și de știință din toate provinciile locuite de români.

A făcut acest lucru în numele unui adevăr istoric – unitatea neamului românesc – și al unui deziderat fundamental: formarea și consolidarea, menținerea și păstrarea, în vremuri grele, a ideii identității de neam și limbă a românilor, indiferent cum își vor spune – sau li se va spune – basarabeni ori bucovineni, ardeleni, bănățeni, crișeni sau maramureșeni. Toate acestea au fost înțelese înainte și după desăvârșirea unității naționale și apărate opt decenii la rând, fără nici o defecțiune.

În timp ce politicul, forțat de împrejurări externe și din slăbiciuni interne, a cedat în împrejurări hotărâtoare pentru destinul țării, acceptând situații limită, prin compromisuri, evident regretate și regretabile, Academia Română a rămas un hotărât apărător al României ca stat național unitar, indivizibil, suveran, independent, democratic și anticomunist, al românismului ca parte a lumii europene creștine și democratice. Academia Română este singura instituție care își păstrează statutul vechi până în 1947, fără ca regimurile politice de la 1938 - 1947 să-i influențeze, în sens negativ, caracterul și funcțiile sale. Modernizarea Academiei, din punct de vedere organizatoric s-a făcut, în existența sa de până în 1947, pe fondul și principiile inițiale, cu respectarea acestora.

Academia Română a fost după 1918, receptivă la noua istorie a țării, pe care ea însăși o pregătise și în slujba căreia s-a și angajat cu toate

forţele sale, din primul ceas al Marii Uniri, pe care o salută festiv şi o apără activ. În prima sesiune generală a Academiei, ce a avut loc, după Marea Unire, desfăşurată la Iaşi între 14 mai şi 12 iunie 1919, cea mai mare parte a lucrărilor a fost dedicată acestui eveniment. D. Onciul, în comunicarea sa *"Fazele dezvoltării istorice a poporului şi statului român de la origini până în zilele noastre"*, a considerat Marea Unire ca aparţinând tuturor generaţiilor din trecut, împlinită *pentru viaţa, civilizaţia şi progresul* celor din prezentul de atunci şi viitorul din totdeauna al ţării. Nicolae Iorga, cu acelaşi prilej, a văzut în graniţele arbitrare ale trecutului *"brazde sângeroase în carnea, de o unitate atât de evidentă, a pământului românesc"*.

Gr. Antipa, vorbind de misiunea Academiei şi a Statului român în noile condiţii istorice, cerea acestora *"difuzarea, pe cât posibil, a culturii în toate straturile sociale"*. Era un cuvânt de ordine al zilei şi o necesitate obiectivă, înţelese de oamenii de ştiinţă şi cultură ai ţării, de membrii Academiei române. De aici înainte, vreme de trei decenii conceptul de cultură, altfel înţeles, dar prezent şi după 1948 , va fi strâns legat nu numai de anumite straturi sociale, ci de întreaga comunitate. Academia, Institutul Social Român, Universităţile preiau, continuă şi desfăşoară, în plan superior, activitatea culturală a Astrei, a societăţilor de cultură din Vechiul Regat, din toate provinciile româneşti de până la Marea Unire.

Totul se constituie într-o altă trăsătură, extinsă la elita cultural-ştiinţifică şi politică de după Marea Unire. Actul culturii porneşte de la oamenii de cultură şi de ştiinţă – aşa cum era şi firesc – şi este preluat – cum tot firesc era – de factorii politici. N-a primit poate dimensiunile aşteptate şi dorite din foarte diverse cauze, obiective şi subiective, interesul a fost însă o constantă după cum şi unele neîmpliniri o realitate. Ultimele nu s-au datorat limitelor oamenilor de ştiinţă şi cultură, ci acţiunilor politice, executive şi legislative – situaţiei generale socio-economice interne, climatului extern şi, nu în mică măsură, timpului mai îndelungat ce-l cer acumulările şi schimbările din sfera culturii şi a civilizaţiei.

Academia Română a înţeles că e nevoie ca, în noile condiţii istorice, să cuprindă un număr sporit de membri din toate provinciile

ţării şi că aceştia trebuiau să reprezinte cultura şi ştiinţa românească cu toate ramurile ei. Academia a început prin a reprezenta şi a fi reprezentată prin ştiinţele umaniste, prin mintea şi condeiul oamenilor de litere – filologi şi istorici – şi, în mai mică măsură, la punctul de pornire, prin a sociologilor, medicilor şi inginerilor, chimiştilor şi fizicienilor, matematicienilor. Era un răspuns la o cerinţă a vremurilor de atunci.

Raportul rămâne şi în perioada interbelică favorabil umaniştilor (cu o arie mai largă acum), dar sunt reprezentate mai mult şi ramurile ştiinţelor exacte. El reflectă un anume stadiu al ţării şi pregăteşte, în acelaşi timp, drumul de viitor al ei. Era tot o cerinţă a timpurilor noi. Academia, prin membrii săi şi prin preocupările lor, este imaginea reală a puterii creatoare, după cum până în 1918, reprezenta, chiar înaintea politicului, puterea luptătoare. Acolo, în templul cugetării şi al înţelepciunii, se vorbea nu numai de trecut, ci şi de prezentul şi viitorul ţării. Istoria era repovestită, iar prezentul şi viitorul discutate şi pregătite din punct de vedre al gândirii elitare. Trăsăturile noi – legăturile şi diversificarea componenţei active a Academiei, bazate pe un fond de continuitate a idealului său fundamental – sunt ilustrate de câteva cifre, iar cea a diversificării activităţii ştiinţifice prin însăşi activitatea noilor membri. De la 1919 până la 1947 au fost primiţi în rândurile Academiei un număr de 48 de noi membri.

Dacă au fost mulţi sau puţini, nu aceasta e problema din perspectiva căreia vom judeca rosturile Academiei pentru a-i defini trăsăturile, nici dacă criteriile de cuprindere a lor au fost obiective în toate cazurile, nici dacă au continuat să rămână sau nu în afara ei oameni de seamă. Ar fi un lucru prea temerar şi ar depăşi intenţiile noastre. Vom spune doar că numele celor mai mulţi erau cunoscute în epocă şi activitatea lor culturală şi ştiinţifică recunoscută. Acelaşi lucru se poate spune şi despre membrii corespondenţi ai Academiei, al căror număr a crescut în perioada 1919-1947 cu 109. Majoritatea covârşitoare dintre membrii titulari au fost mai întâi ei înşişi membrii corespondenţi.

Academia şi-a avut practica ei de înnoire potrivit prevederilor statutare. N-am urmărit în ce măsură le-a respectat sau nu. Notăm doar numărul variat al primirilor, între unu şi nouă, în 19 din cei 28 de ani cât cuprinde perioada avută în vedere (1919-1947). În ordine descrescătoare, situaţia a fost următoarea: cei mai mulţi, 9, au fost primiţi în 1936, apoi câte cinci în 1939 şi 1945, 4 în 1923, câte 3 în anii 1919 şi 1920, câte 2 în 1921, 1932, 1934, 1935, 1938 şi 1947, şi numai 1 în 1925-1928, 1940-1941 şi 1946. Nu au avut loc primiri în 1922, 1924, 1929-1931, 1933, 1937, 1943, 1944 şi 1947.

Desigur, numărul mai mare, sau mai mic, al primirilor ori lipsa acestora în unii ani îşi vor fi avut cauzele şi semnificaţia lor. Noi nu le-am urmărit. Ne-am oprit doar asupra unor teme ale discursurilor de recepţie, arătând mai întâi numărul lor: ştiinţele socio-umane 28 şi tehnice 20.

Din discursurile umaniştilor, amintim: *Funcţia şi menirea Academiei* (Dimitrie Gusti), *Lingvistica românească* (Iorgu Iordan), *Evoluţia satului românesc* (Lucian Blaga), *Poezia populară* (Mihail Sadoveanu), *Titu Maiorescu* (Gheorghe Bogdan-Duică), *Coşbuc* (Octavian Goga), *Elogiu lui Octavian Goga* (Nichifor Crainic), *Romanitatea balcanică* (Theodor Capidan), *Bizanţul şi romanitatea de la Dunărea de Jos* (Nicolae Bănescu), *Despre iubire în trecutul românesc* (generalul Radu Rosetti), *Biserica neamului şi unitatea limbii române* (episcopul Nicolae Colan), *Un precursor al unităţii naţionale, profesorul ardelean Constantin Roman Vivu* (Silviu Dragomir), *Dimitrie Onciul* (Nicolae Popescu), *Nicolae Iorga, istoric al românilor* (Gh. I. Brătianu), *Despre Iacob Negruzzi şi despre intrarea muzicii la Academie* (George Enescu), *O privire asupra evoluţiei picturii româneşti* (Gheorghe Pătraşcu), *Începuturile arhitecturii bisericeşti în Moldova* (Gh. Balş, *Alexandru Philippide în evoluţia culturii româneşti* (Ion Petrovici), *Andrei Bârseanu şi naţionalismul* (C. Rădulescu-Motru), *Conflictul generaţiilor şi factorii progresului* (Petre P. Negulescu), *Cultura juridică românească în ultimul secol* (Andrei Rădulescu).

Mai amintim alte câteva discursuri de recepţie rostite înainte de 1919: *Locul limbii române între limbile romanice* (Sextil Puşcariu), *Caracterizarea*

etnografică a unui popor prin muncă și uneltele sale (Simion Mehedinți), *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați* (Alexandru Lapedatu), *Nicolae Popea și Ioan Micu-Moldovan* (Ion Lupaș), *Barbu Ștefănescu Delavrancea* (Ovid Densusianu), *Ion Câmpineanu* (Ioan Ghica), *Activitatea științifică a lui Ioan Ghica* (Constantin Istrati).

Autorii discursurilor – ca și cei care au răspuns acestora, N. Iorga, I. Lupaș, V. Pârvan, Gh. Țițeica și alții – sunt oameni de știință și cultură consacrați, iar temele lor majore, legate de rolul Academiei, de istoria literaturii și culturii – cu oamenii și faptele lor, de istoria națională și universală, de istoria Bisericii, a muzicii și a artelor.

Sunt lucrări de analiză sau de sinteză intrate în patrimoniul istoriografiei noastre ca reale contribuții, iar autorii lor se identifică cu elita științifică și universitară umanistă de mare prestigiu. S-au repetat mereu – în discursuri și în răspunsuri – aprecieri pozitive la adresa Academiei. Elogiile erau aduse instituției și în același timp oamenilor, în primul rând ai satelor cu izvorul lor mereu proaspăt, creațiilor din vatra lor, poeziei și jocului, cântecelor și poveștilor, obiceiurilor și gândurilor curate, muncii fără odihnă, din zori și până în noapte, și, nu de puține ori, din noapte până în alta noapte.

Academia își avea solemnitatea și sacralitatea sa, după cum satul și oamenii săi le aveau pe ale lor. Și totuși erau parcă una. Pentru toți, prin ei sau înaintașii lor, au pornit, cândva, din satul cu izvorul lin și curat. Nostalgia satului, a bisericii din deal, a râului ce scaldă hotarele satului, a serilor cu șezători, a întoarcerilor seara de la munca câmpului, a horelor din sat, a fetelor și flăcăilor în portul lor, păstrat încă în zilele de sărbătoare, stăruiau mereu, oriunde ar fi fost, în mintea și inima celor ce le-au văzut și auzit cândva. Erau acolo satul Vechiului Regat, cel al Basarabiei și Bucovinei; cel al Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului.

Academia le-a adunat pe toate ca pe un tezaur sfânt, iar cei ce le-au adus, aveau și ei măreția și solemnitatea lucrurilor sfinte. Idealurile despre care s-a vorbit și oamenii care le-au împlinit aveau aceeași haină de mare

sărbătoare. Limba, muzica și artele frumoase au răsunat, au împodobit Academia, transformând-o într-un altar și într-un cor în care se auzea simfonia iubirii de neam și limbă, de credință în Dumnezeu, în frumos, în bine. Nemuritorii întâreau un lucru, ce fără credință în Dumnezeu și neam, s-ar fi pierdut de mult: încrederea în viață. Făceau aceasta prin mărturia ce o depuneau acolo ei, prin propria lor viață, și a celor ce o evocau.

Aceasta a fost atmosfera dintre zidurile mereu vii ale Academiei. Și nu numai când se povestea, sau repovestea, istoria oamenilor de către umaniști. Elita medicală și cea a științelor exacte aducea, prin sobrietatea ei, aceeași lume, căreia, prin cele spuse, dorea să-i pregătească o altă viață, în care sănătatea, demnitatea și buna stare să poată fi nu numai un ideal, ci și o realitate trăită de întreaga societate. Elementul nou adus de veacul nostru.

Medici, biologi, ingineri, fizicieni, chimiști, matematicieni, economiști, arhitecți s-au îndreptat cu aceeași pietate spre a-și rosti discursurile lor și au fost întâmpinate la fel din partea celor ce le fusese dat să păşească înaintea lor spre panteonul științei și culturii românești. Era și la ei – ca și la umaniști – un proces de continuitate. Celor mai vechi – Gr. Antipa, Victor Babeș, Gr. Cobălcescu, D. Grecescu, Gh. Marinescu, L. Mrazec și I. Simionescu – li s-au alăturat acum Mihai Ciucă, C. Ionescu-Mihăiești, Constantin I. Parhon, Emil Racoviță, G. Ionescu-Sișești, Tr. Săvulescu, Petre Bogdan, Gh. Macovei, V. Slăvescu, D. Pompeiu, Emil Teodorescu și Dimitrie Voinov, Ioan Cantacuzino, Gheorghe Spacu și Simion Stoilov, Petre Antonescu și Horea Hulubei, George Vâlsan și N. Vasilescu-Karpen și alții.

Academia Română a fost o cetate, cea mai puternică cetate a țării dar nu împrejmuită de ziduri, ci deschisă, larg spre interiorul țării, căci membrii săi, activi sau corespondenți își duceau viața de fiecare zi în alte cetăți ale științei și culturii, răspândite în toate provinciile, în centrele universitare, în primul rând.

O parte din membrii activi şi corespondenţi ai Academiei erau cadre didactice universitare şi îşi desfăşurau activitatea de cercetare înfiinţate pe lângă universităţi. Alţii erau numai conducătorii unor instituţii de ştiinţă şi cultură din marile oraşe ale ţării.

Era, în toată perioada interbelică, o strânsă legătură între universitate şi institutele de cercetare, în multe cazuri activitatea desfăşurându-se în ambele locuri, de către aceiaşi oameni. Academia Română şi-a avut publicaţiile şi biblioteca sa, de cel mai mare prestigiu ştiinţific, reviste şi cărţi publicate, cea mai bogată şi completă – multă vreme – bibliotecă, căreia îi pune bazele şi o conduce spre dezvoltare şi modernizare, multă vreme, distinsul om de cultura Ion Bianu.

Acelaşi lucru se va întâmpla în toate centrele universitare. Membrii activi şi corespondenţi ai Academiei sunt mâini prelungite ale acesteia în interiorul ţării şi în afara ei. Pun bazele instituţiilor, le conduc, le dau putere din puterea lor, le ridică prin ştiinţa şi cultură, prin implicarea lor în activitatea cultural-ştiinţifică la nivelul ţării şi în plan european. Ei au contribuit la crearea de valori spirituale şi materiale convertite în bunuri naţionale reale contribuţii la civilizaţia lumii moderne. Dinspre ei şi instituţiile din care făceau parte, ca rod al gândirii creatoare, au ieşit în largul ţării şi în afara ei pagini de istorie, de istorie naţională şi universală, de istoria limbii şi literaturii române, scrieri literare: poezii, marile romane, cărţi de artă, reviste, studii şi cărţi, cu cele mai diverse teme, menite a contribui, toate, la dezvoltarea ştiinţei, a culturii şi, implicit a civilizaţiei.

Ei poartă un dialog continuu în interiorul ţării şi în afara ei cu ceilalţi oameni de ştiinţă şi cultură. Datorită lor, România a fost bine cunoscută şi recunoscută ca un partener egal din punct de vedere al valorilor şi potenţelor de creaţia cultural-ştiinţific. Academia, cu toate ramurile ei, era instituţia de cel mai mare prestigiu ştiinţific al ţării.

Era cea mai reprezentativă instituţie şi pentru un alt motiv. Membrilor ei titulari şi corespondenţi li s-au alăturat membrii de onoare, români şi străini, oameni de ştiinţă şi cultura, reprezentanţi ai vieţii spirituale şi politice.

Prin întreaga sa reorganizare din deceniile trei-patru ale veacului XX, Academia Română s-a încadrat în rândurile instituțiilor similare europene. Nimic nu o distanța de acestea. Activitatea desfășurată în cadrul ei era, de asemenea, în spiritul și potrivit practicilor întâlnite în academiile Apusului european. Legăturile dintre viața academică și cea universitară erau un alt punct ce unea instituțiile noastre academice și universitare cu cele europene. O identitate – care nu a exclus și unele deosebiri – cu scopuri și mijloace comune, dar și specifice uneori. Academia Română, universitățile și institutele de cercetare formează, împreună, locul sacru al științei și culturii românești, parte a științei și culturii universale, a civilizației umane ce nu cunoaște granițe – sau nu ar trebui să le cunoască.

Spre un învățământ universitar modern

Un învățământ superior în limba română, și pentru români, a fost un ideal al cărturarilor, clerici și laici, a oamenilor de știință și cultură, a oamenilor politici, începând de la jumătatea veacului trecut. Ideea unei universități pentru românii din Transilvania a fost afirmată la Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848. Pentru românii munteni și moldoveni, Unirea Principatelor Române va conduce mai întâi la formarea României pe baze moderne, iar în cadrul acesteia la crearea Uiversităților din Iași și București ce vor cunoaște un drum de continuă dezvoltare, sprijinită de o legislație întregită mereu.

Anul 1918 a găsit învățământul superior din Vechiul Regat organizat potrivit legii de modificare a unor articole din legea asupra învățământului secundar și superior din 1912. Potrivit art. 53 erau două universități, una în București și alta la Iași, fiecare cu câte 6 facultăți: de teologie ortodoxă, de drept, de medicină, de filosofie și litere, de științe. Facultatea de teologie cuprindea studiul științelor teologice ortodoxe: Facultatea de drept studiul științelor juridice și al științelor de stat; Facultatea de medicină studiul științelor medicale cu cele ajutătoare și învățământul farmaceutic; Facultatea de filosofie și litere, studiile

filosofice, literare, filologice şi istorice şi Facultatea de ştiinţe, studiul ştiinţelor matematice, fizice, chimice, ale ştiinţelor naturii şi al aplicării lor. Fiecare facultate putea fi împărţită în secţiuni.

La Cluj, Chişinău şi Cernăuţi nu a fost învăţământul universitar în limba română până în 1918, iar un an mai târziu, în cadrul României întregite, se vor deschide, pe lângă universităţile de la Bucureşti şi Iaşi, alte două, la Cluj şi Cernăuţi. Chişinăul – un fapt regretabil – nu va beneficia de o universitate ci doar de un învăţământ superior teologic şi agricol (!) primul ca secţii ale Universităţii de la Iaşi.

Treptat sistemul de învăţământ superior se diversifică şi creşte numărul oraşelor devenite centre universitare. Legea pentru autonomia universitară din iulie 1931 consemnează în primul articol că învăţământul superior se predă în următoarele aşezăminte care depind de Ministerul Instrucţiunii Publice: universităţile din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuţi, în academiile de drept din Oradea, de arhitectură din Bucureşti, de arte frumoase din Bucureşti şi din Iaşi, de muzică şi artă dramatică, de la Bucureşti, Iaşi şi Cluj, la politehnicile din Bucureşti şi Timişoara şi Institutul de educaţie fizică din Bucureşti (art. 1).

Legea pentru organizarea învăţământului superior din aprilie 1932 are în vedere aceleaşi centre universitare: Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuţi, iar Facultatea de Drept "Regele Carol al II-lea" din Oradea era consierată, din punct de vedere al formelor legale, pentru care era necesară intervenţia Senatului universităţii, ca depinzând de Universitatea din Bucureşti (art. 1).

În deceniul trei – patru a fost înfiinţat, completat sau reorganizat învăţământul superior politehnic, comercial, industrial agricol şi s-au întocmit o serie de regulamente pentru facultăţile din cadrul universităţilor.

Potrivit legii autonomiei universitare (din 1931) învăţământul superior era absolut autonom, atât în ceea ce priveşte organizarea studiilor şi conducerea (prin rector, senat, decan şi consilii, precum şi de organele

prevăzute în legile în vigoare pentru Academie), cât şi în ceea ce priveşte gestiunea financiară. Rectorul era ales pe 5 ani dintre profesorii titulari, iar decanii pe timp de trei ani, tot dintre profesorii titulari. Alegerea lor urma să fie anunţată ministerului.

În temeiul legislaţiei învăţământului superior de până la 1912 studiile universitare se realizau prin cursuri, conferinţe, lucrări practice şi seminarii în institute, în laboratoare şi în clinici, considerate ca find formele de desfăşurare normală a învăţământului universitar *"menit să dea o pregătire teoretică şi practică, cu caracter general"*. Fiecare facultate putea determina prin regulament, secţiile în care urmau să se împartă cursurile generale ca şi cele de specializare cu scopul de *"a da studenţilor o pregătire ştiinţifică superioară într-o direcţie anume, fie teoretică, fie practică, aplicată la cerinţele industriale, agricole, igienice, juridice, ş. a"*. În legătură cu modul de organizare şi scopul învăţământului universitar, după Marea Unire, în deceniile trei-patru, s-au scris articole în presă, studii în reviste, s-a vorbit în prelegerile inaugurale din fiecare an şi în dezbaterile parlamentare.

Au fost prilejuite mai ales, de organizarea şi înfiinţarea Universităţii de la Cluj (1919) şi de fiecare dată când se discuta în parlament o problemă legată de învăţământul superior. Profesori de mare prestigiu, de la Cluj, profesori de la toate centrele unversitare se angajau la un dialog pe tema celor două esenţiale probleme: organizarea şi scopul învăţământului universitar.

Punctele de vedere exprimate au condus spre cristalizarea a două curente. Unul care atribuia universitarilor un scop formal – *ştiinţă pentru ştiinţă* – altul material – adică *ştiinţă pentru viaţa reală*. Erau de fapt două curente cunoscute în lumea europeană aparent contradictorii. Opţiunile oamenilor de cultură români sunt pentru o sinteză a lor şi în felul acesta se va şi organiza Universitatea de la Cluj, întreg învăţământântul superior din ţară şi în această direcţie va fi promovat şi prin legea de organizare din 1932. Se recunoştea, din nou autonomia lor *"în ce priveşte organizarea şi conducerea aşezămintelor de învăţământ universitar teoretic şi aplicat precum şi instituţii de cercetare pentru progresul ştiinţei şi răspândirii culturii"*.

Era sintetizat aici, de fapt, concepția la care s-a ajuns în problema caracterului și scopului universităților în cursul dezbaterilor din întreg deceniul trei.

Vasile Pârvan, în lecția sa inaugurală de la Cluj, *"Datoria vieții noastre"*, cerea noii universități, universităților în general formarea unor oameni de cultură de adâncime și complexitate literară, științifică, artistică, social-politică-economică. Universitatea nu putea fi *"o uzină de superficialități și inutilități, de non valori sociale, culturale, politice"*; *"supremul scop al luptei noastre* – spunea V. Pârvan – *e spiritualitatea vieții marelui organism social, politic și cultural creator, care e națiunea"*. Izvorul tuturor era *"idealismul național"*, bazat pe caractere integre, cu o concepție de viață în spirit creștin, capabile de eforturi creatoare și de rezistență în fața greutăților inerente. El cheamă tineretul la muncă și credință, iar pe universitari să-i formeze în acest spirit.

Iuliu Hațieganu, un alt distins om de cultură știință, a văzut în universitate *"cel mai puternic instrument al progresului și cea mai înaltă școală de educație națională și morală"*.

Fl. Ștefănescu-Goangă, cu aceleași însușiri umanist-științifice, la rândul său consideră că universitatea are misiunea *"să modeleze forțele creatoare ale națiunii chemată să-și poarte prestigiul în afară de hotare și să-i dea măsura puterii de creațiune spirituală, în patrimoniul de cultură, comună omenirii întregi"*.

Universitarii români au gândit în spirit european și au acționat în aceleași direcții, dar prin exprimarea unor gânduri proprii de o evidentă și firească originalitate, izvorâtă din puterea lor de a vedea lucrurile, potrivit condițiilor și aspirațiilor țării noastre de care – ca și înaințașii lor – au fost legați prin suflet, ideal de viață și muncă creatoare.

Universitatea trebuia să se transforme de acum înainte, mai mult, într-un laborator de formare a unui tineret elitar care să se reîntoarcă în mijlocul maselor și să contribuie la dezvoltarea patrimoniului cultural-național, la întărirea și generalizarea elementelor componente ale acesteia în rândurile comunității, la fortificarea și modernizarea societății românești. Era o conștiință clară că numai prin știință și cultură se putea

ajunge la gradul de civilizaţie dorit şi aşteptat, obligatoriu chiar, pentru întreaga societate. Era nu numai o stăruitoare concluzie ci şi un scop fundamental înţeles, mărturisit şi împlinit, în limitele omeneşti desigur.

Învăţământului nostru universitar din deceniile interbelice i se reproşa destule neajunsuri. Un lucru se cere însă subliniat ca o trăsătură fundamentală. Profesorii tuturor universităţilor s-au constituit, în marea lor majoritate în pilduitoare exemple pentru discipolii lor. Oameni cu o pregătire profundă, buni specialişti în domeniile lor (şi adeseori nu numai în sfera preocupărilor legate de disciplinele predate), au dat din ştiinţa lor, ştiinţă celor veniţi spre cetăţile universitare, învăţându-i, în acelaşi timp, după propriul lor exemplu cum să fie.

Cu unele excepţii, catedrele universitare erau ocupate de oameni ce ajungeau acolo prin muncă şi stăruitoare eforturi. Putea deveni oricare şi oricând şi un om politic. Nu era considerat un lucru rău implicarea într-o astfel de activitate cu virtuţi democratice. Ca slujitor al cetăţii academice era nevoie, însă, de o carte de vizită ce trebuia să dovedească fie consacrarea, fie o certitudine de viitor într-un domeniu al ştiinţei şi culturii româneşti şi implicit universale.

Aşa se face că întâlnim – cu rare excepţii, care de fapt întăresc regula – la catedrele unversitare , oameni care şi-au făcut din muncă un ideal de viaţă şi prin rezultatele ei o profesiune de credinţă. Au avut puterea de a sta, uitând de timp şi plăcerile cotidiene, în faţa izvoarelor cercetate, a cărţilor citite, a experienţelor urmărite în laboaratoare, creând în jurul lor adevărate şcoli. Datorită lor s-au ridicat temple nemuritoare – adevărate capodopere spirituale şi materiale – lăsate nouă moştenire, încadrate şi rămase în patrimoniul ştiinţei, culturii şi civilizaţiei naţionale şi universale. Este o contribuţie care relevă un evident progres, ce a avut loc pe fondul unor înnoiri, dar şi pe cel al unor continuităţi.

Înnoirile au fost aduse – şi au fost posibile – prin lărgirea cadrului instituţional al cercetărilor în toate domeniile. Imediat după Marea Unire, în întreg deceniul trei şi în o parte din cel următor, au fost create, sub

auspiciile învăţământului academic, o seamă de instituţii de ştiinţă şi cultură cu mare prestigiu dat de nemuritorii strânşi sub cupola Academiei, în amfiteatrele universitare şi în laboratoarele acestora, aceiaşi şi în aceleaşi în cele mai multe cazuri.

Concluzia ce se desprinde din prezentarea unor trăsături ale învăţământului superior românesc din deceniile trei-patru este că în această vreme cele două componente ale progresului uman – învăţământul universitar şi cercetarea ştiinţifică – s-au bucurat de o tratare prioritară, că a avut loc o adevărată explozie sub raport numeric, şi schimbări radicale sub cel al conţinutului. Legătura dintre ele a fost înţeleasă în spirit modern şi asigurată de o pleiadă de oameni de ştiinţă şi cultură.

Ştiinţa românească a avut valenţele celei europene şi a însemnat una din pârghiile esenţiale spre un progres material (economic şi social) şi spiritual-cultural. Acumulările generalizate, la un mai mare număr din populaţia ţării, a condus la o ridicarea acesteia şi din punct de vedere al civilizaţiei, manifestată în plan familial şi comunitar.

Un alt factor care a contribuit la dezvoltarea economică, socială, spiritual-culturală din deceniile trei, a fost învăţământul preuniversitar de toate gradele.

Învăţământul preuniversitar: direcţii şi tendinţe

Învăţământul superior şi preuniversitar a fost în cadrul României interbelice instituţia asupra căreia s-au exercitat influenţe directe şi masive. El a trebuit să răspundă cerinţelor vremii şi de aceea a şi primit funcţii noi în raport cu epocile precedente. Dimitrie Gusti, vorbind de organizarea şcolii, o socoteşte ca *"a doua întemeiere a României moderne"*.

Virgil Bărbat, subliniind, şi el, importanţa şcolii, consideră că şcoala este *"izvorul binelui de mâine, singurul lui izvor. Să ne deprindem să o respectam; să ne deprindem să-i înţelegem marea menire; să ne deprindem să o apărăm contra capriciilor politicii şi fanaticilor de orice natură; să fie locul nostru al tuturor cetăţenilor;*

unul din lucrurile cele mai sfinte şi să gonim din jurul ei orice putere, orice persoană, orice obiceiuri care i-ar putea periclita însemnătatea".

Nimeni nu i-a tăgăduit şcolii importanţa, iar statul i-a acordat din bugetul său, pentru educaţie şi învăţământ, o medie anuală de 12,5 %. Şi, spre sfârşitul deceniului patru aproximativ a şaptea parte din populaţia şcolii o reprezenta populaţia şcolară, iar numărul studenţilor fusese de 25.766 ceea ce reprezenta 0,14 % din totalul populaţiei de 18 052 896.

În concepţia celor ce au organizat învăţământul românesc, imediat după Marea Unire cea dintâi problemă era asigurarea unei mai largi baze învăţământului primar şi apoi, treptat şi succesiv, a celorlalte componente. În ce priveşte legislaţia s-a urmărit integrarea acesteia într-un sistem modern. Trebuia să se ţină seama, firesc de tradiţie, să se păstreze specificul naţional, dar şi de modelele oferite de învăţământul modern universal. Democratizarea culturii şi culturalizarea maselor prin şcoală era o cerinţă fundamentală a noilor vremuri, de care, deopotrivă oamenii de ştiinţă şi cultură au ţinut seama. De aceea au şi acordat organizării învăţământului primar şi normal un loc prioritar în procesul de modernizare a învăţământului.

La început de epocă, pentru învăţământul primar şi normal – de fapt pentru întreg învăţământul – erau două în principale problemele puse:

1. necesitatea uniformizării legislaţiei şcolare pe întreg cuprinsul ţării şi
2. modernizarea procesului de învăţământ.

Toate acestea însemnau sau trebuiau să însemne: prelungirea duratei şcolii primare obligatorii, programe şcolare şi manuale şcolare adecvate noii concepţii despre rolul învăţământului; legarea învăţământului de activitatea socio-economică locală, democratizarea învăţământului primar, un învăţământ primar gratuit pentru toţi copii de vârstă şcolară, etc.

Potrivit decretului lege nr. 2844 din 5 iulie 1919 pentru modificarea unor dispoziţiuni din vechea lege a învăţământului primar şi normal

primar se instituia un învăţământ primar obligatoriu între 7-16 ani (în unele cazuri chiar la 6 ani). Urma să se desfăşoare în şcolile primare, la cursurile de repetiţie şi la cele de adulţi. Şcoala primară cuprindea cursul elementar şi cel complementar.

Cursul elementar a fost conceput pe o durată de 4 sau 5 ani, în funcţie de numărul învăţătorilor, cu lecţii ţinute zilnic. Se urmărea transmiterea de cunoştinţe considerate *"absolut indispensabile oricărui cetăţean român"*. Materiile de învăţământ erau: Instruirea morală şi religioasă, cathechismul şi rugăciunile; Limba română, citirea şi scrierea; Aritmetica practică şi noţiuni elementare de geometrie; Noţiuni de istoria românilor, de geografie şi de drept civic; Noţiuni de ştiinţe naturale şi fizice cu aplicaţii speciale la agricultură; Noţiuni de igienă; Desen, cânt, exerciţii şi jocuri gimnastice; Lucru manual şi lucrări practice agricole. Programa analitică a cursului elementar era aceeaşi pentru toate şcolile.

Cursul primar complimentar avea – potrivit aceleiaşi legisalţii – o structură aparte şi o organizare deosebită, determinate de îndeletnicirile locuitorilor. Lecţiile se puteau ţine zilnic sau numai în unele zile din săptămână, iarna, ori în tot timpul anului, cu un minim de şase ore pe săptămână. Se urmărea continuarea, întărirea şi completarea cunoştinţelor de cultură generală din cursul elementar, stabilirea unei legături strânse între şcoală şi viaţă; primeau îndrumări pentru una din ramurile de activitate practică: agricultură, meserii şi comerţ, ţinând seama de cerinţele generale. Se urmărea de asemenea a da elevilor ceea ce legiuitorul a numit *"cultură socială" şi "igienă individuală şi socială"*, întărirea forţei fizice prin educaţie fizică.

Lecţiile erau ţinute, de regulă de către învăţătorii titulari ai cursului elementar. Puteau fi numite şi cadre didactice deosebite. Materiile din cursul complimentar erau, de asemenea, cele învăţate în ciclul elementar, cu dezvoltările necesare corespunzătoare vârstei şi anume: noţiuni de agricultură, de comerţ, de meserii, cu aplicaţii practice după regiuni; noţiuni generale de educaţie cetăţenească, de morală, igienă şi educaţie fizică.

Cunoştinţele cu caracter practic ca şi îndeletnicirile alese puteau varia de la o şcoală la alta, după natura localităţilor, îndeletnicirea locuitorilor şi înclinaţiile elevilor.

Pentru şcolile normale decretul lege din iulie 1919 cerea intensificarea studiului ştiinţelor aplicate precum şi cel legat de educaţia socială în vederea pregătirii viitorilor învăţători pentru învăţământul complimentar.

Proiectul de reformă a învăţământului, pregătit de P.P. Negulescu în timpul primei guvernări averescane (1920-1921), a avut în vedere învăţământul de toate gradele. La temelia proiectului, autorul său a aşezat concepţia despre *şcoala activă* realizată prin *şcoala muncii.*

Scopul şcolii era să dezvolte toate puterile creatoare ale tinerei generaţii, să asigure continuitatea culturii spiritului omenesc şi adaptarea individului la condiţiile vieţii noi. Pentru realizarea acestora P.P. Negulescu a preconizat o reformă de structură în întreg învăţământul prin introducerea noului model modern. Structura şcolii primare, extinsă pe o durată de 8 ani era împărţită pe două cicluri (4 + 4 ani), începător sau elementar şi superior sau întregitor, cu o obligativitate până la 15 ani. Durata anului şcolar era de 6 luni, cu un program inspirat din necesităţile locale şi cu un program de maximum 18 ore pe săptămână.

Legea învăţământului primar şi normal primar din anul 1924, pregătită de dr. C. Angelescu, are meritul de a fi stabilit caracterul unitar al învăţământului primar, desfiinţând deosebirile dintre şcolile de la sate şi oraşe; fixează durata acestuia la 7 ani, tot în două cicluri (4 + 3 ani), primar, clasele I-IV şi supraprimar, clasele V-VII, ultimul ciclu cu un caracter practic utilitar.

Şcolii normale i se prelungesc anii de învăţământ de la şase la şapte clase, fără să i se asigure încă o cultură generală similară cu a liceului şi libera circulaţie a absolvenţilor ei spre învăţământul superior.

În deceniile trei-patru (1932-1934, 1937) au intervenit modificări aduse legii învăţământului din 1924. Nu au însemnat însă, în general, o

schimbare de concepţie în organizarea învăţământului primar şi normal primar, ci doar modificări de amănunt sau cu un caracter administrativ.

Învăţământul secundar din perioada interbelică a cuprins învăţământul secundar teoretic (gimanzial şi liceal), normal, seminariile teologice, învăţământul industrial, comercial, agricol, ş.a.

Până în 1918 învăţământul secundar din Vechiul Regat era organizat pe baza legii lui Spiru Haret din 1898 cu 8 clase, împărţite pe două cicluri: cursul inferior, 4 clase (gimnaziu) şi cursul superior, tot 4 clase (liceul). Gimnaziul era unitar, iar liceul împărţit în 3 secţii: clasică, reală şi modernă, cu rezultate foarte bune. În provinciile unite, până în 1918 nu a existat un învăţământ de stat românesc, ci numai confesional, bine organizat şi cu excelente rezultate.

În perioada 1918-1928 învăţământul secundar de stat a continuat să funcţioneze potrivit aceleaişi legi. În mai 1928 a fost dată prima lege de unificare şi organizare a învăţământului secundar, întocmită potrivit concepţiei liberale şi a ministrului învăţământului, C. Angelescu, distins om de ştiinţă şi cultură.

Scopul liceului era de a da absolvenţilor primilor patru ani de învăţământ primar elementele unei culturi generale şi să-i pregătească pentru învăţământul superior. Se putea desfăşura în şcolile statului, în instituţii particulare autorizate şi în familie. Avea două cicluri: inferior şi superior, cu 3 şi respectiv 4 ani, în total 7 ani. Clasele gimnaziale erau numerotate de la I-III, cele de liceu de la IV-VII. Numărul maxim de clase cu care putea funcţiona o şcoală secundară era de 6 pentru un ciclu inferior şi de 8 pentru ciclu superior. Învăţământul era acelaşi pentru fete şi băieţi, cu programe adaptate, şcolile erau însă separate pentru băieţi şi fete. La nevoie se puteau autoriza doar gimnazii mixte.

Limba de predare era limba română. În regiunile cu populaţie minoritară în număr precumpănitor se puteau înfiinţa, pe lângă liceele de stat, secţii în care învăţământul se preda în limba minorităţii respective unor clase formate din +30 elevi la gimanziu şi +25 în cursul superior.

Efectivul unor clase obişnuite era de 40 elevi, la ciclul inferior şi 40 la cel superior. Intrarea în clasele de liceu se făcea pe baza unui concurs din l. română, istoria României, geografia României, matematică şi l. franceză. Media pentru un elev declarat reuşit era de cel puţin 6.

Materiile de învăţământ în gimnazii: religia, limba română şi l. latină, istoria României, l. franceză, geografie generală şi geografia României, instrucţia civică, matematicile, ştiinţele fizice, chimice, naturale, agricole, igienă, caligrafie, desen şi modelaj, educaţie fizică, lucru manual în ateliere pentru băieţi şi în gospodărie pentru fete.

La clasele de liceu se urmărea întregirea culturii generale pentru a forma cugetarea proprie şi a constituit baza necesară pentru studiile de specialitate ce urmau să se facă în universitate, fără a începe această specializarea în liceu. Se dorea ca prin liceu să fie desăvârşită opera educativă începută în şcoala primară şi în gimnaziu. Materiile de învăţământ erau: religia, l. română şi l. latină, noţiuni de limba şi cultura elenă, l. franceză, istorie universală şi istoria românilor, geografia generală şi geografia României, filosofia, sociologia, economia politică şi dreptul constituţional şi administrativ, matematicile, ştiinţele fizice, chimice şi ştiinţele naturii, higiena. A doua limbă – germana sau engleza şi facultativ l. italiană sau o altă limbă. Din arte şi dexterităţi: muzica, desenul artistic şi liniar, educaţia fizică, lucrul manual pentru băieţi şi lucru de mână pentru fete.

Numărul maxim de ore într-o săptămână era de 28 la gimnaziu şi 30 la liceu. Scopul general al ambelor cicluri a fost formarea unei culturi generale printr-o continuitate, în plan superior. A fost întocmită o programă analitică a învăţământului secundar, publicată la sfârşitul anului 1928 şi un regulament de aplicare a legii învăţământului secundar din februarie 1929.

O nouă lege, din 1931 ridică numărul de clase de la gimnaziu la 4, iar alte legi aduc alte completări legate de bacalauriat sau alte probleme. O lege pentru învăţământul particular şi confesional este dată în 1925

pentru învățământul agricol (1929) și pentru învățământul industrial și comercial (1936).

Toate dovedesc că pedagogi de seamă ai veacului trecut sau aflați la cumpăna dintre secolul al XIX-XX i-au definit rosturile așezând școala pe un peidestral ce se voia – și așa a și fost – deschizător de mari perspective. Slujitorii școlii doreau ca în ansamblul lor, clasele școlilor și amfiteatrelor studențești să însemne – ceea ce și era firesc – trepte de ridicare a tineretului prin păstrarea a tot ceea ce însemna bun în tradiția învățământului de până atunci., trepte spre ridicarea spiritualității și civilizației românești în general.

Școlilor de până la 1918 – focare de cultură și de plămădire a idealului național, ridicat la rang de supremă lege – le-a revenit după desăvârșirea unității naționale, o altă mare misiune. Învățământul trebuia să răspundă modernizării structurilor socio-economice și politice ale țării, în concordanță cu evoluția civilizației europene. Se avea în vedere o dezvoltare extensivă a învățământului general și una intensivă a celui specializat. Direcțiile erau strâns legate de opțiunile politicului și, în același timp, de cele ale cultural-socialului și, nu în ultimul rând, ale tehnicului. Meseriașul calificat în școli de specialitate și intelectualul inginer au fost dezideratele școlii economice și tehnice românești din perioada interbelică la dimensiuni sporite în raport cu anii antebelici. Pe aceleași coordonate s-au înscris și învățământul agricol, financiar, bancar și comercial.

Erau preocupări sporite pentru o creștere numerică a instituțiilor de învățământ, în general, o clădire a lor pe ceea ce se fundamentase în vremea lui Cuza și mai târziu, cu un respect pentru ceea ce se constituise într-o bună tradiție în celelalte provincii românești până la 1918, ridicate toate pe o treaptă nouă și într-un spirit european, modern. Contactul cu Apusul, realizat din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și în deceniile veacului următor, a asigurat receptarea noului din partea civilizației românești, alături de un schimb de valori naționale și universale. Cu personalitatea sa distinctă, poporul român a știut – în toate timpurile – să

primească noul şi în acelaşi timp să-l şi transmită. Şi-a îmbogăţit necontenit patrimoniul naţional şi a adus contribuţii celui universal.

Învăţământul românesc, european prin organizare, prin pregătirea şi gândirea slujitorilor săi, deschis pretutindeni în ţară, indiferent de confesiune şi naţionalitate, a fost un alt factor care a contribuit la pregătirea unui tineret cu însuşiri profesionale şi spirituale deosebite. Această şcoală activă – cu ferestre larg deschise spre învăţământul european modern, întemeiată şi sprijinită, în acelaşi timp, pe cele mai bune tradiţii ale învăţământului românesc – se constituie într-o altă trăsătură fundamentală.

Învăţământul de toate gradele şi pentru toate naţionalităţile minoritare a fost asigurat de întreaga legislaţie românească, în toată perioada interbelică şi neîngrădit de nimic în practica curentă, în şcolile de stat, în cele confesionale şi particulare. Legea învăţământului particular din 22 decembrie 1925, cu regulamentul său din martie 1926 a stat la baza învăţământului confesional al celor două biserici româneşti şi al tuturor etniilor din ţară. Este o contribuţie semnificativă pe care România a dat-o şi în această problemă lumii europene şi este o nouă şi fundamentală trăsătură a vieţii spirituale din România deceniilor trei-patru.

Problema cultelor din România

În cadrul preocupărilor statului român de unificare şi uniformizare instituţional administrativă, printr-un sistem legislativ care să promoveze şi să asigure aplicarea tuturor prevederilor constituţionale în această materie s-au încadrat şi cele care au avut în vedere stabilirea raporturilor dintre Stat şi Biserică.

Se pornea de la o nouă realitate, cu particularităţi de care trebuia să se ţină seama. Provinciile unite aduceau cu ele mai multe confesiuni: ortodoxă, greco-catolică şi romano-catolică, reformată, unitariană şi luterană, toate cu istoria lor şi cu sistemul de organizare propriu. Vechiul Regat avea şi el confesiunile lui, mai puţine.

Două probleme se cereau a fi rezolvate cu precădere: organizarea unitară în cadrul fiecărei confesiuni şi stabilirea unor raporturi între Biserică şi Stat, pe de o parte, şi interconfesionale, pe de altă parte. N-au fost lucruri uşor de împlinit.

Legile şi statutele de organizare ale Bisericii Ortodoxe Române precum şi cele ale unor culte minoritare s-au pregătit şi votat fără probleme. În schimb, pregătirea, semnarea şi ratificarea Concordatului cu Vaticanul, cel care avea să reglementeze situaţia Bisericii Române Unite şi Legea Regimului General al Cultelor, vor da naştere la multe confruntări. Cauzele erau diverse.

Cele două grupe de probleme s-au discutat în mai multe etape, paralel uneori, iar legile date au fost finalizate, în bună parte, în spaţiul deceniului trei. Primele erau legate de organizarea şi statutul Bisericii Ortodoxe (1925) ce au pornit de la ceea ce se acumulase în deceniile anterioare, apoi Concordatul cu Vaticanul şi Legea pentru Regimul General al Cultelor.

Prevederi fundamentale în legea pentru regimul general al cultelor din 22 aprilie 1928

Potrivit articolului 21 din legea pentru regimul general al cultelor în Statul Român au fost recunoscute cultele: ortodox, greco-catolic-unit, catolic de rit latin, grec rutean şi armean, reformat (calvin), evanghelic-luteran, unitarian, armeano-gregorian, mozaic (cu diferitele ramuri) şi mahomedan.

Nu se fac referiri la prevederile articolului 22 din Constituţia anului 1923 potrivit cărora Biserica Ortodoxă şi Biserica Greco-Catolică sunt biserici româneşti şi au, prima datorită numărului credincioşilor, caracter dominant iar a doua, întâietatea faţă de celelalte culte. Se fac trimiteri, în schimb, la legea de organizare a Bisericii Ortodoxe din 1925, unde a fost consacrat principiul dominaţiei sale în raport cu celelalte culte.

Pe de altă parte, Constituţia din 1938 a cuprins aceleaşi prevederi în această problemă. A considerat Biserica Ortodoxă şi cea Greco-Catolică

biserici românești, Biserica Ortodoxă ca biserică dominantă (din același motiv, iar cea Greco-Catolică, cu întâietate față de celelalte culte (art. 19).

Următorul articol, (22) îngăduia recunoașterea și a altor culte dacă confesiunea de credință și principiile lor religioase morale nu vor fi potrivnice ordinei publice, bunelor moravuri și dacă sistemul lor de organizare, conducere și administrare va fi în conformitate cu dispozițiunile legii cultelor.

Statul garanta în chiar întâiul articol al legii, tuturor cultelor *"o deopotrivă libertate și protectiune"* cu condiția ca să nu fi atins prin activitatea lor *"ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare"*. Era o prevedere preluată din toate proiectele.

Statul și-a asumat dreptul de supraveghere și control, prin intermediul Ministerului Cultelor, asupra tuturor cultelor (art. 25) iar șefii lor, aleși sau numiți, în conformitate cu statutele lor de organizare, puteau fi recunoscuți și introduși în funcție numai după aprobarea regelui, la recomandarea Ministrului Cultelor și după depunerea jurământului de fidelitate de către suveran și de supunere de constituție și legile țării (art. 27).

Drepturile și îndatoririle cultelor față de stat și a statului față de culte au fost definite, principial, într-o succesiune de articole, cu concretizări și trimiteri la legile de organizare și la statutele acestora. Reglementarea raporturilor dintre Stat și Biserică izvora dintr-o necesitate obiectivă. Biserica, cu toate cultele recunoscute era alături de școli și familie (și va trebui să mai fie) una din instituțiile fundamentale ale Statului cu rol educativ, la nivelul tuturor vârstelor, în spiritul moralei creștine.

Era firesc ca reglementarea acestor raporturi să fie precedate – și în unele cazuri urmate – de propria organizare, internă, a fiecărui cult, prin legi și statute proprii. Prin desăvârșirea unității naționale România a primit în granițele sale culte cunoscute în Vechiul Regat sau culte noi. Cele comune (printre care chiar Biserica Ortodoxă Română) aveau totuși un trecut istoric cu o evoluție și organizare proprie, de aceea se impunea, cum am mai arătat, în primul rând, o armonizare a lor. Unele erau numai

în parte noi (Biserica Românilor Uniţi) dar obligau Statul Român la statornicirea unor relaţii de dimensiuni sporite şi în forme complexe cu Sfântul Scaun. Pe de altă parte, naţionalităţile conlocuitoare integrate în Statul Român, aveau bisericile lor cu o veche istorie şi cu o veche tradiţie ce se cereau respectate dar şi bine încadrate şi articulate în structurile Statului Român modern.

Legea regimului general al cultelor nu putea să nu ţină seama de toate aceste particularităţi, după cum ele n-au fost ignorate nici în legile şi statutele de organizare ale cultelor din România, date sau întocmite în deceniile trei –patru. Au fost şi nemulţumiri, unele îndreptăţite, au fost, cum mai spuneam şi multe confruntări, dar dincolo de toate acestea, trebuie subliniată voinţa puterii politice şi eforturile tuturor miniştrilor de la departamentul Cultelor şi al Artelor, a factorilor implicaţi din cadrul acestui Minister sau al celui de Externe, în depăşirea obstacolelor şi rezolvarea problemelor în spirit conciliant. Aceasta este nota dominantă a puterii politice.

Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice a cunoscut în perioada interbelică mai multe organizări. Până în 1930 activitatea şi-a desfăşurat-o potrivit legii votată de majoritatea liberală în 1910, premier Ion I.C. Brătianu şi ministru C.C. Arion, suferind în acest interval numeroase modificări. Legea pentru organizarea şi funcţionarea aceluiaşi minister din 1 iunie 1930 a fost votată de un parlament cu majoritate naţional-ţărănistă, premier Iuliu Maniu şi ministru N. Costăchescu. Urmează un jurnal al Consiliului de Miniştri Liberal, din 28 noiembrie 1930 şi o lege din 10 martie 1937, votată de o majoritate liberală, premier Gh. Tătărăscu, ministru Victor Iamandi. În timpul regimului lui Antonescu, sub ministru Traian Brăileanu, printr-un decret-lege din 1 iunie 1941, ministrul Culturii Naţionale şi al Cultelor a cunoscut o nouă organizare.

Iniţiativele legislative privind organizarea Ministerului Cultelor au aparţinut doar partidelor liberal, naţional-ţărănist şi generalului Ion Antonescu, iar legea regimului general al cultelor a fost pregătită şi votată

în 1928 tot de liberali, modificată în 1929 de Naţionali-Ţărănişti şi exclus un paragraf al unui articol (44) în 1941, sub Ion Antonescu.

Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române precum şi statutul acesteia, din 6 mai 1925, cele dintâi acte legislative şi normative în seria reglementărilor interne în plan bisericesc au avut loc în vremea guvernului condus de Ion I. C. Brătianu (1922-1926) având-l ca ministru pe Alexandru Lapedatu. În deceniile trei-patru au intervenit câteva completări, modificări sau reglementări. Regulamentul pentru alegerea vicarilor (25 ianuarie 1935), modificarea art. 19 din legea de organizare (4 mai 1936), trecerea unor imobile la Stat (în decembrie 1936) regulamentul pentru executarea construcţiilor de biserici, capele, clopotniţe, case parohiale, etc. (5 aprilie 1937) şi regulamentul ei de funcţionare (25 ianuarie 1942), majoritatea în timpul guvernării liberale, premier Gh. Tătărăscu (1934-1937) ca ministru la culte tot Alexandru Lapedatu (3 ianuarie 1936 – 27 decembrie 1937), una în timpul regimului carlist, premier Armand Călinescu (martie - septembrie 1939) şi ministru la Culte şi Arte N. Zigre, iar ultimele două măsuri legislative au aparţinut guvernului Ion Antonescu cu ministrul Traian Brăileanu.

În succesiune cronologică a urmat Statutul Organic la Bisericii Regnicolare Evanghelice C.A. din 5 aprilie 1927 şi Concordatul cu Vaticanul, semnat la 10 mai 1927 şi ratificat la 12 iunie 1929.

În anul 1928, în 19 ianuarie şi 8 septembrie a fost aprobat Statutul Comunităţii Bisericeşti Baptiste şi dată decizia pentru organizarea Cultului Mozaic (ultima, după votarea legii regimului cultelor). Tot posterioare legii cultelor au fost legea şi statutul de organizare a eparhiei Armeană Gregoriană din România (3 august şi respectiv 7 decembrie 1931) şi Acordul privitor la interpretarea art. IX din Concordatul cu Sfântul Scaun (din 3 august 1932) precum şi Statutele Diocezei catolice de rit latin de Alba Iulia.

Măsurile legislative din anul 1928 au fost luate în timpul guvernului liberal condus de Vintilă Brătianu (1927-1928) cu ministru la culte Alexandru Lapedatu, cel din 1931 sub premierul şi ministrul la culte în

același timp Nicolae Iorga, iar cele din 1932 sub guvernul național-țărănist condus de Al. Vaida-Voievod și Dimitrie Gusti, la Culte și Instrucțiune.

În întreaga perioadă interbelică au mai fost luate și alte măsuri legislative cu caracter general sau special vizând problemea cultelor. Au fost aplicate unele prevederi din legea sindicatelor profesionale (mai 1921), a asociațiilor profesionale (aprilie 1921), a asociațiilor religioase (august 1933), a inventarierii averilor bisericești (iunie 1934), a încadrării funcționarilor ecleziastici (martie 1937) a deciziei pentru programul activităților religioase (iulie 1940), etc.

Spiritualitatea clericală românească a pregătit și a primit, după Marea Unire, un ansamblu de măsuri legislative care vizau organizarea și funcționarea instituțiilor de cult prin racordarea tuturor la principiile de drept și de viață ale statului român modern, unitar și creștin, cu respectarea drepturilor omului indiferent de etnia și credința sa. În ceea ce s-a emis până în aprilie 1928 s-a ținut seama în legea generală a cultelor iar cele posterioare au avut în vedere prevederile acesteia.

Lăsând la o parte unele nemulțumiri venite dinspre un cult sau altul, legea regimului cultelor din 1928, legată de numele distinsului om de cultură și știință Al. Lapedatu, a însemnat cadrul juridic în care s-au desfășurat vreme de două decenii raporturile dintre Biserică și Stat, într-o deplină normalitate până la instaurarea regimului procomunist de la 6 martie 1945 și prin încălcarea ei, până în august 1948, când a fost înlocuită.

Legea pentru regimul general al cultelor din 22 aprilie 1928 are 59 de articole grupate în trei capitole:

I. Dispoziţiuni generale (art. 1-20);
II. Raporturile dintre stat şi culte (art. 21-40);
III. Relaţiile dintre culte (art 41-50) cu Dispoziţiuni finale (art. 51-59).

Erau garantate libertatea și protecția tuturor cultelor (art.1), lucruri asupra cărora am revenit mereu. Nimeni nu putea fi împiedicat în exercițiul liber al oricărui cult și nimeni nu putea aduce vreo jignire celorlalte culte sau provoca demonstrații împotriva lor (art. 2).

Credinţele religioase nu puteau împiedica pe nimeni să dobândească şi să exercite drepturile civile şi politice, nu puteau scuti de la îndeplinirea obligaţiilor cerute de legi (art. 3) şi nimeni nu putea fi urmărit de autorităţile bisericeşti pentru motivul că şi-a îndeplinit vreo obligaţie cerută de legi sau că nu a săvârşit vreo faptă oprită de aceasta (art. 4). Nimeni nu putea fi constrâns să participe la serviciile religioase ale unui alt cult (art. 5).

Legea a interzis construirea de organizaţii politice pe baze confesionale precum şi tratarea problemelor de *"politică militantă"* în cadrul corporaţiilor şi instituţiilor bisericeşti (art. 6). Nici un cult nu putea avea relaţii de dependenţă cu vreo autoritate sau organizaţie bisericească din străinătate, cu excepţia celor impuse de principiile lui dogmatice şi juridico-canonice. O excepţie o constituia cultul catolic, cu toate riturile sale, şi pentru care legea a prevăzut încheierea unui acord special supus Corpurilor legiuitoare (art.7). La data promulgării legii regimului cultelor exista Concordatul semnat de Staul Român cu Vaticanul la 10 mai 1927.

Jurisdicţia autorităţilor religioase din ţară nu se puteau extinde în afară de teritoriul statului român şi nici autorităţile religioase ale cultelor din străinătate nu puteau exercita nici o jurisdicţie în cuprinsul statului român (art. 8); Se puteau primi ajutoare din exterior numai cu obligaţia de a nu fi folosite împotriva intereselor statului sau armoniei interconfesionale (art. 9).

Membrii clerului, ai organelor de conducere şi funcţionarii din orice categorie au cultelor şi instituţiilor lor trebuiau să fie cetăţeni români ce se bucurau de toate drepturile civile şi politice, fără condamnări prin sentinţe definitive pentru crime împotriva bunelor moravuri şi contra siguranţei statului şi în general pentru orice faptă care ar fi putut atrage interdicţie corecţională. Puteau fi admişi, în mod excepţional, de către Ministrul Cultelor, ca membrii ai clerului şi cetăţeni străini, pe un timp limitat şi în condiţii speciale. Şefii cultelor (mitropoliţii, episcopii, superindentendenţii, etc) puteau fi judecaţi pentru delicte ordinare şi politice de către Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie (art.10).

Erau considerate persoane juridice organizaţiile cultelor istorice, create şi reprezentate în conformitate cu sistemul lor de organizare şi prevăzute în statute: comunităţile, parohiile, protopopiatele, mănăstirile, capitlurile, episcopiile, arhiepiscopiile, mitropoliile, etc (art.11).

Cultele au fost împuternicite să-şi conducă problemele interne potrivit statului lor de organizare aprobat în condiţiile legii analizate. Patrimoniile şi fundaţiile urmau a fi administrate de către organele competente ale cultelor, sub supravegherea autorităţilor bisericeşti superioare, potrivit actelor fundaţionale ori a dipoziţiilor testamentare şi puteau fi folosite numai în scopurile speciale pentru care au fost destinate. Achiziţiile cu titlul gratuit de averi mobile şi imobile, de către Culte, erau supuse prevederilor art. 811 şi 817 din Codul Civil român (art. 12).

Hotărârile instanţelor disciplinare şi judecătoreşti ale cultelor erau executate prin organele lor proprii. Puteau primi, numai la cerere, concursul organelor executive ale Statului pentru îndeplinirea acestor hotărâri (art. 13).

Cultele puteau înfiinţa, controla şi administra instituţii culturale şi de binefacere în marginile şi potrivit dispoziţiilor legilor privitoare la acest fel de instituţii (art. 14). Puteau înfiinţa şi controla instituţii speciale pentru pregătirea clerului lor. Programele pentru studiile teoretice erau stabilite de organele competente. Studiul istoriei, al limbii şi literaturii române şi al Constituţiei urmau a fi predate conform unui program stabilit de autoritatea bisericească competentă în acord cu Ministerul Cultelor în aşa fel încât să nu împiedece pregătirea teologică specială şi să fie compatibil cu caracterul religios moral al acestor institute. Diplomele de pregătire teologică, obţinute în străinătate trebuiau echivalate pe baza unui examen special potrivit programei studiilor de istorie, de limbă şi literatură română şi de Constituţia ţării, desfăşurat la institutele teologice abilitate ale cultelor respective de către o comisie la lucrările căruia va asista şi un reprezentant al Ministrului Cultelor (art. 15).

Cultele aveau dreptul de a face instrucţia religioasă a elevilor de credinţa lor din şcolile publice şi particulare, conform legilor privitoare la instrucţia publică. Acelaşi lucru puteau să-l facă în armată, în spitalele civile şi militare, orfelinate, şcoli corecţionale şi penitenciare, pentru credincioşii lor. Li s-a îngăduit sa facă servicii religioase cu respectarea legilor şi regulamentelor şi să angajeze preoţi pentru acestea (art. 16). Toate cultele erau datoare să facă servicii religioase la solemnităţile naţionale şi la cele ale familiei regale (art. 18).

Actele stării civile cădeau în atribuţiile legii civile, dar întocmirea lor trebuia să preceadă întotdeauna binecuvântarea religioasă (art. 20).

O prevedere de o importanţă covârşitoare, asemeni celei privitoare la personalitatea juridică în forma cerută de episcopatul greco-catolic, cuprins în art. 19, interzicea sub orice formă urmărirea sau sechestrarea bunurilor bisericilor (casele de rugăciuni), curtea, cimitirele şi odoarele sacre.

În continuarea prevederilor generale şi în strânsă legătură cu ele sunt fixate în alte zece articole, raporturile dintre Stat şi Biserică. Au fost îndelung consultate şi n-au lipsit nici confruntările şi deosebirile de opinii, unele propuneri venite dinspre ambele părţi, au fost primite şi cuprinse în lege, altele nu. Formularele finale, chiar dacă nu au mulţumit pe deplin toate cultele, ele au îngăduit desfăşurarea unor raporturi normale între puterea politică şi culte, ce şi-au găsit, în cadrul Statului Român, şi locul şi condiţiile de desfăşurare a activităţii lor.

Puterea legiuitoare a numit cultele recunoscute şi a fixat condiţile pentru recunoaşterea altora în viitor (art. 21), drepturile şi îndatoririle asocaţiilor religioase (art. 24), dreptul statului de supraveghere şi control asupra activităţii lor (art. 25-26), formele de jurământ a conducătorilor de cult (art. 27), condiţiile în care puteau fi create eparhii noi (art. 28), problemele financiare: acoperirea cheltuielilor în primul rând din mijloacele proprii ale cultelor (art. 29), contribuţia credincioşilor (art. 30), ajutoarele date şi plăţile făcute din partea statului (art. 31-35). A fost

reglementată problema ordinelor şi congregaţiilor religioase (art. 36), a averilor cultelor dispărute (art 37), a instituţiei patronatului (art. 39) şi s-a înscris şi cerut ca între organele bisericeşti şi autorităţile statului, corespondenţa să fie purtată în limba română (art. 40).

Tot zece articole au fixat principiile şi cadrele relaţiilor dintre culte, independenţa în acţiuni, colaborarea potrivit dreptului canonic şi în spirit ecumenic, au călăuzit pe legiuitor, nu însă şi pe toţi cei chemaţi să le respecte şi să le aplice. Procesul deschis mai ales Bisericii Române Unite, din partea celei Ortodoxe, cu aproape un deceniu înainte, a continuat şi după legiferarea regimului general al cultelor.

Membrii unui cult nu puteau fi constrânşi la întreţinerea altui cult (art 41) iar preoţii aveau dreptul să săvârşească slujbe şi ceremonii religioase numai credincioşilor cultului respectiv, cu câteva excepţii, determinate de o extremă necesitate şi urgenţă (art 42). Problema obţinerii actului de botez sau a trecerii de la un cult la altul prin căsătorie sau orice altă împrejurare a făcut obiectul mai multor articole (de la 43 la 50).

Ideea fundamentală pornea de la o prevedere cosntituţională înscrisă şi în lege. *"Constituţiunea garantând tuturor cetăţenilor libertatea de conştiinţă* – se spunea în art 43 al legii regimului cultelor – *oricine are dreptul de a aparţine oricărui cult"*. Obţinerea trecerii de al un cult la altul se putea face individual de la vârsta de 18 ani împliniţi cu respectarea normelor cuprinse în lege. Prin căsătorie femeile puteau să-şi schimbe religia chiar înainte de împlinirea vârstei de 18 ani (art. 44). Oricine, întrunind condiţiile de la articolul 44 voia *"să intre sau să treacă la un alt cult"* era obligat să anunţe *"această intenţie în persoană şi însoţit de doi martori, ofiţerului stării civile al comunei respective unde domiciliază"* (art. 45).

Era o prevedere de o excepţională valoare de drept devenită un obstacol fundamental în calea abuzurilor pregătite de puterea politică procomunistă din martie 1945 până în decembrie 1948. A fost şi motivul abrogării vechii legi a regimului cultelor şi a vechii constituţii, în acelaşi an 1948.

Dispoziţiile finale, cuprinse în noua articole, au avut în vedere diverse probleme de interes general: punerea de acord a statutelor de organizare şi funcţionare a tuturor cultelor într-un termen de un an de la intrarea în vigoare a legii (art. 51), menţinerea drepturilor recunoscute comunităţii baptiste printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri (noiembrie 1927), (art. 53), obligaţia ministerului Cultelor de a stabili, în termen de şase luni normele pentru întocmirea statutelor de organizare a Cultului Mozaic şi Musulman (art. 54-56), reglementarea juridică a bunurilor bisericeşti aflate dincolo de frontierele statului român şi care aparţineau cultelor din ţară, precum şi a bunurilor din ţară care aparţineau cultelor din afară, urma să fie determinată prin convenţii speciale (art. 52).

Proiectul legii regimului general al cultelor chiar dacă a făcut obiectul multor discuţii în timpul pregătirii sale (1922-1928), în cel al dezbaterilor parlamentare (1928) a primit votul masiv, aproape unanim al senatorilor şi deputaţilor din majoritate şi din opoziţie.

Alexandru Lapedatu şi-a încheiat Expunerea de motive cu *"contingerea nestrămutată că prin ridicarea lui la valoare de lege se va face încă un nou şi mare pas înainte în opera de consolidare a României întregite"*.

Aşa a şi fost. Noua lege s-a alăturat unui şir întreg de norme ce aveau să desăvârşească procesul de unificare instituţional-administrativ al ţării spre desăvârşirea Hotărârilor de Unire de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia.

CAPITOLUL XV

RAPORTURILE DINTRE STAT ŞI BISERICĂ ÎN PERIOADA REGIMULUI COMUNIST. CAZUL BISERICII CATOLICE

Potrivit opiniei lui Carlo Cardia sistemul de relaţii dintre stat şi biserică "este un ansamblu de elemente politice şi instituţionale mai amplu şi mai complex decât definirea conceptuală a tipului juridic de raporturi dintre societatea civilă şi societatea religioasă". Aşa cum se ştie, laicitatea reprezintă o dimensiune importantă a statului modern care are originile în filozofia luminilor dar şi în experienţa tragică a Europei caracterizată prin intoleranţă şi persecuţii religioase, având drept temei principiul separării celor două societăţi – civilă şi religioasă. Dacă în Occident laicitatea era şi este o modalitate de exprimare a neutralităţii statului faţă de religie, cel dintâi declarându-se « incompetent » în judecarea sau verificarea valorilor religiilor, în statele marxiste laicitatea urma să fie garanţia faptului că un tot mai mare număr de cetăţeni vor fi sustraşi influenţei organizaţiilor religioase. Conform interpretării marxist-leniniste, libertăţile civile şi politice erau irelevante în absenţa libertăţii economice a cetăţeanului. Din acest motiv, emanciparea proletariatului presupunea distrugerea aparatului birocratic al vechiului stat burghez şi, ulterior, transformarea radicală a bazelor sociale şi economice ale societăţii în favoarea proletariatului oprimat. Remodelarea societăţii potrivit proiectului marxist conducea inevitabil la disoluţia vechii alianţe dintre stat şi biserică, la secularizarea vieţii publice, la reglementarea juridică rigidă a activităţii organizaţiilor religioase şi, într-o etapă ulterioară, la realizarea unei sistematice educaţii ateiste. Sistemul juridic care a

reglementat raporturile dintre stat şi biserică în ţările socialiste poate fi definit, în opinia lui G. Barberini, « un separatism jurisdicţionalist ». Chiar daca acest sistem se aseamănă întrucâtva cu modelul francez, între cele două există, totuşi, diferenţe fundamentale. În accepţiunea comunistă, apreciază autorul citat, separatismul era înţeles ca o garanţie a libertăţii de conştiinţă şi a suveranităţii statului organizator al unui nou tip de societate. Ca urmare, există un evident interes al statului în supravegherea şi controlarea activităţii organizaţiilor religioase. Astfel, neutralitatea statului – evidentă în cazul modelului francez –, devine ostilitate în cazul comunist, statul nefiind neutru de jure sau de facto. Toleranţa religioasă prezentă în grade diferite în statele marxiste se întemeia pe supoziţia potrivit căreia dialectica materialismului istoric, utilizată în lupta ideologică, va releva, în timp, contradicţiile convingerilor religioase; în cele din urmă, prejudecata de natură religioasă va dispărea graţie unei sistematice educaţii ateiste. Mai mult, religia însăşi avea să dispară o dată ce situţia economică se va ameliora semnificativ.

Impunerea de către sovietici a regimurilor de democraţie populară în Europa Central-Răsăriteană, între anii 1944 - 1948, a reprezentat în opinia lui J. Rothschild soluţia în vederea implementării intereselor de securitate sovietice pe de-o parte, şi a menţinerii alianţei celor Trei Mari, pe de altă parte. În acelaşi timp conceptul implica un anume respect pentru diversităţile locale. Însă deteriorarea relaţiilor dintre sovietici şi foştii aliaţi occidentali i-a condus pe cei dintâi la o reevaluare a politicii lor faţă de statele din regiune, care fuseseră incluse în zona lor de influenţă. Ca urmare, din a doua jumătate a anului 1947, s-a trecut la impunerea uniformităţii prin accelerarea sovietizării regiunii ceea ce implica, între altele, elaborarea şi promovarea unor politici religioase inspirate din principiile şi metodele sovietice, care, aşa cum remarca şi P. Ramet, au fost ajustate în funcţie de particularităţile societăţilor respective – configuraţia etno-confesională, relaţiile stat-biserică, cultura politică dominantă, un rol particular având simbioza dintre religie şi naţionalism, prezentă în această zonă.

Din această perspectivă cazul României reprezintă un interesant exemplu. Strategia adoptată de P.C.R. în scopul subordonării şi controlării activităţii bisericilor, aplicată după 6 martie 1945 de guvernul P.Groza a căutat să fructifice experienţa sovietică, manifestând în acelaşi timp "o adâncă înţelegere a realităţilor de la noi", după cum se exprima V. Luca.

După 1918, în România, ca de altminteri în întreg spaţiul central est-european, raporturile dintre stat şi biserică au fost marcate de întrepătrunderea dintre puterea publică şi cea ecleziastică. Potrivit opiniei lui I. Mateiu, concepţia care a stat la baza reglementării acestor raporturi s-a întemeiat pe "doctrina politică a legăturilor dintre stat şi diferitele biserici". Altfel spus, cultele recunoscute, potrivit legii, beneficiau de autonomie ecleziastică, statul rezervându-şi dreptul de a legifera în chestiuni ce priveau "viaţa externă a bisericii". Normele constituţionale, precum şi legislaţia izvorâtă din acestea, consacrau poziţia diferită a bisericilor recunoscute. Astfel, Biserica Ortodoxă, căreia îi aparţineau majoritatea românilor, a fost recunoscută ca dominantă, iar Biserica Greco-Catolică (Unită), în calitatea ei de biserică românească, avea un statut superior celorlaltor biserici minoritare. Normele constituţionale împreună cu legea de unificare a Bisericii Ordodoxe Române (1925), cu legea cultelor minoritare (1928) şi Concordatul (semnat în 1927 şi ratificat în 1929), au constituit sistemul legislativ care, în pofida imperfecţiunilor sale, a permis cultelor recunoscute să-şi împlinească misiunea lor spirituală, culturală şi de asistenţă socială potrivit învăţăturilor şi normelor proprii.

Răspunsul bisericilor la noile provocări ale epocii a fost condiţionat de doctrina, normele şi tradiţiile proprii, precum şi de rolul şi locul pe care-l ocupau în societăţile respective. În cazul României, unii cercetători precum O. Gillet sau Alex. F.C. Webster, au explicat cooperarea dintre Biserica Ortodoxă Română şi statul comunist prin supravieţuirea tradiţiilor bizantine privitoare la raporturile dintre stat şi biserică până în epoca contemporană. De altminteri, încă de la instalarea sa, guvernul Groza a manifestat o atitudine deferentă faţă de slujitorii şi conducătorii Bisericii Ortodoxe Române,

dublată de măsuri menite să valideze respectul pe care noul regim îl exprima atât față de Biserica dominantă cât și față de bisericile minoritare. Însă discursurile primului-ministru ori declarațiile altor demnitari, ocultau motivele reale ale acestui comportament. Teama că influența de care se bucurau preoții mai ales în lumea satelor ar putea pune în pericol guvernarea F.N.D.-ului a fost unul dintre ele. Un altul a fost reprezentat de necesitatea legitimizării relațiilor speciale cu U.R.S.S. Este de notorietate faptul că în țările în care majoritatea populației aparținea confesiunii ortodoxe și în care au fost instalate regimuri de democrație populară, liderii locali au solicitat conducătorilor bisericilor respective reluarea cât mai grabnică a relațiilor frățești cu Biserica Ortodoxă Rusă. Reluarea legăturilor era menită să demonstreze netemeinicia propagandei referitoare la incompatibilitatea dintre cele două doctrine, creștină și comunistă, și, în același timp, să pună capăt „zvonurilor" privitoare la inexistența libertății religioase în U.R.S.S. Totodată, era și o invitație adresată bisericilor ortodoxe de a urma exemplul bisericii ruse, care reușise să ajungă la un *modus vivendi* cu statul sovietic.

Vizita efectuată la Moscova la începutul anului 1945, de o delegație a Bisericii Ortodoxe Române, prilejuită de instalarea noului patriarh Alexei, marchează simbolic această "regăsire". În redefinirea poziției B.O.R. în contextul politic postbelic, intern și internațional, biserica rusă urma să constituie un punct de referință semnificativ. Deloc întâmplător, în pastorala patriarhului Nicodim din 2 noiembrie 1944 era pomenită, în paralel cu "frăția de arme" româno-sovietică și "înfrățirea de credință pravoslavnică ce a fost și va fi". Patrimoniului spiritual comun aprecia întâistătătorul BOR, urma să contribuie la refacerea legăturilor între "sufletul celor două popoare".

Implementarea unei politici religioase de inspirație sovietică în Europa Central-Răsăriteană va conferi o anumită coerență atitudinii adoptate de regimurile de democrație populară și față de Biserica Catolică. Astfel, pretutindeni s-a urmărit, invocându-se diferite pretexte, scurtcircuitarea legăturilor între comunitățile locale și Roma, expulzarea

reprezentanţilor diplomatici ai Sf. Scaun, exproprierea bunurilor ecleziastice, etatizarea învăţământului confesional. În paralel, erau încurajate organizaţiile confesionale create de clerici şi laici dispuşi să colaboreze cu regimul comunist; s-a urmărit, de asemenea, crearea unor biserici catolice "naţionale", fără legături spirituale şi canonice cu Sf. Scaun. Realităţile locale au impus utilizarea unor metode adecvate contextului local, din acest motiv au existat unele deosebiri în privinţa tacticilor adoptate ori a mijloacelor întrebuinţate.

Cunoscând influenţa şi prestigiul de care se bucurau preoţii, comuniştii români au încurajat constituirea unei organizaţii care să grupeze "preoţii democraţi". Aceasta urma sa fie o organizaţie interconfesională, în care preoţii aparţinând cultelor recunoscute trebuiau să colaboreze între ei şi împreună cu FND-ul "pe terenul realizărilor sociale". Spre nemulţumirea comuniştilor, apelul lor nu s-a bucurat de un real succes, dimpotrivă, numărul celor înscrişi a fost redus. *Uniunea Preoţilor Democraţi* nu a constituit doar un mijloc de insinuare a comuniştilor în rândul preoţimii, membrii săi de încredere au ocupat după 6 martie 1945, funcţii importante în ministerul Cultelor. Uniunea urma să fie şi un vector al propagandei procomuniste mai ales în lumea satelor, unde echipele F.N.D.-ului nu se bucurau de prea mult succes.

Pentru a-şi spori influenţa asupra cultelor recunoscute, guvernul P. Groza a căutat să profite la maximum de dispoziţiile legislative care facilitau intruzia statului în afacerile ecleziastice, avem în vedere unele dispoziţii ale legii cultelor din 1928, a modificat legea pentru funcţionarea ministerului Cultelor în sensul augmentării atribuţiilor de supraveghere, îndrumare, organizare şi control a activităţii cultelor recunoscute. Pe de altă parte, a adoptat o serie de măsuri menite să ilustreze bunele raporturi existente între noul regim şi cultele recunoscute. În acest sens, guvernul a exceptat proprietăţile funciare ecleziastice de la exproprierea care a precedat reforma agrară din martie 1945, a permis continuarea activităţii instituţiilor de asistenţă socială şi a menţinut religia în curricula şcolară.

Potrivit opiniei liderului Executivului, P. Groza, colaborarea dintre stat şi biserică în noul regim nu era posibilă câtă vreme cea din urmă nu era degajată de « balastul care încetinează pasul şi care o face să rămână în urmă ». Aprecierile primului-minstru ar putea constitui cheia înţelegerii obiectivelor politicii religioase a noului regim. Pentru a fi în pas cu vremea, biserica urma să-şi acomodeze doctrina la noile realităţi socio-politice şi, în acelaşi timp, să fie obedientă puterii. Astfel devenea o « biserică a poporului », modelul exemplar constituindu-l biserica rusă; altminteri risca să rămână o « biserică reacţionară » înţepenită în formule vechi.

Consolidarea noului regim – în urma succesului electoral din noiembrie 1946 obţinut prin fraudă şi violenţă şi a semnării Tratatului de Pace, în februarie 1947 – a avut consecinţe majore şi în planul relaţiilor dintre stat şi biserică. În primăvara anului 1947 guvernul a hotărît să îngrădească şi mai mult autonomia cultelor. În acest scop, ministerul Cultelor a elaborat două proiecte de lege, unul privitor la pensionarea şi punerea în retragere a membrilor tuturor cultelor, al doilea urmărind modificarea unor articole din legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române. Ambele proiecte votate în mai 1947 de Adunarea Deputaţilor au facilitat accentuarea controlului guvernului îndeosebi asupra Bisericii Ortodoxe, deoarece pe temeiul lor au fost înlăturaţi o serie de episcopi şi mitropoliţi refractari colaborării şi, în paralel, au permis infiltrarea oamenilor de încredere în adunările eparhiale ce urmau să aleagă noii ierarhi ortodocşi.

Cucerirea deplină a puterii politice, în urma abdicării forţate a regelui Mihai şi proclamarea Republicii Populare, favoriza accelerarea procesului de integrare a bisericii în, potrivit expresiei lui P. Groza, « noul sistem ». Această evoluţie era vizibilă în toate statele central-est europene aflate în zona de influenţă sovietică, simultaneitatea datorându-se existenţei în politica religioasă a regimurilor comuniste a unor instrumente comune forjate de experienţa sovietică, ce tindea să favorizeze un model de organizaţie religioasă fără legături cu centre externe, încadrată în

politica guvernamentală şi beneficiară a unei autonomii reduse exclusiv la spaţiul liturgic.

În România, coordonatele noii politici religioase au fost precizate de Gh. Gheorghiu-Dej, cu prilejul primului congres al PMR din februarie 1948. În discursul său, Gheorghiu-Dej afirma că Biserica catolică este "singura piedică încă organizată în calea instaurării definitive în România a regimului de democraţie populară". Atitudinea clerului catolic – mai spunea Dej – este profund ostilă regimului şi intereselor poporului; preoţii nu pot abuza de libertatea religioasă pentru a influenţa credincioşii potrivit instrucţiunilor Vaticanului care "este un apărător al imperialismului". O astfel de atitudine, aprecia Gheorghiu-Dej, nu poate fi indiferentă nici clerului Bisericii Ortodoxe şi nici credincioşilor catolici. Aşadar, adaptând modelul sovietic la realităţile locale, regimul comunist de la Bucureşti şi-a concentrat eforturile pe următoarele direcţii: accelerarea integrării/cooptării Bisericii Ortodoxe în noul regim; suprimarea Bisericii Române Unite prin « revenirea » clerului şi credincioşilor la Biserica Ortodoxă – acţiune susţinută de ierarhii ortodocşi; identificarea şi încurajarea clericilor şi a laicilor romano-catolici dispuşi să formeze o « biserică catolică naţională » separată de Sf. Scaun.

În primăvara anului 1948, guvernul şi-a intensificat eforturile menite să încadreze *toate* cultele în noua ordine politico-instituţională a ţării. Însă informaţiile, evaluările şi rapoartele întocmite de instituţiile de supraveghere, control şi represiune nu erau încurajatoare. O bună parte a clerului continua să se situeze pe o "poziţie de ostilitate faţă de regim şi interesele poporului". Ca urmare ministrul Cultelor, Stanciu Stoian a solicitat *tuturor* conducătorilor cultelor să vegheze ca preoţii din subordine să dea "concursul guvernului cu ocazia alegerilor şi să ia o atitudine înţelegătoare faţă de problemele la ordinea zilei". Se pare că apelul ministrului nu a avut un ecou favorabil. În preajma alegerilor, pe baza unui ordin emis de Ministerul Afacerilor Interne au fost arestaţi preventiv simpatizanţii fostelor partide politice democrate, între care întâlnim şi nenumăraţi preoţi.

Atitudinea denominaţiilor confesionale recunoscute faţă de noile reglementari juridice ale raporturilor dintre stat şi biserică precizate în proiectul Constituţiei RPR a fost diferită. Dacă ierarhii Bisericii Ortodoxe precum şi conducătorii unor culte minoritare au evitat să-şi afirme public dezacordul faţă de anumite prevederi, Episcopatul Catolic de ambele rituri (latin şi bizantin) n-a ezitat să adopte o atitudine critică. Separarea statului de biserică (afirmată indirect în alin. 1 al art. 27) precum şi interzicerea deschiderii şi întreţinerii de şcoli, altele decât cele destinate pregătirii personalului religios (prevăzută de alin. 3, art. 27) au fost considerate contrare intereselor poporului, drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi, nu în ultimul rând, tratatelor şi acordurilor internaţionale semnate de România. Observaţiile formulate de Episcopatul catolic pe marginea proiectului de Constituţie nu au fost luate în considerare de autorităţi.

Hotărât să pună capăt influenţei catolicismului în spaţiul public guvernul declanşează campania de suprimare a Bisericii Unite, asigurându-şi complicitatea ierarhilor Bisericii ortodoxe. Locul şi momentul, Blaj, 15 mai, nu sunt alese întâmplător. Apelul de revenire a clerului şi credincioşilor greco-catolici în Biserica Ortodoxă este adresat de Mitropolitul Nicolae al Ardealului. Un apel plin de patetism în care se invocă trecutul, prezentul dar şi viitorul: visul strămoşilor noştri a rămas neîmplinit spunea mitropolitul, unitatea naţională este nedesăvârşită fără unitatea spirituală; habsburgii au urmărit doar dezbinarea poporului român, a stărui şi azi în *dezunire* "înseamnă a dezerta din frontul unic al noilor destine pe care poporul nostru muncitor şi le despică în zorile viitorului". Ar fi o eroare să se creadă că atitudinea Mitropolitului Nicolae era dictată doar de împrejurările politice. Încă de la alegerea sa (1920), Mitropolitul Nicolae a fost un lider înflăcărat al cercurilor ortodoxe care se pronunţaseră în favoarea revenirii cât mai grabnice a clerului şi credincioşilor uniţi, apelând chiar şi la sprijinul statului. Totuşi, în 1948 se pare că era nemulţumit deoarece revenirea se întâmpla "tocmai sub

obladuirea unui regim comunist, pe care în adâncul sufletului său îl detestă". Apeluri în favoarea revenirii vor fi adresate uniților și de noul patriarh Iustinian, la 24 mai și 6 iunie cu ocazia alegerii, respectiv intronizării sale. Clișeele prezente în discursul Mitropolitului Nicolae se regăsesc și în cuvântările Patriarhului B.O.R. Curând ele vor fi reiterate în periodicele ortodoxe. Deloc întâmplător, ofensiva B.O.R. coincide cu momentul coagulării "frontului unic ortodox" prilejuit de Conferința Panortodoxă de la Moscova. În pofida intervențiilor Patriarhiei ruse, succesul conferinței a fost parțial, confirmând scindarea bisericilor ortodoxe potrivit logicii războiului rece. Pe de altă parte, întâlnirea de la Moscova a permis bisericilor ortodoxe aflate în "lagărul socialist" să-și precizeze atitudinea față de Biserica Catolică. Potrivit documentului referitor la relațiile dintre bisericile ortodoxe și Vatican era necesară organizarea ortodoxiei în "frontul său unic antipapalist". În vederea apărării ortodoxiei – preciza documentul – se va apela și la sentimentul național al poporului deoarece "unirea cu Roma înseamnă o sfâșiere a unității naționale, o schismă în ființa și voința poporului, o rană în sufletul lui". În acest mod *teoria celor două lagăre* a fost translatată și în plan confesional.

Apelurile adresate de ierarhii B.O.R. nu au creat o mișcare populară de revenire a credincioșilor greco-catolici. Dimpotrivă, notele și rapoartele informative consemnează o intensificare a vieții religioase în comunitățile greco-catolice. Ierarhii greco-catolici au suplinit lipsa presei, ce fusese suprimată încă din anii 1946-1947, cu o prezență permanentă în mijlocul credincioșilor lor. Episcopii uniți și-au precizat poziția față de apelurile ierarhilor B.O.R. în scrisoarea pastorală prilejuită de sărbătoarea Sf. Petru și Pavel (29 iunie).

Denunțarea Concordatului cu Sf. Scaun (17 iulie 1948) a însemnat un moment hotărâtor în destinul Bisericii Unite. Actul a fost pregătit printr-o intensă campanie de presă menită să justifice gestul guvernului român. Sf. Scaun era acuzat că susține interesele noului capital financiar,

sprijină imperialismul american, desfăşoară acţiuni de spionaj şi intrigă politică iar Papa nu e altcineva decât "şeful unei vaste organizaţii politico-financiare". Totodată, era "demascată" activitatea reacţionară a episcopilor catolici din România. Unele articole sunt interesante deoarece surprind, voit sau nu, motivele reale ale denunţării Concordatului, anume scurtcircuitarea legăturilor credincioşilor cu Sf. Scaun, etatizarea învăţământului confesional şi nu în cele din urmă grăbirea reîntoarcerii românilor uniţi la Biserica ortodoxă. Episcopatul catolic din România a înaintat primului-ministru P. Groza un memoriu în care-şi exprima protestul faţă de denunţarea Concordatului.

Adoptarea *Decretului-Lege nr. 177/4 august 1948 pentru regimul general al cultelor*, constituie etapa finală a strangulării libertăţii bisericii şi încadrării ei în regimul comunist. Aşa cum s-a remarcat în numeroase studii, legea, departe de a exprima separarea statului de biserică, reflectă, mai degrabă, preocuparea statului de a exercita un control riguros, excesiv, asupra bisericii. În pofida dispoziţiilor art. 1 "Statul garantează libertatea conştiinţei şi libertatea religioasă" câtă vreme "exerciţiul ei nu contravine Constituţiei securităţii şi ordinii publice sau bunelor moravuri", a celor din art. 3 "nimeni nu poate fi urmărit pentru credinţa sa religioasă", precum şi a prevederilor art. 6 "cultele sunt libere să se organizeze şi să funcţioneze dacă practicile lor nu sunt contrare Constituţiei" – controlul statului era asigurat prin dispoziţiile articolelor 13, 14, 21, 24 şi 25. Bunăoară, potrivit art. 24 "cultele religioase pot ţine congrese sau adunări generale cu aprobarea Ministerului Cultelor, iar conferinţele şi consfatuirile locale cu aprobarea autorităţilor locale". Conform art. 25 "Ministerul Cultelor va putea suspenda orice hotărâri, instrucţiuni sau ordonanţe... care ar contraveni statutelor de organizare ale cultului respectiv ... securităţii şi ordinii publice sau bunelor moravuri. Pastoralele şi circularele de interes general vor fi comunicate în timp util Ministerului Cultelor". Legea conţine şi o serie de articole care vizau nemijlocit Biserica Catolică ori doar Biserica Unită. Astfel, potrivit dispoziţiilor art. 36 "averea

cultelor dispărute sau a căror recunoaştere a fost retrasă aparţine de drept statului". Prin maniera în care erau formulate art. 40 şi 41 statul căuta să blocheze legăturile credincioşilor catolici cu Sf. Scaun. O menţiune aparte se cuvine articolelor 37 şi 38. În timp ce primul (art. 37) reglementa, într-o manieră detaliată, modul de partajare al patrimoniului în cazul trecerilor de la un cult la altul, al doilea (art. 38) fixa procedura după care urmau să se realizeze trecerile. Neîndoielnic că, atunci când le-a redactat, legiuitorul a urmărit facilitarea revenirii credincioşilor uniţi la Biserica Ortodoxă.

Atitudinea denominaţiilor confesionale faţă de noua lege a cultelor a fost diferită. În periodicile ortodoxe nu s-a formulat vreo obiecţie, dimpotrivă, s-a căutat justificarea limitării libertăţilor religioase invocându-se "raţiunea intereselor superioare ale statului". Episcopatul catolic de ambele rituri, întrunit la Oradea (27 august) a redactat un memoriu către Ministerul Cultelor, în care semnala articolele ce nu puteau fi acceptate din punctul de vedere al credinţei catolice. Memoriul episcopilor a rămas fără răspuns. În schimb un alt eveniment petrecut în toamna anului 1948 a polarizat atenţia acestui minister, precum şi a altor instituţii ale statului. E vorba de suprimarea Bisericii Unite prin revenirea clerului şi credincioşilor la Biserica Ortodoxă, proces derulat în perioada septembrie-decembrie 1948.

Planul elaborat de autorităţi şi susţinut de ierarhii ortodocşi avea la baza scenariul aplicat cu succes doi ani mai devreme în Ucraina occidentală. Pentru a diminua rezistenţa comunităţilor catolice şi a bulversa structurile teritorial-administrative ale Bisericii (episcopiile), în cursul lunii septembrie guvernul – invocând dispoziţiile legii cultelor – a retras recunoaşterea următorilor episcopi catolici de rit răsăritean, Ioan Suciu administrator apostolic al Arhidiecezei de Blaj, Valeriu Traian Frenţiu, episcop de Oradea, Ioan Bălan, episcop de Lugoj, Alexandru Rusu, episcop de Maramureş, şi de rit latin, Alexandru Cisar, arhiepiscop de Bucureşti, Augustin Pacha, episcop de Timişoara, Ioan Scheffler,

episcop de Satu Mare-Oradea. Singurii episcopi catolici recunoscuţi încă de autorităţi erau pentru ritul răsăritean – Iuliu Hossu, episcop de Cluj-Gherla şi Vasile Aftenie, iar pentru ritul latin – Anton Durcovici, episcop de Iaşi şi Márton Áron, episcop de Alba Iulia. Acţiunea propriu-zisă de "revenire" a credincioşilor greco-catolici la Biserica Ortodoxă a demarat în urma pseudo-sinodului care a avut loc în 1 octombrie la Cluj. La doar o zi după evenimentele de la Cluj, mons. G.P. O'Hara regentul nunţiaturii de la Bucureşti adresa o notă verbală Ministerului Afacerilor Externe în care după ce reamintea angajamentele interne şi internaţionale asumate de statul român în vederea respectării libertăţii religioase şi a libertăţii cultului, constata grava încălcare a acestora "printr-o serie de fapte ... petrecute în ultimele zile în diferite zone ale Transilvaniei împotriva Bisericii Catolice de rit grec". Nunţiatura avea în vedere în special, acţiunea întreprinsă de autorităţile civile care au organizat "întâlnirea de la Cluj". Guvernul a considerat protestul nunţiaturii "un amestec în treburile interne ale Republicii Populare Române", "un şir de calomnii evidente", o nouă dovadă a atitudinii duşmănoase pe care Nunţiatura Apostolică o adoptă sistematic faţă de Republica Populară Română, faţă de "reformele şi realizările sale democratice". Răspunsul MAE la nota verbală a nunţiaturii ilustrează modul în care logica războiului rece şi-a pus amprenta asupra relaţiilor diplomatice româno-vaticane. În România, precum în celelalte state comuniste din zona de influenţă sovietică, autorităţile contestau dreptul reprezentanţilor diplomatici ai Sf. Scaun de a interveni în favoarea comunităţilor catolice locale, noua interpretare având-şi originea în realitatea geopolitică mondială dominată de bipolarismul sovieto-american.

În lunile următoare, nunţiatura a continuat să denunţe autorităţilor române persecutarea episcopilor, a clerului şi a credincioşilor Bisericii Unite, etatizarea instituţiilor sanitare particulare – între care se numărau 11 aşezăminte catolice, arestarea episcopilor romano-catolici. Într-o manieră de acum cunoscută, toate demersurile nunţiaturii erau considerate de

autorităţi "încercări de amestec ... în chestiunile interne ale R.P.R., în aplicarea legilor sale, precum şi încercări de a substitui suveranităţii de stat o altă suveranitate din afara graniţelor statului...". Activitatea nunţiaturii de la Bucureşti nu s-a limitat la schimbul de note verbale cu autorităţile române. În cursul lunilor septembrie şi octombrie episcopii catolici împreună cu mons. O'Hara au redactat proiectul de statut al cultului catolic (de rit latin şi de rit răsăritean) din România înaintat la 28 octombrie ministerului Cultelor spre aprobare. Autorităţile au respins însă proiectul pentru că, pe de-o parte, nu ţinea cont de dispoziţiile legii cultelor şi, pe de altă parte, viza şi Biserica Catolică de rit răsăritean (Biserica Unită) în pofida faptului că, la momentul respectiv o bună parte a clerului şi credincioşilor uniţi reveniseră la Biserica Ortodoxă.

Nu ne-am propus aici şi acum reconstituirea acestui moment dramatic din istoria Bisericii Unite ale cărui consecinţe sunt vizibile şi astăzi. Dorim să formulăm doar câteva observaţii. Întâi de toate, trebuie remarcată violenta campanie anticatolică pe fundalul căreia s-a produs drama unor români a căror "vină" era că aparţineau altei confesiuni decât cea majoritară. În al doilea rând, clerul şi credincioşii greco-catolici au fost supuşi prin intermediul mass-mediei unui "bombardament propagandistic" menit să creeze un curent favorabil revenirii. De aici şi importanţa acordată apelurilor ierarhilor B.O.R. care, potrivit clişeului vehiculat de presă, au provocat "scânteia" ce a determinat revenirea "în masă". Din păcate, această schemă simplistă, lipsită de fundament ştiinţific serios a făcut carieră nu doar în istoriografia din perioada comunistă, ci şi după 1989. Această imagine cu puternice accente festiviste este contrazisă de documente, note, rapoarte întocmite de diferitele instituţii ale statului (administraţie, poliţie, jandarmerie, servicii secrete) ori chiar documente ale P.C.R. Informaţiile furnizate confirma nu numai *implicarea* instituţiilor de stat în suprimarea Bisericii Unite, ci şi *violenta* cu care s-a desfăşurat.

La 1 decembrie 1948, Prezidiul Republicii Populare Române a emis *Decretul nr. 358 pentru stabilirea situaţiei de drept a fostului cult greco-catolic*,

prin care toate bunurile ce aparţinuseră organizaţiilor şi instituţiilor centrale ale Bisericii Unite treceau în proprietatea statului (art. 2) ca urmare a "revenirii comunităţilor locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român" (art. 1). Bisericile şi averea parohiilor ce aparţinuseră comunităţilor greco-catolice au revenit parohiilor ortodoxe (foste greco-catolice) în conformitate cu dispoziţiile art. 37 al legii cultelor. Pentru împărţirea bunurilor patrimoniale ale Bisericii Unite s-a emis H.C.M. nr. 1719/27 decembrie 1948.

Suprimarea Bisericii Române Unite (Greco-Catolice) s-a realizat în contextul sovietizării României. Puterea comunistă, profitând de divizarea dintre catolici şi ortodocşi, mai mult servindu-se de ea, a pus în practică o strategie menită să încorporeze greco-catolicii în Biserica Ortodoxă. Dar, aşa cum pe bună dreptate remarca A. Riccardi, represiunea ce i-a vizat pe greco-catolicii din Ucraina occidentală, Rutenia subcarpatică, România şi Slovacia, nu a constituit doar un alt episod al conflictului dintre ortodoxie şi catolicism – greco-catolicismul fiind considerat un instrument al prozelitismului Romei în mediul ortodox –, ci reprezenta, întâi de toate, primul capitol al unei politici religioase ce viza toate comunităţile catolice din Europa Central-Răsăriteană.

În prima parte a anului 1949, în contextul deteriorării relaţiilor Est-Vest, regimul comunist din România a adoptat noi măsuri menite să restrângă prezenţa publică şi autonomia Bisericii Catolice de rit latin (romano-catolice), să împiedice catehizarea tineretului, să impună o conducere ecleziastică obedientă puterii, întreaga acţiune fiind susţinută de o violentă campanie de presă ce viza Sf. Scaun. La 21 iunie 1949, în timp ce se îndrepta spre Bucureşti pentru a discuta cu autorităţile proiectul statutului cultului catolic, episcopul Márton Áron a fost arestat. Cinci zile mai târziu, era arestat în com. Popeşti-Leordeni din apropierea Bucureştiului şi episcopul Anton Durcovici. În paralel cu arestarea episcopilor romano-catolici, autorităţile au căutat să identifice în eşaloanele inferioare, respectiv la nivelul vicarilor ori canonicilor, persoane dispuse să colaboreze cu regimul.

Decretul Sf. Oficiu din 1 iulie 1949 de excomunicare a catolicilor ce militau în rândurile comuniştilor a oferit autorităţilor un pretext pentru adoptarea altor măsuri represive împotriva Bisericii Romano-Catolice. Prin Hotărârea de guvern din 29 iulie 1949, publicată în "Buletinul Oficial" nr.51/1aug. 1949, au fost interzise pe teritoriul R.P.R marea majoritate a ordinelor şi congregaţiilor romano-catolice. Doar membrii a trei congregaţii mai puteau să-şi desfăşoare legal activitatea. Potrivit dispoziţiilor art.2, membrii ordinelor şi congregaţiilor desfiinţate aveau posibilitatea să rămână în viaţa monahală doar dacă se integrau în una din următoarele comunităţi religioase: bărbaţii în clauzura fostei arhiepiscopii romano-catolice de Bucureşti, iar surorile în mănăstirile romano-catolice de la Radna (jud. Arad), Popeşti-Leordeni (jud. Ilfov) sau Timişul de Sus (jud. Braşov).

Beneficiind de sprijinul unor clerici şi laici romano-catolici, în primăvara anului 1950, autorităţile comuniste iniţiază constituirea unei organizaţii independentă de ierarhia catolică superioară, menită să faciliteze încadrarea clerului şi credincioşilor în noua ordine politică internă. *Status-ul Catolic Transilvan* – formula organizaţională aleasă – era o veche instituţie apărută în contextul frământărilor generate de Reformă în Transilvania. În proiectul de reactivare a Statusului publicat în ziarul *Neuer Weg* din 16 martie 1951 se afirma că acesta a avut jurisdicţie asupra tuturor catolicilor din România şi nu doar asupra celor din Transilvania. În consecinţă Statusul trebuia să devină organ decizional al Bisericii Romano-Catolice din România. Reactivarea Statusului a fost precedată de două conferinţe desfăşurate la Târgu Mureş în 27 aprilie 1950 şi Gheorgheni în 5 septembrie acelaşi an. Congresul de constituire a Statusului s-a ţinut la Cluj în 15 martie 1951. În rezoluţia adoptată cu acel prilej era precizată intenţia organizării Statusului în "conformitate cu legile Republicii Populare". Participanţii la congresul de la Cluj au adoptat şi o moţiune de susţinere a Apelului de Pace de la Stockholm, lansat de Congresul Mondial al Partizanilor Păcii – mişcarea pacifistă

sponsorizată de comuniști. Unul dintre liderii "preoților catolici democrați" din România, pr. Ágota András a fost suspendat și, mai târziu excomunicat de Sf. Scaun. Clericii care refuzau să susțină deciziile congresului de la Cluj, între care mons. Luigi Boga, vicar al diecezei de Alba Iulia și mons. Marc Glaser, administrator al diecezei de Iași au fost arestați. Astfel, după înlăturarea celor care se opuneau așa-numitului Comitet de Acțiune Catolic, ministerul Cultelor a reluat negocierile cu liderii "preoților democrați" în vederea elaborării "Statutului pentru organizarea, conducerea și funcționarea cultului romano-catolic în Republica Populară Română". Documentul acceptat de cele două părți recunoștea autoritatea ecleziastică supremă a Papei în chestiuni de credință și dogmă, dar, în toate celelalte aspecte biserica urma să se supună legilor țării. Dreptul Sf. Scaun de a numi episcopii era recunoscut, dar numirile urmau să fie făcute doar pe baza recomandărilor Bisericii Romano-Catolice din România și cu aprobarea guvernului român. Legăturile cu Roma urmau să fie făcute prin intermediul minsterului Cultelor și cel al Afacerilor Externe, refuzându-se orice contact direct cu Vaticanul. Proiectul a fost adus și la cunoștința mons. O'Hara, care pe baza recomandărilor Vaticanului l-a respins. Într-un raport al serviciilor secrete din aprilie 1949, se afirma că, în paralel cu negocierile purtate cu guvernul în vederea acceptării statutului Bisericii Romano-Catolice, nunțiatura continua să susțină rezistența greco-catolică; drept urmare, raportul recomanda "lichidarea nunțiaturii papale și aplicarea tuturor consecințelor ce decurg din abrogarea Concordatului".

Un episod important prin consecințe al relațiilor Sf. Scaun cu R.P.R a fost "procesul Nunțiaturii" desfășurat între 28-30 iunie 1950 la Tribunalul Militar București. Scopul acestei acțiuni a autorităților române nu era străin Sf. Scaun. În contextul accentuării războiului rece și, bineînțeles, la cererea Moscovei, regimurile comuniste din Europa Centrală și de Est au decis întreruperea relațiilor diplomatice cu Sf. Scaun și expulzarea reprezentanților săi diplomatici. Procesul desfășurat la

Bucureşti în iunie 1950 a oferit autorităţilor pretextul adoptării acestor măsuri. Potrivit aprecierilor instanţei militare "nunţiatura papală, spionajul englez, turc şi francez şi-au dat mâna în acţiunea lor comună, împotriva regimului de democraţie populară din R.P.R.". Ancheta desfăşurată a relevat, în opinia autorităţilor, că membrii nunţiaturii au folosit calitatea diplomatică pentru a se amesteca în afacerile interne ale R.P.R. "iniţiind conducând şi luând parte la uneltirile grupului de spioni condamnaţi". Ca urmare a aşa-ziselor dezvăluiri făcute în timpul procesului, la 4 iulie 1950 Ministerul Afacerilor Externe a informat nunţiatura că "prezenţa în Republica Populară Română a mons. Gerald Patrick O'Hara, regent al Nunţiaturii Apostolice, mons. Del Mestri de Schonberg Guido – auditor al Nunţiaturii şi mons. Kirk C. John – secretar al Nunţiaturii nu mai este dorită şi în consecinţă cere ca cei notati mai sus să părăsească Republica Populară Română în următoarele 3 zile de la prezentarea acestei note". Logica războiului rece nu admitea menţinerea legăturilor diplomatice cu Sf. Scaun situat *dincolo* de cortina de fier. Guvernul român a continuat să exhibe o atitudine belicoasă faţă de Sf. Scaun şi după expulzarea reprezentanţilor săi diplomatici. În primăvara anului 1950 legaţia Elveţiei de la Bucureşti îşi exprimase, la solicitarea nunţiaturii, acordul în vederea preluării clădirii nunţiaturii – proprietate a Vaticanului –, în cazul expulzării diplomaţilor pontificali, acord adus la cunoştinţa guvernului român. Clădirea a fost însă ocupată de Direcţia Generală a Securităţii Poporului până în martie 1951 când a fost preluată de Ministerul Afacerilor Externe.

În toamna anului 1951 guvernul comunist de la Bucureşti anunţa descoperirea unei noi "reţele de spionaj" aflată în "serviciul Vaticanului şi a celorlalte puteri imperialiste în frunte cu SUA". Procesul desfăşurat la Bucureşti între 10-17 septembrie, nu se deosebeşte de acţiuni similare care au avut loc în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia şi Bulgaria. Inspirate de modelul sovietic al "proceselor-spectacol", demersurile penale initiate de guvernele comuniste aveau menirea de a justifica în termenii luptei de

clasă acţiunile îndreptate împotriva Bisericii Catolice şi, în acelaşi timp, de a demonstra necesitatea organizării unor "biserici catolice naţionale".

După moartea lui Stalin, relaxarea ideologică în URSS şi Europa de Est nu a fost însoţită de revizuiri semnificative ale politicilor religioase.

În prima jumătate a anului 1955 liderii comunişti de la Bucureşti au decis amnistierea – parţială – a deţinuţilor politici între care se aflau şi numeroşi slujitori ai cultelor, inclusiv catolici. Episcopii uniţi care au supravieţuit infernului concentraţionar – Iuliu Hossu, Ioan Bălan şi Alexandru Rusu – au fost trimişi cu domiciliu obligatoriu (D.O.) la mănăstirea ortodoxă de la Curtea de Argeş. Dintre episcopii romano-catolici se mai aflau în viaţă, Márton Áron la Alba Iulia şi Augustin Pacha la Timişoara, cel din urmă încetând din viaţă în anul următor. În anii '50 situaţia comunităţilor catolice din România continua să fie dramatică. Preoţii şi credincioşii greco-catolici care asemeni episcopilor nu şi-au părăsit credinţa se aflau în clandestinitate, iar biserica romano-catolica lipsită de un statut legal era doar tolerată de autorităţi.

Al doilea val al destalinizării iniţiat de "raportul secret" prezentat de N.S. Hruşciov la Congresul XX al PCUS a provocat un şoc în rândul elitelor comuniste şi s-a aflat la originea schimbărilor dramatice din Polonia şi Ungaria. În acest climat nu lipsit de contraste, speranţele clerului şi credincioşilor uniţi s-au exprimat şi prin revigorarea vieţii religioase clandestine. La rândul lor, episcopii uniţi adresează, la 23 aprilie 1956, Prezidiului MAN, primului-ministru şi ministerului Cultelor un *Memoriu privind situaţia Bisericii Greco-Catolice din R.P.R.* Replica guvernului, una brutală nu a întârziat. În iulie episcopii au fost internaţi în locuri diferite: Ioan Bălan la m-rea Ciorogârla, unde a încetat din viaţa la 4 august 1959; Iuliu Hossu la m-rea Căldăruşani, iar Alexandru Rusu la m-rea Cocoş. În luna următoare autorităţile au declanşat o amplă acţiune de identificare, arestare şi condamnare a preoţilor greco-catolici din *clandestinitate*. Considerat principalul instigator al clerului nerevenit, episcopul Alexandru Rusu a fost arestat la 30 decembrie 1957 şi trimis pentru instrumentarea

cazului la Cluj. În procesul judecat de Tribunalul Militar din localitate, în februarie 1957, au fost inculpaţi şi preoţi greco-catolici nereveniţi. Condamnat la 25 de ani închisoare pentru "agitaţie contra statului", episcopul Rusu a fost întemniţat la Gherla, unde a refuzat reeducarea ce însemna pentru greco-catolici recunoaşterea desfiinţării Bisericii Unite. Ca urmare a tratamentului inuman la care a fost supus, la 9 mai 1963, episcopul Rusu a încetat din viaţă în închisoarea din Gherla.

Replica brutală, violentă a regimului la solicitările clerului şi credincioşilor uniţi învederează perpetuarea politicii religioase promovate la sfârşitul anilor '40, refuzul modificării status-quo-lui confesional fixat la finele anului 1948, odată cu suprimarea *de jure* a Bisericii Unite. Mai mult, Sf. Scaun continua să fie asociat, potrivit logicii războiului rece, cu *lagărul imperialist*. Maniera în care Sf. Scaun şi comunităţile catolice locale s-au implicat în evenimentele ce au avut loc în Polonia şi Ungaria în vara şi toamna anului 1956, confirma, în opinia liderilor comunişti de la Bucureşti, dar nu numai a lor, caracterul "reacţionar" al politicii Vaticanului. Evenimentele din Ungaria demonstraseră, potrivit lui Miron Constantinescu, necesitatea întăririi muncii politice, deoarece "pe linia Bisericii Catolice se duce o propaganda dăunătoare poporului nostru şi ţării".

Formularea principiilor comunismului naţional în România la începutul anilor '60 a generat mutaţii semnificative pe plan intern. Începând cu anul 1962 au fost amnistiaţi deţinuţii politici, ultimii părăsind închisorile în 1964. În paralel, s-au depus eforturi în vederea inserării tradiţiilor culturale şi naţionale în tiparele unui comunism naţional. Redefinirea obiectivelor regimului a presupus, între altele, revizuirea atitudinii faţă de cultele religioase. Un rol semnificativ în reevaluarea atitudinii faţă de Biserica Catolică din România l-au avut schimbările intervenite pe plan internaţional: lansarea de către liderii de la Moscova a conceptului "coexistenţei paşnice", iniţiativele diplomatice ale Papei Ioan al XXIII-lea faţă de Estul comunist, largul ecou internaţional al Concliului Vatican II.

Asemeni altor state comuniste şi guvernul de la Bucuresti a angajat unele contacte şi discuţii exploratorii cu diplomaţi pontificali. Se pare că primele discuţii s-au purtat prin interemediul ambasadei române de la Roma. Diplomaţii români aflaţi la Roma au trimis la Bucureşti o serie de rapoarte şi evaluări privitoare la : semnificaţia şi documentele conciliare adoptate, atitudinea Sf. Scaun faţă de ţările comuniste, poziţia Sf. Scaun în principalele probleme internaţionale. În cursul anului 1965 au avut loc mai multe întâlniri între funcţionari din Curia romană şi diplomaţi români în care au fost evocate diverse teme: situaţia comunităţilor catolice de ambele rituri din România, posibilitatea completării scaunelor episcopale vacante, bineînţeles, în cazul diecezelor romano-catolice, posibilitatea reluării relaţiilor diplomatice.

La 24 ianuarie 1968, primul ministru I. Gh. Maurer însoţit de ministrul de Externe, C. Mănescu au fost primiţi în audienţă de papa Paul al VI-lea. Deşi catolicii din ţară şi mai ales greco-catolicii – care continuau să fie în clandestinitate – şi-au pus mari speranţe în rezultatele acestei întâlniri, statutul comunităţilor catolice nu a fost modificat. Cu *domiciliu obligatoriu* la m-rea Căldăruşani, Iuliu Hossu singurul dintre episcopii uniţi titulari în 1948 care se mai afla în viaţă aniversa – în noiembrie 1967 – 50 de ani de la hirotonirea sa ca episcop. Alături de venerabilul episcop s-a aflat – prin intermediul unei scrisori, Paul al VI-lea, care nu a uitat faptul că "în împrejurări grele" episcopul catolic român a dovedit "admirabilă tărie şi neclintită statornicie". La începutul anului 1969 canonicul Iosif Schubert, episcop romano-catolic clandestin primeşte, la intervenţia autorităţilor vest-germane, dreptul de a părăsi definitiv ţara. În februarie se afla la Roma, unde a avut discuţii cu mons. Casaroli şi mons. G. Cheli, în 22 februarie fiind primit în audienţa privată de Paul al VI-lea. O lună mai târziu, mons. Cheli se afla la Bucureşti pentru discuţii cu autorităţile române. Demersul său era o ilustrare a acelei *Ostpolitik* (politici răsăritene) inaugurată de papa Ioan al XXIII-lea şi perfecţionată de Paul al VI-lea. Mons. Cheli însoţit de şeful

Departamentului Cultelor, Gh. Nenciu, l-a vizitat pe episcopul Hossu la m-rea Căldăruşani. Cu acest prilej l-a informat de intenţia papei de a-l ridica în rândul cardinalilor, autorităţile române fiind de acord cu plecarea sa la Roma pentru investitură cu condiţia rămânerii sale acolo, ofertă refuzată de episcop. Paul al VI-lea a respectat dorinţa episcopului Hossu, drept urmare, în consistoriul din 28 aprilie 1969, numele a doi cardinali au ramas secrete ("in pectore").

În cazul României, diplomaţia pontificală nu a înregistrat succesele obţinute în Ungaria, Iugoslavia sau R.D.Germană. La 26 mai 1973, preşedintele Consiliului de Stat, N. Ceauşescu era primit în audienţă de Paul al VI-lea, însă speranţele catolicilor români au fost din nou înşelate. Comunicatul Sf. Scaun dat publicităţii la sfârşitul audienţei caracteriza în termeni neutri situaţia Bisericii Romano-Catolice, problema libertăţii greco-catolicilor nefiind nici măcar menţionată. În ianuarie 1975 un alt diplomat pontifical, mons. Poggi a efectuat o vizită exploratorie la Bucureşti, discuţiile avute cu responsabili din departamentul Cultelor nu au adus însă schimbări semnificative în privinţa statutului Bisericii Catolice din România. Nu e mai puţin adevărat că, în anii '70 represiunea violentă a făcut loc unei toleranţe relative faţă de preoţii şi credincioşii catolici. Totuşi, autorităţile nu au intenţionat nici un moment să relegalizeze cultul greco-catolic. La rândul ei, Biserica Ortodoxă Română se împotrivea relegalizării Bisericii Unite, declaraţiile ierarhilor ortodocşi exprimate în ţară sau în străinătate, demonstrând persistenţa unei interpretări extrem de subiective a evenimentelor derulate în toamna anului 1948.

Includerea pe agenda Conferinţei de la Helsinki şi în Documentul final a problematicii respectării drepturilor şi libertăţilor omului a contribuit la impulsionarea mişcărilor civice din Estul Europei. La 29 iunie 1977 lua fiinţă, la Bucureşti, "Comitetul de salvare a Bisericii Catolice Române Unite" care, două luni mai târziu, a trimis două memorii, unul lui N. Ceauşescu, al doilea fiind adresat statelor participante la Conferinţa de la Belgrad. Trei ani mai târziu, episcopii uniţi clandestini – Ioan

Dragomir, Alexandru Todea şi Ioan Ploscariu – au înaintat un memoriu statelor participante la Conferinţa de la Madrid, în care solicitau, prin intermediul Conferinţei, guvernului român: recunoaşterea legală a cultului greco-catolic; înapoierea bisericilor sau dreptul de a construi altele noi; recunoaşterea lor oficială în calitate de episcopi; dreptul de a avea instituţii de învăţământ pentru pregătirea viitorilor preoţi; accesul la mass-media. Conştient de dificultăţile cu care se confruntau comunităţile catolice din Romania, Sf. Scaun solicita aplicarea acordurilor de la Helsinki, Paul al VI-lea menţionând România între ţările în care Biserica Catolică se afla în dificultate.

La 6 ianuarie 1982 a avut loc ordonarea mons. Traian Crişan, preot unit, ca arhiepiscop şi numirea sa în postul de secretar al Congregaţiei pentru cauza sfinţilor. Cu acel prilej, Ioan Paul al II-lea a pledat în termeni fermi cauza Bisericii Catolice de rit răsăritean (Unite) din Romania, suprimată în 1948: "...Sf. Scaun a urmărit şi urmăreşte cu o solicitudine deosebită, în bucurie şi în numeroasele şi foarte tristele încercări, condiţiile comunităţii catolice de rit oriental ...". Totodată, Ioan Paul al II-lea a reamintit intervenţiile făcute de reprezentanţii Sf. Scaun în diferite ocazii, propriile sale demersuri în favoarea recunoaşterii acestei Biserici. În pofida nenumăratelor demersuri ale Sf. Scaun, a memoriilor adresate de comunităţile catolice din ţară, autorităţile comuniste nu au modificat legislaţia religioasă, Biserica Unită (Catolică de rit răsăritean) a rămas în ilegalitate, iar Biserica Romano-Catolică a avut statutul de biserică "tolerată" până la căderea regimului comunist.

Contradicţiile politicilor religioase promovate de regimurile comuniste sunt revelatoare pentru dilemele cu care se confruntau elitele comuniste. Biserica era singura instituţie inspiratoare şi purtătoare de valori, mesaje, comportamente şi atitudini, altele decât cele promovate de ideologia oficială, tolerată de comunişti. Orice potenţială amemnţare la adresa monopolului politic şi ideologic constituia o provocare pe care liderii comunişti nu aveau să o accepte. Edificarea comunismului era, de altminteri, condiţionată de formarea omului nou.